

Nova hrvatska iseljenička paradigma

Balija, Monika

Doctoral thesis / Disertacija

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:039716>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRIRODOSLOVNO-MATEMATIČKI FAKULTET
GEOGRAFSKI ODSJEK

Monika Baliija

**NOVA HRVATSKA ISELJENIČKA
PARADIGMA**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2020.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF SCIENCE
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY

Monika Baliija

THE NEW EMIGRANT PARADIGM OF CROATIA

DOCTORAL THESIS

Zagreb, 2020

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRIRODOSLOVNO-MATEMATIČKI FAKULTET
GEOGRAFSKI ODSJEK

Monika Baliija

**NOVA HRVATSKA ISELJENIČKA
PARADIGMA**

DOKTORSKI RAD

Mentor:
Doc. dr. sc. Stjepan Šterc

Zagreb, 2020.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF SCIENCE
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY

Monika Balijsa

THE NEW EMIGRANT PARADIGM OF CROATIA

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
Dr. sc. Stjepan Šterc, assistant professor

Zagreb, 2020

ŽIVOTOPIS MENTORA

Doc. dr. sc. Stjepan Šterc rođen je godine 1953. u Desnoj Martinskoj Vesi, a osnovnu školu i gimnaziju završava u Zagrebu, kao i studij geografije 1979. godine. Za asistenta na Geografskom odsjeku PMF-a izabran je 1980. godine i od tada je vodio vježbe iz „Demogeografije”, a samostalno kolegije Geografske grafičke metode i Statistiku za geografe. Magistrirao je 1987., a doktorirao 2012. godine. Od 1991. do 2003. godine radio je u Vladi RH, Ministarstvu vanjskih poslova te bio pomoćnik ministra razvitka i obnove i obrane, sudionik Domovinskog rata, djelatni časnik Hrvatske vojske s činom bojnika itd. Jedan je od osnivača Instituta Ivo Pilar, Hrvatskih studija i časopisa Društvena istraživanja, kao i jedan od autora „Nacionalnog programa demografskog razvitka Republike Hrvatske”, „Zakona o otocima”, „Studije o razvitku područja posebne državne skrbi” itd. Bio je član Vijeća za demografski razvitak RH, član Savjeta za prostorni razvoj RH, član Predsjedničkog vijeća, član Povjerenstva za sukcesiju Vlade RH i svjedok u Haagu u obrani hrvatskih generala. Predavao je na Hrvatskim studijima i Ratnoj školi MORH-a te na Geografskom odsjeku PMF-a Sveučilišta u Zagrebu (kolegije Uvod u geografiju, Demogeografiju, Stanovništvo Hrvatske, Teorijsku geografiju, Historijsku geografiju Hrvatske i Uvod u istraživački rad). Objavio je više od 40-tak znanstvenih radova, 20 studija i elaborata i 44 stručna rada. Sudjelovao je s izlaganjima na više od 35 znanstvenih skupova, održao 16 predavanja na seminarima i više od 45 javnih predavanja na tribinama i okruglim stolovima te objavio 2 sveučilišna udžbenika. Bio je mentor više od 140 prvostupničkih i diplomskih radova te sudionik brojnih tv i radio emisija, intervju a i rasprava vezanih za geografski predmet interesa i općenito za istraživanja stanovništva i prostora. Trenutno nosi funkciju predstojnika Odsjeka za demografiju i hrvatsko iseljeničtvo na Fakultetu hrvatskih studija (Sveučilište u Zagrebu) i nositelj je kolegija Demografske baze podataka, Hrvatsko iseljeničtvo i ukupni razvoj, Izbori i društvene zakonitosti, Javni sustavi i stanovništvo, Novi koncept države, Suvremeni izazovi društvene obnove, Teorija migracija, Geopolitika i globalna sigurnost te Migracije i sigurnost.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Doktorski rad

Nova hrvatska iseljenička paradigma Monika Bališa

Poslijediplomski sveučilišni doktorski studij Geografije: prostor, regija, okoliš, pejzaž

Izvadak: Demografska problematika suvremene Hrvatske zbog intenziviranja negativnih parametara i trendova sve više postaje ključno pitanje društvenog, gospodarskog i ukupnog razvoja. Ljudski se potencijal polako u svim koncepcijama prihvaća kao primarni stoga je njegovo razmatranje posebno važno za budućnost zemlje. Pored sada već dugotrajnog prirodnog pada stanovništva, silno se od ulaska Hrvatske u Europsku uniju ubrzalo iseljavanje i povećala negativna vanjska bilanca. Analitički su postupci u radu potvrdili kako se iseljavanjem mladog, obrazovanog i potencijalno reprodukcijanskog stanovništva ugrožavaju gotovo svi temeljni sustavi u zemlji stoga razmatranje osnovnih zakonitosti vezanih uz iseljavanje i modeliranje migracija postaje ključno pitanje. Posebno kada se u tradicionalnoj iseljeničkoj zemlji kao što je Hrvatska pojave novi iseljenički obrasci koje je nužno razmotriti, korelirati i modelirati. Osnovni su ciljevi istraživanja stoga razmatranje zakonitosti hrvatskih iseljeničkih valova, novog iseljeničkog obrasca, emigracijskih utjecaja na osnovne sustave, budućih migracijskih kretanja te predlaganje mjera u funkciji zaustavljanja odlaska i povratka ranije iseljenih; jer svi su analitički postupci u radu potvrdili kako je hrvatsko iseljeničtvo svojim potencijalom neosporni faktor ukupne revitalizacije RH.

267 stranica, 52 grafička priloga, 32 tablice, 105 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: demogeografija, stanovništvo, vanjska migracija, iseljavanje, modeliranje, revitalizacija, razvoj

Mentor: Doc. dr. sc. Stjepan Šterc

Povjerenstvo: Dr. sc. Zoran Stiperski, prof.
Dr. sc. Zoran Curić, prof.
Doc. dr. sc. Marin Strmota

Tema prihvaćena: 12. lipnja 2018.

Rad prihvaćen: 29. listopada 2020.

Datum i vrijeme obrane: 22. prosinca 2020., 11:00 h

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, Hrvatska te na Sveučilištu u Zagrebu, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Doctoral Thesis

The New Emigrant Paradigm of Croatia

Monika Baliija

Doctoral University Study of Geography: Space, Region, Environment, Landscape

Abstract: Due to the intensification of negative parameters and trends, the demographic problems of modern Croatia are increasingly becoming a key issue of social, economic and overall development. Human potential is slowly and safely accepted in the economic concepts as a primary so his consideration is especially important for the future of the country. In addition to the long-lasting natural decline, since Croatia's accession to the European Union emigration has accelerated sharply and the negative external balance has increased. Analytical procedures have confirmed that the emigration of young, educated and potentially reproductive population causes negativity in almost all major national systems, so consideration of the basic laws related to emigration becomes a key issue. Especially when in a traditional emigrant country like Croatia new emigrant patterns appear that need to be considered, correlated and modeled. Therefore, the laws of Croatian emigration waves, the new emigration pattern, emigration impact on basic systems, future migration movements and measures in the function of decelerating the emigration and stimulating return were discussed.

267 pages; 52 figures; 32 tables; 105 references; original in Croatian

Keywords: demogeography, population, external migration, emigration, modeling, revitalization, development

Supervisor: Dr. sc. Stjepan Šterc, assistant professor

Reviewers: Dr. sc. Zoran Stiperski, full professor
Dr. sc. Zoran Curić, full professor
Dr. sc. Marin Strmota, assistant professor

Thesis submitted: June 12, 2018

Thesis accepted: October 29, 2020

Thesis defense: December 22, 2020

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia, in National and University Library in Zagreb, Croatia and at the University of Zagreb, Croatia.

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Predmet istraživanja	2
1.2. Teorijski pristup.....	5
1.3. Zadatci i ciljevi istraživanja.....	8
1.4. Metode i tehnike istraživanja.....	9
1.5. Dosadašnja istraživanja	13
1.6. Temeljne hipoteze.....	17
2. POVIJEST ISELJAVANJA IZ HRVATSKE	18
2.1. Početci i razdoblje do kraja Drugog svjetskog rata.....	18
2.2. Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata	23
2.3. Razdoblje nakon Domovinskog rata	28
2.4. Suvremeno razdoblje (21. stoljeće).....	29
2.5. Demografske posljedice	48
2.5.1. Depopulacija i pojava prirodnog pada	49
2.5.2. Poremećaj dobnih struktura.....	61
2.5.3. Nastavak demografskog sloma?.....	65
3. MIGRACIJSKI MODELI.....	68
3.1. Teorijske postavke migracija.....	68
3.1.1. Svjetska razina.....	72
3.1.2. Europska razina	79
3.1.3. Velike migracije prema Europi	86
3.2. Nova migracijska paradigma	91
3.2.1. Slobodno migriranje	91
3.2.2. Supstitucija radne snage	95
3.2.3. Migracije kao sigurnosni problem.....	99
4. VANJSKA MIGRACIJA	101
4.1. Iseljavanje iz Hrvatske – tradicija, intenzitet i suvremena stvarnost.....	101
4.1.1. Posebnosti ranih razdoblja.....	102
4.1.2. Novi iseljenički model.....	103
4.2. Recentna silina iseljavanja.....	104

4.2.1.	Uzroci recentnog iseljavanja iz Republike Hrvatske	104
4.2.2.	Intenzitet i smjer	107
4.3.	Hrvatsko iseljeničko bogatstvo.....	122
4.3.1.	Demografski potencijal	122
4.3.2.	Gospodarski, financijski i politički potencijal.....	125
5.	MIGRACIJSKE PROJEKCIJE I MODELI.....	128
5.1.	Projekcijske pretpostavke	128
5.2.	Osnovni parametri i modeli	132
6.	DEMOGRAFSKI EMIGRACIJSKI NASTAVAK.....	135
6.1.	Ugrožavanje temeljnih sustava	135
6.2.	Demografski nestanak ili revitalizacija	145
6.2.1.	Temeljne pretpostavke nestanka	146
6.2.2.	Temeljne pretpostavke revitalizacije.....	150
7.	HRVATSKI ODGOVOR	152
7.1.	Koncept demografske revitalizacije	152
7.1.1.	Imigracijski revitalizacijski model	157
7.1.1.1.	Hrvatskom imigracijskom populacijom	160
7.1.1.2.	Ostalom imigracijskom populacijom.....	164
7.2.	Modeli povezivanja	167
7.2.1.	Irski model	168
7.2.2.	Izraelski model.....	172
7.2.3.	Ostali modeli	174
7.2.3.1.	Mađarska	175
7.2.3.2.	Češka	176
7.2.3.3.	Poljska	177
7.2.3.4.	Španjolska.....	178
7.3.	Domicilna i iseljena Hrvatska – jedna Hrvatska	179
7.3.2.	Zadržavanje razvoja identiteta	181
7.3.3.	Gospodarsko, društveno i političko povezivanje	182
7.3.4.	Povratak.....	187
8.	ZAKLJUČAK.....	225
8.2.	Referiranje na hipoteze	225

8.3. Osnovni zaključci	227
POPIS LITERATURE.....	233
POPIS IZVORA PODATAKA	240
POPIS SLIKA.....	252
POPIS TABLICA.....	255
PRILOZI.....	257
SAŽETAK.....	261
SUMMARY.....	263
ŽIVOTOPIS.....	266

1. UVOD

Demografska problematika suvremene Hrvatske zbog intenziviranja negativnih parametara i trendova sve više postaje ključno pitanje društvenog, gospodarskog i ukupnog razvoja. Ljudski se potencijal polako i sigurno i u ekonomskim koncepcijama prihvaća kao primarni i zato je njegovo razmatranje posebno važno za budućnost zemlje. Pored sada već dugotrajnog prirodnog pada stanovništva, silno se u posljednjim godinama ubrzava iseljavanje, povećava negativna vanjska migracijska bilanca i gubi razvojni demografski potencijal. Obujam i prostorni razmještaj ishodišta hrvatskih migracija, negativni migracijski saldo Republike Hrvatske i demografske strukture migracijskog kontingenta, pokazatelji su koji nameću pitanje o kratkoročnim i dugoročnim implikacijama na ukupni, a posebno društveno-gospodarski razvoj. Iseljavanjem mladog, obrazovanog i potencijalno reprodukcijaskog stanovništva ugrožavaju se gotovo svi temeljni sustavi u zemlji; mirovinski, obrazovni, zdravstveni, radni i financijski pa razmatranje osnovnih zakonitosti vezanih uz iseljavanje postaje ključno pitanje (Balića, 2019). Posebno kada se u tradicionalnoj iseljeničkoj zemlji kao što je Hrvatska pojave novi obrasci koje je nužno razmotriti, projicirati, korelirati i modelirati.

Migracije, posebno vanjske, sve češći su predmet rasprave širokog kruga znanstvene i stručne javnosti upravo zbog svog potencijalnog destabilizacijskog učinka na osnovne sustave Republike Hrvatske. Oslanjajući se na službenu statistiku vanjske migracije Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, u razdoblju od 2013. do 2019. godine Hrvatska je migracijama izgubila više od 100 000 ljudi, a vrhunac vala iseljavanja zabilježen je 2017. godine kada su iz Hrvatske iselile 47 352 osobe. Već nam sam obujam i intenzitet iseljavanja daju do znanja kako je Hrvatska posljednjih godina izgubila veliki demografski potencijal, no uzmemo li u obzir kako iseljava uglavnom mlado, radno sposobno, potencijalno reproduktivno i u značajnom udjelu visokoobrazovano stanovništvo jasno je kako iseljeno stanovništvo za Hrvatsku predstavlja gubitak potencijala u svim razvojnim sferama. Imajući pritom na umu sve metodološke prepreke s kojima se susreće svaka demografska analiza, pri razmatranju vanjske migracije nužno je konzultirati službene statistike zemalja useljavanja hrvatskog stanovništva koje potvrđuju kako je obujam iseljavanja iz Republike Hrvatske znatno veći.

Svakim nastavkom dosadašnjih stopa iseljavanja Hrvatska će uskoro ostati bez najvrjednijeg izvora demografske revitalizacije koji bi mogao zaustaviti negativne demografske trendove u Republici Hrvatskoj te pridonijeti očuvanju domovinske sigurnosti i hrvatskog identiteta. Jasno je stoga kako problematika hrvatskog iseljeničtva postaje sve više predmetom

nacionalnog interesa, pitanje razvojnih mogućnosti i sigurnosno pitanje. Neupitan je također i opći politički i društveni interes za tu temu, pored znanstvenog.

1.1. Predmet istraživanja

Postavljanju zadataka, ciljeva i hipoteza istraživanja te razradi predmetnog interesa rada unutar područnog teorijsko-metodološkog okvira prethodi njegovo definiranje.

Objekt istraživanja, kao širi, obuhvatniji pojam od predmeta istraživanja, moguće je utvrditi već u samom naslovu rada (*Nova hrvatska iseljenička paradigma*). Riječ je o vanjskoj migraciji, odnosno emigraciji iz Republike Hrvatske, pri čemu riječ *paradigma* u ovom radu podrazumijeva fundamentalni model (obrazac) u skladu s kojim se organizira znanstveno rezoniranje (logička spoznaja) i opservacija (empirijska analiza), a u okviru istoga analizirat će se suvremena hrvatska emigracija i odgovoriti na pitanja o njenom intenzitetu, smjerovima i pojavnim modalitetima, uzorcima i posljedicama, kao i o prošlom i budućem trajanju njenih oblika.

Pored objekta istraživanja vidljivog iz samog naslova, predmet istraživanja, kao uža i specificiranija, prati konceptualnu osnovu postavljenu i definiranu u sadržaju rada kroz taksonomski red ili slijed poglavlja i potpoglavlja te poglavlja nižeg reda veličine; isti donosimo u nastavku.

- Povijest iseljavanja iz Hrvatske

Geopolitički položaj Hrvatske na raskrsnici istoka i zapada Europe te Srednje Europe i Mediterana pridonio je burnoj prošlosti njenog teritorija koji je vrlo često bio predmet sukoba brojnih država i imperija, a isti su poticali mnoga, mahom nedobrovoljna kretanja stanovništva (Župarić-Iljić i Bara, 2014). Iseljavanje iz Hrvatske dio je hrvatske povijesti i njenog kulturnog nasljeđa, zbivalo se u mirnodopskim, ali i ratnim uvjetima, a mogli bismo ga podijeliti u nekoliko velikih etapa. Posljednji, recentni val iseljavanja iz Hrvatske s početkom 2013. godine pritom još uvijek traje. Osim analize najintenzivnijih hrvatskih iseljeničkih valova od samih početaka pa do suvremenog razdoblja¹ te definiranja njihovog obujma i zakonitosti, u okviru ovog poglavlja

¹ Pri korištenju pojmova „suvremeno razdoblje“ ili „suvremena hrvatska vanjska migracija“ potrebno je odrediti razdoblje, odnosno, definirati polaznu kronološku granicu u okviru koje će se analizirati stanje i procesi koje smatramo suvremenima. Temeljni je fokus ovog rada, prije svega, analizirati, uspostaviti i objasniti procese, intenzitet i smjer migracija, kao i pojavnih modalitete koji prate migracije 21. stoljeća, odnosno od 2001. godine do danas, s posebnim naglaskom na iseljavanje nakon pridruživanja Republike Hrvatske Europskoj uniji.

analizirane su demografske posljedice recentnih i prošlih kretanja; poput depopulacije i prirodnog pada, poremećaja dobnih struktura te „demografskog sloma“. Povoljne karakteristike Hrvatske oduvijek su pridonosile privlačnosti njenog prostora za naseljavanje te uvjetovale izrazito dinamičan demografski razvoj zemlje.

- **Migracijski modeli**

Obzirom kako su migracije stanovništva pod stalnim utjecajem ekonomske, političke, kulturne i dr. evolucije čovječanstva te je svako razdoblje u razvoju društva obilježeno određenim tipom migracije s njenim specifičnim uzrocima i posljedicama (Friganović, 1989) u okviru ovog poglavlja razmotrit će se teorijske postavke migracija. Osim toga, kvantificirat će se migracijski tokovi na svjetskoj i europskoj razini uz poseban osvrt na migracijsku krizu 2015./2016. godine i velike migracije prema Europi. Razmotrit će se i novi migracijski obrazac obilježen slobodnim migriranjem kao načelom na kojem počiva građanstvo Europske unije i supstitucijom radne snage te sigurnosni aspekt migracija koje se sve češće promatraju kao prijetnja etničkoj, antropološkoj i demografskoj strukturi Europe kao i uvjetnicom nestanka europskih vrijednosti i načina života.

- **Vanjska migracija**

Vanjska migracija u okviru ovog poglavlja promatrati će se kao tradicionalna pojava, povijesna konstanta i suvremena stvarnost Republike Hrvatske, a posebnosti ranijih iseljeničkih valova Republike Hrvatske usporedit će se s recentnim u svrhu definiranja novog iseljeničkog modela. Obzirom kako Hrvatska ne posjeduje registar stanovništva, koji bi kao takav predstavljao najpouzdaniji izvor podataka o migracijskom stanovništvu, recentna će se silina iseljavanja iz Hrvatske u okviru ovog dijela rada promatrati kroz analizu podataka službenih statistika zemalja useljavanja hrvatskog stanovništva. Osim toga, definiranjem uzroka iseljavanja potvrdit će se, odnosno odbaciti, ustaljena pretpostavka kako su motivi recentnog iseljavanja iz Republike Hrvatske primarno ekonomske prirode. Prije definiranja modela revitalizacije, a sukladno tradiciji iseljavanja iz Hrvatske, hrvatsko će se iseljeničtvo kvantificirati i razmotriti kao demografski, gospodarski, financijski i ini potencijal.

- **Migracijske projekcije i modeli**

Projekcije su iznimno važna metoda ne samo u demografiji već i pri planiranju društvenoga, ekonomskog i svakog drugog razvoja zemlje. Posebno su važne za kreiranje slike o budućem kretanju i promjenama u strukturama stanovništva, odnosno za određivanje buduće demografske politike te ukazuju na mogući razvoj stanovništva na osnovu pretpostavki koje mogu, ali i ne moraju biti ostvarive u doba njihova postavljanja. Prije postavljanja samog koncepta demografske revitalizacije procijenit će se vjerojatnosti potencijalnog depopulacijskog nastavka i utvrditi model stalnog rasta stanovništva potrebnog za populacijski opstanak. Tendencije prirodnog i prostornog kretanja stanovništva Hrvatske već dugo ne osiguravaju jednostavnu obnovu stanovništva, a svaki nastavak dosadašnjih trendova demografsku će sliku Republike Hrvatske dodatno destabilizirati.

- **Demografski emigracijski nastavak**

Trenutni demografski pokazatelji Republike Hrvatske izrazito su negativni, no u budućnosti bi mogli biti još alarmantniji. Nastavi li se godišnji odlazak stanovništva u inozemstvo u razini od nekoliko desetaka tisuća, posebice onog mladog, radno sposobnog i potencijalno reproduktivnog, ukupni će razvoj Republike Hrvatske biti vrlo neizvjestan. Analiza utjecaja iseljavanja na radni, mirovinski, zdravstveni, financijski i obrazovni sustav Republike Hrvatske stoga predstavlja nužnost. Osim toga, razmotrit će se posljedice dugoročnog nastavka negativnih demografskih trendova, poput izumiranja Hrvata i supstitucije istih nekim drugim narodom, moguće po svim obilježjima vrlo različitim. Osim temeljnih pretpostavki nestanka, u ovom će se dijelu rada utvrditi osnovne pretpostavke revitalizacije temeljene prije svega na remigraciji, odnosno povratku iseljene Hrvatske kao primarnom modelu osnovne revitalizacije.

- **Hrvatski odgovor**

Nakon analize ukupne demografske slike Hrvatske, pokazatelja, trendova, stvarnog stanja, uzroka, posljedica i projekcija utvrdit će se potreba za djelovanjem na najvišoj razini s ciljem zaustavljanja depopulacije, promjene predznaka dosadašnjih trendova i stvaranja uvjeta za održivi rast stanovništva Republike Hrvatske. Definirat će se koncept

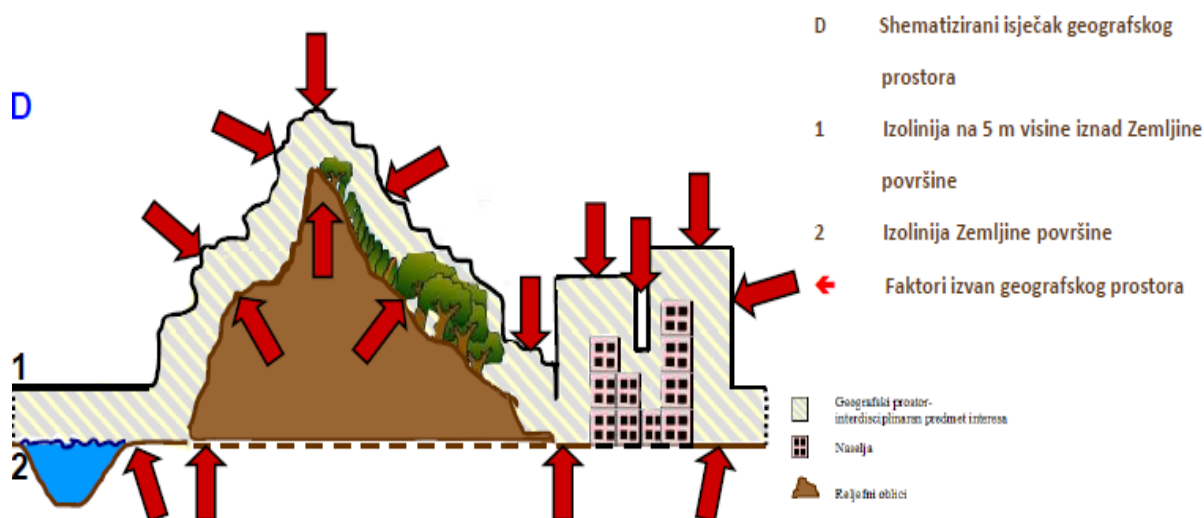
demografske revitalizacije temeljen primarno na imigracijskoj varijanti hrvatskim identitetskim stanovništvom te razmotriti mogućnosti i potrebe za modelom revitalizacije temeljenim na imigraciji ostalog stanovništva iz susjednih i drugih zemalja te imigraciji stanovništva kroz velike migracijske tokove prema Europi. Analizirat će se modeli povezivanja domicilnog i iseljenog stanovništva Irske, Izraela i drugih zemalja te definirati hrvatski model, novi koncept države, temeljen na zadržavanju razvoja identiteta; gospodarskom, društvenom i političkom povezivanju iseljeničstva s Republikom Hrvatskom i u konačnici povratku istih u domovinu.

1.2. Teorijski pristup

Granska istraživanja u okviru istog znanstvenog područja temelje se na zajedničkom teorijskom okviru. Teorija i metodologija u svakoj znanosti predstavljaju polaznu istraživačku osnovu i stručnu podlogu svih razmatranja, rasprava i definicija; isti je slučaj i s geografijom (Šterc, 2012) i istraživanjima u okviru nje. Osnovna je zadaća svakog geografa razvijati teorijski i metodološki pristup te osobnim interdisciplinarnim i multiaplikativnim istraživanjima doprinosti razvoju i identifikaciji geografije. Geografski istraživački postupak tradicionalan je i neisključiv sadržaj svih sinteznih prostorno-vremenskih analiza i opažanja prostornih zakonitosti, temelj je svih tumačenja „logičke organizacije prostora, suvremenih prostornih procesa i usvajanja budućih modela prostornoga, regionalnog i društvenog razvoja i planiranja“ (Šterc i Komušanac, 2013, 74) što ujedno potvrđuje relevantnost geografije, kao i njen neosporan status u društvu, obrazovanju i znanstvenom sustavu. Objektivnu stvarnost na Zemlji nije moguće shvatiti izuzimanjem geografske eksplikacije i njenog evaluiranog istraživačkog sustava, spoznaje, prosuđivanja, procjenjivanja, razmišljanja itd., s autentičnim istraživačkim posebnostima (Šterc i Komušanac, 2013). Uvažavajući brojne, domaće i strane, manje ili više uspješne pokušaje određivanja objekta istraživanja geografije, odnosno demogeografije, njihovo definicijsko određenje, teorijsku problematiku, metodološku identifikaciju, gransku podjelu i sl. (Bonnet, 2009; Bunge, 1966; Carić, 1969, 1974; Friganović, 1978, 1983a, 1983b; Hagget, 1979; Hagget, Cliff i Frey, 1977; Nejašmić, 2005; Radovanović, 1967, 1970, 1980; Woods, 1982) u ovom ćemo radu važećim držati kako slijedi.

Geografski teorijski koncept (ili pristup) temelji se na vanjskoj identifikaciji geografije (kojom ona potvrđuje svoju neprijepornu predmetnu osnovu) i unutrašnjoj identifikaciji geografskih disciplina (kojom se postavljaju formalni sadržajni i istraživački uvjetni okviri

geografskih područja) (Šterc i Komušanac, 2014). Vanjski² je predmet interesa geografije geografski prostor koji seže do pet metara iznad površine Zemlje i u kojem se odražavaju i materijaliziraju sadržaji, procesi, veze i odnosi uvjetovani čimbenicima prirodne osnove, odnosno društvene nadgradnje (Sl. 1) (Šterc i Komušanac, 2013). Unutrašnji je predmet (primarni interes) geografije u osnovi odnos između prirode i društva na geografskoj površini (Šterc, 2015).

Sl. 1. Geografski prostor kao interdisciplinarna znanstvena kategorija

Izvor: (Šterc, 2015 prema Komušanac, 2011)

Obzirom na navedenu kompleksnost geografskog predmetnog interesa posve je razumno i njeno složeno definicijsko određenje. "Geografija je znanost (polje) u interdisciplinarnim znanstvenim područjima (ali bi mogla biti i u zasebnom znanstvenom području) koja putem jedinstvenoga sustava fizičko-geografskih i/ili socijalno-geografskih disciplina proučava, pojašnjava, planira i predviđa postojeće i nove odnose i odraze u geografskom prostoru (sadržaji, procesi, veze, odnosi i modeli; postojeći i/ili materijalizirani u novom obliku i na drugom mjestu na geografskoj površini), nastale prožimanjem prirodnih elemenata (faktora)

² Primarnu Haggetovu ideju horizontalnog dimenzioniranja geografskog objekta istraživanja (Hagget, 1979; Hagget i dr., 1977) autor *Geografskog i demogeografskog identiteta* (Šterc, 2015) proširio je vertikalnom dimenzijom, pri čemu naglašava potrebu egzaktnijeg određenja značenja i taksonomskog reda veličine niza pojmova vezanih uz zemljine prostore i površine. Egzaktno određenje moguće je kombinacijom dvodimenzionalnog i trodimenzionalnog pravokutnog koordinatnog sustava s logaritamskim mjerilom te ishodištem u bilo kojoj točki na kopnenom dijelu Zemlje, kao i uvažavanjem prethodnih razmišljanja o prirodnom interesu geografije i susjednih znanstvenih područja, polja i disciplina. Pri tome, važno je uočiti red veličine pojmova: *antroposfera, geosfera, geoprostor, čovjekov geoprostor, realni geoprostor, potencijalni geografski prostor, geografski prostor, geopovršina, geografska površina i granična minimalna geografska površina* te promjenu prevladavajućeg interesa geografije do tog vremena istim slijedom.

i/ili društvenih faktora (elemenata), s ciljem otkrivanja, objašnjavanja, postavljanja i predviđanja zakonitosti u procesu njihovog funkcioniranja, transformiranja, valoriziranja, nastajanja i nestajanja“ (Šterc, 2015, 150).³ Posebnost geografije počiva upravo u njenim formalnim znanstvenim pristupima i podjelama, a jedinstvo u analiziranju, pojašnjavanju i istraživanju kompleksnih, međuovisnih, interaktivnih i korelacijskih odnosa prirodne osnove i društvene nadgradnje (Šterc i Komušanac, 2013).

Tumačenja osnovnih sadržaja, formi, odnosa i procesa u okviru prostornog kompleksa osobita su geografiji, a posebice njenim fundamentalnim disciplinama koje svojim pristupima istraživanju kao i primjenom specifičnih metodoloških postupaka pridonose ukupnom shvaćanju mehanizma razvoja i transformacije prostora (Šterc i Komušanac, 2013). Geografske discipline (obzirom na prevladavajući faktor) analiziraju i tumače razvoj, organizaciju, promjenjivost, uvjetovanost i sl. u prostornoj stvarnosti pri čemu opažanjem zakonitosti u prostoru te definiranjem prostorno-vremenskih modela (u smislu razumijevanja logike prostora) potvrđuju i potkrepljuju cjelokupni geografski znanstveni sustav (Šterc i Komušanac, 2013). Jasno postavljen teorijski okvir geografije omogućuje nam definiranje načela i ciljeva geografskih istraživanja, a obzirom na raznolikost predmetnih interesa izdvajaju se geografske discipline. Pojedine se geografske discipline unutar geografije izdvajaju obzirom na samostalnije područje determinacije geopovršinskih odnosa; isto vrijedi i za demogeografiju (Šterc, 1986).

„Demogeografija je znanstvena disciplina u društvenoj grani geografskog znanstvenog polja, u okviru interdisciplinarnih znanstvenih područja, koja putem jedinstvenog metodološkog sustava proučava, pojašnjava, planira i predviđa postojeće i nove odnose i odraze u geografskom prostoru (sadržaji, procesi, veze, odnosi i modeli; postojeći i/ili materijalizirani u novom obliku i na drugom mjestu na geografskoj površini), nastale prožimanjem prirodnih elemenata (faktora) i/ili društvenih faktora (elemenata) i stanovništva, s ciljem otkrivanja, objašnjavanja, postavljanja i predviđanja zakonitosti u procesu njihovog funkcioniranja,

³ Osim već navedenog određenja geografskog prostora, obzirom na kompleksnost definicijskog određenja geografije, ali i radi boljeg razumijevanja specifičnosti geografskog teorijskog pristupa potrebno je distinkcijski pojasniti i pojam *geografska površina* koju su brojni autori vođeni pokušajem određenja i identifikacije geografije pogrešno smatrali predmetom interesa geografije. Geografsku površinu ne možemo poistovjetiti ni s pojmom *geopovršina* koja podrazumijeva Zemljinu površinu kao dvodimenzionalnu kategoriju (površina-prostor) sa skupom svih neravnina na Zemlji (primarno fizičkogeografskog nastanka i oblika), s uključivanjem neravnina u podmorju i/ili površine mora (ovisno o načinu promatranja Zemljine površine). *Geografska je površina* također dvodimenzionalna kategorija, odnosno skup svih neravnina fizičkogeografskog i socijalnogeografskog postanka i značenja na Zemlji, a isključuje podmorje (koje je predmet interesa i istraživanja drugih znanstvenih područja i disciplina). Prostor iznad geografske površine osnovna je kategorija za određenje vanjskog predmeta geografskog interesa, naročito dimenzioniranje njegove visine u atmosferi (Komušanac i Šterc, 2010).

transformiranja, valoriziranja, nastajanja i nestajanja“ (Šterc, 2015, 150).⁴ Stanovništvo, kao esencijalni nositelj društvenog razvoja, u skladu s prirodnim predispozicijama geografskog prostora, a kroz djelovanje čimbenika prirodne osnove i društvene nadgradnje, stvara i razvija složene odnose te uvjetuje funkcionalne, fizionomske i mnoge druge promjene i preobrazbe prostora (Šterc i Komušanac, 2013). Obzirom kako je stanovništvo temelj svih prostornih, regionalnih, društvenih, gospodarskih i drugih planiranja, osnovni prostorni resurs, potencijal i primarni nacionalni i strateški interes svake zemlje, razumijevanje filozofije i logike prostora iz kojih proizlaze zakonitosti prostorno-vremenskih struktura i procesa od posebnog je značaja (Šterc i Komušanac, 2012). Teorijski se okvir i metodološki pristup geografije/demogeografije kao struke pritom razlikuje od standardnih pristupa migracijama i stanovništvu ostalih struka koje u svoje eksplikacije ne uključuju složene prostorne faktore koji manje ili više utječu na procese, ali su uvijek prisutni.

1.3. Zadatci i ciljevi istraživanja

Definiranje predmetnog sadržaja i teorijskog pristupa u okviru kojeg će se provesti istraživanje logično slijede zadatci i ciljevi koji u konačnici najavljuju definiranje pretpostavki (hipoteza) koje će usmjeravati cjelokupni istraživački postupak.

Temeljni zadatci istraživanja donose se u nastavku:

Z1 – Razmatranje najintenzivnijih hrvatskih iseljeničkih valova, njihovih uzroka, posljedica i zakonitosti.

Z2 – Utvrđivanje obujma, intenziteta i obilježja recentnog iseljavanja iz Republike Hrvatske.

Z3 – Analiza parametara i trendova ukupnog kretanja stanovništva Republike Hrvatske.

Z4 – Analiza dosadašnjih migracijskih politika Republike Hrvatske te postojećih mjera vezanih uz povratak iseljenih.

Z5 – Utvrđivanje brojnosti hrvatskog iseljeničtva te mogućnosti njihovog povratka.

⁴ U pozadini ovog određenja demogeografije (Šterc, 2015) brojni su pokušaji istoga; neki su od njih s ciljem stvaranja jasnije slike o razvoju demografske teorije i teorijskim raspravama prošlog stoljeća navedeni u nastavku. Carić (1969) tako geografiju stanovništva, po uzoru na brojne sovjetske autore, smatra posebnim dijelom ekonomske geografije koji istražuje razlike u razmještaju stanovništva u prostoru nastale pod utjecajem raznih faktora (ekonomskih, fizičko-geografskih i dr.) koji su se uglavnom razvili kao nadgradnja. Njegovom se mišljenju 70-ih godina suprotstavlja Radovanović (1970) koji ističe konačno otrgnuće geografije stanovništva od stega ekonomskog determinizma. Jedni od vrjedniji radova oni su u autorskom posjedu M. A. Friganovića (1978, 1983a, 1983b) koji 80-ih godina prošlog stoljeća naglašava neophodnu potrebu za posebnim statusom geografije stanovništva.

Navedenim osnovnim i najvažnijim zadacima nagoviješteni su temeljni postupci kojima se želi doći do sljedećih ciljeva:

C1 – Razmatranjem i usporedbom najintenzivnijih hrvatskih iseljeničkih valova, njihovih uzroka, posljedica i zakonitosti te pojava modaliteta recentnog iseljeničkog vala cilj je utvrditi novi iseljenički obrazac koji se svojim obilježjima razlikuje od prethodnih te ustanoviti (mogući) utjecaj istog na osnovne sustave (mirovinski, obrazovni, zdravstveni, radni i financijski sustav) Republike Hrvatske.

C2 - Temeljem sadašnjih stopa, trendova i pokazatelja ukupnog kretanja stanovništva razmotrit će se projekcije budućeg kretanja stanovništva Republike Hrvatske.

C3 - Analizom rezultata utvrđivanja trenutnih parametara i trendova ukupnog kretanja stanovništva formirat će se parametri i trendovi potrebni za rast ukupnog stanovništva i demografski opstanak Republike Hrvatske.

C4 - Analizom dosadašnjih migracijskih politika Republike Hrvatske te postojećih mjera predložit će se nove mjere u funkciji zaustavljanja odlaska stanovništva iz Republike Hrvatske te povratka ranije iseljenih.

C5 - Utvrđivanjem brojnosti hrvatskog iseljeničtva te mogućnosti njihovog povratka testirat će se potreba useljavanja stanovništva koje je svojim obilježjima (jezičnim, etničkim, religijskim i sl.) različito od domicilnog stanovništva.

1.4. Metode i tehnike istraživanja

Prilikom istraživanja, otkrivanja i obrade znanstvenih činjenica mogući su brojni misaoni postupci stoga ne čudi kako postoje brojne znanstvene metode, odnosno skup različitih postupaka kojima se znanost koristi u svrhu istraživanja, objašnjenja i shvaćanja raznih znanstvenih spoznaja i istina. Iako je u mnogobrojnoj literaturi moguće sresti različite pristupe klasifikaciji znanstvenih metoda, istraživački pristup u ovom radu temeljen je na metodološkom okviru sukladnom geografskom, odnosno demogeografskom pristupu (Sl. 2).

OPĆI I GEOGRAFSKI METODOLOŠKI SUSTAV (METODE I MODELI)			
OPĆE		GEOGRAFSKE	
MISAONE	ANALIZA	SINTEZA	MISAONE
	INDUKCIJA	DEDUKCIJA	
	APSTRAKCIJA	KONKRETIZACIJA	
	GENERALIZACIJA	SPECIJALIZACIJA	
	DOKAZIVANJE	OPOVRGAVANJE	
	KLASIFIKACIJA		
	DESKRIPCIJA		
	KOMPILACIJA		
	KOMPARACIJA		
RAČUNSKE	MATEMATIČKE	RAČUNSKE	
	STATISTIČKE		
	KIBERNETIČKE		
	SUSTAVNE		
GRAFIČKE	CRTEŽI	GRAFIČKE	
	SLIKE		
	DIJAGRAMI		
	KARTE		
	GRAFIČKI MODELI		
PROSTORNE	KARTOGRAFSKE	GEOGRAFSKE	
	TERENSKE		
	GIS		
	ANKETIRANJE		
	MODELIRANJE		
POVIJESNE	OPĆE	HISTORIJSKO- GEOGRAFSKE	
	POSEBNE		
FILOZOFSKE	OPĆE	FILOZOFSKE	
	GRANSKE		

Sl. 2. Shematizirani prikaz geografskog metodološkog sustava

Izvor: Šterc, 2015

Geografski metodološki sustav podijeljen je na opći i specifični (geografski), obuhvaća uglavnom standardne metode u znanstvenim istraživanjima, a moguće ih je svrstati u šest grupa: logičke (teorijske ili misaone) metode, računske ili kvantitativne metode, grafičke metode, geografske ili prostorne metode, povijesne ili vremenske metode i filozofske metode. Pritom, važno je napomenuti kako je cijeli metodološki sustav geografije veoma složen i povezan, a metode se tek rijetko koriste pojedinačno (Šterc, 2015).

- **Logičke (teorijske ili misaone) metode** obzirom na svoju važnost pri raščlanjivanju složenih misaonih tvorevina; otkrivanju veza između pojava koje prethode i pojava koje slijede; uzročno-posljedičnih odnosa; povezivanju izdvojenih elemenata, pojava, procesa i odnosa u složenije; utvrđivanju istinitosti pojedinih spoznaja, teza, stavova ili teorija; opisivanju pojava i procesa u geografskom prostoru; uspoređivanju istih ili srodnih pojava i procesa i sl. neophodne su u svakom znanstveno-istraživačkom postupku. U okviru ovog rada podrazumijevaju, između ostaloga, sintezu proučene građe, analizu statističkih podataka iz publikacija Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, EUROSTAT-a, FRONTEx-a, publikacija Ujedinjenih naroda, HZZO-a, HZMO-a, HZZ-a, HNB-a, Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Ministarstva rada i mirovinskog sustava, statističkih i drugih publikacija ostalih zemalja (Czech Statistical Office, Department of Employment Affairs and Social Protection, Hungarian Central Statistical Office, Instituto Nacional de Estadística, Israel's Central Bureau of Statistics, Statistics Austria, Statistisches Bundesamt (Destatis), Statistics Poland, Statistics Sweden), publikacija Svjetske banke itd., kao i opće metode poput induktivne i deduktivne metode, metode dokazivanja i opovrgavanja, deskripcije, kompilacije, klasifikacije i komparacije, a koje će biti primijenjene pri definiranju složenih odnosa, pojava i procesa u geografskom prostoru.
- **Računske ili kvantitativne metode** gotovo su neizostavan dio svake demografske analize, a u ovom radu uključuju kvantifikaciju i mjerenje smjera i intenziteta prostornih procesa s ciljem lakšeg uočavanja veza i odnosa u geografskom prostoru. Poblje, podrazumijevaju primjenu matematičko-statističkih postupaka u pogledu kvantifikacije smjera i intenziteta migracija, računanja stopa, indeksa promjena, relativnih struktura, procjena i sl.
- **Grafičke metode** uvjetovane su računskim postupcima koji im prethode kroz razmatranje numeričkih podataka iz radnih i analitičkih tablica, iste čine mnogo jasnijima i pristupačnijima, a u okviru ovog rada obuhvaćaju shematizirane grafičke

oblike poput dijagrama, histograma, kartograma i sl. Korištenje potonjih metoda u okviru ovog rada omogućilo je izostanak opsežnih deskripcija, olakšalo je sam analitički postupak, a brojne pojave, zakonitosti i veze u prostoru predočene su vrlo zorno.

- **Geografske ili prostorne metode** relativno su samostalne u okviru općeg znanstvenog metodološkog sustava, predstavljaju posebnu skupinu metoda svojstvenih primarnom geografskom pristupu i geografskom predmetu interesa i neodvojiv su dio geografskog identiteta (Šterc, 2015). Geografske metode u okviru ovog rada obuhvaćaju terenske metode poput intervjua, anketnog istraživanja (iseljenog hrvatskog stanovništva), tematskog kartiranja, metodološkog podsustava GIS-a, modeliranja itd., a njihova je primjena u empirijskim istraživanjima posebno važna. Objekt istraživanja i sam naslov rada *Nova hrvatska iseljenička paradigma* (pri čemu riječ paradigma podrazumijeva fundamentalni model/obrazac) potvrđuju kako je jedna od osnovnih metoda rada modeliranje koje predstavlja jedan od mogućih oblika znanstvenog pristupa, nerijetko korištenog u raznim poljima znanosti, osobito onima koje se bave razmatranjem stanovništva, a sam model predstavlja pojednostavljeni i najčešće matematički prikaz stvarnosti koji se često koristi za razumijevanje mortaliteta, fertiliteta, nupcijaliteta, migracija i sl. (Wanner i Duchêne, 2002). Postavljanje osnovnih modela relacija i modeliranje samog procesa krajnji je cilj svakog analitičkog postupka. Modeli pritom predstavljaju pojednostavljenu verziju realnosti, definirani su s ciljem utvrđivanja obilježja i posebnosti iste, a posebno su korisni za procese koji se razvijaju etapno, ali i nove pojave i procese kojima tek predstoji postaviti osnovne analitičke zakonitosti. Modeliranje migracija odnosi se između ostaloga i na utvrđivanje čimbenika koji utječu na donošenje odluke o migriranju te društvenih i gospodarskih posljedica koje istu prate. Migracijski modeli u obzir uzimaju prostornu dimenziju te društveno-gospodarske čimbenike te odgovaraju na pitanja: „Tko migrira?“, „Zašto?“, „Odakle migranti dolaze i gdje odlaze?“, „Kada migriraju?“, „Koje su posljedice migracija za same migrante/zemlju porijekla/finalnu destinaciju?“ i sl. (Aleshkovski i Iontsev, 2006). Pod pojmom modeliranja, osim recentne pojavnosti migracija, podrazumijevamo i procjene budućeg oblika istih, a samo modeliranje migracija izrazito je relevantno jer omogućuje predviđanje i uvođenje mjera zadržavanja populacije ili kontrole migracijskih tokova (na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini). Osim toga, može se koristiti i u okviru priprema programa strategije migracijske politike, za pripremu

amortiziranja demografskog, socijalnog i ekonomskog gubitka i sl. Pritom, migracijama je moguće pristupiti s mikro i makro razine. Makro pristup procjenjuje obrasce migracije čitave populacije ili pojedine društvene skupine (umirovljenici, radno-aktivno stanovništvo, itd.) određenog prostora i temelji se na popisu stanovništva ili trenutnoj statistici, dok se mikro pristup fokusira na ponašanje pojedinaca (obitelji, kućanstva) i namjerava objasniti proces donošenja odluka od strane potencijalnih migranata. Spomenuti se pristupi migracijama obično temelje na podijeljenim podacima (tj. karakteristikama pojedinca) prikupljenih popisom stanovništva ili sociološkim istraživanjima, a glavnina radova o modeliranju migracija naglašava potrebu za interdisciplinarnošću pri istraživanju migracija upravo kombinacijom oba pristupa; primjenom mezo razine i povezivanju mikro-mezo-makro razine, odnosno primjenom više razina istovremeno (Brettel i Hollifield, 2008).

- **Povijesne ili vremenske metode** podrazumijevaju postupak kojim se analizom raznih izvora može egzaktno saznati ono što (kako i zašto) se dogodilo u prošlosti, a u ovom su radu svedene na analizu sastavnica razvoja stanovništva, migracijskih tokova, demografskih struktura i sl. kroz određeno vremensko razdoblje korištenjem, najčešće, publikacija Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, ali i drugih izvora.
- **Filozofske metode**, često svrstane i u logičke (teorijske ili misaone) metode, u okviru ovog rada korištene su u manjoj mjeri i to u obliku propitkivanja temeljnih filozofskih kategorija prostora, vremena, budućnosti, sigurnosti, opstanka i sl. te koriste za pojašnjavanje istih.

1.5. Dosadašnja istraživanja

Migracije, posebno vanjske, obzirom na njihovu značajnu koherentnost s brojnim pitanjima vezanima uz postojanje, održivost i učinkovito funkcioniranje zemalja širom svijeta, danas su, bez obzira na brojne metodološke prepreke koje se nerijetko javljaju prilikom analize istih, sve češći predmet interesa brojnih znanstvenika diljem svijeta. Prikaz i analiza literature te znanstvenih promišljanja o vanjskoj migraciji Republike Hrvatske proveden je obzirom na izdvojena glavna tematska područja koja su najzastupljenija u obrađivanim temama, a od važnosti su za razumijevanje posebnosti istraživane pojave te suvremenih procesa koji istu prate. Obzirom kako je istraživanje migracija u svojoj srži interdisciplinarno primijenit će se granski pristup, obzirom na širinu i kompleksnost predmetnog interesa te na zastupljenost različitih znanstvenih područja i disciplina u njihovom proučavanju. Osim ovih radova, posebno će se na samom početku izdvojiti radovi koji razmatraju teorijsko-metodološke

posebnosti geografskog, odnosno demogeografskog pristupa, teorijsko-koncepcijski radovi kojima su u središtu interesa međunarodne migracije te radovi koji se bave razmatranjem teorijskog postavljanja modeliranja i modeliranjem u demografiji.

Prvu skupinu čine radovi (Bonnet, 2009; Bunge, 1966; Carić, 1966, 1974; Friganović, 1978, 1983a, 1983b, 1990; Hagget, 1979, Hagget, Cliff i Frey, 1977; Komušanac i Šterc, 2010, Nejašmić, 2005; Radovanović, 1967, 1970, 1980; Šterc, 1986, 2012, 2015; Šterc i Komušanac, 2013, 2014; Woods, 1982) koji razmatraju teorijske i metodološke posebnosti geografskog, odnosno demogeografskog pristupa. Teorija i metodologija u svakoj znanosti predstavljaju polaznu istraživačku osnovu i stručnu podlogu svih razmatranja, rasprava i definicija (Šterc, 2012), a objektivnu stvarnost na Zemlji nije moguće shvatiti izuzimanjem geografske eksplikacije i njenog evaluiranog istraživačkog sustava, spoznaje, prosuđivanja, procjenjivanja, razmišljanja itd., s autentičnim istraživačkim posebnostima (Šterc i Komušanac, 2013).

Drugu skupinu (Brettel i Hollifield, 2008; Dunn, 2005; Friganović, 1989; King, 2012, 2013; Lee, 1966; Massey i dr., 1993; Mesić, 2002, 2014; Mežnarić, 2003, 2014; Sagynbekova, 2016; Woods, 1982; Zelinski, 1971) čine teorijsko-koncepcijski radovi kojima su migracije u središtu interesa. Naglašavaju interdisciplinarnost kao nužan pristup u proučavanju i razumijevanju migracija te govoreći o migracijama potvrđuju kako ne postoji univerzalna, jedna i od strane znanstvenika široko prihvaćena teorija. Sve do kraja 19. stoljeća nije postojalo sustavno bavljenje migracijama kao niti pokušaji pronalaženja pravilnosti unutar cijelog migracijskog procesa, a jedan od prvih analitičara koji su pokušali formalizirati proučavanje migracijskih procesa bio je engleski geograf Ernest Ravenstein koji je prije više od sto godina (1885.) pokušao utvrditi zakonitosti migracija kao procesa. Njegov je pokušaj „poznanstvljenja“ migracija pokrenuo velik broj istraživanja posebice u području društvene geografije. Gotovo sva istraživanja migracija nakon Ravensteina usredotočuju se na pitanja zašto, kako i kuda migriraju ljudi, a tek kasnije pojavljuju se i pokušaji znanstvenog tumačenja društvenih, gospodarskih i drugih posljedica migracija kao i pokušaji da se migracije postave u širi sustav objašnjenja i teorija koje nadilaze isključivo prostornu mobilnost. Teorijsko-koncepcijski radovi u okviru ove skupine, a novijeg razdoblja, suvremene međunarodne migracije smatraju konstitutivnim dijelom globalizacijskih procesa.

Treću skupinu čine radovi koje se bave razmatranjem teorijskog postavljanja i modeliranjem u demografiji te modeliranjem migracija (Aleshkovski i Iontsev, 2006; Greenwood, 2005; Hristoski i Sotiroski, 2012; Šimičević i Gogala, 2005; Wanner i Duchêne, 2002). Navedeni radovi migracije smatraju prostornim fenomenom koji je moguće modelirati teorijski ili empirijski te naglašavaju kako su migracije sadržajno i metodološki najobuhvatnija

varijabla kretanja stanovništva, stoga ne čudi kako su nova metodološka rješenja iz tog područja, koja imaju za cilj pridonijeti razumijevanju migracijskih kretanja, vrlo rijetka. Najvažniji razlog koji pridonosi nedostatnom istraživanju migracija jest činjenica kako se u mnogim službenim statistikama ne raspolaže kvalitetnim podacima o migracijama, što uvelike otežava izračunavanje odgovarajućih pokazatelja.

Četvrtu skupinu čine radovi koji se demografskim procesima (prije svega vanjskom migracijom) i demografskim razvojem bave u okviru različitih struka, a zbog specifičnosti i prostornog obuhvata promatranog prostora istraživanja fokus će u okviru ove skupine uglavnom biti na radovima znanstvenika, istraživača i ostalih stručnjaka koji su se u svojim dosadašnjim istraživanjima bavili proučavanjem vanjske migracije (i ostalih demografskih procesa) Republike Hrvatske. Migracija stanovništva proces je koji posljedično utječe na pojedinca i društvo, a može se smatrati geografskim, demografskim, ekonomskim, etnološkim, političkim, psihološkim itd. procesom. Obzirom na potonje, ne iznenađuje činjenica kako broj znanosti koje su uključene u istraživanje migracija neprestano raste. Istraživanje migracija u svojoj je srži interdisciplinarno te uključuje geografiju, demografiju, antropologiju, političke znanosti, sociologiju i ekonomiju, ali i druge discipline poput psihologije, povijesti, jezičnih znanosti i sl. Neke se od spomenutih migracijama bave kao neposrednim predmetom istraživanja, druge su za iste tek djelomično i posredno zainteresirane, a svaka od njih ima svoju posebnu orijentaciju.⁵ Obzirom na spomenuti interdisciplinarni karakter migracija, radove ove skupine podijelit ćemo prema kriteriju određenih znanstvenih aspekata, odnosno najistaknutijeg pristupa na podskupine kako slijedi.

- Radovi s istaknutim ekonomskim pristupom (Akrap, 2004, 2013, 2014, 2015, 2019; Akrap, Strmota i Ivanda, 2017; Bejaković, 2014; Čavrak, 2014; Lajić, 2002; Skupnjak-Kapić, 2008, 2014; Tica i Đukec, 2008; Wertheimer-Baletić, 1999, 2004) naglasak stavljaju na brojne, dugoročne, nepovoljne posljedice na ukupni, a osobito gospodarski razvoj, koje izazivaju negativni demografski procesi poput prirodnog

⁵ Geografija se, prije svega, bavi prostornim varijacijama migracija, no u svoja istraživanja nerijetko uključuje i pitanja uzroka i posljedica istih na mjesto podrijetla i doseljenja. Demografi, uz fertilitet i mortalitet, migracije proučavaju u okviru sastavnica kretanja stanovništva, a osim međusobnim odnosima istih, bave se i utjecajem migracija na obrazovnu strukturu te dobnno-spolni sastav stanovništva. Za razliku od njih, antropolozi analiziraju etnički sastav, obilježja rasnih i drugih kulturnih skupina migranata u odnosu na domicilno stanovništvo te njihove međusobne odnose prilagođavanja. Političke se znanosti u okviru migracija bave uglavnom kontrolom i regulacijom migracijskih tokova te statusom migranata, dok sociologija uglavnom odgovara na pitanja zašto dolazi do migracija te promatra i objašnjava proces integracije imigranata. Obzirom kako ljudi uvelike migriraju ne samo prisilno, već i radi vlastitog boljitka, a prelazak migranata iz jedne zemlje u drugu nerijetko potencira i mnoge ekonomske posljedice, ekonomisti stoga često analiziraju utjecaj visine prihoda i mogućnosti zapošljavanja na sve oblike migracija. Osim toga, istražuju i međuovisnost migracije, inflacije i potrošačke potražnje te posljedice doznaka na zemlju podrijetla (Brettel i Hollifield, 2008).

pada, ukupne depopulacije, vanjske migracije i sl. Gospodarstvo svake države prvenstveno ovisi o postojećim demografskim resursima te projiciranom budućem stanju stoga je nužno provoditi adekvatne demografske analize kako bi se lakše utvrdila demografska slika određenog prostora.

- Radovi koji se vanjskom migracijom bave u okviru sociološkog aspekta (Bjelajac, 2007; Božić, 2014; Božić i Burić, 2005; Mesić, 2002, 2014; Mesić i Bagić, 2011; Mežnarić, 2003, 2014; Peračković, 2006; Peračković i Rihtar, 2016; Župarić-Iljić, 2016; Župarić-Iljić i Bara, 2014) potvrđuju izrazito čvrstu vezu između sociologije i demografije kao znanosti koje se bave proučavanjem društva, odnosno stanovništva.⁶ Korištenjem različite metodologije (ponajprije anketiranja, intervjuiranja promatrane populacije te interpretiranja njihovih odgovora) u okviru ovih radova analizirani su razni aspekti iseljavanja, prije svega mladog, radno sposobnog i visokoobrazovanog stanovništva kao i problemi vezani uz destabilizaciju društva, promjene u društvima dolaska i odlaska, promjene društvenog potencijala u funkciji promjene identiteta, prilagodbe useljenika i sl. Poseban je naglasak u ovim radovima stavljen na fenomen „odljeva mozgova“ (engl. *brain drain*) koji podrazumijeva oblik migracija koji se odnosi na odlazak visokoobrazovanog stanovništva (stručnjaka, znanstvenika i intelektualaca) pojedine zemlje.
- Radovi s naglašenim geografskim pristupom⁷ (Balića, 2019, 2020; Nejašmić, 2005, 2014; Pokos, 2017; Šakaja i Mesarić Žabčić, 2001; Šterc i Komušanac, 2012) migrantske tokove dovode u vezu s prostorom i konkretnim prostornim jedinicama, nerijetko uzimajući u obzir i povijesni aspekt, a zaključci istih počivaju na pomnoj kvantitativnoj analizi. Uglavnom se koriste metodama prikupljanja, klasifikacije, komparacije, kvantitativne analize podataka, modeliranja i sl., a fokus im je u većini

⁶ Sociologija je znanost o društvu, osobito njegovoj strukturi i dinamici, u rasponu od odnosa među pojedincima i manjim skupinama do odnosa među društvima ili tipovima društva, odnosno globalnoga društva. Za razliku od sociologije, demografija je znanost o stanovništvu koja obuhvaća proučavanje broja i prostornog razmještaja stanovništva, prirodnog i migracijskog kretanja stanovništva i promjene u demografskim, socio-ekonomskim i ostalim strukturama stanovništva (Leksikografski zavod Miroslava Krleža, Hrvatska enciklopedija, <http://www.lzmk.hr/>, 3.2.2020.).

⁷ Držimo da je geografska perspektiva ujedno i najadekvatniji odgovor na istraživanje ove kompleksne odrednice kretanja stanovništva jer se ista bavi prostornim varijacijama migracija, a u svoja istraživanja nerijetko uključuje i pitanja uzroka i posljedica migracija na mjesto podrijetla i doseljenja. Na taj način geografija migraciju promatra „kao pojavu kojom se modificiraju relevantni prostorni procesi u sferi ekonomije, stanovanja, psihologije, standarda, inovacija, gradijenta opće i pojedinačne napetosti i dr. Drugim riječima, nema suvremenog geografskog poznavanja prostora u kojem se živi i radi bez poznavanja migracija, njene biti...“ (Friganović, 1989, 28).

slučajeva usmjeren na duži ili kraći vremenski pregled relevantnih migrantskih zbivanja u određenom prostoru. Većina radova ove skupine, koji se bave kvantitativnom analizom migrantskih kretanja koristi se publikacijama Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, a obzirom na sve metodološke prepreke koje se nameću prilikom bilo kakve demografske analize temeljene na spomenutim izvorima (posebno kada je riječ o vanjskim migracijama) isti se u nedostatku točnih podataka bave kvantitativnim procjenama te pristupaju izrazito kritički na dostupnost i relevantnost postojećih izvora.

Osim spomenutih, promatran je i niz drugih radova koji se dotiču naslovne problematike, a navedeni su redom na posljednjim stranicama rada.

1.6. Temeljne hipoteze

Temeljem prethodnog pregleda literature, poznavanja zadataka i ciljeva istraživanja te naslovljene problematike načelno je moguće postaviti nekoliko stavova, tvrdnji, odnosno polaznih pretpostavki koje će usmjeravati istraživanje te kroz rad biti potvrđene, korigirane ili opovrgnute:

H1 - Suvremeni demografski razvoj Republike Hrvatske obilježen je demografskim slomom.

H2 - Publikacije Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske nisu istinski prikaz brojnosti recentne hrvatske emigracije.

H3 - Stvarnu sliku egzodusa iz Republike Hrvatske moguće je doznati tek iz statistika zemalja useljavanja.

H4 - Negativna vanjska migracijska bilanca uzrokovat će negativnosti u osnovnim sustavima (mirovinski, obrazovni, zdravstveni, radni i financijski sustav) Republike Hrvatske.

H5 - Hrvatsko je iseljništvo svojim potencijalom neosporni faktor ukupne revitalizacije Republike Hrvatske.

2. POVIJEST ISELJAVANJA IZ HRVATSKE

Povoljne prometne, klimatske, reljefne, hidrografske, pedološke i druge karakteristike Hrvatske od davnih su dana pridonosile privlačnosti njenog prostora za naseljavanje i uvjetovale vrlo dinamičan demografski razvoj zemlje. Geopolitički položaj Hrvatske, na raskrsnici istoka i zapada Europe te Srednje Europe i Mediterana, pridonio je burnoj prošlosti njenog teritorija, koji je vrlo često bio predmet sukoba brojnih država i imperija te ishodište mnogih, mahom nedobrovoljnih, kretanja stanovništva (Župarić-Iljić i Bara, 2014).

2.1. Početci i razdoblje do kraja Drugog svjetskog rata

Hrvatsko bismo iseljništvo mogli pratiti još od razdoblja 15. – 18. stoljeća i onodobnog Hrvatskog Kraljevstva suočenog s dugotrajnom osmanlijskom agresijom čiji su ciljevi „ležali“ nešto zapadnije od hrvatskih granica. Tristogodišnje ratno stanje u Hrvatskom Kraljevstvu posljedično je utjecalo na strukturnu promjenu njegovog teritorijalnog obrisa i demografskog sastava; središnji teritorij kraljevstva koji se u kasnofeudalnom razdoblju odlikovao brojnim kulturnim i gospodarskim postignućima na duže je razdoblje postao granicom i ratištem s kojeg je stanovništvo kontinuirano odlazilo u nekoliko osnovnih smjerova⁸. Osim stanovništva koje je iselilo potaknuto višestoljetnim ratnim prilikama, manje skupine hrvatskog stanovništva u istom razdoblju iseljavaju kao trgovci, poduzetnici ili crkvene osobe. Obzirom kako su se spomenute promjene zbile u razdoblju kada nije bilo cjelovitih popisa stanovništva, vrlo je teško utvrditi broj iseljenih⁹, međutim, iznimno je lako uočiti kako je iseljavanje hrvatskog pučanstva u razdoblju od 15. do 18. stoljeća strukturno promijenilo brojnost, sastav i raspored hrvatskog stanovništva te ostavilo dugoročne negativne učinke na hrvatsko društvo (Rogić i Čizmić, 2011). Unutarnje i vanjske migracije u razdoblju od 15. do 19. stoljeća svojim se karakteristikama ne ističu u odnosu na druge države u okruženju, posebice kada je riječ o nedobrovoljnim migracijama kao i specifičnostima proizašlih iz njih, poput različitih vjerskih tradicija i kulturnih nasljeđa te heterogenog etničkog sastava. Stanovništvo Hrvatske u ovom je

⁸ *Istočni smjer* (koji strogo gledajući i nije iseljenički, ukoliko se iseljavanje smatra neprisilnim oblikom kretanja) svodi se na nekoliko valova osmanlijskih napada i odvođenje pučanstva u zarobljeništvo, *sjeverni* prema području Ugarske (kojem su posebnu uvjerljivost osigurale selidbe bunjevačkih i šokačkih skupina), *sjeverozapadni ili „gradišćanski“*, *zapadni* (prema Trstu i Gorici te dalje na područja pod mletačkom upravom) i *jugozapadni* prema Apeninskom poluotoku (na čijem se potezu najčešće spominje hrvatska zajednica u pokrajini Abruzzi – Molise) (Rogić i Čizmić, 2011).

⁹ Pojedini izvori ukazuju kako je iseljavanjem i odvođenjem u roblje Hrvatskoj „oteto“ oko 200 000 (Čizmić, Sopta i Šakić, 2005 prema Rogić i Čizmić, 2011), približno milijun (A. Laušić (rukopis) prema Rogić i Čizmić, 2011), odnosno 1 500 000 (Mužić, 1967 prema Rogić i Čizmić, 2011) stanovnika.

razdoblju bilo vrlo heterogeno, a ovisno o migracijskim valovima mijenjao se omjer među pojedinim narodima i pripadnicima raznih konfesija (Župarić-Iljić i Bara, 2014).

Korištenje posve pouzdanih podataka o broju iseljenih iz Hrvatske od samih početaka pa do danas izrazito je teško. Sve do 1898. godine¹⁰ u onovremenoj Banskoj Hrvatskoj nije postojalo sustavno bilježenje iseljeničkih skupina, svi iseljeni nisu popisani (posebice u razdobljima zabrana iseljavanja u inozemstvo, poput one austro-ugarske uoči Prvog svjetskog rata), a pojedina područja današnje Hrvatske tijekom pojedinih razdoblja bila su dio različitih upravnih cjelina sa specifičnim iseljeničkim poticajima i promjenama koje se sustavno nisu bilježile (npr. Istra, Dalmacija, Vojna granica). Osim toga, pristupi popisima stanovništva mijenjali su se tijekom vremena, a samo iseljavanje proces je znatno stariji od uspostave bilo kakvih popisnih služba i mehanizama¹¹ (Rogić i Čizmić, 2011). Potonje su razlozi zbog kojih se brojni analitičari prilikom istraživanja procesa iseljavanja (i useljavanja) koriste isključivo procjenama temeljenima na dostupnim podacima. Kada je riječ o analizama iseljavanja iz Hrvatske, složiti ćemo se s autorima Akrap, Strmota i Ivanda (2017) kako je jedna od najobuhvatnijih upravo analiza Rogića i Čizmića (2011) proizašla iz analitičkih tablica I. Nejašmića (1991) i J. Gele, A. Akrapa i I. Čipina (2005), nastalih u okviru opsežnih radova o depopulaciji i demografskom posustajanju hrvatskog društva u 20. stoljeću te procjeni onovremenog analitičara hrvatskog iseljeničtva J. Lakatoša.

Potonja nam analiza ukazuje kako neto migracijski saldo Hrvatske, počevši od razdoblja 1900. – 1910., postaje stabilno negativan (sve do razdoblja 1971. – 1981.), a prema broju iseljenih u razdoblju do kraja Drugog svjetskog rata (točnije, do 1948. godine) posebno se ističu tri vremenske epohe: 1900. – 1910., 1914. - 1921. i 1940. - 1948. godine. Uzmemo li za bazu broj stanovnika 1900. godine, postotni udio negativnog salda u ukupnom broju stanovnika u spomenutim je razdobljima u rasponu 4,3 % - 5,5 %., a prema podacima predočenima u analizi I. Nejašmića (Nejašmić, 1991 prema Rogić i Čizmić, 2011) u razdoblju od 1869. do 1948. godine iz Hrvatske je iselilo 796 000 ljudi (Tab. 1).

¹⁰ Krajem 19. stoljeća, 1898. godine, banskom je odredbom upravi naloženo vođenje statistike iseljenih, međutim, banska se uprava nije protezala na onovremenu Dalmaciju i Istru stoga je spomenuta primjena odluke bila ograničena samo na jedan dio današnjeg teritorija Hrvatske (Rogić i Čizmić, 2011).

¹¹ Snažni iseljenički valovi javljaju se (ukoliko izuzmemo iseljavanja u razdoblju osmanlijske agresije) još sredinom 19. stoljeća (oko 1860.) kada još uvijek nije bilo javne svijesti o posebnostima iseljeničkih skupina i nužnosti njihovog popisivanja (V. Holjevac, 1967 prema Rogić i Čizmić, 2011).

Tab. 1. Vanjska migracija stanovništva Hrvatske u razdoblju od 1869. do 1948. godine

Razdoblje	Apsolutni broj		
	Doseljeni	Odseljeni	Saldo
1869. – 1880.	50 000	10 000	40 000
1880. – 1890.	60 000	63 000	-3 000
1890. – 1900.	30 000	26 000	4 000
1900. – 1910.	25 000	160 000	-135 000
1910. – 1914.	15 000	70 000	-55 000
1914. – 1921.	6 000	162 000	-156 000
1921. – 1931.	30 000	88 000	-58 000
1931. – 1940.	15 000	25 000	-10 000
1940. – 1948.	14 000	192 000	-178 000
Ukupno	245 000	796 000	-551 000

Izvor: Nejašmić, 1991 prema Rogić i Čizmić, 2011, prilagodba autora

Osvrnemo li se na prethodno istaknute epohe i promotrimo iseljavanja shodno njima, u razdoblju od 1900. do 1910. iselilo je 160 000, odnosno ukupno od 1869. do 1914. godine 329 000 ljudi (Nejašmić, 1991 prema Rogić i Čizmić, 2011). Iako i procjena I. Nejašmića potvrđuje kako je riječ o iznimno velikom broju iseljenih u navedenom razdoblju, prema procjeni onovremenog analitičara hrvatskog iseljeničtva J. Lakatoša u istom je vremenskom razdoblju (1869. – 1914.) iseljeno čak 500 000 ljudi (Čizmić, 1974 – 1975 prema Rogić i Čizmić, 2011).

Drugo je istaknuto razdoblje od 1914. do 1921. godine kada su na djelu, posebice po završetku Prvog svjetskog rata, brojne selidbe etničkih skupina k matičnim državama (Češka, Ugarska, Austrija i Njemačka), a takvih je iseljenika (Nejašmić, 1991 prema Rogić i Čizmić, 2011) bilo oko 100 000. Razdoblje između dva svjetska rata obilježava iseljavanje do kraja 20-ih godina približno jednakog obujma kao i u godinama prije Prvog svjetskog rata te smanjenje intenziteta iseljavanja u tridesetim godinama uvjetovano svjetskom gospodarskom krizom i aktivnim zakonskim ograničenjima doseljavanja primijenjenih od SAD-a¹² i drugih iseljavanjem ciljanih zemalja.

¹² Zbog straha od novog iseljeničkog vala iz juga i istoka Europe, SAD 1921. godine donosi krajnje restriktivne mjere u imigracijskoj politici (Zakon o kvotama), a 1924. godine još stroži zakon – „kvota je za svaku zemlju podrijetla smanjena na dva posto udjela pojedine etničke skupine u američkom stanovništvu 1890. godine (Nejašmić, 2014, 411 prema Nejašmić, 2005).

Promjene u trećem istaknutom razdoblju (1940. - 1948.) izravna su posljedica nekolicine glavnih čimbenika: Drugog svjetskog rata kao vrlo rizičnog događaja, novih granica na hrvatskom zapadu (posebice u Istri) te uspostave totalitarnog modela vlasti u onovremenoj, drugoj Jugoslaviji u koju je bila uključena i Hrvatska (Rogić i Čizmić, 2011). Skupine iseljenika u ovom su razdoblju pretežno bile sastavljene od ratnih izbjeglica i prognanika, bivših ratnih zarobljenika, skupina vojnika i civila iz NDH povučениh na zapad s ciljem predaje savezničkim vlastima izvan dometa komunističke vlasti, optanata iz područja pripojениh Hrvatskoj koji su izabrali živjeti u Italiji ili drugim zapadnim zemljama, pripadnika posebnih etničkih skupina (Čeha, Poljaka, Mađara, Nijemaca i dr.) i politički motiviranih prebjega. Sveukupno, spomenute su iseljeničke skupine brojile čak 200 000 – 250 000 ljudi (Nejašmić, 1991 prema Rogić i Čizmić, 2011).

Uvidom u podatke J. Gela, A. Akrapa i I. Čipina te usporedbom istih s podacima I. Nejašmića vidljiva je određena razdioba; prema procjeni prvih autora ukupan broj iseljenih iz Hrvatske u razdoblju 1900. – 1948. godine iznosi 1 261 648 ljudi (Tab. 2), što je znatno više u odnosu na procjenu drugog navedenog autora (697 000).

Tab. 2. Broj stanovnika i vanjska migracija Hrvatske u razdoblju od 1900. do 1948. godine

Godina popisa	Broj stanovnika	Apsolutni broj	
		Doseljeni	Odseljeni
1900.	3 161 456	-	-
1910.	3 460 584	101 478	235 332
1921.	3 443 375	194 021	379 742
1931.	3 785 455	81 821	149 471
1948.	3 779 858	200 561	497 103

Izvor: Gelo, Akrap i Čipin, 2005 prema Rogić i Čizmić, 2011, prilagodba autora

Ishodište su razlika procjene iseljavanja u razdobljima 1910. – 1921., 1921. – 1931., i 1931. – 1948. godine. Posebno se pritom u broju iseljenih ističu dva razdoblja: 1910. – 1921. kada su prema procjeni J. Gela, A. Akrapa i I. Čipina iselile 379 742 osobe i 1931. – 1948. kada su iselile 497 103 osobe (oba razdoblja obilježena su svjetskim ratovima te promjenama državnih granica i političkih poredaka).¹³ Osim broja iseljenih, tablica 2 potvrđuje kako je najveći broj doseljenih zabilježen upravo u poratnim popisima: 1921. i 1948. (kao i kasnije, 2001.) godine.

¹³ Spomenuti su podatci posredno umanjili vrijednost već ustaljene tvrdnje kako je iseljavanje izravna posljedica gospodarskih (ne)prilika; u ovom su razdoblju to bili usitnjenost seljačkog posjeda, seljačka prezaduženost, propadanje brodarstva, izostanak aktivne razvojne politike na selu, odsutnost industrijske ekspanzije, zastarjela

Kada je riječ o iseljeničkim smjerovima, uvjerljivo najvažniji prema broju iseljenih u ovom razdoblju bio je smjer prema zemljama Sjeverne Amerike, posebno SAD-u (potvrđuju to i službeni podaci Hrvatskog zemaljskog statističkog ureda u razdoblju 1899. – 1913. kada su s područja Hrvatske i Slavonije iselile 186 573 osobe, a od toga njih 166 579 u Sjedinjene Američke Države)¹⁴ koji slabi tek dvadesetih; zbog već spomenutih odredaba kojima su Sjedinjene Američke Države nastojale ograničiti useljavanje iz pojedinih zemalja, pa tako i iz Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Sličan je stav ubrzo zauzela i Kanada te na taj način pridonijela dodatnom slabljenju intenziteta iseljavanja u tom smjeru. Drugi iseljenički smjer vodio je prema pojedinim zemljama Južne Amerike, posebice Argentini, Čileu i Brazilu, a prema pojedinim procjenama u ovom je smjeru do kraja Drugog svjetskog rata iselilo 250 000 ljudi. Restriktivne su useljeničke politike pritom vidljive i na primjeru ovih zemalja, posebno tridesetih godina (Rogić i Čizmić, 2011). Treći i po intenzitetu mnogo slabiji od američkih, iseljenički je smjer prema Australiji i Novom Zelandu kojim je prema procjenama V. Holjevca iselilo oko 120 000 ljudi. Broj se iseljenih ovim smjerom postupno povećavao ovisno o ograničavajućim politikama useljavanja koje su provodile zemlje na oba američka kontinenta (Rogić i Čizmić, 2011). Četvrti je smjer iseljavanja vodio prema zemljama Zapadne Europe čija se privlačnost intenzivirala ovisno o učincima svjetske krize tridesetih i restrikcijama zemalja Sjeverne i Južne Amerike. Iako su u razdoblju od 15. do 18. stoljeća prednost imale srednjoeuropske zemlje u hrvatskom susjedstvu te apeninske pokrajine na zapadu i jugu, u razdoblju prve polovice 20. stoljeća prednost su preuzele Francuska, Belgija te industrijska područja Njemačke. Prema podacima V. Holjevca ovim su smjerom u razdoblju od 1927. do 1939. godine s teritorija Banovine Hrvatske iselile 46 013 osobe (Rogić i Čizmić, 2011). Peti smjer, koji opravdano možemo nazvati rezidualnim, vodio je prema afričkim zemljama, ponajprije prema Južnoj Africi, a istim je prema procjeni iselilo oko 10 000 hrvatskih žitelja (Rogić i Čizmić, 2011).

Kada je riječ o tipu i obilježjima iseljavanja u ovom razdoblju, hrvatskim se iseljenicima redovno pridavao epitet *privremenih* iseljenika koji u „svijet“ odlaze privremeno zbog zarade. Ipak, veliki je postotak bio onih koje je domovina morala ubrojiti u trajni gubitak, a brojnije su povratničke skupine vidljive tek u razdobljima nakon ratova. Prema podacima već spominjanog analitičara J. Lakatoša, čak i više od 86 % hrvatskih iseljenika u austro-ugarskom

uprava i sl. Iste se, naravno, ne smije zanemariti, međutim na njih se ne mogu reducirati poticaji na iseljavanje kao posljedica ratnih događaja i političkih/državnih preokreta (Rogić i Čizmić, 2011).

¹⁴ Usporedbe radi, prema podacima V. Holjevca (a na tragu J. Lakatoša) u istom je razdoblju iselio znatno veći broj ljudi, čak 501 000, međutim, većina je njih (450 000) iselila također u SAD.

razdoblju prve hrvatske modernizacije (koju autori Rogić i Čizmić izjednačuju s razdobljem od 1866. do 1941. godine) seljačkog je podrijetla, a od onovremene, manjinske, gradske populacije na iseljavanje se odlučuju samo pojedini obrtnički ili trgovački pomoćni radnici; slične su tendencije vidljive i u prvojugoslavenskom razdoblju. Osim toga, iseljenici su bili pretežito mlađe životne dobi, a u razdoblju prije Prvog svjetskog rata vrlo često i nepismeni. Većina iseljenika bili su muškarci, žene su iseljavale mnogo rjeđe¹⁵, dok je najrjeđa bila pojava iseljavanja cijelih obitelji. Broj iseljenih žena porastao je u razdoblju između dva svjetska rata, a u istom je periodu zabilježen i veći broj iseljenih cijelih obitelji. Osim toga, sve je češći slučaj u tom razdoblju postalo iseljavanje putem rodbinskih veza i obitelji koja se u zemlji useljavanja već ukorijenila. Uzimajući u obzir regionalno podrijetlo, stanovništvo je u promatranom razdoblju iseljavalo s cijelog hrvatskog teritorija; u pojedinim je razdobljima prednjačilo iseljavanje s jadranskog, a u drugim s kontinentalnih područja (Rogić i Čizmić, 2011).

2.2. Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata

Osnovne kvantitativne podatke o hrvatskom iseljeništvu nakon Drugog svjetskog rata jasno nam predočuju, ponovno, autori Gelo, Akrap i Čipin te ukazuju na činjenicu kako je 1948. godina jedna od istaknutijih popisnih godina, posebice kada je riječ o broju iseljenih (497 103). Ovakav je obujam iseljavanja posljedica, prije svega, promjene političkog poretka i novih granica, dok su skupine iseljenika koji su onovremeno iseljavali potaknuti gospodarskim (ne)prilikama bile nešto skromnije. Već iduće međupopisno razdoblje ukazuje na znatno manji broj iseljenih, međutim, u obzir je potrebno uzeti nekoliko činjenica: prvo, broj iseljenih u ovom razdoblju dobiven je popisom organiziranim tek pet godina od posljednjeg (1948.) i drugo, popis 1953. godine proveden je pod režimom „zatvorenih“ državnih granica, sličnom režimu od prije Prvog svjetskog rata kada je austro-ugarska vlast zabranila iseljavanje. Potonje međupopisno razdoblje, također, obilježava iseljavanje stanovništva potaknuto promjenom političke konfiguracije i zapadnih hrvatskih granica, a koji koriste mogućnosti dobivene temeljem međudržavnih ugovora, poput Ugovora o miru između Italije i Jugoslavije iz 1947. godine i Sporazuma o opciji iz 1947. i 1951. godine; prema procjeni I. Nejašmića, takvih je iseljenika moglo biti oko 100 000. Koristeći potonje mogućnosti, odselili nisu samo stanovnici talijanskog etničkog podrijetla, već i brojni Hrvati nesprenni živjeti u novim društvenim i političkim okolnostima. Osim toga, u istom međupopisnom razdoblju na djelu je i repatrijacija

¹⁵ Ipak, postotak žena u hrvatskom iseljeništvu 1910. godine bio je 10 %, dok je 1912. godine porastao na 30 %. Najčešći poticaj njihovog iseljavanja bio je odlazak mužu ili odlazak radi udaje; vrlo su rjeđe iseljavale zbog gospodarskih ili profesionalnih aspiracija (Rogić i Čizmić, 2011).

Mađara, Čeha i Slovaka potaknutih na iseljavanje pretežito političkim promjenama (Rogić i Čizmić, 2011).

Tab. 3. Broj stanovnika i vanjska migracija Hrvatske u razdoblju od 1900. do 2001. godine

Godina popisa	Broj stanovnika	Apsolutni broj	
		Doseljeni	Odseljeni
1900.	3 161 456	-	-
1910.	3 460 584	101 478	235 332
1921.	3 443 375	194 021	379 742
1931.	3 785 455	81 821	149 471
1948.	3 779 858	200 561	497 103
1953.	3 936 022	50 320	112 607
1961.	4 159 722	134 055	244 046
1971.	4 426 221	150 995	409 464
1981.	4 601 469	136 769	87 919
1991.	4 784 265	102 747	71 501
2001.	4 437 460	232 966	491 629

Izvor: Gelo, Akrap i Čipin, 2005 prema Rogić i Čizmić, 2011, prilagodba autora

Iduće dvije popisne godine (1961. i 1971.), godine su s iznimno velikim skupinama iseljenih; popisom 1961. zabilježeno je 244 046, a 1971. čak 409 464 iseljenih osoba. Poblize, u razdoblju od 1961. do 1971. godine iselila je gotovo svaka deseta osoba (postotni udio iseljenih u ukupnom broju stanovnika jednak je 9,25 %). Analize pokazuju kako je u skupnima iseljenika zabilježenih popisima 1961. i 1971. godine najbrojnije stanovništvo iseljeno gospodarskim poticajima (Rogić i Čizmić, 2011), međutim, Akrap (2004) navodi kako posrijedi nije isključivo iseljavanje nezaposlenih jer podatci iz popisa 1971. godine pokazuju kako je čak 47,4 % osoba prije iseljavanja bilo stalno zaposleno. Osim toga, isti autor upozorava kako su postotkom nezaposlenih u ono vrijeme obuhvaćene i osobe gospodarski aktivne u poljodjelstvu, što se prema tadašnjoj popisnoj metodologiji nije držalo zaposlenošću, a isto nas navodi na zaključak kako je „nezaposlenička“ osnova bila zapravo i znatno manja (Akrap, 2004). Isto tako, približno 80 % onih koji su otišli „na privremeni rad u inozemstvo“ bilo je seljačkog podrijetla (Rogić i Čizmić, 2011).

Broj iseljenih zabilježenih popisima 1981. i 1991. godine, u usporedbi s prethodne dvije popisne godine, znatno se smanjio, a umanjeno je i udio iseljenih u ukupnom broju tada

zabilježenog hrvatskog stanovništva, 1,5 – 1,9 % (Rogić i Čizmić, 2011). Iako je, gledajući čitavo vremensko razdoblje obuhvaćeno ovim poglavljem, broj iseljenog stanovništva znatno veći od broja useljenih (isti je slučaj i s razdobljem obuhvaćenim prethodnim poglavljem), u periodu nakon Drugog svjetskog rata dva su vremenska razdoblja, 1971. – 1981. i 1981. – 1991., obilježena pozitivnim migracijskim saldom s inozemstvom, odnosno većim brojem useljenih, nego iseljenih (Tab. 3). Bez obzira na potonje, broj iseljenih zabilježenih ostalim popisnim godinama ukazuje kako iseljavanje u ovom razdoblju nije popustilo, upravo suprotno, ono je i dalje izrazito oblikovalo demografski, socijalni i modernizacijski sklop, kao i potencijal suvremenog hrvatskog društva (Rogić i Čizmić, 2011).

Kada je riječ o iseljeničkim smjerovima, u prvim poratnim godinama dva su glavna smjera bila talijanski i austrijski. Važnosti talijanskog smjera pridonijelo je oblikovanje nove granice između druge Jugoslavije i Italije kojom su bili bitno promijenjeni prethodni državni i teritorijalni okviri na području Istre i dijela Sjevernog hrvatskog primorja, a ista je promjena izravno pogodila položaj talijanskog stanovništva prisutnog na tim područjima. Već spomenutim ugovorima između Jugoslavije i Italije iz 1947. i 1951., kao i onima iz 1964. i 1975. godine, talijanskom je stanovništvu s područja hrvatske strane granice omogućen izbor selidbe ili ostanka u mjestu gdje već žive. Spomenuti izbor koristio je i jedan dio hrvatskog stanovništva koji se, za razliku od talijanskih optanata, na iseljavanje odlučio zbog odbijanja života u političkom poretku pod komunističkim nadzorom. Osim oblikovanja novih granica, druga činjenica koja je izrazito pridonijela iseljavanju u talijanskom smjeru također je povezana s Drugim svjetskim ratom; bijeg u Italiju, na čijem su području odlučujuću političku riječ imali zapadni saveznici, kao dobra odluka činila se mnogim pripadnicima poraženih vojnih postrojbi koji su bili izloženi opasnosti od izvaninstitucionalne odmazde za ono što su tijekom rata činili/bili. Isto tako, mnogi su hrvatski „civilni“ bježali preko granice pod pritiskom organiziranog terora poretka s ciljem zadobivanja položaja političkih prognanika i izbjeglica, a većina njih Italiju je smatrala tek prolaznom adresom s koje će se uspješno iseliti u „obećane“ prekomorske zemlje (Rogić i Čizmić, 2011). Važnost austrijskog smjera očita je postala još u zadnjim mjesecima Drugog svjetskog rata kad se u svibnju 1945. godine kod Bleiburga našla veća skupina odbjeglih iz Hrvatske i susjednih područja s ciljem bijega od komunističke i predaje savezničkim vlastima. Odlukom britanskih dužnosnika većina je vraćena i predana komunističkoj vlasti, međutim, prema određenim procjenama ipak je riječ o nekoliko tisuća njih koji su uspjeli „proći dalje“ i pronaći utočište u tamošnjim prognaničkim logorima. Godinama nakon toga važnost austrijskog smjera ostala je i dalje neumanjena, a glavni razlog tome bio je režim „zatvorenih granica“ između druge Jugoslavije i zapadnih zemalja; potonje

se razdoblje konačno završava šezdesetih godina. Zakonom o amnestiji 1962. godine svim je odbjeglina iz političkih razloga zajamčen oprost (izuzev ratnih zločinaca), a nakon 1965. godine liberalizirano je i izdavanje dopusnica za odlazak na „privremeni rad“ u inozemstvo. Kao ni talijanski, tako ni austrijski smjer nije bio cilj sam po sebi, već prolazna adresa s ciljem dospijeća ipak nešto zapadnije (u Njemačku, Švicarsku ili prekomorske zemlje). Važnost Zapadne Njemačke i Švicarske potvrđuje i broj radnika na privremenom radu u inozemstvu popisanih sedamdesetih godina i kasnije (Rogić i Čizmić, 2011).

Kvantitativno gledano, od svih popisanih Hrvata u inozemstvu, u SR Njemačkoj 1971. godine bilo ih je 70,1 %, 1981. 70,3 %, a 1991. 53,5 %, dakle, uvjerljiva većina. Austrijski smjer „popisuje“ 1971. 5,6 %, a 1981. i 1991. 5,9 %, dok broj iseljenih u Švicarsku od svih popisanih iseljenih Hrvata 1971. iznosi 3,6 %, 1981. 5,9 %, a 1991. 7,7 % (Nejašmić, 1995 prema Rogić i Čizmić, 2011). Američki je smjer u ovom razdoblju nešto skromniji; 1971. godine ondje je popisano tek 2,5 % hrvatskih inozemaca, 1981. 2 %, a 1991. njih 4,4 %. Kada je riječ o Kanadi, udio je nešto veći, 1971. 3,0 %, 1981. 1,8 %, međutim, 1991. njih čak 7,8 % od ukupnog broja iseljenih u inozemstvo. Smjer za Australiju po broju je iseljenih neznatno snažniji od smjera za Sjevernu Ameriku; godine 1971. ondje je popisano 6,3 %, 1981. 2,7 %, a 1991. čak 8,2 % hrvatskih radnika u inozemstvu dok se ostale izvaneuropske zemlje javljaju tek rezidualno (Rogić i Čizmić, 2011).¹⁶ Usporedno s iseljavanjem u prvoj polovici 20. stoljeća kada je bio nadmoćan američki smjer iseljavanja, nakon Drugog svjetskog rata prednost preuzima europski, točnije, njemački smjer. Ostali su smjerovi (prema Australiji, Južnoj Americi i Južnoj Africi) nezanemarivi, međutim, u odnosu na prethodno spomenuta dva smjera, ipak brojčano marginalni (Rogić i Čizmić, 2011).

Kada je riječ o obilježjima iseljenika, u ovom je razdoblju očekivano najbrojnija skupina iseljenika do 29 godina starosti (prema popisu iz 1971. godine) koja čini čak 50,8 % popisanih radnika „na privremenom radu u inozemstvu“, dok skupina iseljenika od 30 do 54 godine starosti obuhvaća njih 45,7 % (udio starih 55 i više i nepoznatih bio je 3,5 %). Popisima iz 1981. i 1991. godine najbrojnija je skupina iseljenika bila u starosti od 30 do 54 godine kojih je 1981. bilo čak 69,2 % u ukupnom broju popisanih „privremenika“, dok je prema popisu 1991. istih bilo 64 %. Udio mladih smanjio se s 20 % 1981. na 15,5 % 1991. godine, dok se udio starih 55

¹⁶ Važno je napomenuti kako nijedan popis nije obuhvatio sve na „privremenom radu u inozemstvu“. Njemačka je statistika, primjerice, i tada (kao i danas) bilježila mnogo više Hrvata u Njemačkoj nego što su to ukazivali drugojugoslavenski popisi; ove nas činjenice navode na zaključak o mnogo većem stvarnom broju iseljenih nego što je popisima indicirano (Rogić i Čizmić, 2011).

i više godina 1991. povećao na 10,5 % (Rogić i Čizmić, 2011).¹⁷ Podatci izloženi u prethodnom poglavlju jasno prikazuju kako se s godinama udio iseljenih žena znatno povećao, a ista je tendencija zadržana i u „drugojugoslavenskom“ razdoblju. Prema podacima popisa 1991. godine, u ukupnom broju popisanih na privremenom radu u inozemstvu bilo je 38 % žena, a njihov se udio jasno smanjuje ovisno o udaljenosti zemlje odredišta. Obrazovna struktura iseljenika prema popisu 1971. godine pokazuje nam kako je najbrojnija bila skupina iseljenika s naobrazbom nižom od osnovne (u istoj se skupini nalaze i ljudi bez ikakve škole), njih čak 50,6 %. Podatci iz 1991. godine pokazuju bitno drugačiju sliku; među popisanim te godine najbrojnija je skupina iseljenih sa srednjom školom, a pribrojimo li joj i skupinu iseljenika s visokom naobrazbom dobivamo udio od čak 45 % od ukupno popisanih.¹⁸ Sastav stanovnika prema narodnosti ukazuje kako su od svih skupina jedino postotni udjeli Hrvata i nepoznatih veći u inozemstvu, nego u domovini. Obzirom na spomenuto, jasno je kako iseljavanje u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata nije bilo etnički ravnomjerno, a jedino se hrvatska narodnosna skupina suočavala s činjenicom kako je njen postotni udio u populaciji iseljenih radnika iz Hrvatske veći od udjela u domovini (78,1 % prema 81,1 %).¹⁹ Drugi su po udjelu bili iseljeni Srbi.

¹⁷ Važno je napomenuti kako povećanje udjela „zrelih“ (30 – 54 godine) u 1981. i 1991. godini nije posljedica isključivo snažnijeg iseljavanja zrelog stanovništva u međupopisnim razdobljima, već je smanjenje ukupnog broja iseljenih u tim razdobljima utjecalo i na smanjenje broja iseljenih u skupini mlađeg stanovništva. Osim toga, popisima se popisivao broj radnika na „privremenom radu“ prisutnih u trenutku popisa. Mnogi popisani nisu novopridošli u inozemstvo u trenutku popisa već su popisani nakon stanovitog broja godina boravka, kada su od „mladih“ postali „zreli“ ili od „zrelih“ „stari“. Isto tako, nezanemariva je činjenica kako su 1991. godine, odlukom da se popišu kao Hrvati, mnogi iseljeni iskazivali svoju potporu Hrvatskoj, njejoj borbi protiv srpske agresije i državnoj samostalnosti, a isti su već godinama bili u inozemstvu. Njihovo je popisivanje također pridonijelo povećanju udjela starijih skupina. Spomenuto navodi na zaključak kako i nema prevelike razlike po starosti između skupine iseljenih u potonjem i prethodnom razdoblju (Rogić i Čizmić, 2011).

¹⁸ Popis 1991. godine obzirom na obrazovna obilježja iseljenika ukazuje kako se skupina „privremenika na radu u inozemstvu“ mijenja ovisno o novim tehničkim zahtjevima kakvi se od sredine sedamdesetih ukorjenjuju u industrijskim sklopovima razvijenih zapadnih zemalja. Istovremeno, industrijski je sustav druge Jugoslavije tehnički posustajao stoga skupine s višom naobrazbom najčešće u domovini nisu vidjele sebi primjerenu perspektivu (Rogić i Čizmić, 2011). Osim toga, promjene globalnih gospodarskih uvjeta (poteškoće u opskrbi jeftinom energijom, oštiri uvjeti konkurencije na međunarodnom tržištu, mijena tehničke strukture i sl.) u sedamdesetim godinama navode zapadnoeuropske zemlje na primjenu selektivnih useljeničkih politika i useljavanje prvenstveno skupina s boljom i funkcionalnom naobrazbom (Baučić, 1977 prema Rogić i Čizmić, 2011).

¹⁹ Ovom je podatku, također, potrebno pristupiti s oprezom. Razlog je činjenica kako popisom nisu obuhvaćene sve one hrvatske iseljeničke skupine koje su iselile ili odbjegli/bile prognane u razdoblju do šezdesetih godina te skupine koje su iselile kasnije, ali su zbog praktičnih ili sigurnosnih razloga promijenile državljanstvo i više se nisu mogle popisati kao hrvatski građani. Uzmimo li se u obzir i te činjenice, autori Rogić i Čizmić (2011) navode kako nije bez temelja pretpostavka o utjecaju iseljavanja na dugoročne i dalekosežne promjene etničkog sastava hrvatskog društva. Osim toga, selidbenom je politikom poredak zapravo oblikovao sebi poželjnu etničku gustoću u hrvatskom društvu koja je bitno određena manjim postotnim udjelom Hrvata u narodnosnom sastavu hrvatskog društva (Rogić i Čizmić, 2011).

Uzimajući u obzir regionalno podrijetlo, stanovništvo u ovom razdoblju, kao i u prethodnom, u inozemstvo iseljava s cijelog hrvatskog teritorija. Tijekom prvih desetljeća promatranog razdoblja većina je iseljenih bila s područja Istre i nekoliko općina sjeverne i središnje Dalmacije, dok u godinama nakon prevagu odnosi iseljavanje iz tradicionalno „nerazvijenih“ područja Zagore, otoka, Žumberka, Like, Gorskog kotara, karlovačkog Pokuplja i sl. (Rogić i Čizmić, 2011).

2.3. Razdoblje nakon Domovinskog rata

Agresija i ratne neprilike na teritoriju Hrvatske početkom devedesetih godina 20. stoljeća, kao i same poratne teškoće (gospodarske i društvene), izrazito su utjecale na demografska kretanja te izazvale intenzivnu migraciju i prerasmjestaj stanovništva na samom području Hrvatske kao i izrazito snažno iseljavanje izvan granica zemlje. Broj iseljenih u razdoblju nakon Domovinskog rata već je prikazan u posljednjoj tablici (Tab. 3), a autori (Gelo, Akrap i Čipin, 2005) procjenjuju kako je u razdoblju 1991. – 2001. iz Hrvatske iseljeno 491 629 ljudi, odnosno 11 % od ukupnog broja hrvatskih stanovnika popisanih 2001. godine (potonji je podatak dobiven izračunom samih autora i upotrebom vitalno-statističke metode). Izračunom pak D. Živića, a relativno blisko procjeni Gele, Akrapa i Čipina (2005), ukupni je demografski gubitak u Hrvatskoj u razdoblju 1991. – 2001. iznosio 453 500 osoba, od čega su migracijski gubici kao posljedica rata brojili 420 000 osoba. Razlike između pojedinih brojeva i procjena predmet su posebne rasprave, međutim, neovisno o njima, analitičari se slažu kako se taj broj ne može razumjeti bez detaljnije analize broja iseljenih Srba iz Hrvatske. Prema proračunu D. Živića, temeljem raspoloživih izvora hrvatskog, srbijanskog i crnogorskog podrijetla, kao i međunarodnih izvora, ukupni je broj registriranih izbjeglih Srba iz Hrvatske (organiziranih od strane tamošnje srpske okupacijske vlasti) 1996. godine iznosio 314 689, dok se u razdoblju od 1996. do 2001. godine smanjio. Potonjem je ponajprije pridonio napor hrvatskih vlasti, ali i promjena izbjegličke motivacije, posebice među skupinama starijeg stanovništva. Neovisno o tome, u iseljeničkoj skupini hrvatskog stanovništva u razdoblju od 1991. do 2001. godine, najbrojnija je bila iseljenička skupina srpskog etničkog podrijetla (Rogić i Čizmić, 2011), stoga, vrlo je važno razlikovati „ostale iseljene“, njih približno 200 000, od iseljene skupine srpskog etničkog podrijetla s približno 300 000 iseljenika (Akrap, 2003 prema Rogić i Čizmić, 2011). Spomenuta činjenica neposredno upućuje na relevantne razlike u smjerovima i tipologiji iseljavanja između tih dviju skupina. Potrebno je pritom uzeti u obzir kako svi izbjegli u skupini izbjeglih Srba nisu izbjegli na teritorij Republike Srpske (u BiH) ili države Srbije, međutim, drži se ispravnim kako je većina istih otišla upravo tim smjerom. Obzirom kako je posrijedi

iseljavanje stanovništva s područja hrvatskog državnog teritorija, valjano je i to teritorijalno ponašanje promatrati u okviru cjelovite slike o najvažnijim iseljeničkim smjerovima hrvatskog stanovništva (Rogić i Čizmić, 2011).

Uvažavajući spomenuto, u razdoblju od 1991. do 2001. godine vidljiva su tri osnovna smjera iseljavanja. Prva su dva već poznata iz prethodnih razdoblja - europski i američki, a njima se iseljavala većina iz spomenute skupine „ostalih iseljenih“ te manji dio iz skupine iseljenika srpskog podrijetla. Prema procjenama (Akrap, 2014), od ukupnog broja „ostalih iseljenih“ (njih 200 000) do 150 000 iseljenih u ovom smjeru bili su mladi Hrvati, dok se ostatak odnosio na druge narodnosti u Hrvatskoj. Treći je smjer bio „novost“ i obuhvaćao je iseljavanje na istok, pretežno stanovništva srpskog podrijetla koje je svoje teritorijalno ponašanje izvodilo iz negativnog stava prema samostalnoj hrvatskoj državi i njenoj demokratski izabranoj vlasti. Spomenuti bismo tip iseljeničtva stoga mogli podrazumijevati političkim. Zapadne smjerove iseljavanja koristile su iseljeničke skupine koje zbog ratnih neprilika nisu bile u mogućnosti zadovoljavanja svojih ekonomskih aspiracija (posebice one koje su u „drugojugoslavenskom“ razdoblju živjele bolje od drugih), skupine čije identitetske spona s hrvatskim društvom nisu bile jake ili one koje su u novim poratnim prilikama ostale bez zadovoljavajuće životne perspektive. Siromašenju nisu pridonijele samo posljedice rata i agresije, već i promjene u poretku poput privatizacije. Nezanemariv utjecaj imale su i već tradicionalno veze sa srodnicima u inozemstvu, kao i razočaranje brzinom i domašajem promjena obećanih s hrvatskih političkih adresa. Posebna su pak skupina bili mladi i obrazovani iseljenici s težnjama postizanja vrhunskih rezultata u svojim aktualnim ili planiranim profesijama, a čije hrvatsko „zatvoreno“ društvo sa snažnim i dubinskim blokadama razvojnih inicijativa, posebice onih koje uključuju kreativno ponašanje i pristupe, nikako nije bilo dio životnih perspektiva. Dugoročno gledano, prisutnost upravo ovakvih skupina u iseljeničtvu među najvažnijim je pokazateljima kakvoće razvojnih procesa u domicilnom društvu (Rogić i Čizmić, 2011).

2.4. Suvremeno razdoblje (21. stoljeće)

Analiza u prethodnim poglavljima potvrdila je tezu o Hrvatskoj kao tradicionalno emigracijskoj zemlji koja se kao takva još u drugoj polovici 19. stoljeća integrirala u europsko-atlantski gospodarski prostor (Mežnarić, 2014). Sudeći po svim obilježjima, obujmu i intenzitetu iseljavanja iz Republike Hrvatske u godinama pisanja ovog rada, obrazac se iseljavanja ponavlja i danas. Ipak, rezultati dobiveni analizom podataka o migraciji stanovništva Hrvatske u 21. stoljeću, podložni nepreciznim i neunificiranim metodološkim kriterijima, pokazali su kako se migracijski trend u prvom desetljeću 21. stoljeća promijenio u odnosu na

desetljeće ranije (Balijs, 2019), a Hrvatska je odmicanjem od (po)ratnih, devedesetih godina, ekonomskim oporavkom i rastom te političkom stabilizacijom (Skupnjak Kapić, 2014) nakratko zabilježila pozitivan migracijski saldo s inozemstvom (Balijs, 2019). Podatci Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske pokazuju kako je u razdoblju od 2001. do 2008. godine migracijski saldo Hrvatske s inozemstvom bio pozitivan, a tek je pojavom svjetske krize nanovo poprimio negativni predznak (Tab. 4).

Tab. 4. Migracijski saldo RH s inozemstvom u razdoblju od 2001. do 2019. godine

Godina	Doseljeni	Odseljeni	Migracijski saldo
2001.	24 415	7 488	16 927
2002.	20 365	11 767	8 598
2003.	18 455	6 534	11 921
2004.	18 383	6 812	11 571
2005.	14 230	6 012	8 218
2006.	14 978	7 692	7 286
2007.	14 622	9 002	5 620
2008.	14 541	7 488	7 053
2009.	8 468	9 940	-1 472
2010.	4 985	9 860	-4 875
2011.	8 534	12 699	-4 165
2012.	8 959	12 877	-3 918
2013.	10 378	15 262	-4 884
2014.	10 638	20 858	-10 220
2015.	11 706	29 651	-17 945
2016.	13 985	36 436	-22 451
2017.	15 553	47 352	-31 799
2018.	26 029	39 515	-13 486
2019.	37 726	40 148	-2 422

Izvor: Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2008. godini, Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2019. godini; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, prilagodba autora

Spomenute bi podatke, prema preporukama Državnog zavoda za statistiku (Migracija stanovništva RH u 2018. godini, DZS RH) ipak trebalo promatrati s određenom rezervom jer su podatci o vanjskoj migraciji do 2010. godine obuhvaćali samo državljane Republike

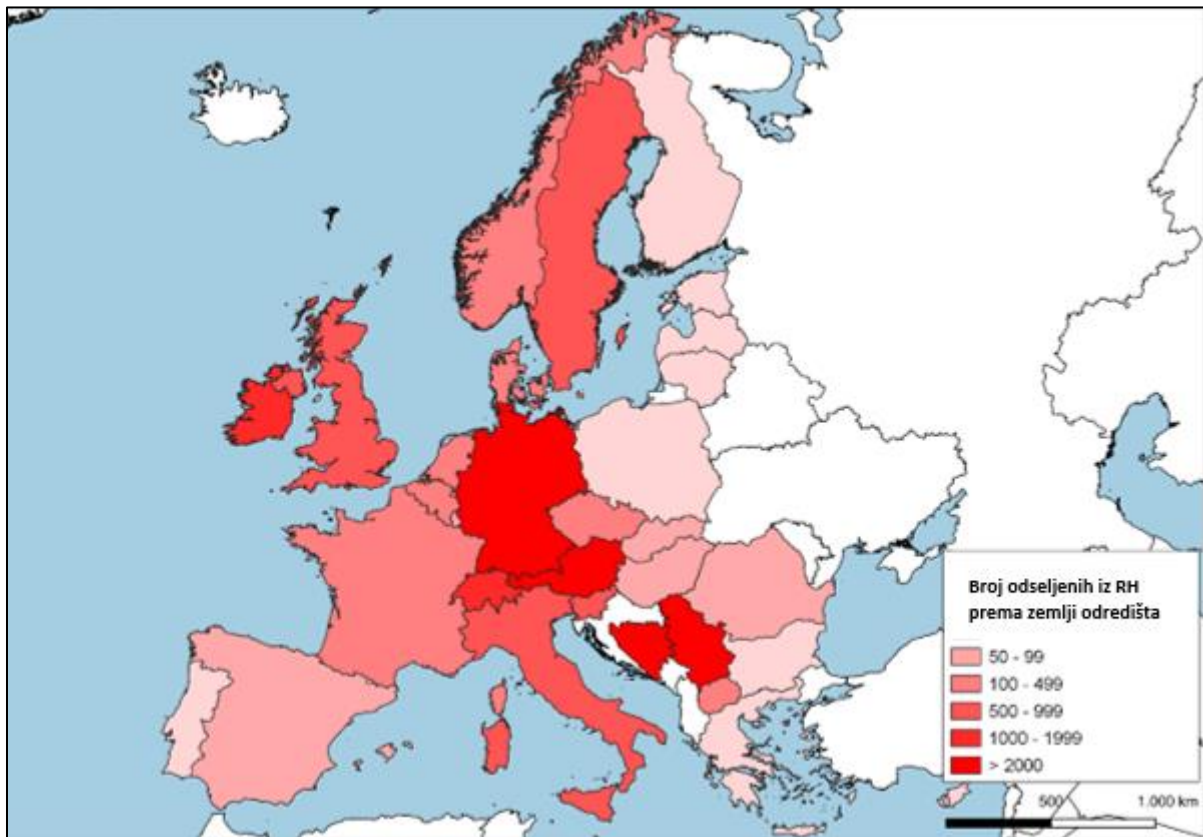
Hrvatske i strance na stalnom boravku koji su prijavili/odjavili svoje prebivalište, dok su podatci o vanjskoj migraciji od 2011. godine pa nadalje obrađeni prema novoj metodologiji temeljenoj na Preporukama UN-a, Europskog parlamenta i Vijeća Europe. Potonje izmjene pritom nesumnjivo utječu na preciznije podatke, međutim, spomenuto ipak ne rješava temeljni problem – nepostojanje registra stanovništva (Balija, 2019) koji bi kao takav bio najpouzdaniji pokazatelj kretanja stanovništva.

Negativan migracijski saldo, koji obilježava Hrvatsku od 2009. godine pa do danas (posljednji su dostupni podatci u trenutku pisanja ovog rada za 2019. godinu) ponajprije je posljedica nepovoljnih gospodarskih prilika, pada životnog standarda i opće stope zaposlenosti, loše poduzetničke klime, dugog čekanja na zaposlenje, nemogućnosti pronalaska stalnog zaposlenja u struci, neadekvatnih plaća i sl. (Župarić-Iljić, 2016 prema Balija, 2019). Sukladno brojnim istraživanjima, upravo ekonomski razlozi jedni su od najvažnijih potisnih čimbenika (Akrap, Strmota i Ivanda, 2016; Božić i Burić, 2005; Peračković i Rihtar, 2016; Šakaja i Mesarić, 2001) zbog kojih je brojno hrvatsko stanovništvo donijelo odluku o prvotno privremenom, a kasnije i trajnom odlasku iz zemlje (Balija, 2019). Ipak, novija istraživanja temeljena na iskustvima hrvatskih iseljenika u Njemačkoj, iseljenih nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju, potvrđuju kako su među primarnim razlozima odlaska pravna nesigurnost, nepotizam, korupcija i nemoral političkih elita (Jurić, 2018).

Negativni je migracijski saldo Hrvatske s inozemstvom, barem kada je riječ o suvremenom razdoblju²⁰, uočljiv od 2009. godine i početka globalne ekonomske krize, a znatno veći broj iseljenika naročito je vidljiv u razdoblju nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju, 1. srpnja 2013. godine (Tab. 4). Ulazak Hrvatske u spomenutu zajednicu uvjetovao je i promjene u broju iseljenih prema zemlji odredišta; „prije samog ulaska u Europsku uniju, 2012. godine, od ukupnog broja iseljenih (12 877) najviše osoba iselilo je u Srbiju (31,0 %) i Bosnu i Hercegovinu (25,0 %), dok je u zemlje Europske unije iselilo 30,1 % od ukupnog broja iseljenih, od čega gotovo polovina (1 883) u Njemačku (DZS, Migracije stanovništva RH u 2013. godini). Godine 2013., od ukupnog broja iseljenih (15 262) najviše osoba iselilo je u Bosnu i Hercegovinu (26,8 %) i Srbiju (26,2 %), dok je u zemlje Europske unije iselilo 31,2 % od ukupnog broja iseljenih, pri čemu gotovo polovina (2 193) u Njemačku (Migracije stanovništva RH u 2014. godini, DSZ RH). Razlog tome jest činjenica kako su državljani Bosne i Hercegovine i Srbije slijedili tokove prijašnjih ekonomski motiviranih i povratnih te politički i etnički motiviranih migracija regionalnog karaktera“ (Balija, 2019, 112). Nakon ulaska

²⁰ Suvremeno je razdoblje u ovom radu vremenski određeno 21. stoljećem.

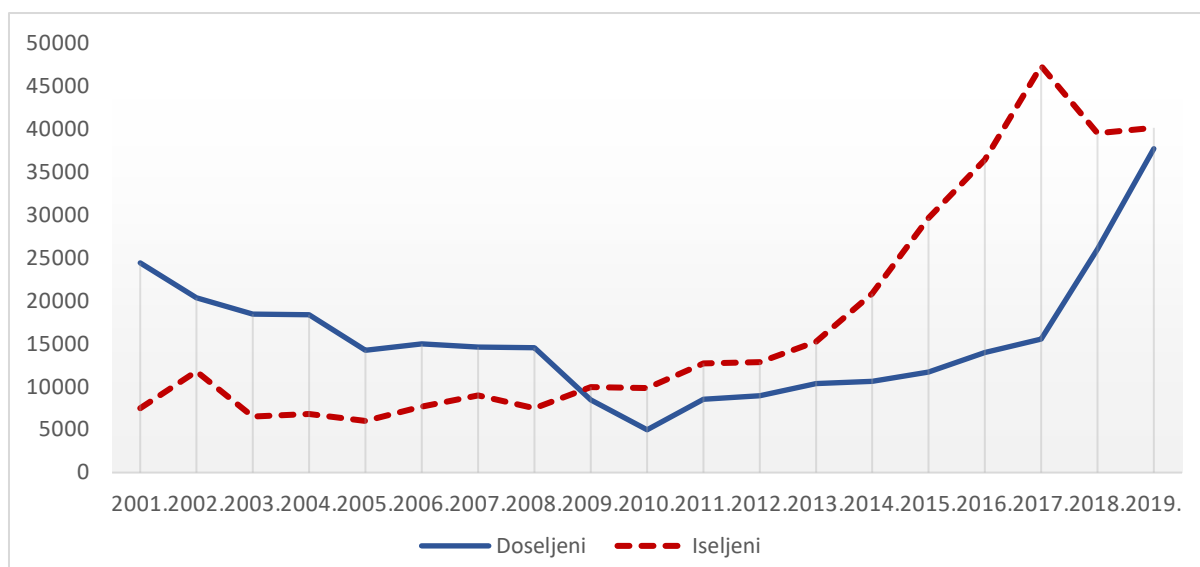
Hrvatske u Europsku uniju i otvaranjem tržišta rada članica EU za hrvatske državljane kao najprivlačnija odredišta moguće je izdvojiti Njemačku, Austriju i Irsku.

Sl. 3. Broj odseljenih iz Republike Hrvatske prema zemlji odredišta, 2019. godina

Izvor: Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2019. godini; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Promotrimo li cijelo razdoblje nakon ulaska RH u EU, Hrvatska je iz godine u godinu bilježila negativan saldo vanjske migracije, a vrhunac je recentnog iseljeničkog vala iz Hrvatske vidljiv 2017. godine kada je Hrvatska zabilježila negativan migracijski saldo s inozemstvom od -31 799 osoba, odnosno 15 553 useljenih i 47 352 iseljenih (Sl. 4).

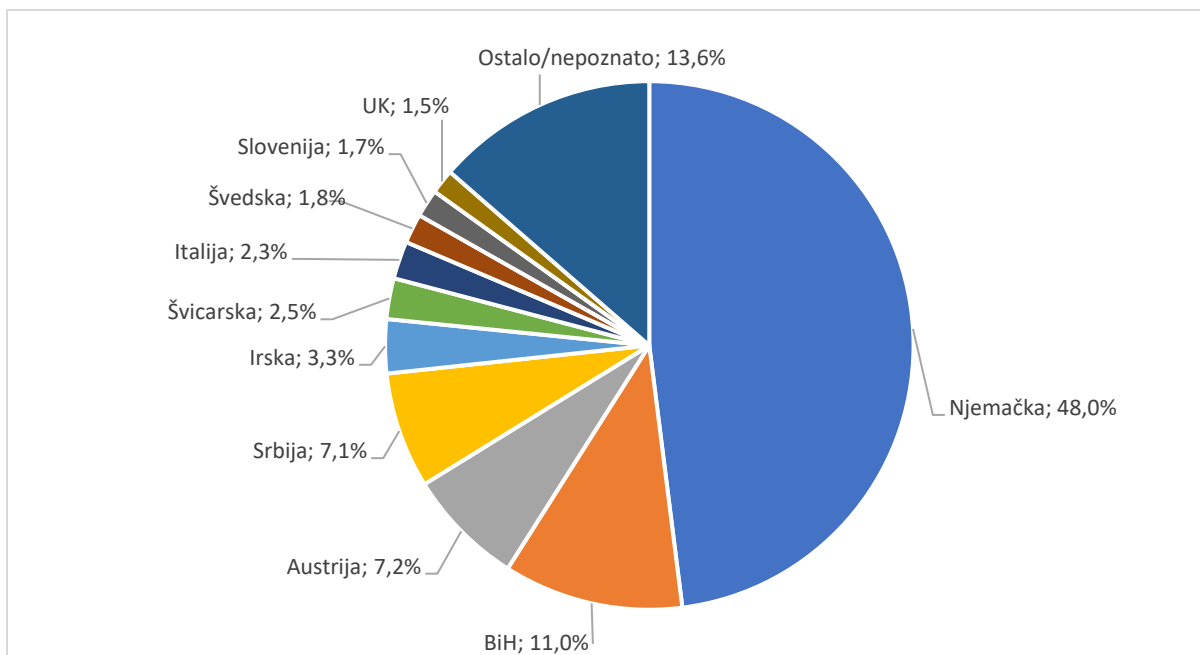

Sl. 4. Dospeljeno i odseljeno stanovništvo RH u razdoblju od 2001. do 2019. godine

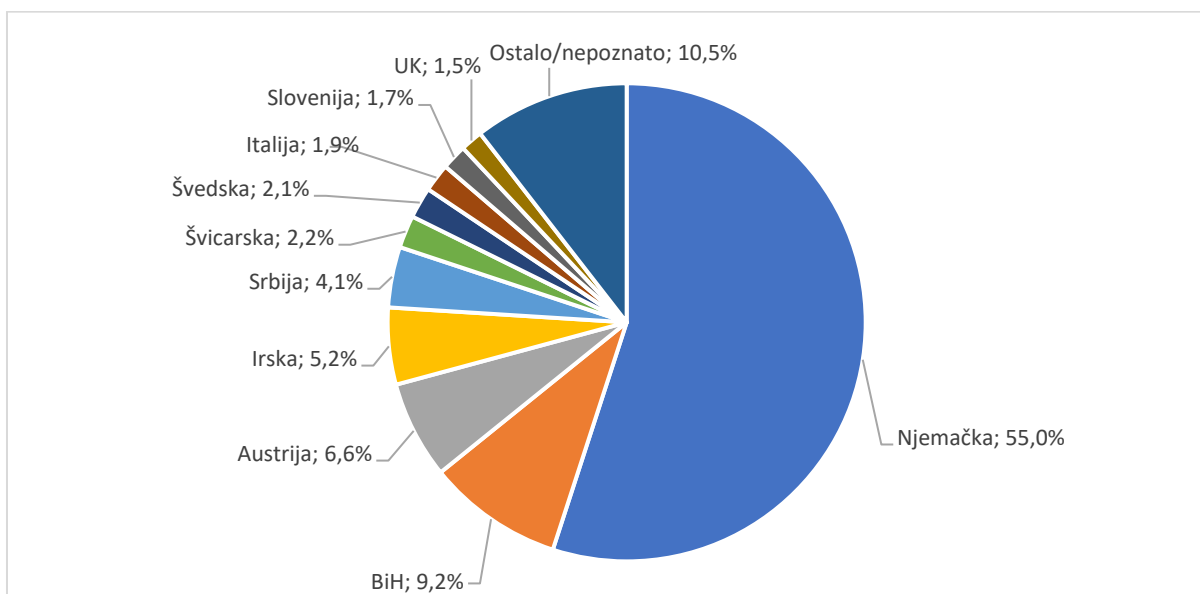
Izvor: Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2008. godini, Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2019. godini; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Tradicionalna odredišta koja su privlačila emigrante iz Hrvatske još 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća; poput Njemačke, Austrije, Švicarske i Italije; i danas su, uz Irsku i Švedsku, najvažnije odredišne zemlje hrvatskih iseljenika. Potonje potvrđuje i podatak od 65,1 % od ukupnog broja iseljenih iz Hrvatske u 2019. godini upravo u te zemlje (Sl. 5). Struktura iseljenih u inozemstvo prema zemlji primitka 2018. i 2017. godine pokazuju gotovo jednake podatke (Sl. 6 i 7). Spomenuto i ne čudi obzirom kako sukladno teoriji socijalnih migrantskih mreža²¹ u tim zemljama već tradicionalno postoje obiteljske, rodbinske, socijalne i dr. veze koje olakšavaju integriranje u lokalne ekonomske i društvene tokove (Župarić-Iljić, 2016 prema Balijsa, 2019).

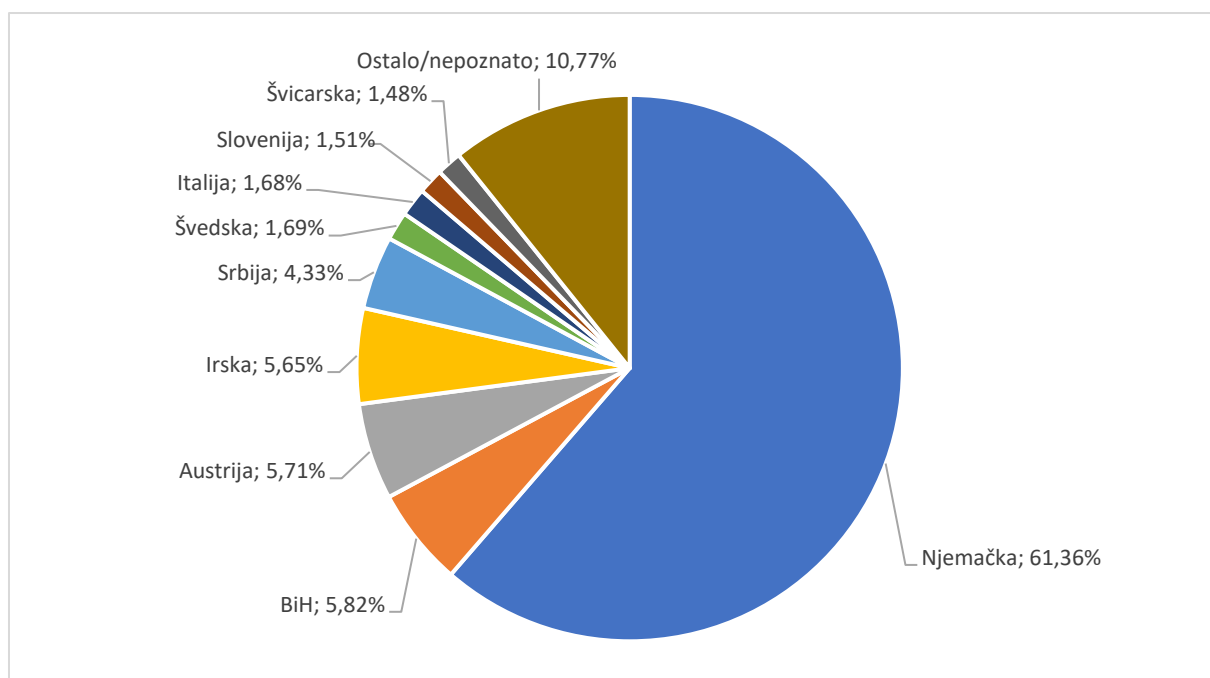
²¹ Migrantske su mreže, prema ovoj teoriji, svojevrsni „setovi“ interpersonalnih veza „koje u područjima podrijetla i primitka povezuju prijašnje, sadašnje migrante i nemigrante (putem krvnih srodstava, prijateljskih veza ili zajedničkog lokalnog porijekla) te smanjenjem troškova i rizika migriranja utječu na povećanje očekivanog neto dobitka, a samim time i na mogućnost međunarodnog migriranja“ (Massey i dr., 1993 prema Balijsa, 2019, str).

Sl. 5. Odseljeni iz RH u inozemstvo 2019. godine, prema zemlji primitka
 Izvor: Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2019. godini; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Sl. 6. Odseljeni iz RH u inozemstvo 2018. godine, prema zemlji primitka
 Izvor: Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2018. godini; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Sl. 7. Odseljeni iz RH u inozemstvo 2017. godine, prema zemlji primitka
 Izvor: Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2017. godini; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

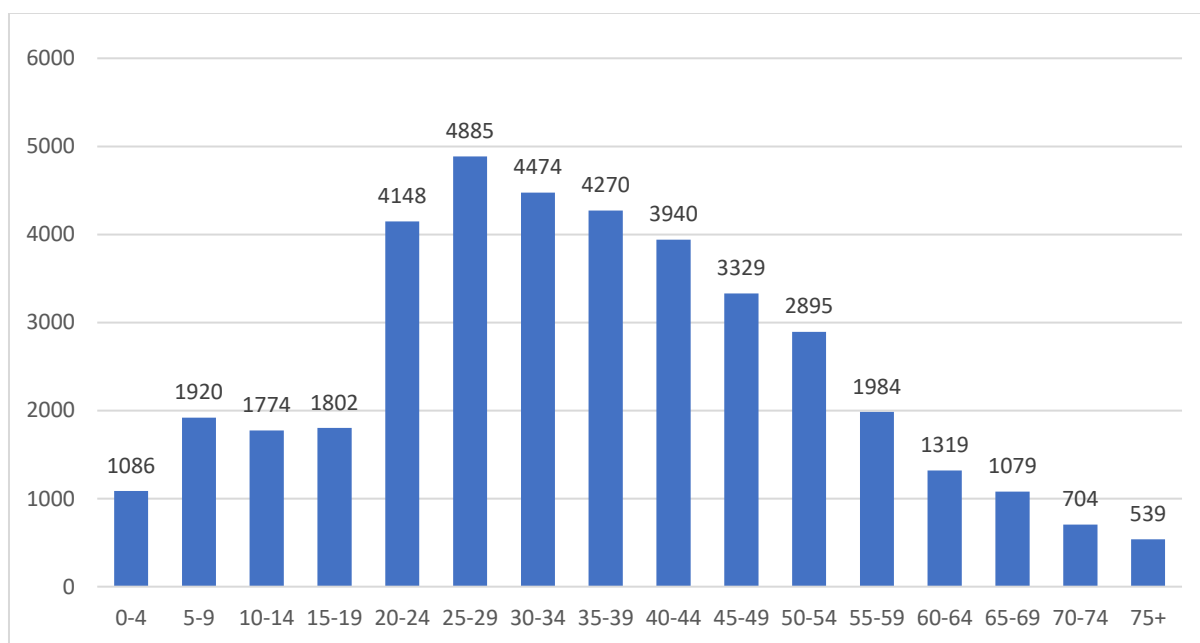
Kada je riječ o strukturi emigranata prema državljanstvu tablica 5 pokazuje kako su u ukupnom iseljeničkom kontingentu 2019. godine prevladavali hrvatski državljani, sa 80,8 %. Godinu je ranije, 2018., udio hrvatskih državljana u ukupnom iseljeničkom kontingentu bio 92,2 %, dok je u godini vrhunca recentnog iseljeničkog vala, 2017., udio iseljenih hrvatskih državljana bio 95,8 %. Promotrimo li tablicu 5 jasno je vidljivo kako je udio iseljenih hrvatskih državljana veći u smjerovima iseljavanja prema članicama Europske unije, dok je udio stranaca nešto veći ili čak prevladavajući kada je riječ o migrantskim tokovima prema ostalim europskim zemljama; poput Bosne i Hercegovine, Srbije, Kosova, Republike Sjeverne Makedonije itd. Potonji podatci korespondiraju s pretpostavkom kako je u slučaju tih zemalja vrlo često riječ o povratnim emigracijskim tokovima.

Tab. 5. Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske prema zemlji odredišta i državljanstvu, 2019. godina

Odredište	Odseljeni u inozemstvo			
	Ukupno	Hrvatski državljani	Stranci	Nepoznato državljanstvo
Ukupno	40 148	32 453	7 667	28
Europa	38 438	31 325	7 104	9
Europska unija	27 994	27 014	978	2
Njemačka	19 290	19 094	196	-
Austrija	2 916	2 856	59	-
Irska	1 343	1 340	3	-
Italija	940	806	134	
Švedska	714	679	34	-
Slovenija	675	436	239	-
Ostalo	2 116	1 803	313	2
Ostale europske zemlje	10 444	4 311	6 126	7
BiH	4 415	1 229	3 185	-
Srbija	2 842	1 672	1 164	6
Švicarska	1 014	1 000	14	-
Kosovo	586	13	573	
Rep. Sjeverna Makedonija	443	57	386	
Ukrajina	367	7	360	
Norveška	231	219	12	-
Ostalo	546	114	432	1
Azija	417	193	224	-
Afrika	42	20	22	-
Sj. i Srednja Amerika	635	524	111	-
Južna Amerika	52	9	43	-
Australija	207	187	0	-
Nepoznato	334	175	140	19

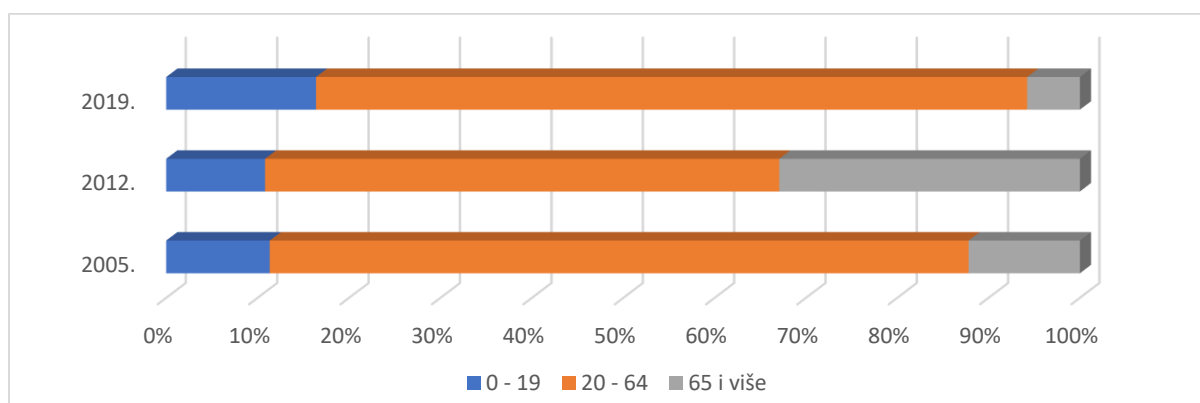
Izvor: Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2019., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, prilagodba autora

Vidljivo već i u ranijim razdobljima (uzimajući u obzir ukupno stanovništvo u mjestu ishodišta migracije), stanovništvo s određenim obilježjima poput dobi, spola, stupnja obrazovanja, bračnog statusa, zanimanja i dr. pokazuje veće tendencije migriranju od ostalog „nemigracijskog“ stanovništva. Strukturne značajke migracijskog stanovništva, uz smjer migracije te kvantifikaciju njenog obujma, od iznimnog su značaja za svaku analizu utjecaja migracija na demografski i gospodarski razvoj određenog prostora, njihovih demografskih i društveno-gospodarskih posljedica; kako u području podrijetla, tako i u području primitka migranata (Wertheimer-Baletić, 1999 prema Balija, 2019). Osvrnut ćemo se stoga u nastavku teksta na iste.

Sl. 8. Odseljeni iz RH prema petogodišnjim dobnim skupinama, 2019. godina

Izvor: Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2019. godini, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Sl. 9. Dobna struktura odseljenika iz Hrvatske 2005., 2012. i 2019. godine

Izvor: Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2005., Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2012. i Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2019. godini; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Dobno-spolna struktura iseljenika iz Hrvatske 2019. godine pokazuje kako u procesu emigracije blago prevladavaju muškarci (57,8 %), a sličan omjer iseljenih muškaraca i žena obilježava cijelo suvremeno razdoblje – 50,2 % : 49,8 % 2005., 49,6 % : 50,4 % 2012., 55,4 % : 44,6 % 2017. godine (Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2005., 2012., 2017. i 2019. godini, DZS RH).

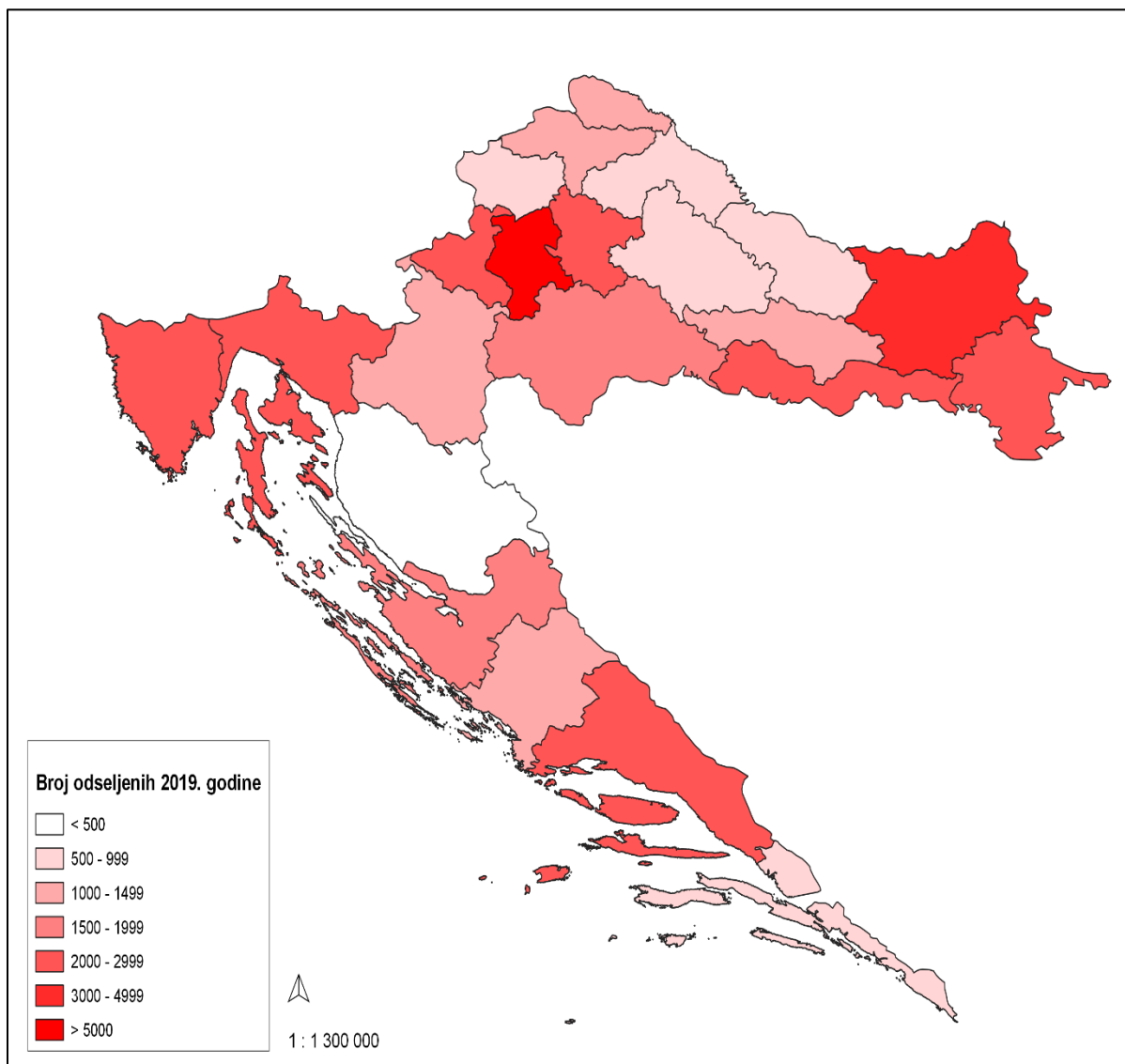
Najviše je iseljenika (21 717) 2019. godine, odnosno 54,1 % od ukupnog broja iseljenih, Republiku Hrvatsku u smjeru inozemstva napustilo u najproduktivnijoj radnoj i reproduktivnoj dobi od 20 do 44 godine (Sl. 8). Kada je riječ o radno sposobnom stanovništvu, 2019. je godine ukupno iselilo 33 046 osoba u dobi od 15 do 64 godine (82,3 % od ukupnog broja iseljenog stanovništva), odnosno 31 244 osoba u dobi od 20 do 64 godine (77,8 % od ukupnog broja iseljenog stanovništva). Uspoređujući podatke o dobnom sastavu iseljenika 2019. godine s podacima nekoliko godina ranije jasno je vidljivo povećanje udjela iseljenih maloljetnika; dok je potonjih u 2019. bilo 6 582, odnosno 16,4 % u ukupnom iseljeničkom kontingentu, ranijih je godina njihov udio bio znatno manji, 11,33 % 2005., odnosno 10,81 % 2012. godine.²² Moguće je stoga zaključiti kako potonji podatci ukazuju na trend povećanja udjela emigranata koji iz Hrvatske odlaze motivirani spajanjem obitelji, odnosno na trend iseljavanja cijelih obitelji (Sl. 9).

Obrazovno-profesijska struktura iseljenika za sve je demografske analize od izrazite važnosti, međutim, kada je riječ o vanjskoj migraciji stanovništva Republike Hrvatske, podatke o zanimanju i školskoj ili stručnoj spremi Ministarstvo unutarnjih poslova prikuplja temeljem slobodnog izjašnjavanja građana i bez predočavanja dokaza o istinitosti istih ili opravdanja njihova neupisivanja. Nedostatnost statistike u ovom nam slučaju ne omogućava donošenje relevantnog zaključka, međutim, imajući na umu spomenuto, pojedina istraživanja ukazuju kako je ulaskom Hrvatske u Europsku uniju blago smanjen trend odlaska visokoobrazovane radne snage. Istovremeno, otvoreni su pravni i društveni kanali omogućili (i dalje) značajan odlazak nisko i srednje obrazovane radne snage, dok su intenzivniji odlasci u inozemstvo i onih bez stručne spremlje (Župarić-Iljić, 2016 prema Balija, 2019). Iako ne postoje relevantni službeni podatci o obrazovno-profesijskoj strukturi iseljenika iz Hrvatske pojedina su anketna istraživanja, poput istraživanja dr. sc. Tade Jurića provedenog 2017. godine među Hrvatima i hrvatskim državljanima iseljenima u Njemačku od 2013. do 2017. godine, utvrdila kako je udio visokoobrazovanih u recentnom iseljeničkom valu čak 37,8 %. Time je udio visokoobrazovanih

²² Sukladno metodologiji Državnog zavoda za statistiku u potonje su udjele ubrojani i devetnaestogodišnjaci.

u ukupnom broju iseljenih u godinama nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju za 12 % veći nego kod stanovništva u dobi od 25 do 40 godina u domovini (Jurić, 2018).

Struktura iseljenika prema županijama porijekla 2019. godine pokazuje nam kako se prema ukupnom broju iseljenih posebno ističe Grad Zagreb (7 257), a slijede ga Osječko-baranjska (3 069), Zagrebačka (2 941), Primorsko-goranska (2 749), Splitsko-dalmatinska (2 714), Istarska (2 582) i Vukovarsko-srijemska (2 510) županija (Sl. 10).

Sl. 10. Broj odseljenih iz Republike Hrvatske u inozemstvo prema županijama podrijetla, 2019. godina

Izvor: Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2019. godini; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

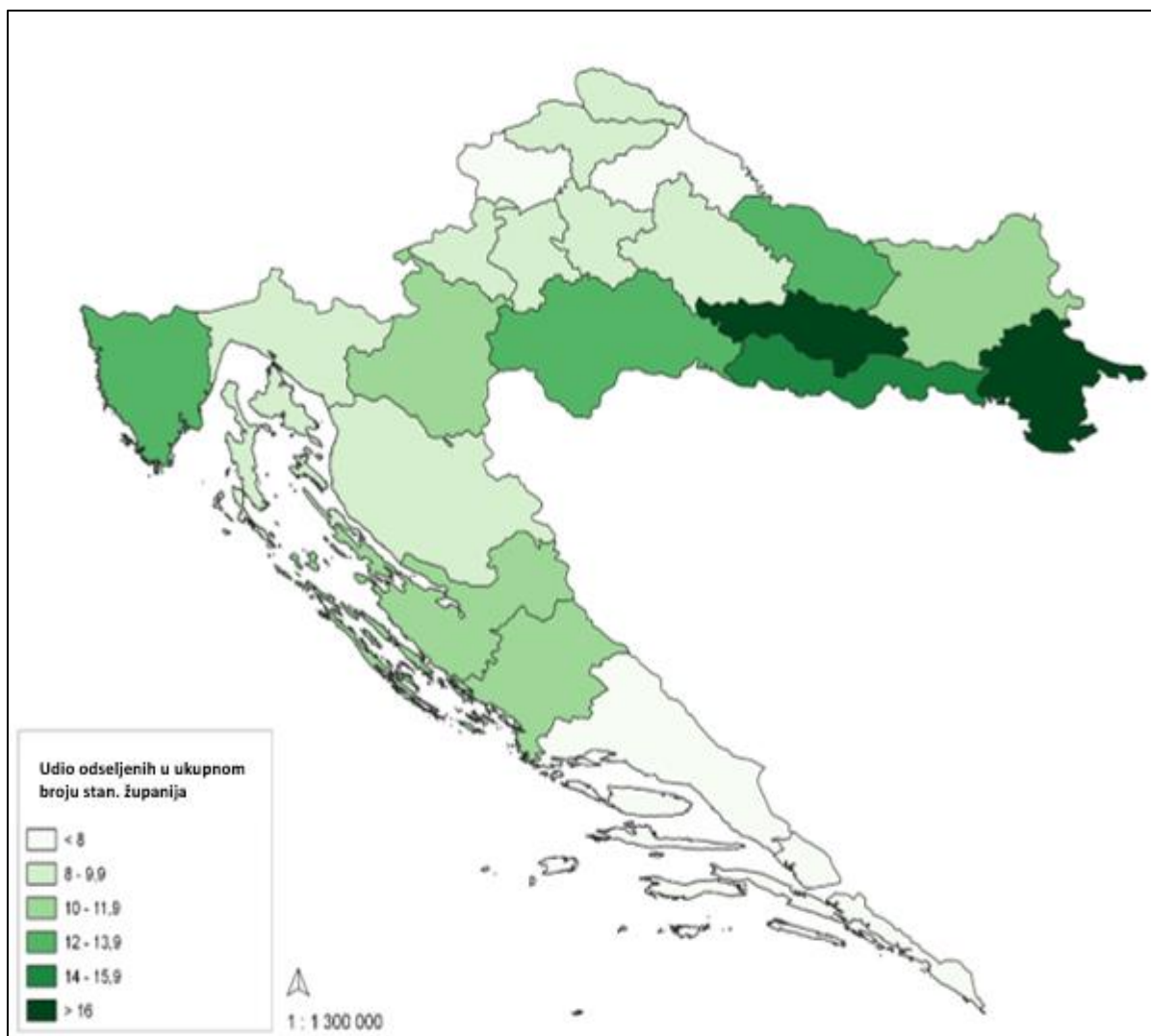
Spomenute županije u usporedbi s ostatkom Hrvatske već godinama unazad bilježe apsolutno najveći broj iseljenika, s izuzetkom Istarske čiji je udio u ukupnom broju iseljenih prethodnih godina bio znatno manji (Tab. 6).

Tab. 6. Odseljeni iz Republike Hrvatske prema županijama porijekla, 2016. - 2019. godina

Županija	2016.		2017.		2018.		2019.	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Republika Hrvatska	36 436	100	47 352	100	39 515	100	40 148	100
Zagrebačka	2 907	8	3 201	6,8	2 828	7,2	2 941	7,3
Krapinsko-zagorska	625	1,7	593	1,3	619	1,6	633	1,6
Sisačko-moslavačka	2 241	6,2	3 211	6,8	2 130	5,4	1 904	4,7
Karlovačka	964	2,6	1 194	2,5	994	2,5	1 310	3,3
Varaždinska	1 021	2,8	1 346	2,8	1 172	3	1 384	3,4
Koprivničko-križevačka	886	2,4	989	2,1	827	2,1	748	1,9
Bjelovarsko-bilogorska	986	2,7	1 016	2,1	869	2,2	920	2,3
Primorsko-goranska	2 807	7,7	2 962	6,3	2 890	7,3	2 748	6,8
Ličko-senjska	419	1,1	608	1,3	443	1,1	424	1,1
Virovitičko podravska	941	2,5	1 322	2,8	1 009	2,6	998	2,5
Požeško-slavonska	1 238	3,4	1 564	3,3	1 172	3	1 078	2,7
Brodsko-posavska	2 208	6,1	3 271	6,9	2 258	5,7	2 073	5,2
Zadarska	1 283	3,5	1 367	2,9	1 370	3,5	1 917	4,8
Osječko-baranjska	3 634	10	5 094	10,8	3 635	9,2	3 069	7,6
Šibensko-kninska	999	2,7	1 199	2,5	1 033	2,6	1 125	2,8
Vukovarsko-srijemska	2 763	7,6	5 091	10,8	3 001	7,6	2 510	6,3
Splitsko-dalmatinska	2 617	7,2	2 992	6,3	2 872	7,3	2 714	6,8
Istarska	1 379	3,8	1 543	3,3	1 852	4,7	2 582	6,4
Dubrovačko-neretvanska	886	2,4	788	1,7	716	1,8	725	1,8
Međimurska	756	2,1	1 187	2,5	1 256	3,2	1 088	2,7
Grad Zagreb	4 876	13,4	6 814	14,4	6 569	16,6	7 257	18,1

Izvor: Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2019. godini, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Udjeli nam iseljenih u ukupnom broju stanovnika županija pokazuju kako su iseljavanjem najviše stanovnika izgubile Vukovarsko-srijemska, Požeško-slavonska i Brodsko-posavska županija (Tab. 7). Slični su udjeli vidljivi i godinama ranije, a isti jasno ukazuju na činjenicu kako su upravo Slavonija, Baranja i Srijem, odnosno pet najistočnijih županija Republike Hrvatske, prostor iz kojeg stanovništvo relativno gledano najviše iseljava. Usporedno s time, Krapinsko-zagorska, Dubrovačko-neretvanska i Splitsko-dalmatinska županija 2019. su godine iseljavanjem izgubile najmanje stanovnika (Sl. 11).

Sl. 11. Udio odseljenih u inozemstvo u ukupnom broju stanovnika županija (u %), 2019. godina

Izvor: Procjene stanovništva Republike Hrvatske 2019. godine, Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2019.; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Relativno najmanje iseljenih (5,1 %) u odnosu na broj stanovnika sredinom 2019. godine zabilježila je Krapinsko-zagorska županija, koja već desetljećima pripada skupini županija s najmanjim brojem emigranata (Pokos, 2017).

Tab. 7. Udio odseljenog u ukupnom broju stanovnika županija RH, 2019. godina

Županija	Procjena broja stanovnika 2019.	Broj iseljenih u 2019.	Udio u ukupnom br. iseljenih 2019. (u %)	Udio u ukupnom broju iseljenih obzirom na br. stan. županije (u %)
Republika Hrvatska	4 065 253	40 148	-	-
Zagrebačka	309 169	2 941	7,3	9,5
Krapinsko-zagorska	124 517	633	1,6	5,1
Sisačko-moslavačka	145 904	1 904	4,7	13,0
Karlovačka	115 484	1 310	3,3	11,3
Varaždinska	166 112	1 384	3,4	8,3
Koprivničko-križevačka	106 367	748	1,9	7,0
Bjelovarsko-bilogorska	106 258	920	2,3	8,6
Primorsko-goranska	282 730	2 748	6,8	9,7
Ličko-senjska	44 625	424	1,1	9,5
Virovitičko-podravska	73 641	998	2,5	13,5
Požeško-slavonska	66 256	1 078	2,7	16,3
Brodsko-posavska	137 487	2 073	5,2	15,1
Zadarska	168 213	1 917	4,8	11,4
Osječko-baranjska	272 673	3 069	7,6	11,3
Šibensko-kninska	99 210	1 125	2,8	11,3
Vukovarsko-srijemska	150 985	2 510	6,3	16,6
Splitsko-dalmatinska	447 747	2 714	6,8	6,1
Istarska	209 573	2 582	6,4	12,3
Dubrovačko-neretvanska	121 816	725	1,8	6,0
Međimurska	109 232	1 088	2,7	10,0
Grad Zagreb	807 254	7 257	18,1	9,0

Izvor: Procjene stanovništva Republike Hrvatske 2019. godine, Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2019.; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, prilagodba autora

Promotrimo li podatke iz 2007. godine vidljivo je kako trendovi iseljavanja iz pojedinih županija sežu još iz tog razdoblja. Osječko-baranjska županija te Grad Zagreb i tada su bili među vodećim prostorima prema apsolutnom broju iseljenih, dok su relativno gledano najviše stanovnika izgubile Sisačko-moslavačka, Ličko-senjska, Karlovačka i Osječko-baranjska županija (Tab. 8). Spomenuti podatci i intenzivno iseljavanje iz već ionako depopulacijskih

područja Hrvatske dodatno stvaraju problem izrazito asimetričnog prostornog razvoja zemlje (Lajić, 2002 prema Balija, 2019).

Tab. 8. Broj i udio odseljenih prema županijama porijekla 2007. godine

Županija	Procjena broja stanovnika 2007.	Broj iseljenih u 2007.	Udio u ukupnom br. iseljenih 2007. (u %)	Udio u ukupnom broju iseljenih obzirom na br. stan. županije (u ‰)
Republika Hrvatska	4 435 982	9 002	-	-
Zagrebačka	325 037	328	3,6	1,0
Krapinsko-zagorska	137 735	54	0,6	0,4
Sisačko-moslavačka	176 189	1 464	16,3	8,3
Karlovačka	134 479	458	5,1	3,4
Varaždinska	181 244	101	1,1	0,6
Koprivničko-križevačka	120 645	74	0,8	0,6
Bjelovarsko-bilogorska	126 651	285	3,2	2,3
Primorsko-goranska	304 738	340	3,8	1,1
Ličko-senjska	51 167	387	4,3	7,6
Virovitičko podravska	88 983	279	3,1	3,1
Požeško-slavonska	83 110	253	2,8	3,0
Brodsko-posavska	174 111	362	4,0	2,1
Zadarska	172 982	404	4,5	2,3
Osječko-baranjska	322 327	1 042	11,6	3,2
Šibensko-kninska	114 386	362	4,0	3,2
Vukovarsko-srijemska	198 761	598	6,6	3,0
Splitsko-dalmatinska	480 696	510	5,7	1,1
Istarska	212 915	237	2,6	1,1
Dubrovačko-neretvanska	125 966	245	2,7	1,9
Međimurska	117 994	85	0,9	0,7
Grad Zagreb	785 866	1 134	12,6	1,4

Izvor: Procjene stanovništva Republike Hrvatske 2007. godine, Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2007.; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, prilagodba autora

Osim već spomenutih negativnih podataka, posljednji nam podatci Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske pokazuju kako velik broj županija bilježi negativnu vanjsku migraciju s inozemstvom (broj iseljenih veći od broja useljenih), naročito one u unutrašnjosti zemlje. Pitom, podatci su za 2019. godinu relativno povoljni u odnosu na prethodne godine kada su tek Splitsko-dalmatinska, Istarska i Dubrovačko-neretvanska (2018. godine), odnosno samo Istarska (2017. godine) bilježile više useljenih od iseljenih stanovnika (Tab. 9). Navedeni nam pokazatelji jasno potvrđuju kako je vanjska migracija značajna uvjetnica populacijskog praznjenja Hrvatske, posebice njenih pojedinih dijelova, te svojim obujmom i prostornom selektivnošću izrazito utječe na diferencirani regionalni demografski razvoj zemlje (Nejašmić, 2014).

Tab. 9. Vanjska migracijska bilanca županija s inozemstvom od 2016. do 2019. godine

Županija	2016.		2017.		2018.		2019.	
	Imigr.	Emigr.	Imigr.	Emigr.	Imigr.	Emigr.	Imigr.	Emigr.
Zagrebačka	707	2 907	830	3 201	1 741	2 828	2 934	2 941
Krapinsko-zagorska	114	625	192	593	314	619	855	633
Sisačko-moslavačka	421	2 241	502	3 211	795	2 130	1 068	1 904
Karlovačka	287	964	421	1 194	680	994	933	1 310
Varaždinska	195	1 021	343	1 346	718	1 172	1 408	1 384
Koprivničko-križevačka	124	886	185	989	271	827	368	748
Bjelovarsko-bilogorska	131	986	162	1 016	217	869	294	920
Primorsko-goranska	1 426	2 807	1 479	2 962	2 278	2 890	2 932	2 748
Ličko-senjska	202	419	178	608	328	443	462	424
Virovitičko-podravska	143	941	167	1 322	180	1 009	268	998
Požeško-slavonska	125	1 238	166	1 564	299	1 172	373	1 078
Brodsko-posavska	329	2 208	348	3 271	807	2 258	1 184	2 073
Zadarska	745	1 283	732	1 367	1 289	1 370	2 145	1 917
Osječko-baranjska	522	3 634	598	5 094	879	3 635	1 225	3 069
Šibensko-kninska	491	999	487	1 199	770	1 033	1 185	1 125
Vukovarsko-srijemska	494	2 763	447	5 091	820	3 001	1 164	2 510
Splitsko-dalmatinska	1 959	2 617	1 984	2 992	2 952	2 872	4 414	2 714
Istarska	1 562	1 379	1 859	1 543	2 765	1 852	3 977	2 582
Dubrovačko-neretvanska	515	886	555	788	1 016	716	2 025	725
Međimurska	163	756	203	1 187	512	1 256	867	1 088
Grad Zagreb	3 330	4 876	3 715	6 814	6 398	6 569	7 645	7 257

Izvor: Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2019, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Promotrimo li najnovije podatke Državnog zavoda za statistiku o vanjskoj migraciji Republike Hrvatske 2019. godine, jasno je vidljivo kako intenzivno iseljavanje iz Hrvatske nakon ulaska u Europsku uniju ne jenjava ni posljednjih godina jer je 2019. godine Hrvatsku u smjeru inozemstva napustilo 40 148 osoba. Istodobno, u Hrvatsku je, kada je riječ o 21. stoljeću, uselio nikad veći broj ljudi, njih čak 37 726, dok je ranijih godina prosječno u Hrvatsku useljavalo 10 000 osoba, s izuzetkom 2018. godine kada je broj useljenih također bio nešto veći, odnosno 26 029 (Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2018. godini, Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2019. godini; DZS RH). Osim toga, podatci o vanjskoj migraciji Republike Hrvatske potvrđuju kako je negativan migracijski saldo u posljednjih desetak godina najmanji upravo 2019., međutim, prije konstatacije kako hrvatski migracijski trendovi postaju povoljniji potrebno je promotriti strukturu iseljenika prema zemlji podrijetla i državljanstvu jer gotovo jednak broj iseljenika i useljenika pretpostavka je povratka hrvatskih državljana iseljenih prethodnih godina ili supstitucije stanovništva.

Udio od 73,8 % stranaca u ukupnom broju doseljenih 2019. godine potvrđuje kako Hrvatska „korača“ upravo prema potonjem (Tab. 10). Od ukupnog broja useljenih u Hrvatsku 2019. godine tek je njih 26,2 % hrvatskog državljanstva, dok je u ukupnom broju iseljenih istih čak 80,8 %. Pritom, u strukturi useljenih 2019. godine prema starosti nije vidljiv povećani udio starijih od 65 godina (Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2019., DZS RH) stoga su useljenici, čini se, uglavnom doseljenici iz susjednih zemalja i strani radnici koji su dobili dozvole za rad u Hrvatskoj, pretežno muškarci (77,3 %). Tablica 10 pokazuje kako usporedno s iseljavanjem hrvatskog stanovništva uglavnom u zemlje članice Europske unije, u Hrvatsku doseljava pretežno stanovništvo iz ostalih europskih zemalja poput Bosne i Hercegovine (31,9 % od ukupnog broja doseljenih), Srbije (12,7 %) i Kosova (9,5 %), pritom, tek su neznatan dio njih hrvatski državljani (Tab. 10). Kada je riječ o doseljenicima iz zemalja članica Europske unije, najviše je njih doselilo iz Njemačke (3 993), međutim, Državni nam zavod za statistiku Republike Hrvatske pruža podatke isključivo o njihovom državljanstvu (88,4 % njih su hrvatski državljani), dok nam njihova struktura prema dobi nije poznata; teško je stoga donijeti relevantan zaključak o kakvim je povratnim migracijama Hrvata riječ.

Tab. 10. Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske prema zemlji podrijetla i državljanstvu, 2019. godina

Odredište	Doseljeni iz inozemstva			
	Ukupno	Hrvatski državljani	Stranci	Nepoznato državljanstvo
Ukupno	37 726	9 882	27 834	10
Europa	32 953	9 087	23 863	3
Europska unija	7 644	5 361	2 281	2
Njemačka	3 993	3 528	465	-
Slovenija	713	155	558	-
Austrija	675	540	135	-
Italija	592	319	272	1
Irska	298	285	13	-
UK	285	110	175	-
Francuska	150	73	77	-
Švedska	133	83	50	-
Mađarska	117	28	89	-
Ostalo	688	240	447	1
Ostale europske zemlje	25 309	3 726	21 582	1
BiH	12 040	2 420	9 620	-
Srbija	4 800	720	4 079	1
Kosovo	3 579	54	3 525	-
Rep. Sjeverna Makedonija	1 504	45	1 459	-
Albanija	1 303	4	1 299	-
Ukrajina	1 061	6	1 055	-
Ostalo	1 022	477	545	-
Azija	3 113	123	2 987	3
Afrika	175	49	126	-
Sj. i Srednja Amerika	568	356	212	-
Južna Amerika	181	48	133	-
Australija	208	170	38	-
Nepoznato	506	34	468	4

Izvor: Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2019, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Tvrđnju bismo o useljenicima/stranim radnicima mogli potkrijepiti i podacima o sve većim godišnjim kvotama dozvola za zapošljavanje stranaca - 2018. je godine utvrđena kvota od 31 000 dozvola za zapošljavanje stranaca, 2019. kvota od 65 100 dozvola, a na sjednici održanoj u studenom 2019. godine Vlada je Republike Hrvatske utvrdila godišnju kvotu od 78 470 dozvola za zapošljavanje stranaca u kalendarskoj godini 2020. (Odluka o utvrđivanju godišnje kvote dozvola za zapošljavanje stranaca za kalendarsku godinu 2020., Narodne novine 113/2019). Pritom, velik se dio izdanih dozvola za zapošljavanje stranaca odnosi na turizam i ugostiteljstvo, a upravo su priobalne županije 2019. godine zabilježile najveći broj useljenika (Tab. 9).

Navedeni podaci dodatno potvrđuju složenost fenomena migracija i potrebu za cjelovitom demografskom politikom koja bi zaustavila dugogodišnje nepovoljne demografske trendove Republike Hrvatske, posebice odlazak mladih, nositelja obnove društva i ukupnog razvoja zemlje, ali i jedan od također mogućih negativnih demografskih scenarija poput supstitucije stanovništva.

2.5. Demografske posljedice

Stanovništvo Hrvatske, prema demografsko-statističkim kriterijima utemeljenima na razini stopa nataliteta i mortaliteta, nalazi se u posttranzicijskoj etapi razvoja te ga obilježava tip opadajuće reprodukcije stanovništva, proces starenja stanovništva i ukupna depopulacija (Wertheimer-Baletić, 2004). Mogli bismo zapravo istu nazvati *kvazipostranzicijom* budući snižavanje vrijednosti rađanja i povećanje smrtnosti u Hrvatskoj nije posljedica društveno-gospodarskog razvoja već specifičnih vanjskih čimbenika koji nisu u okviru teorijsko-koncepcijskog pojašnjenja tranzicijskog prijelaza (Wertheimer-Baletić, 1992, 1996). Pritom, demografska slika Republike Hrvatske koju već godinama unazad obilježavaju nepovoljni trendovi rezultat je dugoročnih demografskih kretanja u prošlosti. Iseljavanje u posljednjim godinama, kao i posljednjim desetljećima 20. stoljeća, zbog svog je opsega, prostornog ishodišta te strukturno-demografskih obilježja, izazvalo izrazito nepovoljne kratkoročne i dugoročne učinke na demografski, a potom i društveno-gospodarski razvoj zemlje. Pored ostalih destabilizacijskih uvjetnica demografskog razvoja, poput specifičnih gospodarskih faktora, ratnih gubitaka, bolesti i epidemija, demografskog starenja i sl., tradicionalno je i višestoljetno iseljavanje dodatno utjecalo na nepovoljno prirodno kretanje stanovništva, posebice na pad nataliteta, a nepovoljne uzročno-posljedične implikacije između iseljavanja i

prirodnog kretanja neizbježno su utjecale na pojavu prirodnog pada i depopulaciju u Hrvatskoj (Balića, 2019).

2.5.1. Depopulacija i pojava prirodnog pada

Ukupna depopulacija podrazumijeva smanjenje ukupnog broja stanovnika koje nastaje između dvaju susjednih popisa, odnosno dviju odabranih godina, a nastaje pod zajedničkim utjecajem svih sastavnica ukupnog kretanja stanovnika – nataliteta, mortaliteta, imigracije i emigracije (Wertheimer-Baletić, 1999).²³ Proces ukupne depopulacije, uz proces starenja stanovništva, opći je reprodukcijski proces koji obilježava demografske promjene u Hrvatskoj, a u pojedinim naseljima, općinama i regijama Hrvatske odvijao se po modelu koji je redovito imao tri faze. Prvu je fazu obilježavao pad ukupnog broja stanovnika induciran iseljavanjem, dok je istovremeno prirodna promjena još uvijek bila pozitivna stoga je kao takva usporavala intenzitet ukupne depopulacije. Drugu fazu karakterizira jačanje procesa ukupne depopulacije na koji, osim emigracijske komponente ukupne depopulacije, utječe i nastala prirodna depopulacija²⁴. Treću fazu obilježava nastavak procesa ukupne depopulacije pod zajedničkim utjecajem emigracijske i prirodne depopulacije, uz istovremeno intenziviranje procesa starenja stanovništva. Spomenuti procesi iscrpljuju „rezerve“ za iseljavanje (mlado stanovništvo) stoga se negativan migracijski saldo i njegov utjecaj s vremenom smanjuju, dok se relativno povećava utjecaj prirodne na ukupnu depopulaciju (Wertheimer-Baletić, 2004).

Sve bitne pretpostavke početka procesa ukupne depopulacije određene su politikom društvenog i gospodarskog razvoja nakon Drugog svjetskog rata, a promjene političkog i gospodarskog sustava te Domovinski rat spomenuti su proces dodatno ubrzali (Akrap, 2014). Razumijevanje sadašnjeg demografskog stanja kao i predviđanje budućih nužno zahtjeva analizu prošlih demografskih kretanja te prepoznavanje činitelja koji su utjecali na demografsko praznjenje cijele Hrvatske, a posebno pojedinih dijelova. Sve od polovice 19. stoljeća pa do 1948. godine trajao je proces agrarne kolonizacije te se pritom, organizirano ili individualno, stanovništvo iz Hrvatskog zagorja, Prigorja, Korduna, Banovine, Like, Gorskog kotara i dalmatinskog zaobalja selilo u istočne dijelove središnje Hrvatske, istok Hrvatske i Vojvodinu. Kolonizacijska su područja bilježila gospodarski napredak, a osnovni izvor egzistencije bila je

²³ U zatvorenom tipu populacije ukupna depopulacija uzrokovana je isključivo prirodnim kretanjem i njegovim komponentama, odnosno prirodnom depopulacijom, pritom na razinu nataliteta i mortaliteta posredno djeluju demografski, socioekonomski i drugi čimbenici. U otvorenom tipu stanovništva, kakvo je i stanovništvo Hrvatske, na proces ukupne depopulacije, osim prirodnoga kretanja, djeluju i migracije kao i vanjski čimbenici u okviru raznih gospodarskih, socijalnih, zdravstvenih i drugih prilika (Wertheimer-Baletić, 1999).

²⁴ U mirnodopskim uvjetima prirodna depopulacija nije isključivo posljedica pada nataliteta ispod razine mortaliteta, već i emigracijom „okrnjene“ dobne strukture (Wertheimer-Baletić, 2004).

poljoprivreda. Krajem 20. stoljeća dominacijom izvan poljoprivrednog sektora taj ranije bogat prostor postaje emigracijski. Iako je u to vrijeme još uvijek postojala baza potrebna za demografsko obnavljanje emigracijskih prostora, politika gospodarskog razvoja provedena nakon Drugog svjetskog rata ubrzala je povijesno naslijeđen neravnomjeran prostorni razmještaj stanovništva. Masovna migracijska kretanja iz sela u grad bila su rezultat mjera ekonomskih politika primjenjivanih tijekom proteklih desetljeća u raznim etapama razvoja zemlje. Intenzivna migracijska kretanja bila su rezultat kolektivizacije poljoprivrednih zemljišta nakon Drugog svjetskog rata, određivanja zemljišnog maksimuma, korištenja agrarnog kapitala za industrijski razvoj, ograničenih ulaganja u poljoprivredu, niskih dohodaka, socijalne nesigurnosti, prometne izoliranosti velikog dijela ruralnog prostora itd. Ruralni je egzodus tako utjecao na jake depopulacijske tendencije na velikom prostoru Hrvatske, a industrijalizacija i urbanizacija doprinosile su napretku samo onih ruralnih naselja koja su bila smještena u užim gravitacijskim zonama urbano-industrijskih područja (Puljiz, 1992 prema Akrap, 2014). Usiljena deagrarijacija i neusmjeravana deruralizacija utjecale su na prostornu raspodjelu stanovništva. Najintenzivnija deruralizacija zbilila se u razdoblju od 1961. do 1981. godine kada je seoska naselja napustilo 25,6 % ukupnog seoskog stanovništva 1961. godine. Dugoročno, politika prema selu pridonijela je još intenzivnijem neravnomjernom prostornom razmještaju, ali i ubrzanju snižavanja nataliteta; jer je odlazak seoskog stanovništva u gradove utjecao na promjenu stava o poželjnom broju djece u obitelji. Regionalni urbani centri nisu mogli prihvatiti svo deagrarijirano stanovništvo iz svoje gravitacijske zone, stoga su glavna migracijska kretanja bila usmjerena prema makroregionalnim centrima, a u velikoj mjeri i u inozemstvo. U Hrvatskoj su se tako u vrlo kratkom vremenu zbile izrazito velike promjene u ekonomskim i demografskim strukturama, a brz i neusmjeravan prijelaz iz agrarnog u industrijsko društvo temeljni je činitelj demografskog i gospodarskog zaostajanja velikog dijela prostora Hrvatske (Akrap, 2014). Agresija na Republiku Hrvatsku, loše gospodarsko stanje i opće nezadovoljstvo stanjem u društvu u posljednjim desetljećima dodatno je intenziviralo negativna demografska kretanja.

Izrazito se dugo (od popisa 1971. do popisa 2001. godine) uključivanjem u ukupan broj stanovnika hrvatskih državljana popisanih u inozemstvu stvarala fiktivna demografska slika, posebice za prostore gdje je bilo najviše iseljenih. Istovremeno, istom se mjerom podržavala i misao o privremenom zaposlenju u inozemstvu iako su brojna istraživanja potvrdila kako „privremeni“ odlasci u inozemstvo u velikoj mjeri postaju trajni. Time se stvarao privid kako u Hrvatskoj živi više stanovnika nego što doista živi (Wertheimer-Baletić, 1971 prema Akrap, 2014).

Tab. 11. Broj stanovnika Hrvatske prema popisima (1857. – 2011.)

Godina popisa	Broj stanovnika	Međupopisna promjena		Indeksi		Godišnja stopa promjene između dvaju popisa (%)
		Apsolutna	Relativna	Bazni (1857=100)	Lančani	
1857.	2 181 499	-	-	100,0	-	-
1869.	2 398 292	216 793	9,94	109,94	109,94	0,95
1880.	2 506 228	107 936	4,50	114,89	104,50	0,44
1890.	2 854 558	348 330	13,90	130,85	113,90	1,30
1900.	3 161 456	306 898	10,75	144,92	110,75	1,02
1910.	3 460 584	299 128	9,46	158,63	109,46	0,90
1921.	3 443 375	-17 209	-0,50	157,84	99,50	-0,05
1931.	3 785 455	342 080	9,93	173,53	109,93	0,95
1948.	3 779 858	-5 597	-0,15	173,27	99,85	-0,01
1953.	3 936 022	156 164	4,13	180,43	104,13	0,40
1961.	4 159 696	223 674	5,68	190,68	105,68	0,55
1971.	4 426 221	266 525	6,41	202,90	106,41	0,62
1981.	4 601 469	175 248	3,96	210,93	103,96	0,39
1991.	4 784 265	182 796	3,97	219,31	103,97	0,39
2001. ²⁵	4 437 460	-346 805	-7,25	203,41	92,75	-0,75
2001. ²⁶	4 492 049	-292 216	-6,11	205,92	93,89	-0,63
2011.	4 284 889	-152 571	-3,44	196,42	96,56	-0,35

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2018., Stanovništvo prema prisutnosti/odsutnosti u naselju popisa, po naseljima, popis 2001., Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, popis 2011.; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Tablica 11 jasno pokazuje kako je depopulacija ukupnog stanovništva Hrvatske vidljiva još u rezultatima popisa 1921. godine kada je po prvi put (od prvog modernog popisa stanovništva 1857. godine) zabilježeno apsolutno i relativno međupopisno smanjenje od 17 209 stanovnika. Iduća su dva međupopisna smanjenja broja stanovnika zabilježena također u

²⁵ Službeni broj stanovnika Hrvatske prema novoj metodologiji popisa 2001. godine

²⁶ Broj stanovnika Hrvatske iz popisa 2001. godine prema metodologiji i definiciji ukupnog stanovništva primijenjenoj 1971., 1981., i 1991. godine. U popisu stanovništva 2001. godine primijenjena je nova definicija ukupnoga broja stanovnika temeljena na koncepciji prisutnog (de facto) stanovništva, iako su neke sastavnice koncepcije "de iure" ostale djelomično u podacima toga popisa. Ukupno je stanovništvo tako u tom razdoblju smanjeno s 4 784 265 na 4 437 460 (za -7,2%), međutim, ako u popisu 2001. primijenimo metodologiju popisa 1991. godine i podatke prilagodimo usporedbi, broj stanovnika Republike Hrvatske 2001. godine iznosi 4 492 049, odnosno smanjuje se za -6,1%.

poslijeratnim popisima, 1948. (-5 597) i 2001. (-346 805²⁷) godine, a ratni su gubitci trenutno i s odgođenim učinkom utjecali na smanjenje prirodnog prirasta te pojavu prirodnog pada stanovništva (Tab. 11). Smanjenje broja ukupnog stanovništva u posljednjem desetljeću 20 stoljeća (1991. – 2001.) rezultat je prirodnog smanjenja stanovništva, ratnih gubitaka te negativnog salda migracije koji je također u velikoj mjeri bio posljedica nesigurnih prilika u zemlji. Posljednji je popis 2011. godine također potvrdio smanjenje od ukupno 152 571 stanovnika i prosječnu godišnju stopu promjene ukupnog stanovništva od -0,35 %. Ista nam tablica pokazuje kako je Hrvatska u razdoblju od dva (posljednja) međupopisna razdoblja izgubila gotovo pola milijuna stanovnika (Tab. 11). Najveći je broj stanovnika Hrvatska zabilježila 1991. godine (4 784 265) dok je najveća prosječna godišnja stopa pada broja ukupnog stanovništva zabilježena u međupopisnom razdoblju od 1991. do 2001. godine (Tab. 11). Potonja su stopa i pad ukupnog broja stanovnika rezultat svih dotadašnjih zbivanja, a posebno ratnih neprilika koje su Hrvatsku zadesile u posljednjem desetljeću 20. stoljeća.

Obzirom na metodološke prepreke koje prate svaku demografsku analizu stanovništva Hrvatske i već dobro znanu kriterijsku neujednačenost popisa stanovništva, podatke posljednjih nekoliko popisa moguće je svesti na usporedivost s podacima popisa 2011. u kojem, dosljedno međunarodnoj metodologiji, u ukupan broj stanovnika Hrvatske (i županija) nisu uključeni hrvatski državljani koji imaju prebivalište u inozemstvu (Akrap, 2015). Tablica 12 stoga prikazuje nešto drugačije podatke, točnije, prosječnu godišnju stopu porasta broja ukupnog stanovništva u posljednjem međupopisnom razdoblju od 0,20 %.

Tab. 12: Kretanje broja stanovnika u Hrvatskoj prema popisima od 1961. do 2011. godine bez popisanih u inozemstvu 1971., 1981., 1991. i 2001. godine

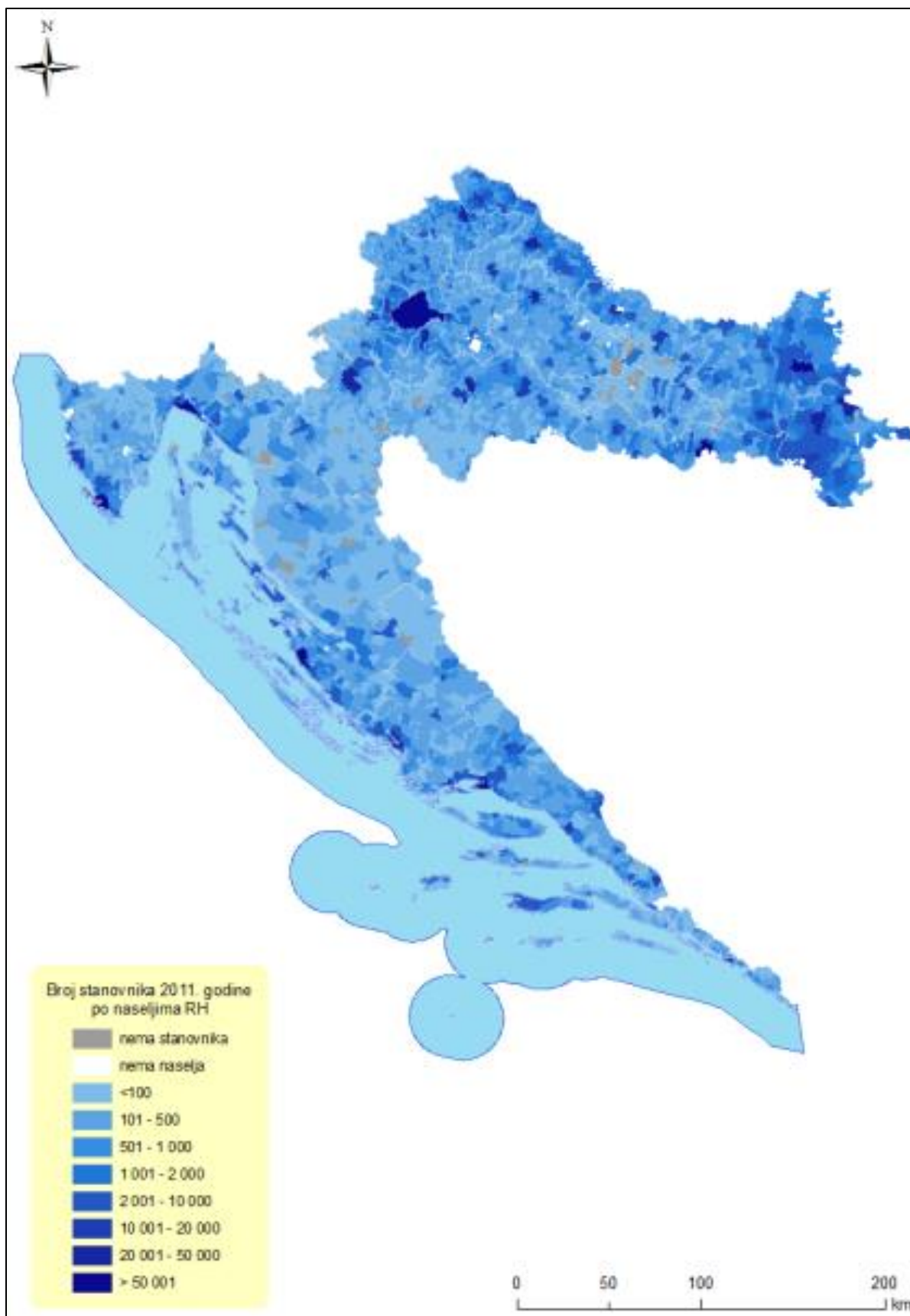
Godina popisa	Broj stanovnika	Međupopisna promjena		Indeksi		Godišnja stopa promjene između dvaju popisa (%)
		Apsolutna	Relativna	Bazni (1961.=100)	Lančani	
1961.	4 159 696	-	-	100,00	-	-
1971.	4 169 887	10 191	0,24	100,24	100,24	0,02
1981.	4 391 139	221 252	5,31	105,56	105,31	0,52
1991.	4 499 049	107 910	2,46	108,16	102,46	0,24
2001.	4 200 214	-298 835	-6,64	100,97	93,36	-0,69
2011.	4 284 889	84 675	2,02	103,01	102,02	0,20

²⁷ Svedemo li podatke popisa 2001. godine na usporedivost s prethodnim popisom 1991. godine Hrvatska je u navedenom međupopisnom razdoblju izgubila 292 216 osoba.

Kada je riječ o regionalnom aspektu ukupne depopulacije, u razdoblju od 1981. do 1991. godine 7 je županija (Krapinsko-zagorska, Sisačko-moslavačka, Karlovačka, Koprivničko-križevačka, Bjelovarsko-bilogorska, Ličko-senjska i Virovitičko-podravska) zabilježilo smanjenje ukupnog broja stanovnika. Iduće međupopisno razdoblje (1991. – 2001.) obilježilo je proces ukupne depopulacije u 18 županija, samo Zagrebačka, Brodsko-posavska i Grad Zagreb zabilježili su porast ukupnog broja stanovnika (Wertheimer-Baletić, 2004)²⁸, dok su u posljednjem međupopisnom razdoblju porast broja stanovnika zabilježile četiri županije (Zagrebačka, Zadarska, Istarska i Grad Zagreb). Najveći je relativni porast pritom zabilježila Zadarska, dok je najveće relativno smanjenje zabilježila Vukovarsko-srijemska županija (Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011. godini, DZS RH). Isti su podatci potvrdili kako je više od 80% županijskog teritorija Hrvatske zahvaćeno procesom depopulacije, a osim toga, podatci Popisa stanovništva 2011. godine zabilježili su čak 150 naselja bez ijednog stanovnika (2,22% od ukupno 6 756 naselja u Republici Hrvatskoj). Najviše je takvih naselja u Primorsko-goranskoj i Karlovačkoj županiji.

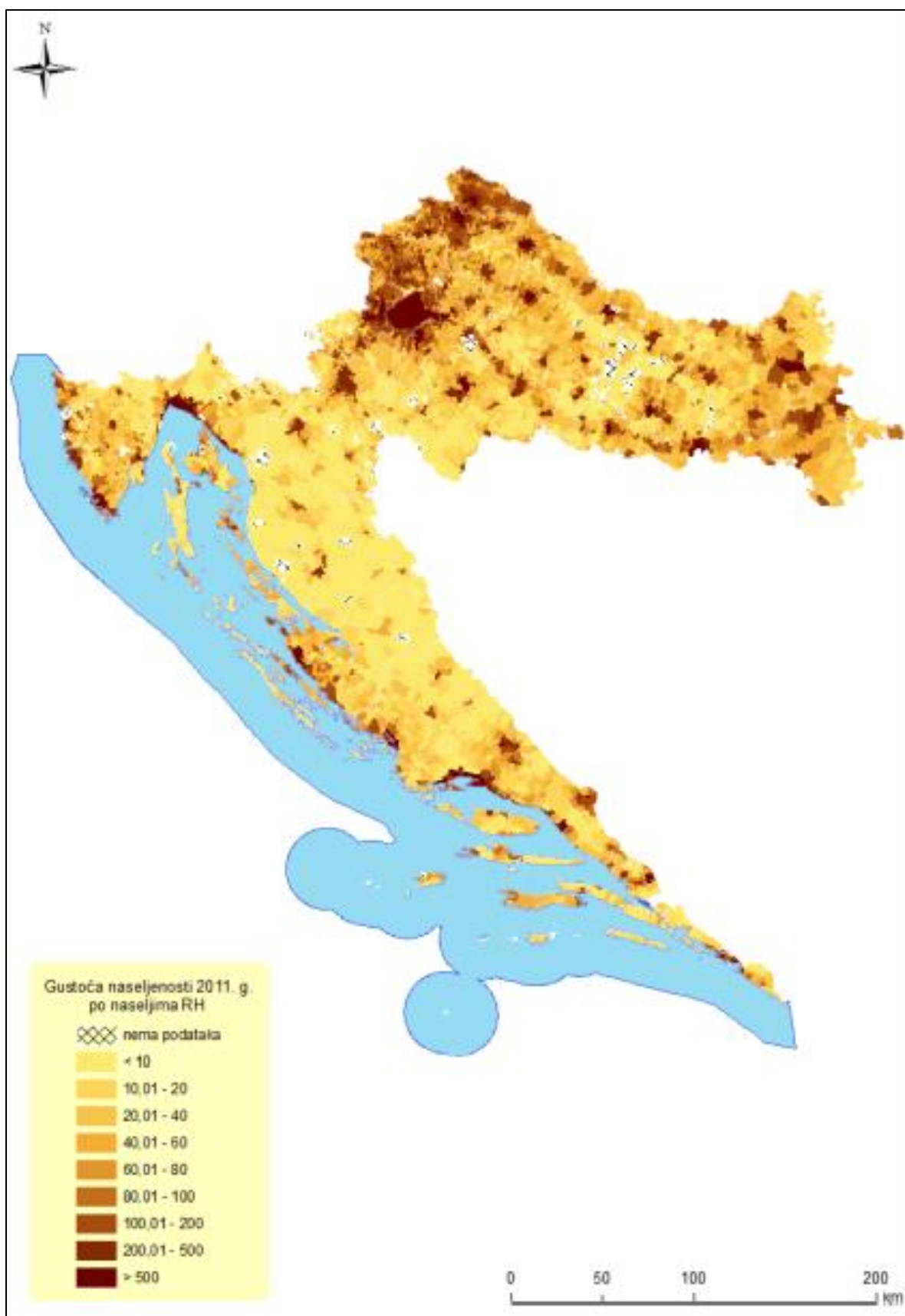
Poseban strukturni problem Hrvatske predstavlja činjenica kako su gradovi srednje veličine tijekom cijelog 20. stoljeća izrazito zaostajali u populacijskoj dinamici u odnosu na glavni grad. Isti zbog izostale modernizacije svojim društvenim i gospodarskim razvojem nisu uspjeli zadržati stanovništvo šireg gravitacijskog područja koje je nerijetko upravo iz tog razloga, osim prema većim urbanim sredinama, odlazilo u inozemstvo (Akrap, 2004). Isti je slučaj i danas kada gotovo petina stanovništva živi u Gradu Zagrebu. Nakon Zagreba prema broju stanovnika izdvajaju se Split (178 000), Rijeka (128 000) i Osijek (108 000), u kojima, pribrojimo li i stanovništvo Zagreba, živi oko 25 % ukupnog stanovništva Republike Hrvatske. Potonja se središta izdvajaju svojim povoljnim geografskim položajem, povijesnim značajem te društvenim, kulturnim, obrazovnim, znanstvenim i drugim funkcijama. Izrazito okupljanje stanovništva na području najvećih gradova vidljivo je na slikama 12 i 13.

²⁸ Podaci demografske statistike za 1991. i 2001. odnose na stanovništvo "u zemlji".

Sl. 12. Apsolutni prostorni razmještaj stanovništva Republike Hrvatske po naseljima 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Sl. 13. Relativni prostorni razmještaj stanovništva Republike Hrvatske po naseljima 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Iste slike zorno prikazuju kako više od polovice stanovnika Republike Hrvatske (50,42 %) živi u 5 hrvatskih županija (Grad Zagreb, Splitsko-dalmatinska, Zagrebačka, Osječko-baranjska i Primorsko-goranska županija). Usporedno s potonjem, najmanje se stanovništva koncentriralo na prostoru Ličko-senjske, Požeško-slavonske, Virovitičko-podravske i Šibensko-kninske županije.

Pojam *prirodno kretanje stanovništva* implicira postojanje bioloških (prirodnih) čimbenika i procesa u osnovnim tokovima toga kretanja. Osnovne sastavnice prirodnog kretanja stanovništva su natalitet (rodnost) i mortalitet (smrtnost), a njihov rezultat je u pravilu prirodni prirast. Ukoliko se pojavi obrnuta situacija (višak broja umrlih nad brojem rođenih) govorimo o prirodnom smanjenju stanovništva, odnosno prirodnoj depopulaciji koja može biti nuspojava raznih faktora i pojava, a često je posljedica iseljavanja mladog stanovništva iz nekog područja (Wertheimer-Baletić, 1999).

Nakon Drugog svjetskog rata, odnosno razdoblja poslijeratnog kompenzacijskog povećanja nataliteta (nakon 1954. godine), tendencija smanjivanja nataliteta u Hrvatskoj postaje stalna (Tab. 13), bez ikakvih naznaka o zaustavljanju tog trenda.

Tab. 13. Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske u razdoblju od 1950. do 2019. godine

Godina	Broj živorođenih	Broj umrlih	Prirodna promjena	Stope (na 1000 stanovnika)		
				nataliteta	mortaliteta	prirodne promjene
1950.	95 560	47 292	48 268	24,8	12,3	12,5
1955.	88 657	42 035	46 622	22,1	10,5	11,6
1960.	76 156	41 361	34 795	18,4	10,0	8,4
1965.	71 186	39 936	31 250	16,7	9,4	7,3
1970.	61 103	44 147	16 956	13,9	10,1	3,8
1975.	67 016	45 640	21 376	14,9	10,1	4,8
1980.	68 220	50 100	18 120	14,9	10,9	4,0
1985.	63 170	52 673	10 497	13,5	11,2	2,3
1990.	55 409	52 192	3 217	11,6	10,9	0,7
1991.	51 829	54 832	-3 003	10,8	11,5	-0,6
1992.	46 970	51 800	-4 830	10,5	11,6	-1,1
1993.	48 535	50 846	-2 311	10,8	11,4	-0,5

1994.	48 584	49 482	-898	10,9	11,1	-0,2
1995.	50 182	50 536	-354	11,2	11,3	-0,1
1996.	53 811	50 636	3 175	12,0	11,3	0,7
1997.	55 501	51 964	3 537	12,1	11,4	0,8
1998.	47 068	52 311	-5 243	10,5	11,9	-1,2
1999.	45 179	51 953	-6 774	9,9	11,4	-1,5
2000.	43 746	50 246	-6 500	9,9	11,4	-1,5
2001.	40 993	49 552	-8 559	9,2	11,2	-1,9
2002.	40 094	50 569	-10 475	9,0	11,4	-2,4
2003.	39 668	52 575	-12 907	8,9	11,8	-2,9
2004.	40 307	49 756	-9 449	9,1	11,2	-2,1
2005.	42 492	51 790	-9 298	9,6	11,7	-2,1
2006.	41 446	50 378	-8 932	9,3	11,3	-2,0
2007.	41 910	52 367	-10 457	9,4	11,8	-2,4
2008.	43 753	52 151	-8 398	9,9	11,8	-1,9
2009.	44 577	52 414	-7 837	10,1	11,8	-1,8
2010.	43 361	52 096	-8 735	9,8	11,8	-2,0
2011.	41 197	51 019	-9 822	9,6	11,9	-2,3
2012.	41 771	51 710	-9 939	9,8	12,1	-2,3
2013.	39 939	50 386	-10 447	9,4	11,8	-2,5
2014.	39 566	50 839	-11 273	9,3	12,0	-2,7
2015.	37 503	54 205	-16 702	8,9	12,9	-4,0
2016.	37 537	51 542	-14 005	9,0	12,3	-3,4
2017.	36 556	53 477	-16 921	8,9	13,0	-4,1
2018.	36 945	52 706	-15 761	9,0	12,9	-3,9
2019.	36 135	51 794	-15 659	8,9	12,7	-3,9

Izvor: Statistički godišnjak NR Hrvatske 1955., Statistički godišnjak SR Hrvatske 1987., Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2018., Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2018., Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2019.; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Manje su oscilacije vidljive jedino u pojedinim kraćim razdobljima, ovisno o specifičnim demografskim i nedemografskim (političkim, gospodarskim, sociopsihološkim...) uvjetima koji su povremeno uvjetovali ubrzano ili usporeno smanjivanje nataliteta (Wertheimer-Baletić, 2004). Tablica 13 pokazuje nam kako se u razdoblju od 40 godina (od 1950. do 1990.) ukupan broj živorođene djece smanjio s 95 560 na 55 409, odnosno za 42 %. Istovremeno broj se umrlih povećao za 10,2 %, s 47 292 na 52 192, a prirodni se prirast u istom razdoblju izrazito smanjio, s 48 268 na 3 217. Stopa je nataliteta istodobno smanjena s 24,8 na 11,6 promila, stopa mortaliteta s 12,3 na 10,9 promila, a stopa prirodnog prirasta stanovništva s 12,5 na 0,7 promila (Tab. 13).

Kada je riječ o mortalitetu, isti se u razdoblju od 1950. do 1990. u Hrvatskoj kretao karakteristično za zemlju koja u razvoju svog stanovništva prolazi kroz kasnu tranzicijsku etapu. Opća je stopa mortaliteta prvotno između 1950. i 1965. godine zabilježila smanjenje vezano uz smanjenje stope mortaliteta dojenčadi i male djece, a zatim postupni porast, vezan uz starenje stanovništva i duži životni vijek. Bitna je stoga odrednica nastalog smanjenja prirodnog prirasta stanovništva u Hrvatskoj bila ubrzana tranzicija na području nataliteta pod utjecajem specifičnih čimbenika. Kao i u mnogim drugim zemljama u procesu demografske tranzicije²⁹, i u Hrvatskoj su na smanjenje nataliteta i mortaliteta djelovali mnogi opći čimbenici (industrijalizacija, urbanizacija, širenje obrazovanja i zdravstvene zaštite) koji zajednički uvjetuju dugotrajan trend smanjenja nataliteta. Osim općih modernizacijskih čimbenika, na smanjenje nataliteta u navedenom razdoblju djelovali su i mnogi za Hrvatsku specifični čimbenici. Isti su uvjetovali ubrzanje procesa tranzicije nataliteta jer je stopa nataliteta u Hrvatskoj u relativno kraćem razdoblju u odnosu na zapadnoeuropske zemlje smanjena ispod razine koja bi odgovarala stupnju razvoja našeg gospodarstva, karakteristikama strukture privrede i ekonomsko-socijalnoj strukturi stanovništva. Stopa je nataliteta u Hrvatskoj krajem 80-ih tako bila na približnoj razini kao u nekim visokorazvijenim europskim zemljama (Norveška, Švedska, Švicarska), dok je razina našeg gospodarskog razvoja bila osjetno niža; isto je i u godinama nakon. Riječ je o čimbenicima poput iseljavanja mladih, gubitcima ljudstva u ratovima i njihovim posljedicama na demografske strukture, modelu industrijalizacije s naglaskom na tešku industriju i koncentraciji industrije u velikim gradskim aglomeracijama, neadekvatnoj agrarnoj politici i nepostojećoj populacijskoj politici. Jedini čimbenik koji se suprotstavljao smanjenju nataliteta u Hrvatskoj u razdoblju od 1955. do 1990. bilo je

²⁹ Proces *demografske tranzicije* označava razdoblje prijelaza s tradicionalnog, primitivnog režima reprodukcije koji se odvija uz visoke stope nataliteta i mortaliteta na moderni režim reprodukcije stanovništva koje se odvija uz niske stope nataliteta i mortaliteta (Wertheimer-Baletić, 1999).

doseljavanje Hrvata iz drugih republika/pokrajina bivše Jugoslavije, međutim ni to nije bio dovoljno kako bi došlo do promjene postojećeg trenda smanjivanja nataliteta i promjena u dobnoj strukturi našeg stanovništva (Wertheimer-Baletić, 2004).

Od 1991. godine u Hrvatskoj stoga dolazi do prirodne depopulacije³⁰, opća stopa nataliteta smanjena je ispod razine od 11,0 promila, dok je stopa mortaliteta povećana iznad te razine. Prirodni je pad stanovništva prvi put vidljiv 1991. godine (Tab. 13), a bio je rezultat već navedenih negativnih trendova i čimbenika iz prethodnih desetljeća. Novi specifični čimbenik koji je uz ostalo djelovao na smanjenje nataliteta 90-ih godina 20. stoljeća bila je ratna agresija na Hrvatsku koja je uz pripadajuće posljedice poput povećanja mortaliteta, nastavka iseljavanja mladih zbog ratnih neprilika, povećanja nezaposlenosti, privredne recesije itd. već u prvoj polovici spomenutog desetljeća osjetno pogoršala „stanje“ u svim demografskim komponentama i strukturama. Izrazito je prirodno smanjenje u ratnim godinama zabilježeno 1992. godine (u odnosu na 1991.) kada je broj živorođenih smanjen za 10,2 %, dok je prirodno smanjenje stanovništva povećano za 60,8 % (s -3003 na -4830). Prirodno je smanjenje u tablici 13 vidljivo u razdoblju nakon 1991. u svim godinama osim 1996. i 1997., a prirodni prirast u tim godinama vezan je uz prirodni prirast „u inozemstvu“³¹, posebice izbjeglica mlađe dobi iz BiH. Nakon 1998. godine Hrvatsku i dalje obilježava prirodna depopulacija, a daljnji pad nataliteta i povećanje prirodnog smanjenja u narednim godinama logična je posljedica i takozvanog „efekta pomaka generacija“³², odnosno ulaska (između 2000. i 2020.) u središnju reproduktivnu dob (20 - 30 godina) sve malobrojnijih generacija rođenih 80-ih i 90-ih godina 20. stoljeća. Najveći je prirodni pad (- 16 921) Hrvatska zabilježila 2017. godine kada se stopa prirodne promjene u odnosu na samo nekoliko godina ranije (2010. = - 2,0 ‰) udvostručila i dosegla razinu od - 4,1 promila (Tab. 13).

Pogledom na razdoblje od 1950. do 1991. godine jasno je kako je upravo prirodno kretanje bilo odrednica populacijskog rasta, unatoč negativnom migracijskom saldu koji je zapravo ubrzavao trend smanjivanja rasta stanovništva, dok je nakon 1991. godine dominantna odrednica smanjivanja ukupnog broja stanovnika u Hrvatskoj postao migracijski saldo (Wertheimer-Baletić, 2003).

³⁰ Pojam *prirodna depopulacija* podrazumijeva prirodno smanjenje stanovništva nastalo zbog većeg broja umrlih nad rođenima, odnosno smanjenje ukupnog broja stanovništva pod utjecajem negativnog prirodnog prirasta (Wertheimer-Baletić, 1999).

³¹ Od 1998. podaci za živorođene i umrle odnose se samo na iste "u zemlji", dok se do 1998. iskazivao ukupan broj živorođenih i umrlih, "u zemlji" i "u inozemstvu". Iz istog je razloga u Tablici 11. od 1998. godine vidljivo znatno povećano prirodno smanjenje stanovništva u odnosu na prethodne godine.

³² Zakon demografskog momentuma sadržanog u postupnim promjenama u dobnoj strukturi (Wertheimer-Baletić, 2004).

Kada je riječ o regionalnom aspektu, prirodna se depopulacija također postupno prostorno širila. Godine 1981. zahvatila je 6 županija (Zagrebačka, Krapinsko-zagorska, Koprivničko-križevačka, Bjelovarsko-bilogorska, Ličko-senjska i Virovitičko-podravska), a u 1991. godini još tri županije - Sisačko-moslavačku, Karlovačku i Varaždinsku (Wertheimer-Baletić, 2004). Godine 2001. prirodni su prirast zabilježile samo Zadarska, Splitsko-dalmatinska, Dubrovačko-neretvanska i Međimurska županija, dok je 2011. godine isti zabilježio samo Grad Zagreb. Posljednji dostupni podatci za 2019. godinu pokazuju kako prirodni prirast nije zabilježila ni jedna županija (Prirodno kretanje stanovništva RH u 2001., 2011. i 2019. godini, DZS RH).

Među svim prethodno spomenutim čimbenicima koji su uvjetovali ubrzanje tranzicije na području nataliteta u Hrvatskoj, obzirom na broj i strukturu iseljenih te dugotrajnost tog procesa, najveću važnost ima iseljavanje. Obzirom kako ono već godinama unazad obujmom nadvisuje doseljavanje u Hrvatsku možemo reći kako je Hrvatska obilježena i *emigracijskom depopulacijom*³³, a pojava prirodne i ukupne depopulacije koja već godinama obilježava cijeli teritorij Republike Hrvatske u velikoj je mjeri izazvana iseljavanjem. Depopulacijske tendencije u Hrvatskoj izazvane emigracijom i njenim izravnim utjecajem na promjene u dobnoj strukturi stanovništva te pad opće stope nataliteta i fertiliteta do izražaja su stigle putem postupnih parcijalnih depopulacijskih procesa.³⁴ Kronološki sagledano, prvotno je nastupio proces generacijske depopulacije ženskog stanovništva³⁵ (1958. godine) čiji je početak označio pad stope neto reprodukcije ispod razine od 1,0, a sve do 1991. godine tako je bilo i s prirodnim kretanjem stanovništva dotad obilježenim prirodnim prirastom. Nakon 1954. godine faktorima smanjivanja nataliteta, u drugoj polovici 1960-ih „pridružila“ se privremena ekonomska migracija koja je velikim dijelom prerasla u trajni odlazak. Istovremeno, od druge polovice 1960-ih traje i generacijska depopulacija ukupnog stanovništva³⁶, a totalna stopa fertiliteta 1968. godine snižena je ispod razine potrebne za jednostavnu reprodukciju stanovništva u smislu generacijskog obnavljanja. Nakon 1990. godine potonje spomenuta dva parcijalna depopulacijska procesa, uz ljudske gubitke u Domovinskom ratu te nastavak iseljavanja, doveli

³³ *Emigracijska depopulacija* podrazumijeva smanjivanje ukupnog broja stanovnika pod primarnim utjecajem negativnog migracijskog salda, odnosno viška broja iseljenih nad doseljenima (Wertheimer-Baletić, 1999).

³⁴ Ukupna depopulacija podrazumijeva skupni demoreprodukcijski proces, za razliku od pojedinih parcijalnih demoreprodukcijskih procesa poput generacijske depopulacije ukupnog ili ženskog stanovništva te prirodne ili emigracijske depopulacije (Wertheimer-Baletić, 1999).

³⁵ Generacijska depopulacija ženskog stanovništva ili reproduksijska depopulacija podrazumijeva, obzirom na rađanje ženske djece, generacijsko „neobnavljanje“ ženskog stanovništva određenog područja. Pokazatelj je neto stopa reprodukcije s kritičnom vrijednošću od 1,0 (Wertheimer-Baletić, 1999).

³⁶ Generacijska depopulacija ukupnog stanovništva podrazumijeva generacijsku neobnovu ukupnog (ženskog i muškog) stanovništva. Pokazatelj je totalna stopa fertiliteta (TFR) s kritičnom vrijednošću od 2,1 („replacement level“) prosječnog broja djece po jednoj ženi u fertilnoj dobi (Wertheimer-Baletić, 1999).

su do prirodne depopulacije, a zajedničkim su djelovanjem uvjetovali i pojavu ukupne depopulacije na razini cijele države (Wertheimer-Baletić, 2004); ista traje i danas.

2.5.2. Poremećaj dobnih struktura

Potonje spomenuti procesi uvjetovali su poremećaje demografskih struktura³⁷, posebno dobno-spolne koja je (pored broja stanovnika) najvažnija odrednica gospodarske, socijalne, zdravstvene i svake druge politike neke zemlje jer izravno određuje obujam i dobnu strukturu radnog kontingenta te fertilnog kontingenta ženskog stanovništva. Spomenuti parcijalni depopulacijski procesi međusobno su usko povezani te zajednički utječu na proces starenja pojedinih funkcionalnih dobnih skupina poput ženskog fertilnog stanovništva, stanovništva u radno sposobnoj dobi, ukupne radne snage itd., a starenje jednog kontingenta logično podrazumijeva i starenje drugoga (Wertheimer-Baletić, 2004).

Podatci u tablici 14 pokazuju promjene nastale u dobnoj strukturi stanovništva Hrvatske u posljednja gotovo dva desetljeća (od 2001. do 2019.), točnije, ukazuju na tri glavna procesa, primarno uvjetovana smanjenjem nataliteta, od kojih svaki na svoj način čini sastavni dio procesa starenja ukupnog stanovništva. Prvi proces podrazumijeva apsolutno i relativno smanjenje mladih (0-14 godina) koji je u tijeku još od popisa 1961. godine, a raščlambom ukupnog broja stanovnika na stanovništvo „u zemlji“ i „u inozemstvu“ (sukladno metodologiji pojedinih Popisa) jasno je vidljivo kako je smanjenje broja mladih bilo brže kod stanovništva „u zemlji“, nego kod onoga „u inozemstvu“ (Wertheimer_Baletić, 2004). Drugi parcijalni proces obilježava još uvijek umjeren porast udjela stanovnika u radno sposobnoj dobi (15-64 godine) u razdoblju 2001. – 2011. te njegovo smanjenje u razdoblju 2011. – 2019. uz istodobno starenje tog kontingenta. Raščlamba radnog kontingenta na stanovništvo "u zemlji" i ono "u inozemstvu" u razdoblju od nekoliko posljednjih popisa ukazuje na sporiji porast stanovništva "u zemlji", odnosno brži za one "u inozemstvu", a isto nam jasno govori o mlađoj dobnoj strukturi naših ljudi koji su otišli na rad u inozemstvo (Wertheimer_Baletić, 2004). Treći proces odnosi se na porast udjela i broja starog stanovništva (65 i više godina) koje se u razdoblju od 2001. do 2019. godine povećalo za čak 151 327 osobe (Tab. 14). Smanjenju broja mladih i radno sposobnih te povećanju broja starog stanovništva, uz već navedeno smanjenje nataliteta i mortaliteta, pridonijele su i demografske promjene vezane uz ratnu agresiju na Hrvatsku i njene nepovoljne učinke na sastavnice prirodnog kretanja stanovništva i intenziviranje

³⁷ Demografske strukture predstavljaju razdiobu broja pojedinaca prema vrijednostima ili modalitetima određenog obilježja (Wertheimer-Baletić, 1999), rezultat su zbivanja u prošlosti i temelj procjena demografske budućnosti.

iseljavanja (bez obzira na brojno značajno useljavanje iz ratom zahvaćene Bosne i Hercegovine).

Tab. 14. Stanovništvo Hrvatske prema velikim dobnim skupinama (popis 2001. i 2011., procjena stanovništva 2019. godine)

Godina popisa	Ukupan broj stanovnika	Ukupno stanovništvo prema velikim dobnim skupinama					
		0-14		15-64		65 i više	
		apsolutno	%	apsolutno	%	apsolutno	%
2001.*	4 437 460	754 634	17,0	2 969 981	66,9	693 540	15,6
2011.	4 284 889	652 428	15,2	2 873 828	67,1	758 633	17,7
2019.**	4 065 253	584 775	14,4	2 635 611	64,8	844 867	20,7

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, Statistički ljetopis Hrvatske 2016., Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2019.; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

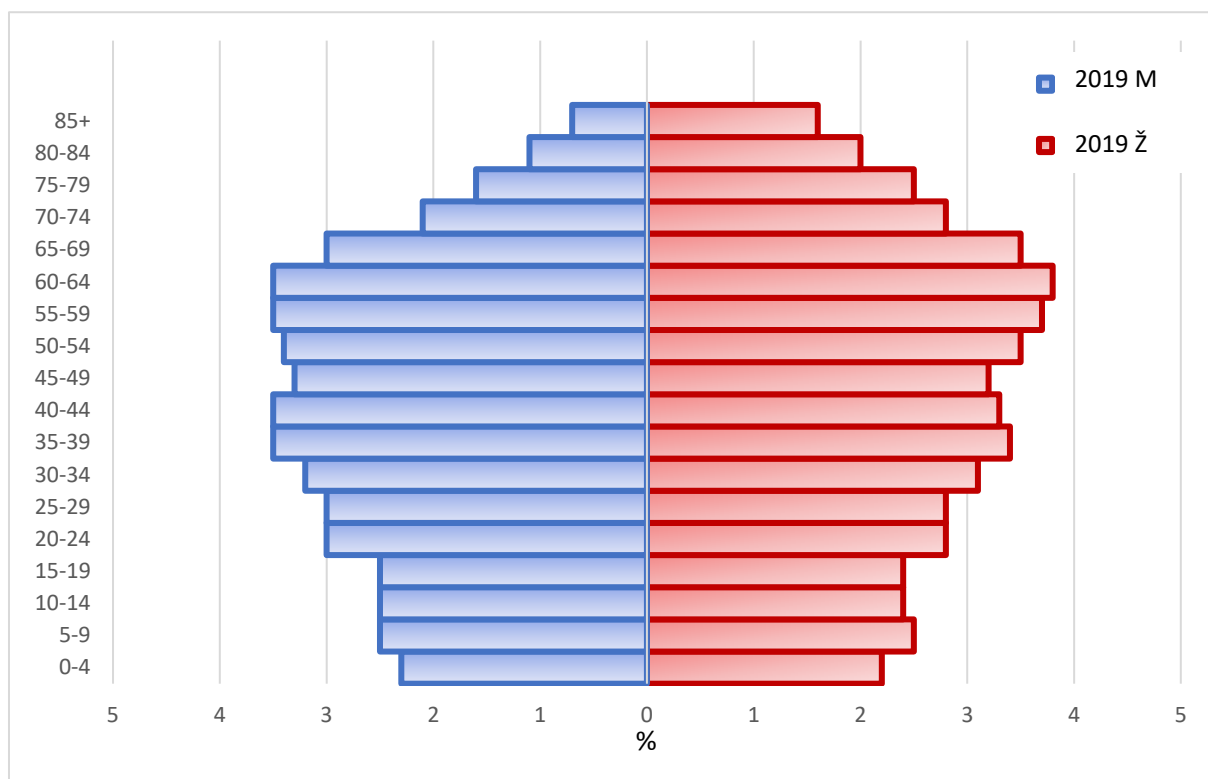
*bez stanovništva nepoznate dobi

** procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2019.

Slika 14 potvrđuje već navedeno. Prema posljednjim dostupnim podacima Državnog zavoda za statistiku (procjena za 2019. godinu) udio mladih (0 – 14 godina) iznosio je 14,4 %³⁸, dok je stanovništva starog 65 godina i više bilo 20,7 %. Udio stanovništva u radno sposobnoj dobi (15 – 65 godina) logično je (obzirom kako obuhvaća najveći raspon godina) i najveći te prema procjeni DZS-a za 2019. godinu iznosi 64,8 %.

Najviše je stanovništva u starosti od 55 do 64 godine, njih čak 501 027, odnosno 14,5 %, u dvije prijelazne dobne skupine (55 - 59 i 60 - 64) koje će za 5 - 10 godina u potpunosti pridružiti udjelu starog/uzdržavanog stanovništva. Najmanje je stanovništva obzirom na očekivani životni vijek u dobnim skupinama od 75 i više godina (9,5 %), a izrazito nepovoljan udio stanovnika jasno je vidljiv u dobnj skupini od 0 do 4 godine; tek 183 426 djece ili 4,5 % ukupnog stanovništva Hrvatske prema procjeni DZS-a z 2019. godinu (Sl. 14).

³⁸ Udio stanovništva u dobi od 0 do 19 godina u ukupnom stanovništvu prema procjenama DZS-a za 2018. godinu iznosio je 19,6%.

Sl. 14. Grafički prikaz dobno-spolnog sastava stanovništva Republike Hrvatske po petogodišnjim skupinama, procjena za 2019. godinu

Izvor: Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2019. godini, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Kada je riječ o tipu dobnog sastava, stanovništvo Republike Hrvatske prema posljednjim podacima Državnog zavoda za statistiku, procjenama za 2019. godinu i udjelima od 19,33 % stanovnika u starosti 0 – 19 godina, odnosno 28,11 % starih 60 i više godina, obilježava izrazito duboka starost (Tab. 15).

Tab. 15. Tipovi dobnog sastava stanovništva Hrvatske od 1991. do 2019. godine³⁹

Godina	0 - 19	20 - 59	≥ 60	Nepoznato	Tip dobnog sastava stanovništva
	%	%	%	%	
1991.	26,18 %	54,86 %	17,45 %	1,51 %	STAROST
2001.	23,74 %	54,30 %	21,53 %	0,43 %	DUBOKA STAROST
2011.	20,92 %	55,02 %	24,07 %	0,00 %	DUBOKA STAROST
2019.	19,33 %	52,56 %	28,11 %	0,00 %	IZRAZITO DUBOKA STAROST

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine, CD-ROM; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011. godine; Procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2019.; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Spolna struktura stanovništva ukazuje kako je u ukupnom stanovništvu Republike Hrvatske prema procjeni DZS-a za 2019. godinu udio žena bio 51,5 %, dok je udio muškaraca bio 48,5 %; gotovo je jednak omjer bio u većini županija. Najmanji udio ženskog stanovništva bio je u Ličko-senjskoj županiji (49,9 %), dok je najveći udio (52,9 %) bio u Gradu Zagrebu (Procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2019. godini, DZS RH). Udjeli stanovništva prema dobi i spolu pokazuju veću relativnu zastupljenost muškaraca u gotovo svim petogodišnjim dobnim skupinama do 49 godina, a žena u svim starijim dobnim skupinama (Sl. 14).

Procjene stanovništva za 2019. godinu pokazuju kako se proces starenja stanovništva nastavlja i dalje. Prosječna starost ukupnog stanovništva Republike Hrvatske sredinom 2019. godine iznosila je 43,6 godina (muškarci 41,8, žene 45,3), a ista stanovništvo Hrvatske svrstava među najstarije nacije Europe. Procesu starenja uvelike pridonosi višegodišnje opadanje udjela mladog stanovništva (0 – 19 godina) u ukupnom stanovništvu; spomenuti udio na razini države u 2019. je godini iznosio 19,3 %, dok je na razini županija najmanji bio u Primorsko-goranskoj županiji (16,4 %), a najveći u Međimurskoj županiji (21,9 %). Najviše stanovništva u dobi od 65 i više godina u odnosu na ukupno stanovništvo bilo je u Šibensko-kninskoj (25,7 %) i u Ličko-senjskoj županiji (24,9 %), a najmanje u Međimurskoj županiji (18,8 %). Proces starenja stanovništva sasvim logično obuhvatio je i žensko stanovništvo u fertilnoj dobi, 15 – 49 godina, što je izravno djelovalo i na smanjenje specifičnih stopa fertiliteta u fiziološki najplodnijoj dobi

³⁹ 0-19 (≥ 35); 60 i više (≤ 8); Tip (1); Obilježje (izrazita mladost)
0-19 (≥ 30); 60 i više (≤ 10); Tip (2); Obilježje (mladost)
0-19 (> 30); 60 i više (> 10); Tip (3); Obilježje (kasna mladost)
0-19 (< 30); 60 i više (< 15); Tip (4); Obilježje (na pragu starosti)
0-19 (< 30); 60 i više (> 15); Tip (5); Obilježje (starost)
0-19 (≤ 25); 60 i više (≥ 20); Tip (6); Obilježje (duboka starost)
0-19 (≤ 20); 60 i više (≥ 25); Tip (7); Obilježje (izrazito duboka starost)
(Demografski razvoj DNŽ, Šterc, S. i Šterc, F., 2016.)

žena (20 – 30 godina), a zatim i na smanjenje razine ukupnog nataliteta, odnosno fertiliteta na razini cijele Hrvatske. Udio fertilnoga kontingenta u ukupnome ženskom stanovništvu kontinuirano opada već godinama te je prema procjeni DZS-a u 2019. godini iznosio 41,1 %. Posljednjih je godina vidljivo i smanjenje opće stope fertiliteta i stope totalnog fertiliteta na koje nesumnjivo utječe pojačan odlazak mladog stanovništva iz zemlje te smanjenje fertilnog kontingenta u zemlji (Statistički ljetopis Hrvatske 2018, DZS RH).

2.5.3. Nastavak demografskog sloma?

Obzirom kako su podaci posljednjih međupopisnih razdoblja (1991. - 2001. i 2001. - 2011.) zabilježili pad ukupnog broja stanovnika Hrvatske, s 4 784 265 na 4 284 889, jasno je vidljiv proces ukupne depopulacije koji je i nakon 2011. godine u Hrvatskoj i dalje u tijeku. Prema procjenama Državnog zavoda za statistiku sredinom 2019. godine Republika Hrvatska imala je 4 065 253 stanovnika, a u odnosu na prethodnu godinu (2018.) broj se stanovnika smanjio za 22 590, odnosno 0,6 %. Povećanje ukupnog broja stanovnika ostvarile su Dubrovačko-neretvanska županija, u kojoj je u odnosu na procjenu prethodne godine ostvaren relativni porast od 0,50 % te Istarska županija (0,39 %), Grad Zagreb (0,34 %) i Zadarska županija (0,04 %). Sve ostale županije ostvarile su smanjenje ukupnog broja stanovnika, dok je najveći relativni pad broja stanovnika ostvaren u Požeško-slavonskoj (2,37 %), Vukovarsko-srijemskoj (2,19 %) te Virovitičko-podravskoj županiji (2,15 %).

Iako višegodišnji niz podataka o broju stanovnika zbog metodoloških prepreka nije neposredno usporediv, moguće je utvrditi nastavak trenda kretanja pojedinih pokazatelja. Već je spomenuto kako se prema procjenama Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske i u 2019. godini nastavlja kontinuirano starenje stanovništva, a prosječna starost ukupnog stanovništva Republike Hrvatske od 43,6 godine (prosječna starost stanovništva RH 2011. godine bila je 41,7 godina) svrstava ga među najstarije nacije Europe. Posljednjih je 50 godina obilježeno porastom prosječne starosti stanovništva za gotovo 10 godina, s 34,0 godine u 1971. na 43,6 godine u 2019. godini (Tab. 16). Potonje je posljedica porasta očekivanog trajanja života, ali i dugogodišnjeg pada nataliteta te intenzivnog iseljavanja mlađih naraštaja. Nastavkom i ubrzanjem dosadašnjih negativnih trendova za 10 do 15 godina prosječna će se starost stanovništva Republike Hrvatske približiti razini od gotovo 50 godina. Posebno je pritom alarmantna činjenica kako danas u Hrvatskoj živi dvostruko i više osoba starijih od 85 godina nego djece do jedne godine starosti. Uočimo li kako je dobna skupina od 15 do 19 godina za 17 734 osobe, a dobna skupina od 25 do 29 godina za 54 883 osobe brojnija od najmlađe

dobne skupine od 0 do 4 godine starosti, brzina opadanja mladog stanovništva vidljiva je još zornije (Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2019., DZS RH).

Tab. 16. Prosječna starost, indeks starenja i fertilni kontingent stanovništva Republike Hrvatske (popisi 1971., 1981., 1991., 2001. i 2011., procjena stanovništva 2018. i 2019. godine)

Godina popisa	Prosječna starost	Indeks starenja, %	Fertilni kontingent (15-49 godina), %
1971.	34,0	47,2	51,4
1981.	35,4	52,6	48,5
1991.	37,1	66,7	46,6
2001.	39,3	90,7	46,9
2011.	41,8	115,7	43,8
2018.	43,4	141,4	41,5
2019.	43,6	145,4	41,1

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, Statistički ljetopis Hrvatske 2016., Republike Hrvatske u 2018., Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2019.; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Potonje spomenuti demografski trendovi uz dugoročno nizak fertilitet, osim što utječu na pad ukupnog broja stanovnika i demografsko starenje, posljedično stvaraju probleme u mirovinskom, zdravstvenom i sustavu socijalnog osiguranja, utječu na nedostatak radne snage, smanjen ekonomski rast, dugoročne inovacije itd. Teško je očekivati kako podatci popisa 2021. godine neće ukazati na još negativnije demografske pokazatelje, stoga Hrvatsku upravo zbog ubrzanog demografskog starenja i svih demografskih pokazatelja koje ono nosi u narednim godina/desetljećima očekuju značajne makroekonomske promjene.

Negativni će demografski pokazatelji društvu i kreatorima javnih politika predstavljati velik izazov u obliku zahtjeva za oblikovanjem novih politika – ekonomske, porezne, zdravstvene, mirovinske, socijalne, obrazovne, obiteljske i svake druge na koju utječu demografske promjene. Produblјivanje, u nekom budućem vremenu, sadašnjih gospodarskih poteškoća, poput restrikcije socijalnih programa, porasta nezaposlenosti mladih, neadekvatnih plaća za mlade, stambene nesigurnosti, izostanaka ravnomjernijega regionalnog razvoja i mnogo drugih popratnih pojava i procesa, neizbježno će negativno utjecati na demografske trendove. Isto tako, nastavak gospodarske krize u Hrvatskoj uz gospodarski rast u zapadnoeuropskim zemljama intenzivirat će odlazak iz Hrvatske. Sama nam demografska povijest potvrđuje kako je svaka gospodarska i politička kriza u Hrvatskoj tijekom 20. stoljeća obilježena upravo odljevom mladih u inozemstvo. Moguće je u skorijoj budućnosti očekivati snižavanje i trenutno vrlo niske

totalne stope fertiliteta, a ponajviše zbog mogućeg daljnjeg negativnog salda migracija i negativne promjene dobnog sastava stanovništva. Isto će pratiti sve izraženiji gospodarski i socijalni problemi koji će vremenom postati sve kompleksniji, a njihovo rješavanje sve zahtjevnije. Zadatak je nositelja ekonomske politike stoga pronalaženje adekvatnih mjera društvene intervencije kako bi se ublažili i zaustavili učinci nepovoljnih demografskih kretanja (Akrap, 2013).

3. MIGRACIJSKI MODELI

Migracija se nerijetko smatra uzročno-posljedičnim čimbenikom političke, ekonomske, kulturne i etničke evolucije čovječanstva; stalnim obilježjem čovjeka kao prirodne jedinice i društvenog bića; kao i jednim od fundamentalnih svojstava ljudskog nagona i nužnosti za kretanjem. Osim toga, ona predstavlja ljudsku težnju k vlastitom boljitku i novoj spoznaji te bijeg od nesigurnosti, a svi značajniji periodi ljudske prošlosti obilježeni su određenom vrstom migracije s njenim specifičnim uzrocima i posljedicama. „Snaga i oblik su se mijenjali, ali je pojava bila i ostala konstanta čovjekova bitka“ (Friganović, 1989, 21); s planine u nizinu, iz sela u grad, od prvobitnog zavičaja do ekumene (Friganović, 1989). Ne čudi stoga sve češće usmjerenje pozornosti istraživača i teoretičara migracija iz aspekta raznih znanstvenih disciplina na složena pitanja međunarodnih migracijskih kretanja i njihovih uzročno-posljedičnih zakonitosti.

3.1. Teorijske postavke migracija

„Sve do kraja 19. stoljeća nije postojalo sustavno bavljenje migracijama niti su postojali ozbiljniji pokušaji pronalaženja pravilnosti unutar cijelog migracijskog procesa (Massey i dr., 1993). Jedan od prvih analitičkih pokušaja formalnog proučavanja migracija bio je geografa E. G. Ravensteina koji je prije više od sto godina utvrđivao zakonitosti migriranja (Sagynbekova, 2016) i na prvo je mjesto stavio ovisnost oblika i obujma migracije o razini privrednog razvoja. Njegov je cilj bio objasniti i predvidjeti obrasce migriranja unutar jedne ili između više nacija, a koristio se generalizacijom svojih empirijskih istraživanja i statistikom.⁴⁰ Ravensteinov pokušaj „poznanstvljenja“ migracija pokrenuo je velik broj istraživanja, posebice u području društvene geografije, a njegovi temeljni zakoni u 11 točaka⁴¹, naknadno izmijenjeni dodatnim zakonitostima izvedenima iz njegovog rada, služili su kao polazište za velik broj teorijskih i modelskih pristupa migracijama (Sagynbekova, 2016).

⁴⁰ Svoje je istraživanje temeljio na podacima o mjestu rođenja stanovnika Velike Britanije (1881. godine), a kasnije je istraživanje proširio s istim izvorima podataka na Sjevernu Ameriku i Europu. Namjera mu je bila iz obilja podataka utvrditi neka opća i svim migrantima zajednička obilježja.

⁴¹ 1. Glavnina migranata migrira na kratku udaljenost; 2. Migracija napreduje korak po korak; 3. Migranti na veliku udaljenost u većini slučajeva preferiraju jedan od velikih trgovinskih ili industrijskih centara; 4. Svaka struja (tok) migracije proizvodi i svoju kontrastruju (kontratok); 5. Starosjedioci gradova manje su skloni migraciji nego oni iz seoskih područja; 6. Žene više sudjeluju u migraciji nego muškarci u državi gdje su rođene, a muškarci češće migriraju izvan nje; 7. Glavnina migranata su odrasli, cijele obitelji rijetko migriraju izvan svoje zemlje podrijetla; 8. Veliki gradovi rastu više pod utjecajem migracije nego prirodnog prirasta stanovništva; 9. Obujam migracije raste usporedno s razvojem industrije, trgovine i prometa; 10. Glavni smjer migracije ide iz poljoprivrednih područja u centre industrije i trgovine; 11. Glavni uzroci migracije ekonomske su prirode (King, 2012).

Migracijske teorije moguće je promatrati u nizu od uskih i specifičnih s tek jednom podvrstom ili jednim aspektom migracija, preko složenijih teorija o različitim migracijskim pitanjima i zakonitostima pa do vrlo uopćenih, a pritom je više mogućih teorija i paradigmi istovremeno (Mesić, 2002). Broj radova (King, 2012; Massey i dr., 1993; Mesić, 2014...) koji analiziraju i klasificiraju teorije migracija vrlo je velik, a kriteriji kojima se pri tome autori koriste nerijetko su vrlo različiti, stoga je teško uopće i zamisliti jednu, uopćenu teoriju koja bi obuhvatila sve vrste ili oblike migracija (dobrovoljne, nedobrovoljne, povijesne, suvremene,...).

Tragajući za odgovorom tko migrira, zašto se migracije događaju i kako se održavaju tijekom vremena oslonac u ovom radu biti će tipizacija (klasifikacija) M. Mesića (2014) i ukratko će se prikazati neke od tradicionalnih teorija (*push-pull* teorija, *neoklasična ekonomija*), strukturalno-konfliktnih (*teorija segmentiranog tržišta rada*, *svjetsko-sistemska teorija*, *teorija mreža*), kao i globalizacijski pristup migracijama.

Tradicionalne teorije nastale su uglavnom početkom 20. stoljeća, a zasnivaju se na dva glavna pristupa – funkcionalističkoj teoriji društvene ravnoteže i „zakonima tržišta“ koji putem međunarodnih migracija vode ponovnoj uspostavi ravnoteže. Spomenute teorije migraciju smatraju posljedicom ekonomske neravnoteže između ishodišnih i odredišnih zemalja migranata te procesom koji vodi ponovnoj uspostavi iste, a uzrocima međunarodnih migracija pristupaju kroz potisno-privlačni i neoklasični pristup. Ostavljajući brojne, veće ili manje ekonomske, socijalne i kulturne posljedice na područja porijekla i primitka migranata, istraživanja migracija gotovo se uvijek temelje na čimbenicima stvarnog i potencijalnog odlaska, ali i onima koji privlače migrante i usmjeruju ih prema novom odredištu. Takva ideja društvene neravnoteže konceptualizirana je u okviru *push-pull* teorije⁴² čiji su „potisni“ i „privlačni“ čimbenici percipirani kao kauzalne varijable koje uvjetuju smjerove i opseg međunarodne migracije, a utvrđuju se *post festum*. Spomenuta teorija kao najvažniji potisni čimbenik ne navodi samo objektivne razloge, odnosno socioekonomski status, već jednako

⁴² Ideje ranije spomenutog Ravensteina analizirali su i dopunjavali mnogi autori od kojih je najpoznatiji sociolog i demograf Everett S. Lee koji je izdvojio četiri grupe čimbenika koji djeluju na odluku pojedinca o migraciji; čimbenici vezani uz mjesto podrijetla migracije, čimbenici vezani uz odredište migracije, prepreke koje se postavljaju migraciji između mjesta podrijetla i odredišta i raznovrsni osobni čimbenici koji modificiraju gornje čimbenike u smislu odluke o migraciji. Time se u migracijskim studijama posebno izdvojio sa svojom i danas često referenciranom *push-pull* teorijom. Osim toga, prezentirao je i niz detaljnih hipoteza vezanih uz obujam migracije, postojeće migracijske struje/kontrastruje i pojedine karakteristike migranata (posebice u pogledu njihovog obrazovnog, zdravstvenog i ekonomskog statusa) te je na taj način dodatno upotpunio Ravensteinove postavke migracija (Lee, 1966).

važnima smatra i osobnu percepciju o vlastitom statusu, zadovoljstvo (potencijalnog) migranta vlastitim životom kao i njegove životne aspiracije (Mesić, 2014).

Najstarija i najpoznatija teorija međunarodnih migracija izvorno razvijena kako bi objasnila migraciju radne snage u procesu industrijalizacije je *neoklasična ekonomija (neoclassical economics)*, koja unutarnje i vanjske migracije objašnjava nejednakom prostornom raspodjelom radne snage i kapitala. Razlike u nadnicama radnike navode na migracije iz zemalja malih nadnica i obilja radne snage u zemlje visokih nadnica i oskudice radnika. Nakon nekog vremena u kapitalom siromašnim zemljama smanjuje se pritisak na tržištu rada što dovodi do povećanja nadnica, dok se u razvijenim zemljama događa suprotan proces; u trenutku kada početne razlike postanu toliko male da jedva pokrivaju troškove migracija ova teorija postulira prestanak migracija. Druga strana ovog procesa neravnoteže podrazumijeva migracije iz kapitalom bogatih prema kapitalom siromašnim zemljama vodeći se načelom isplativijih investicija i većeg dobitka. Različito od potonje spomenutog makroteorijskog aspekta neoklasične ekonomije, mikroteorijska se razina temelji na odlukama pojedinaca, odnosno racionalnim akterima koji o migraciji odlučuju ovisno o očekivanoj neto dobiti koja, ukoliko je zadovoljavajuća, potiče migraciju (Massey i dr., 1993).

Novi pristupi međunarodnim migracijama javljaju se 70-ih godina prošlog stoljeća, a svoja polazišta grade na kritici temeljnih postavki teorija ravnoteže i asimilacije. Jaz između stare i nove migracijske literature ogleda se u odmaku od stajališta koje međunarodne migracije smatra agregatnim kretanjima ljudi kao odgovor na različite prilike u mjestu podrijetla i mjestu odredišta, smatrajući taj proces konstitutivnim dijelom dinamike transnacionalne kapitalističke ekonomije koja istovremeno uvjetuje potisne i privlačne čimbenike (Mesić, 2014 prema Zolberg, 1989). Novi pristupi međunarodnim migracijama i društvenim problemima iz *strukturalne perspektive*, eksplicitno su politički, a obzirom kako produbljuju nejednakosti između zemalja svjetskog kapitalističkog „centra“ i „periferije“ smatraju se *konfliktima*. Nastavno tome, u okviru ovih teorija migracije se smatraju mehanizmima koji podržavaju vladajući svjetski poredak nejednakosti (Mesić, 2014). Različito od ranije spomenute neoklasične, ali i nove ekonomske teorije⁴³ koje migracije smatraju rezultatom racionalnih kalkulacija pojedinca ili obitelji u odgovoru na tržišne prilike, *teorija segmentiranog tržišta (segmented (dual) labor market theory)* odstupa od individualnih odluka pojedinaca/obitelji i

⁴³ *Nova ekonomska teorija (new economics of migration)*, poput neoklasične, pripada tradicionalnim istraživačkim okvirima te dokazuje kako međunarodne migracije nisu potaknute tek razlikama u nadnicama na tržištima, već iste proizlaze iz neuspjeha na drugim tržištima koji ugrožavaju materijalno blagostanje domaćinstva te stvaraju prepreke njihovom ekonomskom napretku. Samim time, ova teorija migracije uzdiže iznad racionalnog odlučivanja na mikro društvenoj razini te u aktere uz pojedince uvodi i obitelji (Massey i dr., 1993).

uzrocima migracija smatra potrebe razvijenih društava za određenom vrstom (strane) radne snage.

Sedamdesete godine 20. stoljeća dovode do razvoja i onih teorija koje izvore međunarodnih migracija povezuju sa strukturama svjetskog tržišta. Jedna od njih je i *svjetsko-sistemska teorija* (*world systems theory*) prema čijim je uvjetnicama prodor kapitalističkih ekonomskih odnosa u nekapitalistička društva stvorio pokretljivo stanovništvo spremno, osim unutarnjih, i na vanjske migracije. Iseljavanje se iz perspektive ove teorije smatra prirodnim nusproizvodom procesa disrupcije i dislokacije karakterističnih za razvoj kapitalizma (Massey i dr., 1993).

Jedna od osnovnih manjkavosti tradicionalnih teorija jest nedostatak obrazloženja nastavka međunarodnih migracija i nakon što su prvotni poticaji prestali djelovati; odgovore na ovakva i pitanja vezana uz individualne razlike u obrascima migracija pokušava dati *teorija mreža* (*network theory*). Migrantske mreže, prema ovoj teoriji, svojevrsni su setovi interpersonalnih veza koje u područjima podrijetla i primitka povezuju prijašnje, sadašnje migrante i nemigrante (putem krvnih srodstava, prijateljskih veza ili zajedničkog lokalnog porijekla) te smanjenjem troškova i rizika migriranja utječu na povećanje očekivanog neto dobitka, a samim time i na mogućnost međunarodnog migriranja (Massey i dr., 1993). Prema tome, jednom potaknuta međunarodna migracija s vremenom postaje sve neovisnija o izvornim potisnim čimbenicima te teži širenju, dok u migracijske procese ne uključi sve potencijalne migrante koji se u njih putem mreže mogu vrlo lako i isplativo uključiti (Mesić, 2014).

Globalizacija kao proces kojim se u suvremenom svijetu postupno ukidaju ograničenja protoka robe, ljudi, usluga i ideja među različitim dijelovima svijeta, međunarodne odnose, a ujedno i naglo rastuću pokretljivost ljudi preko državnih granica s razlogom prisvaja kao posljedičnu zakonitost. Rastu međunarodnih migracija kao globalnog procesa, prema nizozemskoj sociologinji i jednoj od najvažnijih teoretičarki globalizacije i međunarodnih migracija ljudi, Saskii Sassen, pridonose nejednake razine razvoja između područja podrijetla i primitka migranata te sve intenzivnija internacionalizacija razvijenih gospodarstava koja stvara sponu među zemljama za potrebe kapitala (Sassen, 2001 prema Mesić, 2002).

Osim spomenutih teorija, među rijetkim novijim pristupima migracijama neophodno je spomenuti i kulturalna objašnjenja“ (Balića, 2019, 106-109), koja motive migracija promatraju kroz kulturalnu perspektivu, transnacionalizam (Dunn, 2005) prema kojem migranti mogu imati osjećaje pripadnosti za više lokacija ili etničkih/lingvističkih grupa u isto vrijeme, rodno osjetljive analize koje naglasak stavljaju na rodne razlike u procesu migriranja (King, 2012) te konceptualne okvire poput političke ekonomije (Freeman i Kessler, 2008), socijalne transformacije (Castles, 2010) i mobilnosti (Urry, 2000).

„Multipliciranje migracija; diferencijacija socijalnih, ekonomskih i kulturnih zaleđa migranata; ubrzavanje migracijskih obrazaca; porast broja migranata; deterritorijalizacija kulturnih zajednica; feminizacija migracija i višestruki lojaliteti dijaspora izazivaju daljnje širenje međunarodnih migracija koje se više neće moći zaustaviti ni političkim ni ekonomskim mjerama. Globalizacija, izgleda, vodi turbulentnim tokovima migranata s različitim obrascima kretanja koji će se nerijetko sudarati s migracijskim politikama pojedinih zemalja i ekonomskim zahtjevima“ (Mesić, 2014 prema Balija, 2019, 109).

Sudeći po svemu, migracijsko je znanje poprilično opširno i zastarjelo, a migriranje dinamičan i stalan proces. Nemoguće je stoga ponuditi jednoznačan odgovor na pitanje „Zašto jedni odlaze, a drugi ne?“, kao ni dokaz kako migriranjem ljudi vlada samo jedna sila (Mežnarić, 2003). „Nastavno tome, obujam, složenost i dinamiku suvremenih (globalnih) migracija teško je definirati, a njihove posljedice nadilaze sva dosadašnja predviđanja i naslućivanja. Globalne su migracije nesvodive na jednu uopćenu teoriju i gotovo je nemoguće stvoriti jasan model ili se u analizama voditi samo jednim jasno strukturiranim obrascem međunarodnih migracija s neposrednim uzrocima i posljedicama“ (Balija, 2019, 109).

3.1.1. Svjetska razina

Migracija stanovništva seže do daleke ljudske prošlosti, nositelj je inovacija iz jedne regije u drugu, kao i glavni čimbenik preoblikovanja društva (King, 2013). Tri su velika migracijska vala tome osobito pridonijela. Prvi val podrazumijeva razdoblje od 15. do 18. stoljeća i naseljavanje američkog kontinenta, drugi je val trajao od 18. stoljeća do Drugog svjetskog rata i obilježen je oblikovanjem novih država na američkom i australskom kontinentu, dok treći podrazumijeva razdoblje od druge polovice 20. stoljeća pa do danas. Prva su dva migracijska vala povijesni valovi, dok se treći odnosi na suvremene migracije koje znatno određuju suvremene globalizacijske procese (Šakić, 2014).

Danas, prema pojedinim autorima, živimo u „doba migracija“⁴⁴ (Castles i Miller, 2009) koje obilježava oko 272 milijuna migranata u svijetu⁴⁵ (International migrant stock 2019, UN DESA). Usporedbe radi, 1990. godine istih je bilo oko 153 milijuna, a još tridesetak godina ranije oko 75 milijuna. U razdoblju između 1990. i 2019. godine broj se međunarodnih migranata povećao za 119 milijuna, a poseban je porast vidljiv 2005 godine; dok se u razdoblju od 1990. do 2005. broj migranata povećao za oko 39 milijuna, razdoblje od 2005. do 2019. obilježio je porast od 80 milijuna migranata. Iako se apsolutni broj migranata na svjetskoj razini u promatranom razdoblju povećao nekoliko puta, relativni je udio istih zbog povećanja ukupne svjetske populacije ostao gotovo stabilan (2,9 % 1990., 3,5 % 2019.).⁴⁶

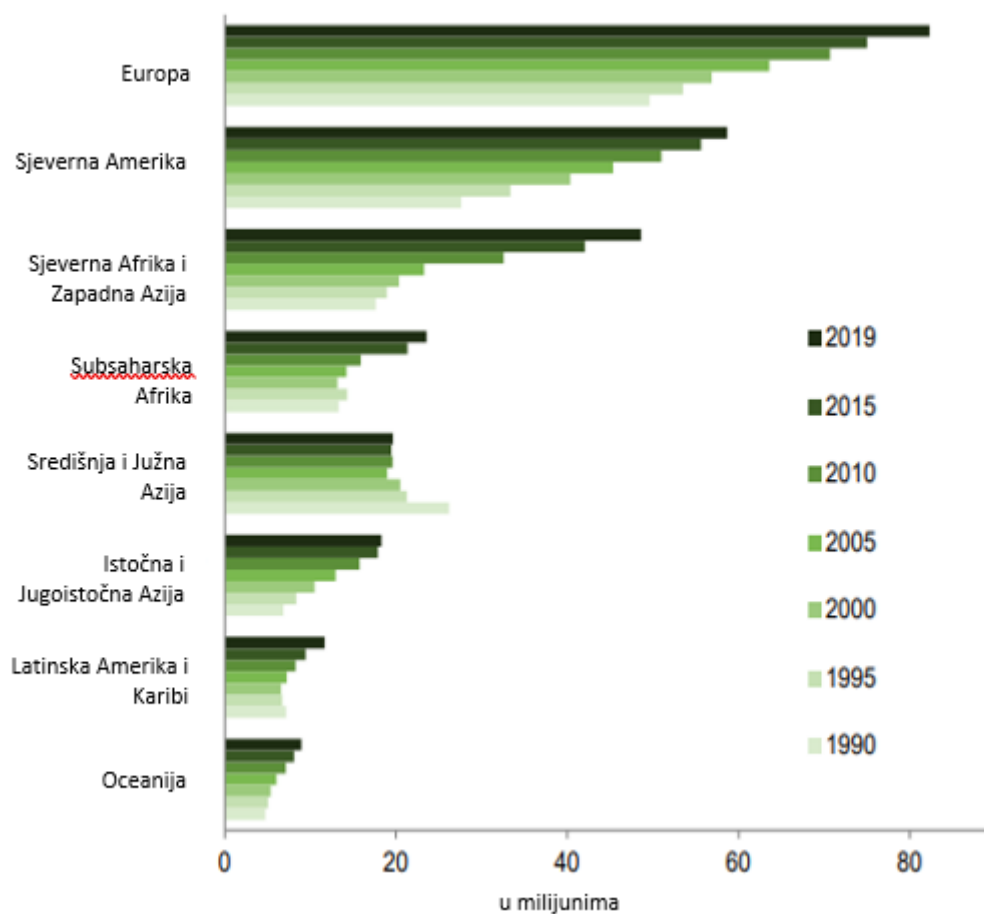
Prema posljednjim podacima Ujedinjenih naroda za 2019. godinu gotovo 56% svih migranata živjelo je u zemljama razvijenih regija svijeta, dok su zemlje u manje razvijenim regijama bile domaćini njih 44 %. Iste je godine stoga više od polovice svih međunarodnih migranata diljem svijeta živjelo u Aziji (83 milijuna), Europi (82 milijuna) i Sjevernoj Americi

⁴⁴ „Kao najznačajnije uvjetnice današnjeg „doba migracija“ Castles i Miller (2009) navode: 1. Globalizaciju migracija – sve više i više zemalja je pod utjecajem migracijskih kretanja; 2. Ubrzavanje migracija – povećava se volumen međunarodnih tokova ljudi; 3. Diferencijaciju migracija – većina zemalja nema samo jedan tip migranata već čitav spektar tipova odjednom; 4. Feminizaciju migracija – žene igraju sve značajniju ulogu u svim regijama i u većini tipova migracija; 5. Pojavu migracijske tranzicije – tradicionalno emigracijske zemlje postaju zemlje tranzitnih migracija, a nakon određenog vremenskog perioda i pretežito imigracijske zemlje. Osim toga, isti autori (Castles i Miller, 2009) navode razloge zbog kojih će vrlo vjerojatno doba migracija potrajati: 1. Rastuće nejednakosti u bogatstvu između zemalja sjeverne i južne polutke i dalje će poticati određeni broj ljudi na potragu za višim životnim standardom; 2. Politički, okolišni i demografski pritisci poticati će stanovništvo brojnih država na traženje utočište izvan svojih vlastitih zemalja; 3. Politički ili etnički konflikti u brojnim regijama svijeta mogu rezultirati budućim masovnim bjegovima; 4. Stvaranje novih područja slobodne trgovine potaknut će daljnje kretanje rade snage“ (Balija, 2019, 106).

⁴⁵ „Iako se podatak o 270 milijuna međunarodnih migranata u svijetu i njihovom povećanju od oko 2,5 puta u odnosu na 1985. godinu čini imponirajućim, važno je napomenuti kako izvan zemlje rođenja živi (tek) 3,5 % ukupne svjetske populacije (UN, International migrant stock 2019.). Malmberg (1997) činjenicu kako većina stanovništva bez obzira na potisno-privlačne faktore ipak ne sudjeluje u međunarodnim migracijama opisuje „paradoksom nepokretljivosti“. Isti autor odgovor na pitanje „Zašto najveći udio stanovništva ipak ne migrira?“ nalazi u povezanosti s obitelji, prijateljima, poslom koji obavljaju, kulturom kojoj pripadaju i sl., međutim druga strana „migracijskog novčića“ otkriva kako je mnogo onih koji bi htjeli migrirati, ali im vlastito siromaštvo ili političke/institucionalne zapreke to ne dozvoljavaju. Dok roba, kapital, znanje, poduzetništvo i mediji lako nadilaze granice pojedine zemlje, radna snaga kao presudni faktor proizvodnje ipak nije mobilna u istoj mjeri. Čini se kako su ljudi, kada je riječ o migracijama, danas ipak manje slobodni nego prije stotinu godina (King, 2013). Mogli bismo stoga zaključiti kako u spomenutom „doba migracija“ žive ipak samo pojedini“ (Balija, 2020, 6).

⁴⁶ Vidljive su, naravno, regionalne razlike. Između 1990. i 2019. godine udio međunarodnih migranata u ukupnom stanovništvu povećao se za više od šest postotnih bodova u Sjevernoj Americi, otprilike četiri postotna boda u Europi i Oceaniji i za više od tri postotna boda u sjevernoj Africi i zapadnoj Aziji. U istočnoj i jugoistočnoj Aziji te Latinskoj Americi i Karibima udio se istih povećao za 0,4, odnosno 0,2 postotna boda. U tih šest regija broj međunarodnih migranata povećavao se brže od ukupnog stanovništva. Suprotno tome, udio međunarodnih migranata u ukupnom stanovništvu smanjen je za 0,5 postotnih bodova u Subsaharskoj Africi i za 1,1 postotni bod u Središnjoj i Južnoj Aziji, što implicira kako se cjelokupno stanovništvo u tim regijama povećavalo brže od porasta broja migranata (International Migration 2019, UN DESA).

(59 milijuna) dok su Latinska Amerika i Karibi (12 milijuna) te Oceanija (9 milijuna) zabilježile najmanji broj istih (Sl. 6).

Sl. 15. Broj međunarodnih migranata prema odredišnoj regiji u razdoblju od 1990. do 2019. godine

Izvor: International Migration 2019, UN DESA

Godine 2019. pet najvećih regionalnih migracijskih koridora činilo je gotovo polovicu (124 milijuna) svjetskih međunarodnih migranata (Sl. 15), a najveći je regionalni migracijski koridor s 41,9 milijuna migranata rođenih u Europi i nastanjenih u drugoj zemlji iste regije (najviše u zemljama Europske unije) bio Europa-Europa (Tab. 17). Potonji je koridor u razdoblju od 2010. do 2019. godine bilježio prosječno godišnje povećanje od više od pola milijuna međunarodnih migranata (International Migration 2019, UN DESA).

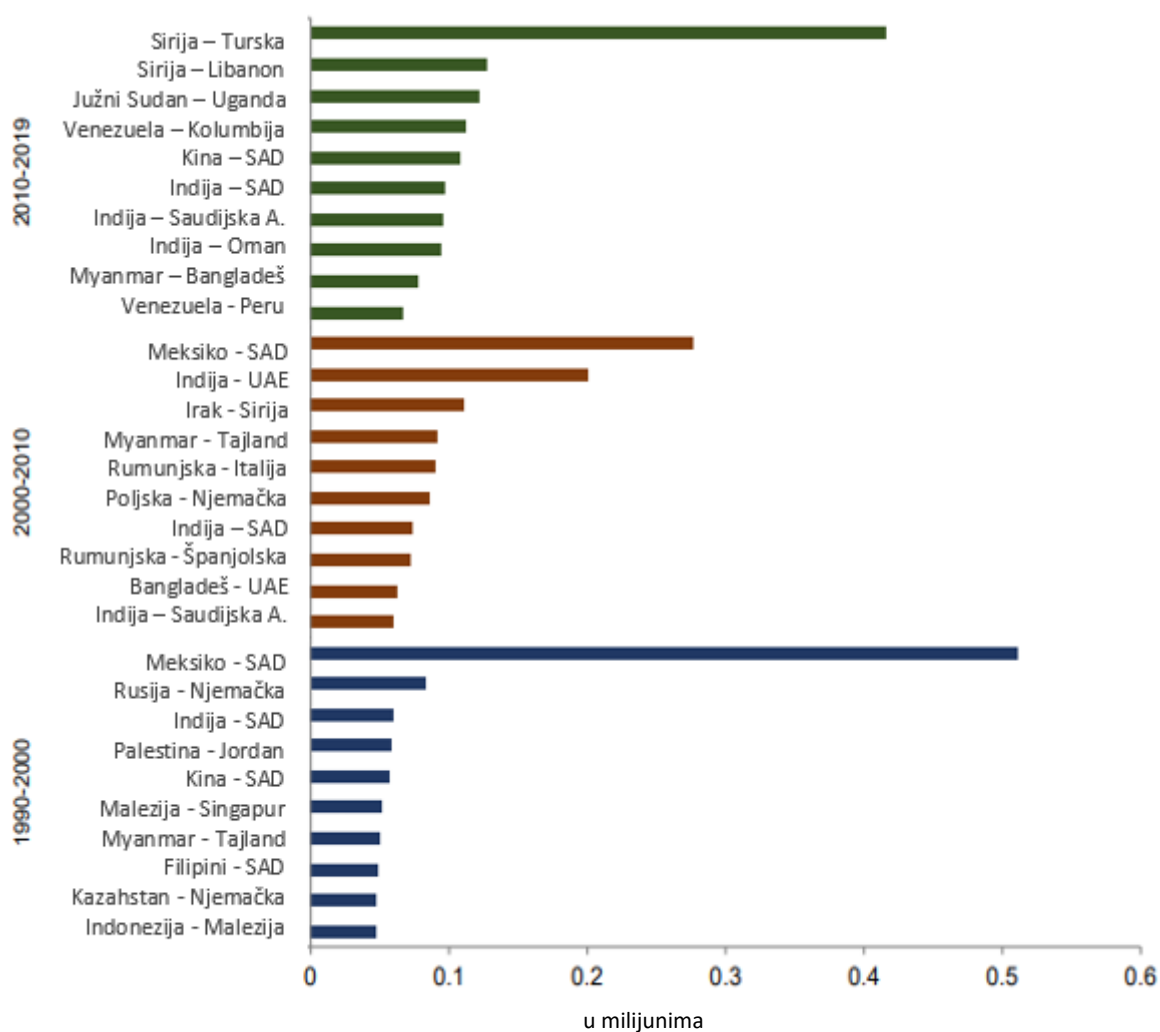
Tab. 17. Broj međunarodnih migranata prema odredišnoj regiji i regiji podrijetla u razdoblju od 1990. do 2019. godine (u milijunima)

Odredišna regija	Regija podrijetla									
	Subsaharska Afrika	Sj. Afrika i Zapadna Azija	Središnja i Južna Azija	Istočna i Jugoistočna Azija	Latinska Amerika i Karibi	Oceanija	Europa	Sjeverna Amerika	Nepoznato	Svijet
Sub-saharska Afrika	18,31	1,21	0,14	0,09	0,04	0,02	0,76	0,04	2,97	23,57
Sjeverna Afrika i Z. Azija	2,07	18,93	18,52	4,27	0,07	0,01	2,58	0,17	1,98	48,59
Središnja i Južna Azija	0,00	0,33	11,69	1,97	0,02	0,00	4,49	0,05	1,08	19,63
Istočna i Jugoistočna Azija	0,01	0,03	1,90	14,32	0,34	0,08	0,21	0,31	1,08	18,30
Latinska Amerika i Karibi	0,03	0,10	0,03	0,29	8,24	0,01	1,42	1,24	0,31	11,67
Oceanija	0,48	0,43	1,16	2,30	0,20	1,06	2,89	0,23	0,16	8,93
Europa	4,94	13,05	11,20	3,60	4,98	0,40	41,86	1,10	1,18	82,30
Sjeverna Amerika	2,50	2,79	5,16	10,24	26,58	0,52	6,89	1,37	2,60	58,65
Svijet	28,35	36,87	49,78	37,08	40,46	2,11	61,10	4,53	11,36	271,6

Izvor: International Migration 2019, UN DESA

Iako međunarodne migracije smatramo globalnim fenomenom iste ipak uključuju ograničeni broj zemalja. Posljednji su podatci UN-a (International Migration 2019, UN DESA) za 2019. godinu pokazali kako je samo 20 zemalja ugostilo 2/3 svih međunarodnih migranata, odnosno oko 50 % svih međunarodnih migranata 2019. je godine živjelo u samo deset zemalja. Najveći je broj migranata (51 milijun, tj. 19% njih) prema podacima za 2019. godinu bio nastanjen u Sjedinjenim Američkim Državama. Sljedeće odredišne zemlje prema broju migranata bile su Njemačka i Saudijska Arabija s po 13 milijuna migranata, Ruska Federacija s njih 12 milijuna te Ujedinjeno Kraljevstvo s 10 milijuna međunarodnih migranata. Sedam od svih dvadeset glavnih odredišnih zemalja međunarodnih migranata širom svijeta prema posljednjim podacima za 2019. godinu nalazi se u Europi, četiri u Sjevernoj Africi i Južnoj Aziji, po dvije u Istočnoj i Jugoistočnoj Aziji te Sjevernoj Americi te po jedna u Oceaniji i

Subsaharskoj Africi. Kada je riječ o zemljama podrijetla, čak trećina svih međunarodnih migranata 2019. godine potječe iz samo deset zemalja. Vodeća je među njima 2019. godine bila Indija sa 17,5 milijuna ljudi u inozemstvu, dok su nakon nje brojem istih bile Meksiko, Kina, Ruska Federacija i Sirija. Između 1990. i 2019. godine broj se međunarodnih migranata povećao u 169 zemalja, a smanjio u njih 60. Sjedinjene Američke Države zabilježile su najveći apsolutni porast od 27,4 milijuna međunarodnih migranata, a nakon nje slijede Saudijska Arabija sa povećanjem od 8,1 milijun, Ujedinjeni Arapski Emirati sa 7,3 milijuna, Njemačka sa 7,2 milijuna te Ujedinjeno Kraljevstvo sa povećanjem od 5,9 milijuna međunarodnih migranata.

Sl. 16. Deset bilateralnih migracijskih koridora s najvećim prosječnim godišnjim povećanjem broja međunarodnih migranata u razdoblju od 1990. do 2019. godine

Izvor: International Migration 2019, UN DESA

Kada je riječ o bilateralnim migracijskim koridorima u razdoblju od 1990. do 2019. godine vidljive su značajne promjene (Sl. 16). U razdoblju od 1990. do 2000. godine bilateralni migracijski koridor s najvećim prosječnim godišnjim porastom od 500 000 migranata činili su migranti podrijetlom iz Meksika koji žive u Sjedinjenim Američkim Državama. Osim toga, Sjedinjene su Američke Države u spomenutom periodu bile odredištem čak četiriju od deset bilateralnih migracijskih koridora s najvećim prosječnim godišnjim porastom, dok je Njemačka bila odredištem njih dvaju. Sljedeće razdoblje od 2000. do 2010. godine i dalje obilježava Meksiko-SAD kao koridor s najvećim prosječnim godišnjim porastom migranata dok su pojedine zemlje u južnoj Europi, poput Italije i Španjolske, postale glavna odredišta migranata podrijetlom iz zemalja istočne Europe, poput Rumunjske. Odredišta triju od deset bilateralnih migracijskih koridora u ovom su razdoblju bile naftom bogate zemlje u zapadnoj Aziji, dok je Indija bila zemlja podrijetla također triju migracijskih koridora (Sl. 16). U posljednjem razdoblju od 2010. do 2019. godine nekoliko je koridora s najvećim prosječnim godišnjim porastom broja migranata vezano uz izbjegličke krize, sukobe i nestabilnosti u Myanmaru, Južnom Sudanu, Siriji i Venezueli. Sjedinjene Američke Države bile su odredište dvaju od deset bilateralnih migracijskih koridora s najvećim prosječnim godišnjim porastom migranata, dok je Indija tokom istog razdoblja bila izvor njih triju (Sl. 16).

Regionalno promatrano, u razdoblju od 2000. do 2020. godine većinu zemalja Središnje i Južne Azije obilježava negativna vanjska migracijska bilanca; Istočna i Jugoistočna Azija druge su po broju emigranata, dok je regija s najvećom pozitivnom migracijskom bilancom Europa. Potonja je u razdoblju od 2000. do 2020. zabilježila godišnji neto priljev od oko 1,6 milijuna migranata, dok je Sjeverna Amerika u istom razdoblju registrirala godišnji neto priljev od oko 1,25 milijuna migranata (International Migration 2019, UN DESA). Zemlje primateljice najvećeg broja imigranata u razdoblju od 2010. do 2020. godine su SAD, Njemačka i Turska, dok su najviše emigranata u istom razdoblju zabilježile Sirija, Indija i Bangladeš (Tab. 18)

Promatramo li selektivnost migracija prema spolu i dobi, 2019. su godine žene činile 47,9 % svih međunarodnih migranata. Pritom, žene su migrantice udjelom nadjačale muške migrante u razvijenijim regijama, dok su slabije razvijenim regijama brojniji bili muški migranti. Prosječna je dob međunarodnih migranata širom svijeta 2019. godine iznosila 39 godina, pritom su migranti koji žive u razvijenim regijama svijeta nešto stariji od onih u slabije razvijenim regijama. Osim toga, 38 milijuna migranata, odnosno čak sedmina ukupnog broja međunarodnih migranta 2019. godine bila je mlađa od 20 godina (International Migration 2019, UN DESA).

Tab. 18. Deset zemalja s najvećom pozitivnom i negativnom vanjskom migracijskom bilancom u razdoblju 2000. - 2010. i 2010. – 2020. godine (u tisućama migranata godišnje)

Zemlje neto imigracije (u tisućama migranata godišnje)				
Rang	Ime države	2000. – 2010.	Ime države	2010. – 2020.
1.	SAD	1076	SAD	974
2.	Španjolska	518	Njemačka	466
3.	UAE	478	Turska	318
4.	Ruska Federacija	410	Ruska Federacija	271
5.	UK	318	UK	260
6.	Italija	272	Kanada	245
7.	Kanada	238	Saudijska Arabija	240
8.	Saudijska Arabija	182	Italija	238
9.	Australija	180	Australija	178
10.	Južna Afrika	165	Južna Afrika	165
Zemlje neto emigracije (u tisućama migranata godišnje)				
Rang	Ime države	2000. – 2010.	Ime države	2010. – 2020.
1.	Bangladeš	-475	Sirija	-752
2.	Indija	-454	Indija	-501
3.	Kina	-414	Bangladeš	-415
4.	Filipini	-279	Venezuela	-370
5.	Meksiko	-277	Kina	-329
6.	Myanmar	-255	Pakistan	-225
7.	Indonezija	-248	Nepal	-183
8.	Peru	-211	Myanmar	-134
9.	Nepal	-174	Zimbabve	-121
10.	Sudan	-153	Filipini	-117

Izvor: International Migration 2019, UN DESA

Kada je riječ o izbjeglicama i tražiteljima azila, 2017. je godine broj istih dosegao 29 milijuna. Dok se broj spomenutih u razdoblju od 1990. do 2005 smanjio s 19 na 14 milijuna, od 2005. do 2017. se godine njihov broj i više no udvostručio. Potonje je razdoblje tako bilo obilježeno prosječnim godišnjim rastom od preko milijun izbjeglica i tražitelja azila. Gotovo 46 % izbjeglica i tražitelja azila 2017. je godine živjelo u Sjevernoj Africi i Zapadnoj Aziji (13,1 milijun), Subsaharska je Afrika ugostila njih 5,9 milijuna, a slijede ju Središnja i Južna Azija i Europa, svaka sa 3,6 milijuna izbjeglica i tražitelja azila (International Migration 2019, UN DESA).

3.1.2. Europska razina

Prema posljednjim je podacima Eurostata 2018. godine ukupno 3,9 milijuna migranata uselilo u jednu od članica Europske unije. Pritom, njih oko 2,4 milijuna bili su građani zemalja koje nisu članice Europske unije, a oko 1,4 milijuna imigranata bili su državljani neke druge zemlje članice. Iste je godine oko 2,6 milijuna ljudi iselilo iz zemalja članica Europske unije, pritom njih 1,1 milijun iz države članice u državu izvan EU (Migration and migrant population statistics, Eurostat).

Ukupno 22 države članice Europske unije 2018. su godine zabilježile pozitivnu vanjsku migracijsku bilancu, dok su Bugarska, Hrvatska, Latvija, Litva i Rumunjska registrirale više iseljenika nego useljenika. Godinu ranije, 2017. vidljivi su gotovo jednaki podatci, osim što je uz navedenih pet zemalja veći broj iseljenih nego useljenih bilježila i Poljska (Migration and migrant population statistics, Eurostat).

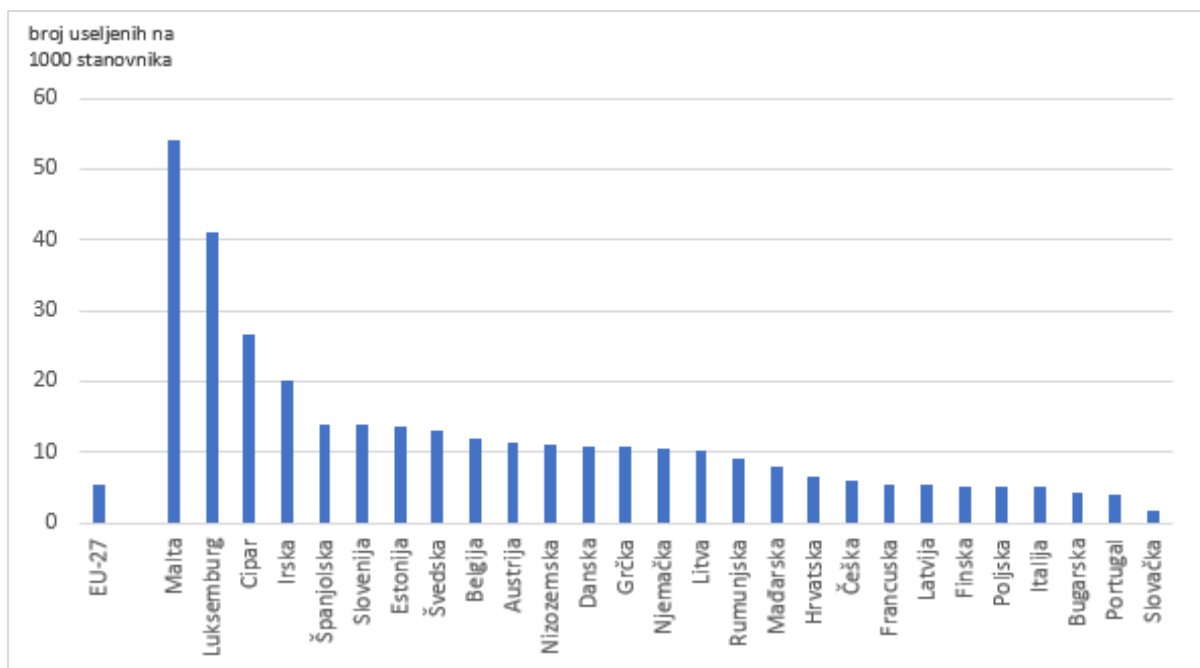
Posljednji podatci Eurostata pokazuju kako je najveći broj useljenika 2018. godine zabilježila Njemačka (oko 893,9 tisuća), a slijede ju Španjolska (643,7 tisuća), Francuska i Italija (Tab. 19). Njemačka je 2018. godine registrirala i najveći broj iseljenika, oko 540,4 tisuća, a brojem istih slijedile su Španjolska (309,5 tisuća), Francuska (341,4 tisuće), Rumunjska (231,7 tisuća) i Poljska (189,8 tisuća). Obzirom na broj stanovnika, u 2018. je godini najvišu stopu imigracije (55 useljenika na 1000 stanovnika) zabilježila Malta (Sl. 17), dok je najviša stopa emigracije (23 iseljenika na 1000 osoba) zabilježena u Luksemburgu.

Tab. 19. Imigracija u zemlje Europske unije prema državljanstvu useljenika 2018. godine

	Ukupno useljenih		Useljeni s državljanstvom drugih zemalja							
			Useljeni s državljanstvom odredišne zemlje		Ukupno		Državljeni drugih EU-27 zemalja		Državljeni zemalja koje nisu članice EU	
	'000	%	'000	%	'000	%	'000	%	'000	%
Belgija	137,9	13,2	18,2	13,2	118,8	86,2	62,1	45,1	56,7	41,1
Bugarska	29,6	54,7	16,2	54,7	13,4	45,2	0,7	2,5	12,6	42,6
Češka	65,9	6,9	4,5	6,9	61,4	93,1	17,3	26,2	44,1	67,0
Danska	64,7	30,0	19,4	30,0	45,3	70,0	23,3	36,1	21,7	33,6
Njemačka	893,9	16,5	147,5	16,5	742,5	83,1	-	-	-	-
Estonija	17,5	44,7	7,8	44,7	9,6	54,8	4,0	22,7	5,6	32,1
Irska	97,7	32,0	31,3	32,0	65,2	66,7	-	-	-	-
Grčka	119,5	26,9	32,2	26,9	87,3	73,1	-	-	-	-
Španjolska	643,7	13,0	83,7	13,0	560,0	87,0	121,3	18,9	438,3	68,1
Francuska	386,9	34,0	131,7	34,0	255,2	66,0	69,3	17,9	185,9	48,0
Hrvatska	26,0	33,1	8,6	33,1	17,4	66,8	2,1	8,1	15,3	58,7
Italija	332,3	14,1	46,8	14,1	285,5	85,9	55,3	16,6	230,2	69,3
Cipar	23,4	18,8	4,4	18,8	19,0	81,2	-	-	-	-
Latvija	10,9	39,8	4,3	39,8	6,5	59,9	0,6	5,6	5,9	54,2
Litva	28,9	57,4	16,6	57,4	12,3	42,6	0,7	2,4	11,6	40,1
Luksemburg	24,6	5,2	1,3	5,2	23,3	94,7	15,9	64,3	7,5	30,3
Mađarska	82,9	40,5	33,6	40,5	49,3	59,4	10,6	12,8	38,7	46,6
Malta	26,4	6,0	1,6	6,0	24,9	94,0	-	-	-	-
Nizozemska	194,3	24,0	46,6	24,0	146,7	75,5	73,5	37,8	72,6	37,4
Austrija	105,6	9,1	9,6	9,1	96,0	90,9	64,2	60,8	31,7	30,0
Poljska	214,1	44,7	118,4	44,7	95,7	44,7	-	-	-	-
Portugal	43,2	52,7	20,4	47,3	22,8	52,7	-	-	-	-
Rumunjska	172,6	18,0	141,3	18,0	31,1	18,0	9,1	5,3	21,9	12,7
Slovenija	28,5	84,7	4,4	15,3	24,1	84,7	3,3	11,4	20,8	73,3
Slovačka	7,3	39,6	4,4	60,4	2,9	39,6	2,1	28,8	0,8	10,7
Finska	31,1	71,4	8,0	25,6	22,2	71,4	6,6	21,1	15,6	50,0
Švedska	132,6	86,0	18,2	13,7	114,0	86,0	26,0	19,6	85,9	64,8

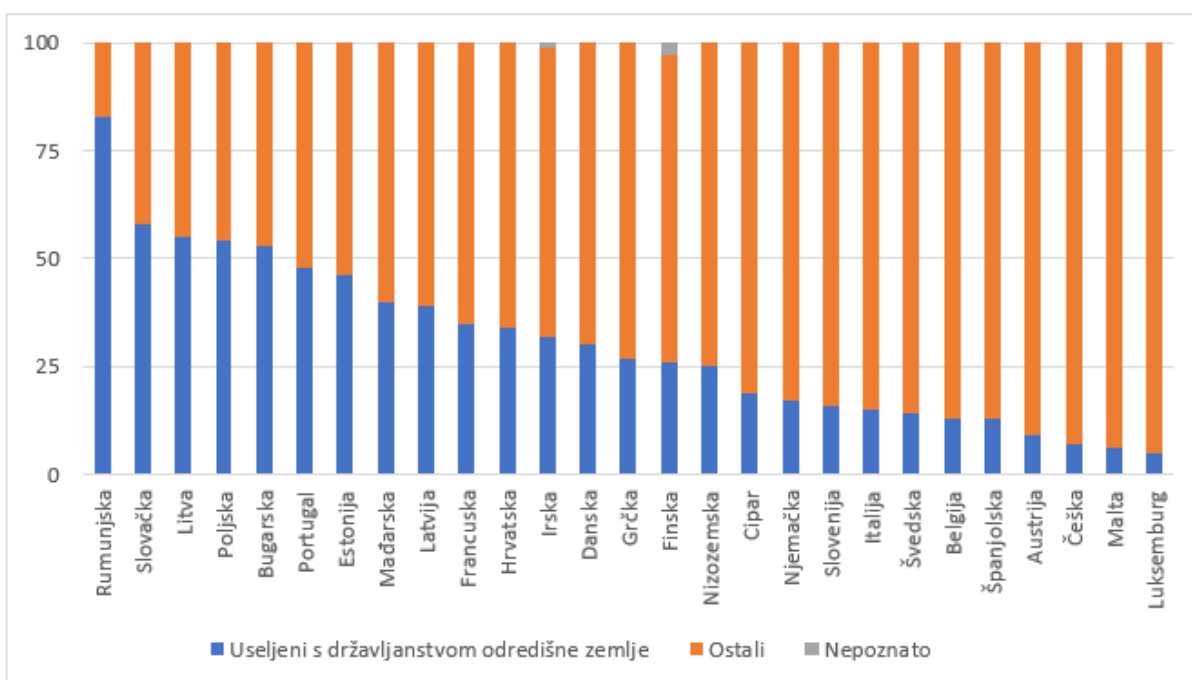
Izvor: Migration and migrant population statistics, Eurostat

Relativni je udio useljenika s državljanstvom države članice Europske unije u koju useljavaju (u ukupnom broju useljenika) 2018. godine bio najveći u Rumunjskoj (82 % svih useljenika), Slovačkoj (60 % svih useljenika) i Litvi (57 %), dok je najmanji udio istih 2017. godine (samo 5 % ukupnog useljavanja) zabilježio Luksemburg (Sl. 18).

Sl. 17. Stopa imigracije u zemlje članice Europske unije (broj useljenih na 1 000 stanovnika) 2018. godine

Izvor: Migration and migrant population statistics, Eurostat

Sl. 18. Udio useljenika u zemlje članice EU prema državljanstvu 2018. godine (u %)

Izvor: Migration and migrant population statistics, Eurostat

Istraživanja o useljenicima sa stranim podrijetlom često se temelje na podacima o državljanstvu, međutim, obzirom kako osoba tijekom života može promijeniti državljanstvo, korisno je analizirati podatke i prema državi rođenja. Relativni udio useljenika koji useljavaju u zemlju u kojoj su rođeni u ukupnom broju useljenika 2018. je godine bio najveći u Bugarskoj i Litvi (51 % svih useljenika), a zatim u Rumunjskoj (43 %) i Estoniji (40 %). S druge strane, Luksemburg je prijavio relativno malen udio useljenika koji su u toj zemlji i rođeni, manji od 5 % ukupnog useljavanja 2018. godine (Tab. 20). Temeljem analize prema prethodnom boravištu, Luksemburg je prijavio najveći udio useljenika iz drugih država članica Europske unije (93 % ukupnog broja useljenika u 2018.), a zatim Slovačka (65 %) i Austrija (62 %). Relativno malen udio prijavile su Španjolska (19 % svih useljenika), kao i Italija te Slovenija (obje 20 %).

Kada je riječ o strukturi useljenika u države članice Europske unije prema spolu, 2018. je godine odnos muškaraca i žena bio 54 % : 46 %, pritom, država članica koja je prijavila najveći udio muških useljenika bila je Hrvatska (75 %), dok je najveći udio ženskih useljenika zabilježen u Portugalu (53 %). Osim toga, useljenici u države članice Europske unije 2018. su godine bili u prosjeku znatno mlađi od stanovništva koje već boravi u zemlji odredišta. Medijan dobi ukupnog stanovništva skupine država Europske unije 1. siječnja 2019. iznosio je 43,7 godina, a 2018. za useljenike u skupini država Europske unije bio je 29,2 godine (Migration and migrant population statistics, Eurostat).

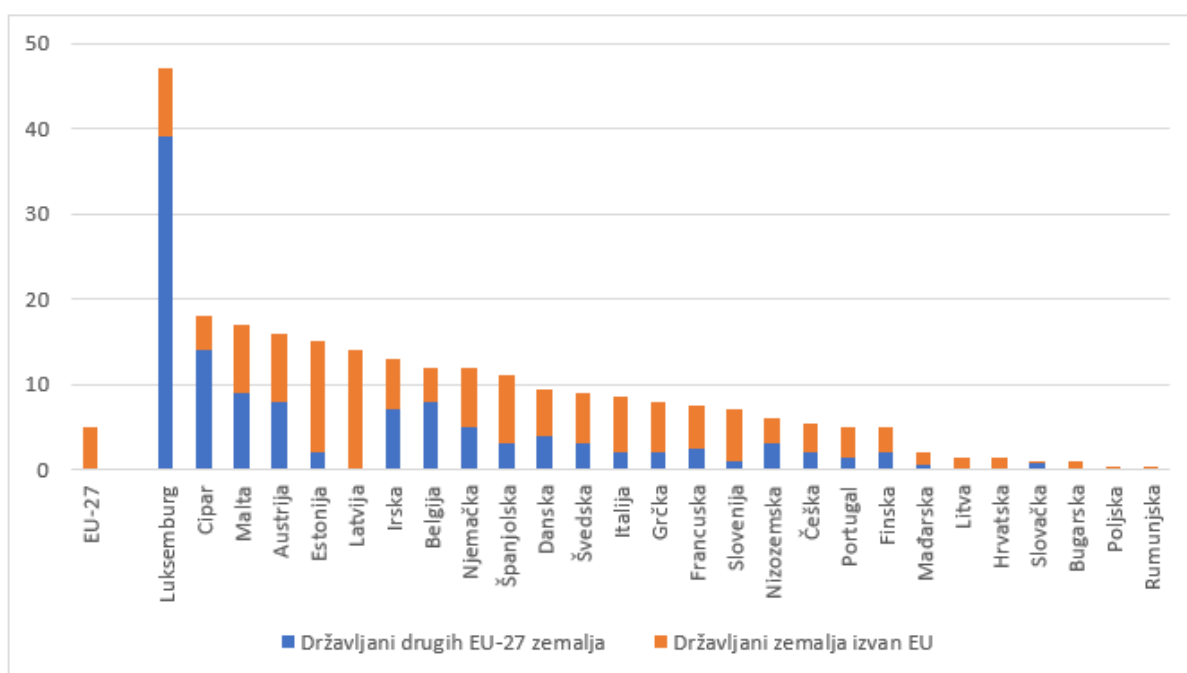
Tab. 20. Imigracija u zemlje Europske unije prema državi rođenja 2018. godine

	Ukupno useljenih	Useljeni rođeni u odredišnoj zemlji		Useljeni rođeni u drugoj zemlji					
				Ukupno		Rođeni u drugoj EU-27 zemlji		Rođeni u zemlji koja nije članica EU	
				'000	%	'000	%	'000	%
Belgija	137,9	14,8	10,7	122,1	88,6	54,5	39,6	67,6	49,0
Bugarska	29,6	15,1	51,2	14,4	48,8	2,0	6,6	12,5	42,2
Češka	65,9	6,9	10,5	59,0	89,5	13,2	20,0	45,8	69,5
Danska	64,7	15,0	23,2	49,6	76,8	22,8	35,2	26,8	41,5
Njemačka	893,9	112,0	12,5	777,2	87,0	-	-	-	-
Estonija	17,5	7,0	40,2	10,4	59,2	4,0	22,6	6,4	36,3
Irska	97,7	32,1	32,8	64,3	65,8	-	-	-	-
Grčka	119,5	28,8	24,1	90,7	75,9	-	-	-	-
Španjolska	643,7	35,0	5,4	608,7	94,6	101,0	15,7	507,6	78,9
Francuska	386,9	88,6	22,9	298,3	77,1	68,9	17,8	229,5	59,3
Hrvatska	26,0	4,4	16,9	21,6	83,1	2,5	9,5	19,1	73,5
Italija	332,3	34,1	10,3	298,2	89,7	47,1	14,2	251,1	75,5
Cipar	23,4	4,0	17,2	19,4	82,8	-	-	-	-
Latvija	10,9	3,7	33,5	7,2	66,2	0,8	7,5	6,4	58,7
Litva	28,9	14,7	50,8	14,2	49,2	1,1	3,8	13,2	45,5
Luksemburg	24,6	1,3	5,1	23,3	94,6	13,7	55,5	9,6	39,1
Mađarska	82,9	23,8	28,7	59,1	71,3	14,7	17,7	44,4	53,6
Malta	26,4	1,8	6,9	24,6	93,1	-	-	-	-
Nizozemska	194,3	29,4	15,1	164,9	84,9	68,6	35,3	96,3	49,5
Austrija	105,6	7,5	7,1	97,5	92,3	59,5	56,3	38,1	36,0
Poljska	214,1	66,1	30,9	148,0	69,1	-	-	-	-
Portugal	43,2	14,6	33,8	28,6	66,2	-	-	-	-
Rumunjska	172,6	74,4	43,1	96,6	56,0	12,2	7,1	84,4	48,9
Slovenija	28,5	3,3	11,5	25,2	88,5	3,2	11,1	22,0	77,4
Slovačka	7,3	1,2	16,3	6,1	83,7	3,8	52,6	2,3	31,1
Finska	31,1	6,6	21,2	22,5	72,5	6,1	19,7	16,4	52,7
Švedska	132,6	12,8	9,7	119,6	90,2	25,0	18,8	94,6	71,3

Izvor: Migration and migrant population statistics, Eurostat

Prema podacima Eurostata, 1. je siječnja 2019. godine u zemljama Europske unije živjelo 21,8 milijuna državljana zemalja koje nisu članice EU, a ukupno su činili 4,9 % stanovništva skupine zemalja Europske unije (ukupno je 1. siječnja 2019. godine u zemljama Europske unije živjelo 513,5 milijuna ljudi). Osim toga, 1. je siječnja 2018. godine ukupno 13,3 milijuna državljana jedne države članice Europske unije živjelo u drugoj državi članici. Kada je riječ o apsolutnim brojevima, najveći je broj stranih državljana koji su živjeli u državama članicama

Europske unije 1. siječnja 2019. godine zabilježen u Njemačkoj (10,1 milijun osoba), Italiji (5,3 milijuna), Francuskoj (4,9 milijuna) i Španjolskoj (4,8 milijuna). Strani državljani u tim državama članicama zajedno su činili 71 % ukupnog broja stranih državljana koji žive u svim državama članicama Europske unije, a iste su četiri države članice imale udio od 58 % u stanovništvu skupine zemalja Europske unije. Belgija, Irska, Luksemburg, Austrija i Slovačka 1. su siječnja 2019. godine bile jedine države članice Europske unije u kojima su strani državljani bili većinom državljani druge države članice. Odnosno, u većini država članica Europske unije većina stranih državljana bili su državljani zemalja koje nisu članice EU (Sl. 19).⁴⁷

Sl. 19. Udio stranih državljana u rezidentnom stanovništvu zemalja EU 1. siječnja 2019.

Izvor: Migration and migrant population statistics, Eurostat

Relativno gledano, država članica Europske unije s najvećim udjelom stranih državljana bio je Luksemburg, u kojem su strani državljani činili 47 % ukupnog stanovništva. Velik udio stranih državljana (10 % ili više rezidentnog stanovništva) zabilježen je i u Cipru, Malti, Austriji, Estoniji, Latviji, Irskoj, Belgiji, Njemačkoj i Španjolskoj, dok su strani državljani činili manje od 1 % stanovništva u Poljskoj (0,8 %) i Rumunjskoj (0,6 %). Rumunjski, poljski,

⁴⁷ U Latviji i Estoniji udio državljana zemalja koje nisu članice posebno je velik zbog velikog broja priznatih stanovnika bez državljanstva, uglavnom državljana bivšeg Sovjetskog Saveza koji u tim zemljama imaju prebivalište, ali nisu stekli nijedno drugo državljanstvo (Migration and migrant population statistics 2017, (Eurostat).

talijanski i portugalski državljani u 2019. su godini činili četiri najveće skupine državljana članica Europske unije koje žive u drugoj državi članici (Migration and migrant population statistics, Eurostat).

Osim spomenutog, podatci Eurostata (Migration and migrant population statistics, Eurostat) pokazuju kako je državljanstvo država članica Europske unije 2018. godine steklo ukupno 672,3 tisuće ljudi, odnosno 4 % manje nego godinu ranije. Tijekom 2018. najviše je ljudi, odnosno 116,8 tisuća (ili 17 % ukupnog broja u skupini država EU-27) steklo državljanstvo u Njemačkoj. Sljedeće države koje bilježe najviše stope stjecanja državljanstva bile su Italija (112,5 tisuća), Francuska (110,0 tisuća), Španjolska (90,8 tisuća) i Švedska (63,8 tisuća). Apsolutno gledano, najveći je pad u odnosu na 2017. zabilježen u Italiji, u kojoj je talijansko državljanstvo dobilo 34 100 stanovnika manje, a zatim u Grčkoj (-6 400), Švedskoj (-5 100), Danskoj (-4 400) i Francuskoj (-4 300). S druge strane, najveće povećanje u apsolutnim vrijednostima zabilježeno je u Španjolskoj (24 300 stanovnika više dobilo je španjolsko državljanstvo u usporedbi s godinom ranije), a zatim u Portugalu (+3 300) i Luksemburgu (+2 000). Otprilike 566,1 tisuća državljana zemalja koje nisu članice EU s boravištem u jednoj od država članica Unije steklo je državljanstvo države članice u 2018., odnosno 5 % manje nego 2017. godine. Time su državljani zemalja koje nisu članice EU činili 84 % svih osoba koje su 2018. stekle državljanstvo države članice. Spomenuti novi državljani država članica EU bili su većinom iz Afrike (28 % ukupnog broja stečenih državljanstava), Europe izvan EU (25 %), Azije (16 %) te iz Sjeverne i Južne Amerike (14 %). Broj državljana država članica Europske unije koji su stekli državljanstvo druge države članice iznosio je 89,6 tisuća, tj. 13 % od ukupnog broja stečenih državljanstava. Apsolutno gledano, glavne skupine državljana članica Europske unije koji su stekli državljanstvo druge države članice bili su Rumunji, koji su stekli državljanstvo Italije (6500 osoba) i Njemačke (4300 osoba). Polovina Poljaka koji su stekli državljanstvo druge države postali su državljani Njemačke (6200 osoba), a polovina Talijana koji su stekli državljanstvo druge države postali su državljanima Njemačke (4000 osoba). Većina novih državljanstava u Luksemburgu i Mađarskoj dodijeljena je državljanima drugih država članica Unije; u Luksemburgu su najveći udio činili portugalski državljani, nakon njih francuski, talijanski i belgijski državljani, dok su u Mađarskoj među državljanima država članica Europske unije državljanstvo stjecali gotovo isključivo Rumunji. Kao i prethodnih godina, najveću skupinu novih državljana u državama članicama Unije u 2018. godini činili su državljani Maroka (67,2 tisuće, odnosno 10 % svih dodijeljenih državljanstava), zatim državljani Albanije, Turske i Brazila. Broj marokanskih državljana koji su stekli državljanstvo neke od država članica EU u odnosu na 2017. godinu smanjio se za 2 %. Većina Marokanaca

stekla je novo državljanstvo u Španjolskoj (38 %), Italiji (23 %) ili Francuskoj (23 %), dok je većina Albanaca stekla grčko (51 %) ili talijansko državljanstvo (46 %). Većina je Turaka (59 %) stekla njemačko državljanstvo, a oko pola Brazilaca steklo je talijansko državljanstvo (46 %).

Kada je riječ o dodjeli državljanstava, pokazatelj koji se često upotrebljava jest „stopa naturalizacije” definirana kao omjer ukupnog broja dodijeljenih državljanstava i ukupnog broja osoba koje borave u predmetnoj zemlji bez državljanstva te zemlje na početku iste godine. Država je članica s najvišom stopom naturalizacije 2018. godine bila Švedska (7,2 stečena državljanstva na 100 stanovnika sa stranim državljanstvom), a slijede ju Rumunjska i Portugal (Migration and migrant population statistics, Eurostat).

3.1.3. Velike migracije prema Europi

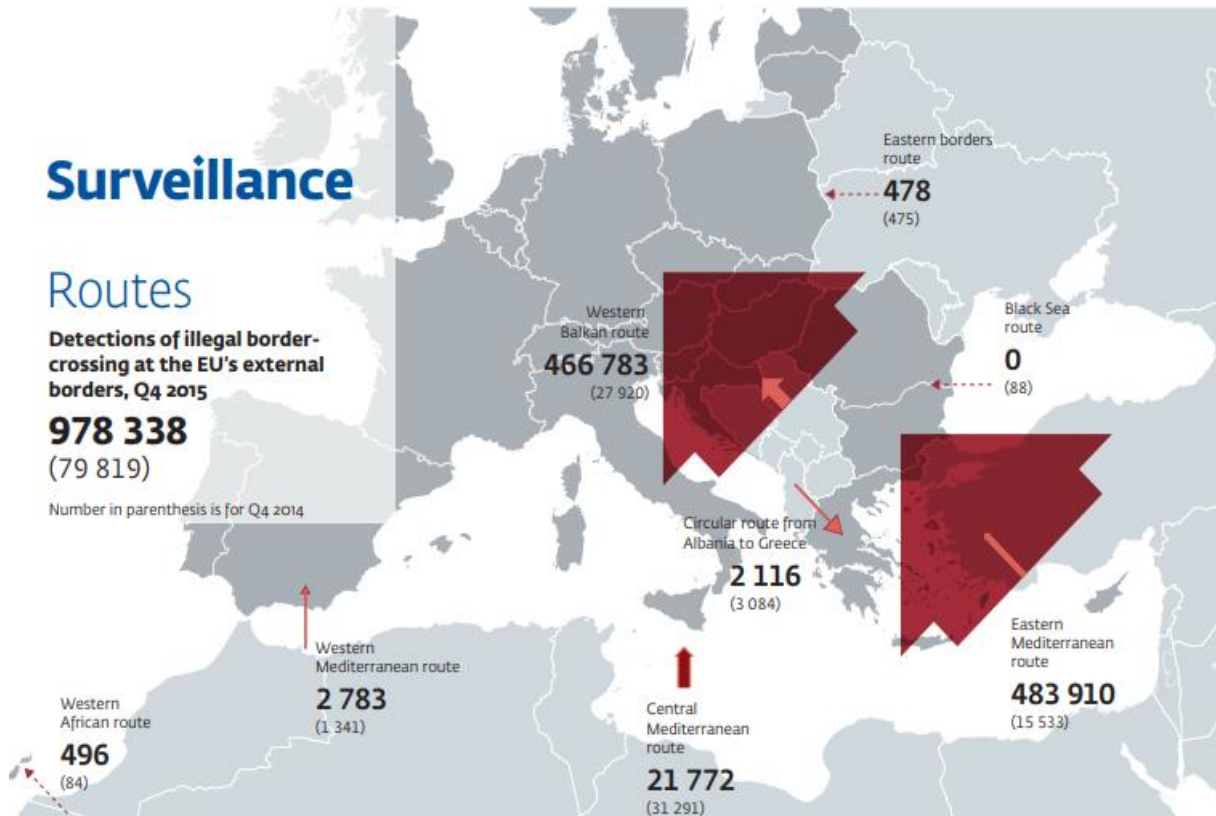
Tijekom 2015. godine zbog uspona Islamske države i pogoršanja odnosa između država Bliskog istoka, Europa se suočila s dotad neviđenim priljevom od milijun i više izbjeglica i migranata. Prvotno je prema Europi migriralo stanovništvo iz država pogođenih ratnim uvjetima potaknutih stvaranjem Islamske države te nestabilnim odnosima među državama Bliskog istoka (politički migranti), no s vremenom priključili su im se i ekonomski migranti iz ostalih azijskih i afričkih ekonomski slabo razvijenih zemalja. Glavnina je izbjeglica i ekonomskih useljenika bila porijeklom iz većinski muslimanskih zemalja Bliskog istoka, Zapadne Azije i Subsaharske Afrike; najviše njih iz Sirije, Afganistana i Iraka. Masovni je priljev ljudi (više od 1 800 000 migranata 2015. godine) izazvao dotad najveću krizu u Europskoj uniji, gotovo srušio Dublinsku uredbu⁴⁸ o pravilima traženja i dodjele azila te podijelio države članice i njihova vodstva u diskusijama o tome kako se nositi s prihvatom migranata te puštati li ih uopće na teritorij Europske unije.

Podatke o prelascima granica Europske unije moguće je pratiti putem Agencije za europsku graničnu i obalnu stražu (European Border and Coast Guard Agency) poznate pod akronimom FRONTEX⁴⁹. Potonja u svojim analizama ilegalnih prelazaka granica Europske unije razlikuje nekoliko glavnih migracijskih kopnenih i morskih ruta: zapadnu afričku (Western African),

⁴⁸ Prema temeljnom načelu Dublinske uredbe za ispitivanje zahtjeva za azil odgovorna je država članica koja je imala najveću ulogu u ulasku i boravku podnositelja zahtjeva u EU-u. Mjerila za utvrđivanje odgovornosti kreću se, hijerarhijski, od obiteljskih veza do nedavnog posjedovanja vize ili dozvole boravka u državi članici, uključujući činjenicu je li podnositelj zahtjeva u EU ušao nezakonito ili zakonito (Country responsible for asylum application (Dublin Regulation), European Commission).

⁴⁹ Agencija Europske unije za sigurnost vanjske granice sa sjedištem u Varšavi odgovorna je za koordinaciju aktivnosti nacionalnih graničnih službi u nadzoru vanjske granice EU s državama nečlanicama.

zapadnu mediteransku (Western Mediterranean route), središnju mediteransku (Central Mediterranean route), cirkularnu (Circular route from Albania to Greece), istočnu mediteransku (Eastern Mediterranean route), zapadnu balkansku (Western Balkan route), istočnu graničnu (Eastern borders route) i crnomorsku (Black Sea route) rutu (Sl. 20). Najviše je izbjeglica prema Europskoj uniji tijekom migracijske krize dolazilo morskim putem, dok je brojčano najzapaženiji prelazak granica kopnenim putem bio na području Albanije i Turske.

Sl. 20. Izvješće FRONTEX-a - glavne migracijske rute ilegalnog prelaska granica EU, 2015. godina

Izvor: Frontex Risk Analysis Network Quarterly Report 2015, FRONEX

Politički su nemiri, ekonomska situacija i društvena kriza u zemljama spomenutog područja 2015. godine potaknuli čak 1 822 177 ljudi na put prema Europi, a kvartalna izvješća FRONTEXA jasno pokazuju kako je migrantska kriza vrhunac dosegla u Q4 2015. godine kada je čak 978 165 izbjeglica (od ukupno 1 822 177 te godine) krenulo prema Europskoj uniji (Frontex Risk Analysis Network Quarterly Report 2016, FRONEX). Početkom 2016. godine migrantski je pritisak na granicama Unije počeo popuštati, a tome svjedoče i podatci o više od trostruko manje odnosno, gledano apsolutno, čak 1,3 milijuna izbjeglica manje nego godinu ranije (Tab. 21). Analiza obujma pojedinih kopnenih i morskih ruta pokazuje kako je većina izbjeglica 2015. godine dolazila iz smjera politički, ekonomski i društveno nestabilnih područja

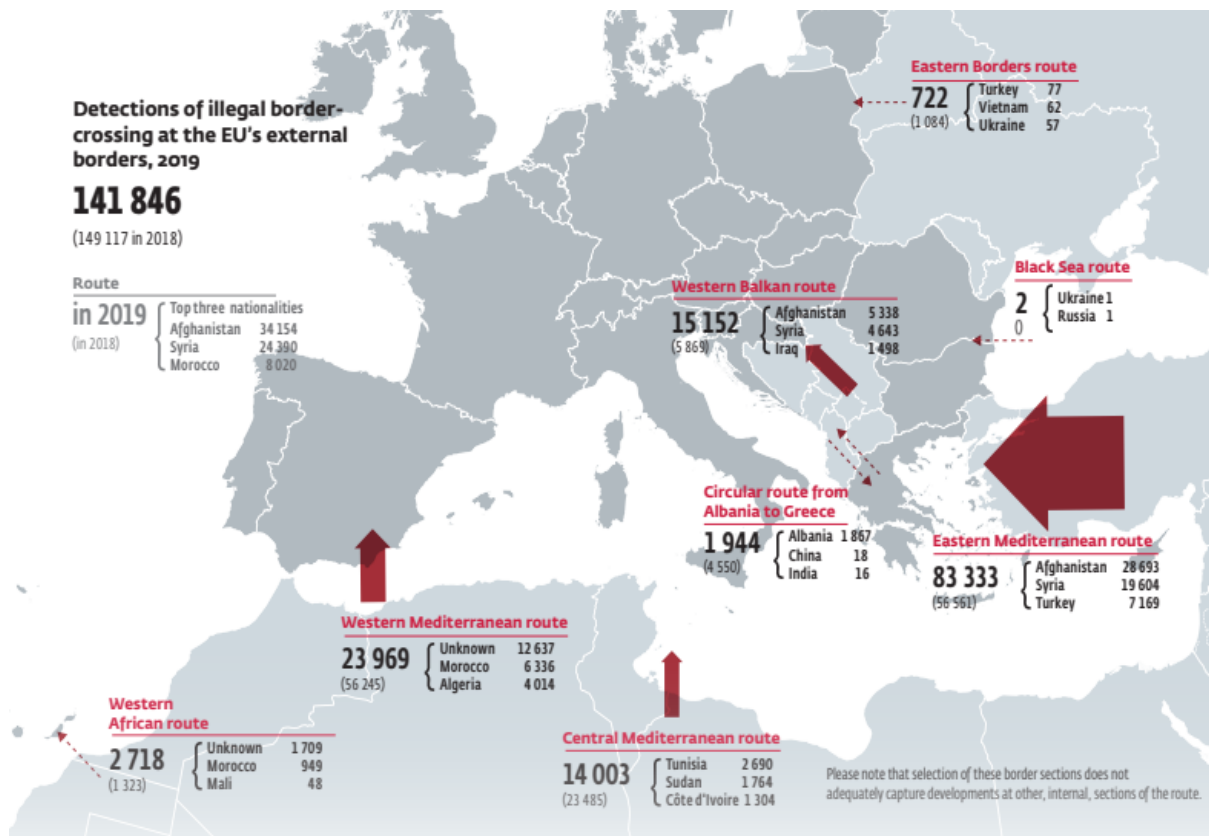
sjeverne Afrike, Bliskog istoka i Male Azije. Njih je 48,6 % došlo istočnom mediteranskom rutom (Cipar, grčka morska granica, grčka i bugarska kopnena granica s Turskom), dok su iduće prema broju/omjeru izbjeglica bile zapadna balkanska ruta, kojom je iste godine u Europu došlo 41,9 % izbjeglica, te središnja mediteranska ruta kojom je došlo njih 8,4 % (Tab. 21). Ukupno se 2015. i 2016. godine prema procjeni FRONTEX-a broj izbjeglica kretao oko 2,3 milijuna, a najviše je njih dolazilo iz Sirije, Afganistana i Iraka.

Tab. 21. Broj izbjeglica prema rutama u razdoblju od 2015. do 2019. godine

Ruta	Područje	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
ISTOČNA MEDITERANSKA	Cipar, grčka morska granica, grčka i bugarska kopnena granica s Turskom	885 386	182 277	42 319	56 561	83 333
ZAPADNA BALKANSKA	grčka, bugarska, rumunjska, mađarska i hrvatska kopnena granica	764 038	130 261	12 179	5 869	15 152
SREDIŠNJA MEDITERANSKA	morske granice Italije i Malte	153 946	181 459	118 962	23 485	14 003
ZAPADNA MEDITERANSKA	španjolska kopnena granica i morska granica s Kanarskim otocima	7 004	10 231	23 063	57 034	23 969
CIRKULARNA RUTA	grčka kopnena granica s Albanijom	8 932	5 121	6 396	4 550	1 944
ISTOČNA GRANIČNA	granice europskih zemalja sa Moldavijom, Ukrajinom, Bjelorusijom i Rusijom	1 927	1 349	872	1 084	722
ZAPADNA AFRIČKA	Kanarski otoci	874	671	421	1 531	2 718
CRNOMORSKA	bugarska i rumunjska morska granica	68	1	537	-	2
OSTALE		2	1	1	-	-
UKUPNO		1 822 177	511 371	204 750	150 114	141 843

Izvor: Frontex Risk Analysis Network Quarterly Report 2016, 2017 i 2018, Risk Analysis for 2019, 2020; FRONEX

Usporedno s podacima za 2015. i 2016. godinu te vrhuncem izbjegličke krize, prema posljednjim se podacima FRONEX-a 2019. godine prema Europskoj uniji kretalo oko 140 000 izbjeglica, ponajviše istočnom i zapadnom mediteranskom rutom (Sl. 21).

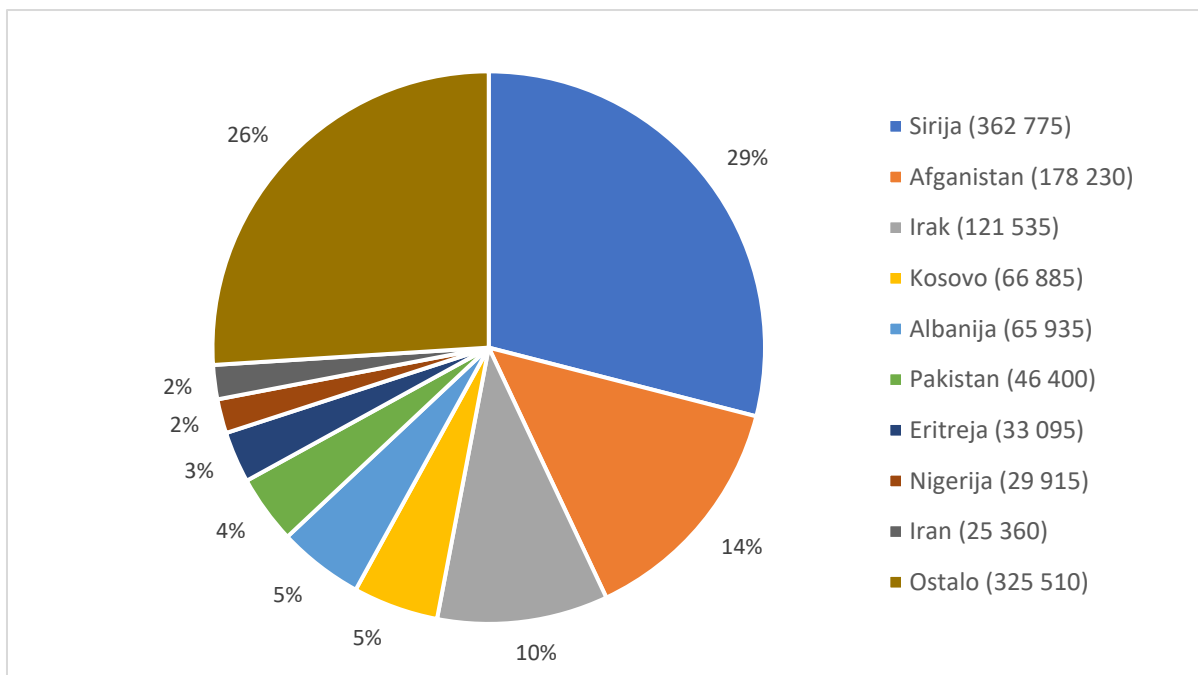

Sl. 21. Glavne migracijske rute ilegalnog prelaska granica EU, 2019. godina

Izvor: Risk Analysis for 2020, FRONEX

Sukladno masovnim migracijama izbjeglica 2015. godine prema Europi, ured Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice, poznatiji pod akronimom UNHCR⁵⁰, u svom je izvješću (Global Report 2015, UNHCR) potvrdio kako je 2015. godine u 38 europskih zemalja predano više od 2 milijuna zahtjeva za azil, gotovo trostruko više nego samo godinu ranije (709 757 zahtjeva 2014. godine). Više od 1,2 milijuna aplikacija za azil 2015. su godine primile zemlje Europske unije, a više od trećinu njih Njemačka. Osim Njemačke, velik su broj aplikacija za azil primile Mađarska, Švedska, Austrija, Italija i Francuska (Asylum in the EU Member States, Eurostat). Najviše je izbjeglica sa zatraženim azilom u nekoj od zemalja Europske unije bilo iz Sirije (više od polovice njih azil je zatražilo u Njemačkoj), Afganistana i Iraka (Sl. 22).

⁵⁰ Akronim od engl. United Nations High Commissioner for Refugees.

Sl. 22. Zahtjevi za azilom u zemljama Europske unije 2015. godine (Σ 1 255 640), prema zemlji podrijetla migranata

Izvor: Asylum in the EU Member States, Eurostat

Obzirom kako su određene zemlje najvećeg broja izbjeglica bile na području Srednje, Zapadne, odnosno Sjeverne Europe, a brojčano najzastupljenije istočna mediteranska i zapadna balkanska migracijska ruta (dio koje je i RH), znatan se broj izbjeglica kretao i teritorijem Hrvatske. Isprva, izbjeglička se ruta prema željenim destinacijama ustalila putem Grčke, Makedonije, Srbije i Mađarske, međutim, mađarskom odlukom o zatvaranju granice i podizanjem ograde na granici sa Srbijom izbjeglička se ruta preusmjerila prema hrvatsko-srpskoj granici. Republika je Hrvatska tako od 16. rujna 2015. godine bila suočena s ulaskom velikog broja migranata na granici sa Srbijom, a izbjeglička kriza, njene karakteristike i razmjor, zabilježeni su u Godišnjim izvješćima o radu Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske.⁵¹ Od 16. rujna pa do kraja prosinca 2015. godine u Republiku je Hrvatsku prema izvješću Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske ušlo ukupno 559 761 migranata, a najveći je udio istih u Hrvatsku ušao na području Vukovarsko-srijemske i Osječko-baranjske županije. Pritom, najzastupljeniji su bili državljani Bliskog istoka, odnosno Sirije (246 013), Afganistana (151 748), Iraka (78 935) i Irana (13 804). Početkom 2016. godine intenzitet se

⁵¹ Unutar Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske, odnosno Ravnateljstva policije ustrojena je Uprava za granice s ciljem praćenja i usklađivanja „svih mjera i radnji granične policije u obavljanju policijskih poslova na državnoj granici, zračnim i pomorskim lukama otvorenim za međunarodni promet, na teritorijalnom moru i unutarnjim morskim vodama i unutarnjim plovnim putovima“ te provedbe kompenzacijskih mjera u unutrašnjosti (Ministarstvo unutarnjih poslova RH, Godišnje izvješće o radu za 2015. godinu).

izbjegličkog vala smanjio, a najveći se broj izbjeglica na teritoriju Hrvatske odnosi na posljednja tri mjeseca 2015. godine.

Pet godina kasnije, početkom 2020. godine, na europskim se granicama ponovno nalazi veći broj izbjeglica. Turska politika propuštanja migranata prema Europskoj uniji nanovo ugrožava stabilnost i sigurnost europskih zemalja, posebice zemalja na zapadu Balkana, a nedostatak funkcionalne strategije upravljanja migracijama i dalje je više no očit. Rješenja migrantske krize te posljedice iste na gospodarstvo i društvo Europe tek nam, čini se, ostaju za vidjeti.

3.2. Nova migracijska paradigma

Modernizacija, ubrzan razvoj, porast razlika između razvijenih i slabije razvijenih zemalja te sve izraženiji potisni/privlačni faktori u pojedinim dijelovima svijeta, velik broj ljudi potiče na prostorno kretanje. Obujam je migracija u pojedinim zemljama pritom izrazito značajan i uvjetnica stvaranja novih obrazaca koji će posljedično utjecati na prostor na kojem se zbivaju, posebice negativno na onaj emitivni.

3.2.1. Slobodno migriranje

Sloboda kretanja i boravka ljudi u Europskoj uniji temeljno je načelo na kojem počiva građanstvo Europske unije (utvrđeno Ugovorom iz Maastrichta 1992. godine), a postepeno ukidanje unutarnjih granica u okviru schengenskih sporazuma pratilo je donošenje Direktive 2004/38/EZ o pravu građana Europske unije i članova njihovih obitelji na slobodno kretanje i boravište na području Unije (Free movement of persons, European Parliament). Prve odredbe o slobodnom kretanju ljudi iz Ugovora o osnivanju Europske ekonomske zajednice iz 1957. godine, obuhvaćale su samo slobodno kretanje radnika i slobodu poslovnog boravka, odnosno pojedince kao zaposlenike ili pružatelje usluga. Ugovorom iz Maastrichta uveden je pojam građanstva Europske unije koje automatski dobiva svaki državljanin države članice. Upravo građanstvo Europske unije čini temelj na kojem počiva pravo osoba na slobodno kretanje i boravak na teritoriju država članica. Ugovorom iz Lisabona to je pravo potvrđeno te uvršteno u opće odredbe o području slobode i sigurnosti (Free movement of persons, European Parliament).

Zaključivanje Schengenskog sporazuma (14. lipnja 1985.) i Konvencije o provedbi Schengenskog sporazuma (koja je potpisana 19. lipnja 1990. te stupila na snagu 26. ožujka) 1995. ključni je trenutak pri uspostavi unutarnjeg tržišta sa slobodnim kretanjem ljudi. Budući

je većina schengenskih propisa danas dio pravne stečevine Europske unije, od proširenja Unije 1. svibnja 2004. države pristupnice više nemaju mogućnost neprimjenjivanja određenih odredbi (članak 7. Schengenskog protokola). Schengensko područje trenutno obuhvaća 26 punopravnih članica: 22 države članice EU-a te Norvešku, Island, Švicarsku i Lihtenštajn koje imaju status pridruženih članica (Free movement of persons, European Parliament).⁵² Postignuća u vezi sa schengenskim područjem obuhvaćaju ukidanje graničnih kontrola na unutarnjim granicama za sve osobe, mjere jačanja i usklađivanja graničnih kontrola na vanjskim granicama (svi građani Europske unije mogu ući u schengensko područje uz predočenje osobne iskaznice ili putovnice), zajedničku viznu politiku za kratkotrajni boravak (državljanima trećih zemalja koje se nalaze na zajedničkom popisu država nečlanica čijim je državljanima potrebna viza za ulazak u schengensko područje imaju pravo na jedinstvenu vizu koja vrijedi na cijelom schengenskom području), policijsku i pravosudnu suradnju te uspostavu i razvoj schengenskog informacijskog sustava (Free movement of persons, European Parliament).

Kako bi Zajednica prerasla u područje istinske slobode i mobilnosti za sve svoje građane, godine 1990. donesene su direktive⁵³ kojima se jamči pravo boravka i drugim osobama, a ne samo radnicima, dok je s ciljem konsolidacije različitih dijelova zakonodavstva i uvažavanja bogate sudske prakse povezane sa slobodnim kretanjem osoba 2004. donesena nova sveobuhvatna direktiva, Direktiva 2004/38/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 29. travnja 2004. o pravu građana Unije i članova njihovih obitelji na slobodno kretanje i boravište na području države članice. Istom se željelo potaknuti građane Unije da ostvaruju svoje pravo na slobodno kretanje i boravak u državama članicama, ograničiti administrativne formalnosti na najnužniju mjeru, bolje definirati status članova obitelji te suziti mogućnosti za zabranu ulaska ili ukidanje prava boravka (Free movement of persons, European Parliament).

Sloboda kretanja radnika jedna je od četiriju sloboda koju uživaju građani Europske unije, a podrazumijeva pravo radnika na kretanje i boravište, pravo članova obitelji na ulazak u zemlju i boravište, pravo na rad u drugoj državi članici i pravo postupanja prema njima jednako kao i prema državljanima te države (Free movement of workers, European Parliament).

⁵² Irska i Ujedinjena Kraljevina nisu potpisnice Konvencije, ali mogu primjenjivati odabrane dijelove schengenske pravne stečevine. Danska je dio schengenskog područja, ali ima pravo izuzeća iz primjene novih mjera u području pravosuđa i unutarnjih poslova, među ostalim i mjera u vezi sa schengenskim propisima, iako za nju vrijede pojedine mjere u okviru zajedničke vizne politike. Bugarskoj, Rumunjskoj i Cipru predstoji pristupanje, no s njime kasne iz različitih razloga dok je Hrvatska 1. srpnja 2015. započela postupak prijave za pristupanje schengenskom području (Free movement of persons, European Parliament).

⁵³ Direktiva Vijeća 90/365/EEZ o pravu boravka zaposlenih i samozaposlenih osoba koje su se prestale baviti profesionalnom djelatnošću, Direktiva Vijeća 90/366/EEZ o pravu boravka studenata i Direktiva Vijeća 90/364/EEZ o pravu boravka za državljane država članica koji nemaju to pravo na temelju drugih odredbi prava Zajednice i za članove njihovih obitelji.

Sloboda kretanja radnika jedno je od temeljnih načela Europske unije još od njena osnivanja, a utvrđeno je člankom 45. Ugovora o funkcioniranju Europske unije (UFEU), uz slobodno kretanje robe, kapitala i usluga na europskom jedinstvenom tržištu. Podrazumijeva ukidanje svakog oblika diskriminacije na temelju državljanstva u vezi sa zapošljavanjem, plaćom i ostalim uvjetima rada i zaposlenja. Osim toga, člankom 45. Ugovora o funkcioniranju Europske unije predviđeno je i pravo radnika iz Europske unije da prihvati ponudu za posao, slobodno se kreće unutar zemlje, boravi u njoj u svrhu zaposlenja i pod određenim uvjetima ostane i nakon toga. Temeljno pravo na slobodno kretanje radnika dio je niza uredbi i direktiva od 1960., a trenutno su ključni propisi Unije sadržani u Direktivi 2004/38/EZ o pravu kretanja i boravišta, Uredbi 492/2011 o slobodnom kretanju radnika i Uredbi o osnivanju Europskog nadzornog tijela za rad 2019. godine.

Direktivom 2004/38/EZ uvodi se građanstvo Europske unije kao temeljni status za državljane država članica pri ostvarivanju njihova prava na slobodno kretanje i boravište na teritoriju Unije. Prva tri mjeseca svaki građanin Unije ima pravo boraviti na teritoriju druge države članice bez ikakvih uvjeta ili formalnosti osim zahtjeva da posjeduje važeću osobnu iskaznicu ili putovnicu. Pravo građana Unije na boravak u trajanju od više od tri mjeseca podliježe određenim uvjetima. Odnosi se na osobe koje nisu zaposlene ili samozaposlene, a pravo njihova boravka ovisi o tome posjeduju li dostatna financijska sredstva kako ne bi postale teret socijalnog sustava države članice domaćina te imaju li zdravstveno osiguranje. Studenti i osobe koje završavaju strukovno obrazovanje također imaju pravo na boravište, kao i nezaposlene osobe. Pravo na stalno boravište u državi članici domaćinu građani Unije stječu nakon pet godina neprekidnog zakonitog boravka. Direktivom je uređen i pojam spajanja obitelji stoga članovi obitelji (supružnik, potomci mlađi od 21 godine, uzdržavana djeca i stariji članovi obitelji te registrirani partneri) imaju pravo boraviti u istoj državi u kojoj boravi radnik, neovisno o svom državljanstvu.

Pravila za zapošljavanje, jednako postupanje i obitelji radnika utvrđena su Uredbom 492/2011. Svaki državljanin države članice ima pravo tražiti posao u drugoj državi članici u skladu s važećim propisima koji se primjenjuju na domaće radnike, pritom države članice ne smiju primjenjivati nikakve diskriminirajuće prakse. Osim toga, mobilni radnik od nacionalne službe za zapošljavanje ima pravo dobivati jednaku pomoć kao i državljani države članice domaćina te ima pravo boraviti u državi domaćinu koliko je potrebno za traženje posla,

prijavljivanje na natječaj za posao i zapošljavanje.⁵⁴ Kada je riječ o uvjetima rada i zapošljavanja na teritoriju države članice domaćina, državljani jedne države članice koji rade u drugoj imaju iste socijalne i porezne povlastice i pristup stanovanju kao i domaći radnici. Osim toga, imaju pravo na jednak tretman u pogledu ostvarivanja sindikalnih prava. Pravila protiv diskriminacije primjenjuju se i na djecu mobilnih radnika, a države članice trebale bi poticati istu na pohađanje obrazovnih i strukovnih programa kako bi se lakše integrirala. Ugovorom se dopušta da država članica građaninu EU-a uskrati pravo na ulazak ili boravak iz razloga povezanih s javnim poretkom, javnom sigurnosti ili javnim zdravljem. Takve mjere temelje se na osobnom ponašanju pojedinca koje mora predstavljati ozbiljnu prijetnju temeljnim državnim interesima. Osim toga, slobodno kretanje radnika ne primjenjuje se na zapošljavanje u javnom sektoru, a države članice na svoje državljane mogu ograničiti ona radna mjesta koja obuhvaćaju izvršavanje javnih ovlasti i odgovornost za zaštitu općih državnih interesa, kao što su unutarnja ili vanjska sigurnost (Free movement of workers, European Parliament).

Tijekom prijelaznog razdoblja nakon pristupanja novih država članica Europskoj uniji mogu se primjenjivati određeni uvjeti kojima se ograničava slobodno kretanje radnika iz novih država članica, u njih i među njima. Prijelazna su razdoblja za hrvatske državljane tako vrijedila do srpnja 2020. godine. Ugovorom o pristupanju Europskoj uniji za Hrvatsku je bio predviđen rok od sedam godina tijekom kojeg su države članice mogle uvesti prijelazno razdoblje za pristup hrvatskih radnika njihovim tržištima rada koje se sastojalo od režima „2+3+2 godine“. Prva faza prijelaznog razdoblja za hrvatske je radnike završila 30. lipnja 2015. godine, a do tog su datuma države članice Komisiju trebale obavijestiti o tome namjeravaju li zadržati ograničenja za pristup hrvatskih građana njihovu tržištu rada tijekom naredne tri godine ili im ga u potpunosti otvoriti. Belgija, Cipar, Francuska, Njemačka, Grčka, Italija, Luksemburg i Španjolska odlučile su tada hrvatskim građanima odobriti neograničeni pristup njihovim tržištima rada. Spomenute su države stoga od 1. srpnja 2015. u potpunosti primjenjivale zakonodavstvo Unije u području slobode kretanja radnika. Austrija, Malta, Nizozemska, Slovenija i Ujedinjena Kraljevina zadržala su postojeća ograničenja tijekom sljedeće tri godine dok su ostale države članice hrvatskim radnicima dale sva prava na slobodno kretanje još od pristupanja Hrvatske EU-u, 1. srpnja 2013. Nakon 30. lipnja 2018. godine od svih je zemalja jedino Austrija produljila prijelazno razdoblje tijekom kojeg građani Hrvatske nemaju potpuno

⁵⁴ Spomenuto pravo vrijedi za sve radnike iz drugih država članica bez obzira na to imaju li ugovor na neodređeno vrijeme, jesu li zaposleni sezonski ili je riječ o prekograničnim radnicima ili radnicima koji pružaju usluge (Free movement of workers, European Parliament).

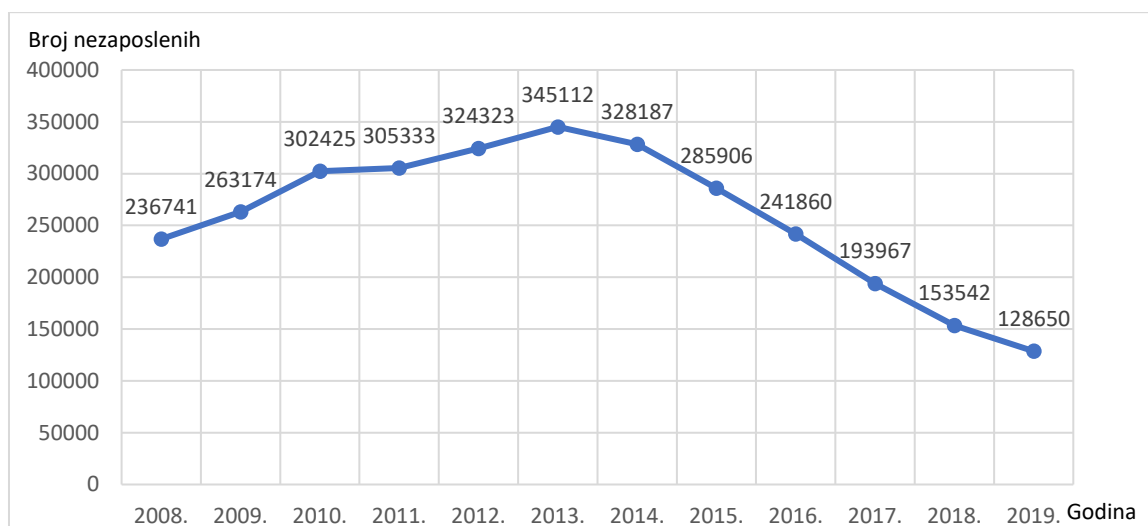
otvoren pristup austrijskom tržištu rada, sve do 1. srpnja 2020. godine, a kao jedan od razloga naveden je velik broj nezaposlenih hrvatskih državljana koji žive u Austriji.

Promatrajući na razini cijele Europske unije, prema podacima Eurostata krajem 2019. godine 3,3 % građana/radnog kontingenta Unije živjelo je/radilo u državi članici koja im nije matična, a usporedbe radi, istih je 2007. godine bilo 2,5 % (EU citizens living in another Member State, Eurostat). Najviša je razina mobilnosti već godinama unazad kod visokoobrazovanih osoba, posebice na području zemalja istočne Europe koje se zbog sve većeg natjecanja za talentima i razlika u plaćama suočavaju s odljevom visokoobrazovane radne snage (Free movement of workers, European Parliament). Obzirom kako tržišta unutar Europske unije nemaju jednaku konkurentnost tržišta rada i različite su gospodarske snage, razvijaju se jači emigracijski tokovi iz smjera slabije razvijenih zemalja prema razvijenijim članicama, a isto je dodatno potaknuto deficitom radne snage u razvijenim gospodarstvima. Sudeći po svemu, druga je to strana „medalje“ slobode kretanja radnika Europske unije koja slobodnom mobilnošću pojedincu omogućava bolji životni standard i smanjuje socijalne pritiske u siromašnijim zemljama Europske unije, no istovremeno povlačenjem radne snage prema zapadu Europe iseljava i prazni pojedine dijelove Europe; bez ikakve odgovornosti prema obrazovnim proračunskim sustavima zemalja iseljavanja. Zapad Europe na taj način pod parolom otvorenih granica i slobodnog migriranja „ubire plodove“ ulaganja domicilnih zemalja u obrazovanje vlastitog stanovništva te neizravno usporava i unazaduje njihovo gospodarstvo. Povlačenjem radne snage iz već spomenutih prostora Europe destabilizirat će se osnovni sustavi zemalja tog iseljeničkog prostora, otvoriti prostor novoj imigraciji, a ujedno i supstituciji drugim stanovništvom, nerijetko u mnogim aspektima vrlo različitim od domicilnog. Potonji migracijski tokovi traju već desetljećima, no njihov obujam, intenzitet i dugovječnost, kao i sve veći (ekonomski) jaz između zemalja primateljica i domovina migranata, u svakom budućem razdoblju predstavljat će velik ekonomski, demografski i svaki drugi izazov iseljeničkim zemljama.

3.2.2. Supstitucija radne snage

Demografski pokazatelji Republike Hrvatske vrlo su jasan primjer zemlje u kojoj bi se zbog velikog broja i udjela iseljenog mladog i radno sposobnog stanovništva u skorije vrijeme mogla zbiti supstitucija radne snage. Na samom početku analize utjecaja iseljavanja na tržište radne snage, neminovno je spomenuti kako se prilikom iseljavanja pretežno radno aktivnog stanovništva kao kratkoročna pozitivna posljedica iseljavanja „na prvu“ javlja smanjenje opće stope nezaposlenosti u zemlji. Spomenuto nam potvrđuju i statistički podaci Hrvatskog zavoda

za zapošljavanje koji jasno pokazuju kako je razdoblje nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju i posljedičnog intenziviranja iseljavanja hrvatskog stanovništva ujedno i razdoblje pada opće stope nezaposlenosti stanovništva. Republika je Hrvatska 2019. godine zabilježila 128 650 nezaposlenih, dok je istih 2013. godine bilo 345 112 (Sl. 23); pad je to broja nezaposlenih za više od 60 %. Međutim, srednjoročne/dugoročne posljedice ipak su izrazito negativne. Obzirom kako pad broja nezaposlenih u Republici Hrvatskoj nije rezultat porasta broja zaposlenih u zemlji već odlaska/zapošljavanja u inozemstvu i smanjenja broja ukupne aktivne populacije (zaposlenih i nezaposlenih), takav slijed događaja logično dovodi do poremećaja na tržištu rada, kroničnog nedostatka radne snage te negativnih posljedica u financijskom, zdravstvenom, socijalnom, mirovinskom i obrazovnom sustavu zemlje.

Sl. 23. Registrirani broj nezaposlenih u Republici Hrvatskoj od 2008. do 2019. godine

Izvor: Registrirana nezaposlenost u Republici Hrvatskoj, Hrvatski zavod za zapošljavanje

Nesrazmjer između ponude i potražnje radne snage u Republici Hrvatskoj te nedostatak pojedinih profila radnika na tržištu rada dovode do potrebe za ulaskom strane radne snage te povećanja kvota za radne dozvole stranim državljanima. Vlada Republike Hrvatske na sjednici održanoj u studenom 2019. godine utvrdila je godišnju kvotu od 78 470 dozvola za zapošljavanje stranaca u kalendarskoj godini 2020. (Odluka o utvrđivanju godišnje kvote dozvola za zapošljavanje stranaca za kalendarsku godinu 2020., Narodne novine 113/2019). Iste su odluke donesene i godinama ranije; za 2019. je godinu utvrđena kvota od 65 100, a za 2018. 31 000 dozvola za zapošljavanje stranaca (Tab. 22).

Tab. 22. Godišnje kvote dozvola za zapošljavanje stranaca za 2018., 2019. i 2020. godinu

DJELATNOST	2020. godina
Graditeljstvo	33 300
Brodogradnja	1 100
Turizam i ugostiteljstvo	30 370
Kultura	25
Promet	2 904
Zdravstvo	90
Socijalna skrb	250
Prehrambena industrija	1 410
Prerađivačka industrija	890
Poljoprivreda i šumarstvo	2 150
Metalna industrija	2 300
Informatika	685
Ekonomija i trgovina	1 900
Premještanje unutar društva	96
Strateški investicijski projekti	1 000
UKUPNA GODIŠNJA KVOTA ZA 2020.	78 470
UKUPNA GODIŠNJA KVOTA ZA 2019.	65 100
UKUPNA GODIŠNJA KVOTA ZA 2018.	31 000

Izvor: Odluka o utvrđivanju godišnje kvote dozvola za zapošljavanje stranaca za kalendarsku godinu 2018., 2019. i 2020. godinu, Narodne novine 113/2019

Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske (Iskorištenost godišnje kvote za 2020., MUP Republike Hrvatske) najviše je radnih dozvola za strane državljane, njih 33 300 i gotovo dvostruko više u odnosu na 2019. godinu, zabilježeno u graditeljstvu. Veliki relativni porast i gotovo trostruko više utvrđenih dozvola 2020. (30 370) u odnosu na godinu ranije (10 611) zabilježeno je u turizmu i ugostiteljstvu, posebice za pomoćne radnike u turizmu (sezonski rad do 6 mjeseci), konobare i kuhare. Velik je broj godišnjih dozvola za 2020. godinu zabilježen i među prometnim zanimanjima (vozač teretnog vozila), metalnoj industriji (zavarivač/elektrozavarivač, bravar/strojbravar), u sektoru poljoprivrede i šumarstva (radnik u voćarstvu, povrćarstvu i vinogradarstvu), prehrambenoj industriji (pekar i mesar) te u prerađivačkoj industriji (radnik u proizvodnji). Osim toga, velik je relativni porast kvote dozvola u odnosu na 2019. godinu (180 dozvola 2019., 685 dozvola 2020. godine) zabilježen i u informatičkim djelatnostima. Uvažavajući stanje na tržištu rada 2020. je godine

u odnosu na godinu ranije povećana kvota dozvola u svim djelatnostima izuzev brodogradnje, zdravstva, socijalne skrbi, poljoprivrede i šumarstva te ekonomije i trgovine (Narodne novine 116/2018, Odluka o utvrđivanju godišnje kvote dozvola za zapošljavanje stranaca za kalendarsku godinu 2019. godinu; Narodne novine 113/2019, Odluka o utvrđivanju godišnje kvote dozvola za zapošljavanje stranaca za kalendarsku godinu 2020. godinu).

Godišnje su kvote dozvola za zapošljavanje stranaca utvrđene temeljem analize tržišta i definiranjem nedostatka pojedinih profila radnika te nema ni najmanjih naznaka kako u skorijoj budućnosti potrebe za istima neće biti; posebice zbog neusklađenosti obrazovnog sustava s potrebama hrvatskog tržišta rada. Osim deficita radne snage u prethodno spomenutim djelatnostima zbog intenzivnog iseljavanja, vrlo je izgledan i deficit u djelatnostima koja se trenutno ne bore s nedostatkom iste. Uvoz strane radne snage stoga za Hrvatsku predstavlja neizbježnost.

Selektivnim je useljavanjem moguće povoljno utjecati, osim na dobno-spolnu strukturu stanovništva Hrvatske, ujedno i na ekonomski rast i razvoj zemlje jer je za isto presudna obrazovna struktura populacije, kako na lokalnoj, tako i nacionalnoj razini. Udjelom od 25 % osoba u starosti od 25 do 64 godine s završenim tercijarnim obrazovanjem Hrvatska uveliko zaostaje za prosjekom Europske unije koji iznosi 33 % (Population by educational attainment level, sex and age (%), 2019, Eurostat), a isto se jasno odražava na ukupnom društvenom i gospodarskom razvoju zemlje. Pritom, velik je broj županija Hrvatske sa znatnom manjim udjelom visokoobrazovanih od spomenutog prosjeka što dodatno pridonosi prostorno diferenciranom razvoju zemlje. Važan je pokazatelj održivosti zemlje broj i udio zaposlenih u ukupnom stanovništvu zemlje koji s 37,9 % Hrvatskoj također ne ide u prilog (Zaposleni prema djelatnostima u prosincu 2019., DZS RH) i bitno je iza prosjeka Europske unije.

Iskustva drugih zemalja uglavnom nam potvrđuju kako radna imigracija pozitivno utječe na zaposlenost, gospodarski rast, demografske pokazatelje i osnovne sustave zemalja primateljica, međutim, uzmemo li u obzir i socio-kulturno/etnički/vjerski kontekst jasno postaje kako useljavanje radne snage bez definiranja poželjnog useljenika u Republiku Hrvatsku može dovesti, ne samo do supstitucije radne snage, već i do širokog spektra društvenih i političkih problema te supstitucije autohtonog hrvatskog stanovništva u cjelini. Definirana useljenička politika uz istovremeno zadržavanje vlastitih državljana stoga predstavlja hrvatsku neminovnost.

3.2.3. Migracije kao sigurnosni problem

Masovne su migracije s početkom 2015. godine bile posljedica nekoliko desetljeća provođenja politika koje su u jednom dijelu svijeta potaknule velik broj ljudi na bijeg te su „preko noći“ postale velik izazov za politiku Europske unije, tranzitne, a posebno odredišne zemlje. Rezultat su *push* faktora poput ratnih i etničkih neprilika, neimaštine, socijalnih netrpeljivosti, klimatskih promjena i sl. te *pull* faktora koji predstavljaju sve ono čemu migranti teže, poput boravka i rada u zemlji koja će im omogućiti kvalitetniji i bolji život.

Oprečni su pogledi na situaciju s migrantima. Jedni migrante gledaju kao jeftinu radnu snagu i priliku za stabilizaciju demografske slike „ostarjele“ Europe, odnosno revitalizaciju europskog proračuna te radnog i mirovinskog sustava, dok drugi iste smatraju prijetnjom za etničku, antropološku i demografsku strukturu Europe, islamskom invazijom na kršćansku Europu te nositeljima nestanka europskih vrijednosti i načina života. Složenost situacije, nedostatak znanja te izostanak zajedništva i suvislog odgovara na novonastalu situaciju države je članice Europske unije nagnalo na različito postupanje spram migracijske krize. Pojedine su zemlje poput Njemačke i Švedske svojim pristupima izbjeglicama iskazale gostoprimstvo (pristup „otvorenih vrata“) te primile najviše migranata u odnosu na vlastiti broj stanovnika dok su druge, poput Mađarske, u izostanku rješenja problema na europskoj razini na svojim granicama postavljale žicu i onemogućavale migrantima ulazak/tranzit teritorijem vlastite zemlje.

„Zahvaljujući svom specifičnom geopolitičkom i geoprometnom položaju na kontaktnom području važnih europskih geografskih sastavnica te kao posljedica relativno burnih povijesno-političkih i društvenih događaja i procesa, hrvatski je državni prostor već duži niz stoljeća »otvoreno migracijsko područje« (Čižmić i Živić, 2005); takav je i danas“ (Balija, 2019, 116). Ne čudi stoga kako je situacija s migrantskom krizom 2015. godine doprinijela razmatranju pod posebnom lupom koncepta hrvatske nacionalne sigurnosti. Negativan migracijski saldo s inozemstvom koji Hrvatsku obilježava već deset godina i silina iseljavanja u posljednjih nekoliko godina dovode do postupnog pražnjenja hrvatskog nacionalnog prostora, a posebno intenzivno pojedinih njenih osjetljivih područja. Činjenica koja Hrvatskoj nikako ne ide u prilog je intenziviranje hrvatskog egzodusa u uvjetima velike migracijske krize i kretanja brojnog stanovništva iz Sjeverne Afrike i Bliskog istoka prema Europi; jer u svaki prostor koji se prazni postupno i s vremenom migrira novo stanovništvo. Riječ je zapravo o supstituciji stanovništva koja u recentnom razdoblju predstavlja najveću opasnost za identitetski opstanak Hrvatske (Šterc i Komušanac, 2012).

Donedavno dominantno ekonomski motivirane migracije iz sjevernoafričkog i bliskoistočnog prostora prema Europi u relativno su kratkom roku potisnute prisilnima s elementima planskih u posve drugoj funkciji koje pritom ugrožavaju gotovo cijeli europski prostor. Slično današnjim kretanjima stanovništva prema projekcijama UN-a događat će se i u budućnosti jer velik porast broja stanovnika u Aziji i Africi te njihova stalna želja za migriranjem u najbliži razvijeni svijet (uglavnom preko Mediterana) stvorit će izravan sigurnosni problem za cijelu Europu. »Hrvatska je na tom migrantskom putu prema Europi u ne baš povoljnoj situaciji: izvan »Schengena«, populacijski malobrojna, velike dužine granice, gospodarski ne baš stabilna, društveno-politički još uvijek neuređena i s puno neriješenih problema (Šterc i Brekalo, 2017, 37)« Organiziranost, uređenost, financijske mogućnosti, gospodarska i vojna moć nisu mogle, a neće ni u budućnosti, preusmjeriti ili zaustaviti takvu silinu imigracijskog vala. Plansko usmjeravanje stanovništva postat će novi model destabilizacije, kontrole i osvajanja prostora, a supstitucija novim stanovništvom u toj funkciji i s velikim brojem za posljedicu će vjerojatno imati ratne sukobe. Nijedna zemlja u svijetu neće mirno i bez obrane »gledati« supstituciju domicilnog stanovništva. Migracijska se sigurnosna prijetnja europskom i hrvatskom prostoru u budućnosti gotovo neće moći izbjeći pa je pitanje samo razumijevanja važnosti problematike i uspostave sigurnosnih sustava prema velikim kretanjima stanovništva (Šterc i Brekalo, 2017). Važnost smislene migracijske politike i postavljanja migracijskog i integracijskog pitanja kao prioritarnog u ovakvim je okolnostima neupitna“ (Balića, 2019, 116-117), stoga Hrvatskoj, kao i ostalim europskim državama/članicama Europske unije, predstoji pružanje smislenog i promišljenog odgovora na jedan od najvećih izazova današnjice.

4. VANJSKA MIGRACIJA

Pojam *vanjska migracija* podrazumijeva migracije čije se polazište nalazi unutar, a odredište izvan granica određene zemlje. Dio su ljudske povijesti još od kolonizacije grčkih otoka, velikih seoba naroda i selidbe nomada kada su najčešće bile uzrokovane ratovima i osvajanjem porobljenih teritorija. Novije su migracije, nakon velikih geografskih otkrića, pretežno bile uvjetovane razlozima gospodarske prirode, a razvojem novih oblika prometa te jačanjem veza između Europe i prekomorskih zemalja dobile su dodatan poticaj (Wertheimer-Baletić, 1999).

4.1. Iseljavanje iz Hrvatske – tradicija, intenzitet i suvremena stvarnost

Vanjska je migracija Republike Hrvatske tradicionalna pojava, povijesna konstanta s nekoliko velikih iseljeničkih valova između kojih je stanovništvo također migriralo. Povijest je iseljavanja iz Hrvatske prikazana na samom početku rada, u okviru velikih povijesnih etapa (početci i razdoblje do kraja Drugog svjetskog rata, razdoblje nakon Drugog svjetskog rata, razdoblje nakon Domovinskog rata i suvremeno razdoblje), stoga ćemo se ovdje ukratko osvrnuti na sedam velikih iseljeničkih valova i njihove smjerove tijekom kojih je iz Hrvatske, prema procjeni, iselilo oko 3 milijuna ljudi.

Prvi je val iseljavanja potaknut još u vrijeme prodora Osmanskog Carstva na hrvatski prostor kada je stanovništvo s tadašnjeg hrvatskog prostora bježalo u nekoliko glavnih smjerova. Rezultat su tog vala iseljavanja najstarije hrvatsko iseljeničtvo i današnje hrvatske nacionalne manjine u Austriji („gradišćanski Hrvati“), Italiji („moliški Hrvati“), Mađarskoj, Češkoj, Slovačkoj i Rumunjskoj. Krajem 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća dolazi do drugog vala iseljavanja kada Hrvati masovno iseljavaju u smjeru Sjeverne i Južne Amerike, Novog Zelanda, Australije i Južnoafričke Republike, a jedan je od glavnih razloga odlaska u tom razdoblju osiromašenje stanovništva zbog bolesti vinove loze. Treći je val iseljavanja zabilježen u razdoblju između dva svjetska rata kada zbog posljedica istoga, velike svjetske ekonomske krize i političkih prilika u zemlji iseljava velik broj stanovništva, posebice iz ruralnih krajeva, u smjeru zapadnih i srednjoeuropskih zemalja, Francuske, Belgije i Njemačke. U razdoblju Drugog svjetskog rata i u godinama nakon dolazi do novog, četvrtog vala iseljavanja kada stanovništvo uglavnom iseljava u zemlje Latinske Amerike, posebice Argentinu, kao politička emigracija. Šezdesetih godina prošlog stoljeća, točnije nakon 1965., liberalizirano je izdavanje dopusnica za odlazak na „privremeni rad“ u inozemstvo te je time potaknut peti val iseljavanja iz Hrvatske, ponajviše u smjeru zapadne Europe, ali i prekomorske zemlje poput Kanade,

Australije i Novog Zelanda. Šesti val iseljavanja počeo je neprilikama 1990-ih godina, nakon uspostave Republike Hrvatske, kada su brojčano najzastupljeniji smjerovi iseljavanja bili u pravcu Njemačke, Švicarske, Austrije, SAD-a, Kanade, Australije i Novog Zelanda (Rogić i Čizmić, 2011; Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske). Posljednji, recentni, sedmi val iseljavanja počeo je 2009., odnosno 2013. godine kada se ulaskom Hrvatske u Europsku uniju iseljavanje iz Republike Hrvatske znatno intenziviralo, a najprivlačnije su odredišne zemlje Njemačka, Austrija i Irska.

Svaki od sedam navedenih valova iseljavanja hrvatskog stanovništva specifičnih je uzroka i obilježja nastalih u okviru gospodarskih, društvenih i svih drugih posebnosti pojedinog razdoblja zbivanja te predstavlja svojevrsni „povijesni put“ kojim je Hrvatska postala jedna od nekolicine zemalja svijeta koje izvan zemlje broje jednako ili više stanovnika nego u granicama vlastitog teritorija.

4.1.1. Posebnosti ranih razdoblja

Spomenuto je i ranije u radu kako se Hrvatska već tradicionalno ubraja u europske zemlje s višestoljetnim iseljavanjem potaknutim gospodarskim, političkim i drugim (ne)prilikama. Nekolicinu je stoga prethodno navedenih valova iseljavanja po brojnim obilježjima moguće usporediti s recentnim.

Obzirom na iseljavanje u ranijim razdobljima, intenzitet recentnog iseljeničkog vala najbliže je moguće usporediti s onim početkom 20. stoljeća te nešto kasnije, 1960-ih. Iako intenzitetom vrlo bliski, značajna je distinkcija u odnosu na ranije valove iseljavanja vidljiva u brojnim nepovoljnostima današnjice u okviru kojih se iseljavanje događa; poput procesa starenja ukupnog stanovništva Hrvatske, višestruko nižeg fertiliteta koji je danas znatno ispod razine potrebne za obnovu stanovništva, demografski ispražnjenih prostora i nedostatka radne snage u sektorima gospodarstva poput turizma, građevinarstva, prerađivačke industrije itd. Šezdesetih je godina prošlog stoljeća jednako kao i danas upravo Njemačka bila jedna od najpopularnijih odredišnih zemalja hrvatskih iseljenika; ne čudi stoga kako Njemačka danas u ukupnom stanovništvu broji više od 415 000 Hrvata. Tradicionalna odredišta koja su hrvatske emigrante privlačila još šezdesetih godina prošlog stoljeća i danas su jedne od brojčano najznačajnijih zemalja primitaka hrvatskih iseljenika, dok su prekomorske zemlje primateljice s kraja 19. i početka 20. stoljeća te u razdoblju Drugog svjetskog rata i u godinama nakon, poput SAD-a, Kanade, Novog Zelanda, Australije, Južnoafričke Republike, zemalja Latinske Amerike (posebice Argentine), danas kao odredišne zemlje tek sporednog značenja.

Osim toga, sama su obilježja emigranata ranijih iseljeničkih valova osjetno drugačija, uvjetno rečeno povoljnija i podrazumijevala su znatno veći udio iseljenih muškaraca nego žena, odlazak samaca, bez partnera i djece, uglavnom nezaposlenih i sa sela, niže razine obrazovanja, a karakter je iseljavanja pri samom odlasku češće nego u razdoblju recentnog iseljeničkog vala bio privremen. Hrvatski su iseljenici tog razdoblja pod pojmom *gastarbajtera* odlazili na privremeni rad u inozemstvo, zaradili novac i u većoj se mjeri nego danas nakon određenog vremenskog razdoblja vraćali u vlastiti zavičaj. Jasno je stoga kako obilježja iseljenika recentnog egzodusa prema svim strukturama predstavljaju znatno veći gubitak za demografski, ali i ukupni razvoj Hrvatske; kako s trenutnim, tako i s odgođenim učinkom.

4.1.2. Novi iseljenički model

Recentni iseljenički val za razliku od prethodnih u znatno većem udjelu obilježava iseljavanje visokoobrazovanih, zaposlenih i onih koji su u braku. Obrazovno-profesijska struktura iseljenika obzirom na nedostatnost statistike i podataka o zanimanju i školskoj, odnosno stručnoj spremi, koje temeljem slobodnog izjašnjavanja građana i bez prilaganja dokaza o istinitosti istih u zbirku podataka o prebivalištu ili boravištu prikuplja MUP, obilježje je o kojem je izrazito teško donijeti relevantan zaključak. Međutim, istraživanjem provedenim 2017. godine među iseljenim Hrvatima i hrvatskim državljanima u Njemačku od 2013. do 2017. godine, utvrđen je udio od čak 37,8 % visokoobrazovanih u recentnom iseljeničkom valu. Time je udio visokoobrazovanih u ukupnom broju iseljenih u godinama nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju bio 12 % veći nego kod stanovništva starosti od 25 do 40 godina u domovini.

Recentni iseljenički val obilježava i migriranje zaposlenih osoba. Potonje spomenuto istraživanje potvrđuje kako je čak 55,3 % iseljenika prije iseljavanja bilo zaposleno, njih 38,3 % bilo je nezaposleno i aktivno u potrazi za poslom, dok je 9,16 % iseljenika bilo nezaposleno i nije tražilo posao. Pritom, većina zaposlenih iseljenika (47,5 %) imala je neto primanja manja od 500 eura, 32,9 % iseljenika imalo je primanja od 500 do 1000 eura, a njih 9,2 % primanja veća od 1000 eura (Jurić, 2018).

Dominantno je obilježje recentnog iseljeničkog vala i iseljavanje cijelih obitelji i osoba u braku. Potvrđuju to podatci Državnog zavoda za statistiku, statistički uredi zemalja primateljica, ali i već spomenuto istraživanje iz 2017. godine (Jurić, 2018) prema kojem je od ukupnog broja ispitanika 52,4 % njih emigriralo zajedno s obitelji, 20 % njih navelo je kako im je partner ostao u domovini, dok je 20,4 % iseljenika u inozemstvo iselilo bez djece koja su ostala u domovini. Osim demografskih, potonje obilježje recentnog iseljeničkog vala ima i ekonomske posljedice. Novčane doznake kao jedan od glavnih izvora financiranja brojnih

manje razvijenih zemalja svijeta koje posljednjih godina iznose oko 4 % hrvatskog BDP-a iseljavanjem cijelih obitelji u budućnosti će izostati. Odlazak cijelih obitelji jasan je pokazatelj trajnosti kao jednog od novih obilježja iseljavanja iz Hrvatske s znatnim posljedicama na demografski, gospodarski i ini razvoj Republike Hrvatske. Iseljenici novog emigracijskog vala za razliku od „gastarbajterskog“ u inozemstvo odlaze s ciljem pronalaska novog doma, lako se integriraju u društvo zemalja primateljica, a djeca im vrlo brzo poprimaju mentalitet određene zemlje.

Osim toga, danas su više nego ranije migriranju sklone žene; dokazuju to i podatci Ujedinjenih naroda prema kojima je udio žena u ukupnom broju svjetskih migranata 2019. godine 47,9 %, dok je udio istih u Europi nešto veći i iznosi 51,4 % (International Migration 2019, UN). Neminovno je stoga kako će se intenzivno iseljavanje žena, posebice onih u reproduktivnoj dobi, izrazito negativno odraziti na natalitet u domovini.

4.2. Recentna silina iseljavanja

Više od jednog stoljeća stanovništvo s prostora Hrvatske pod okriljem ratnih i ekonomskih neprilika intenzivno iseljava i nestaje, a iseljavanje iz Hrvatske već je i ranije u radu karakterizirano kao povijesna konstanta satkana od niza iseljeničkih valova između kojih je stanovništvo također migriralo. Ulaskom Hrvatske u Europsku uniju i otvaranjem tržišta rada zemalja članica dolazi do novog vala iseljavanja, izrazito različitog, koji se zbiva u nikad nepovoljnijim uvjetima i gotovo nikad zabilježenim intenzitetom, a po njegovim bismo ga obilježjima i implikacijama na sve sustave u zemlji mogli nazvati egzodusom. Posebice kada zbog nepostojanja registra stanovništva u Hrvatskoj, koji bi kao takav predstavljao najpouzdaniji izvor podataka o migracijskom stanovništvu, podatke o silini iseljavanja usporedimo s podacima službenih statistika zemalja useljavanja ili kada utvrdimo kako je potaknut potpuno drugačijim motivima koje će, s ciljem povratka vjere iseljeničtva i domicilnog stanovništva u vrijednosne sustave zemlje, biti znatno teže ispraviti.

4.2.1. Uzroci recentnog iseljavanja iz Republike Hrvatske

Negativna je vanjska migracijska bilanca Hrvatske u mirnodopskim uvjetima dugo vremena bila rezultat gospodarskog stanja zemlje, a ekonomski su razlozi bili među najvažnijim čimbenicima koji brojno hrvatsko stanovništvo potiču na odluku o privremenom, a nerijetko i trajnom odlasku iz zemlje (Božić i Burić, 2005; Peračković i Rihtar, 2016; Šakaja i Mesarić, 2001). Nepovoljne gospodarske prilike, pad opće stope zaposlenosti i životnog standarda, loša poduzetnička klima, dugo čekanje na zaposlenje, nemogućnost pronalaska stalnog zaposlenja

u struci, neadekvatne plaće (Župarić-Iljić, 2016) i drugi njima slični razlozi u mnogim su se znanstvenim radovima spominjali kao ključni za iseljavanje iz Hrvatske, međutim, kasnija su istraživanja ukazala kako ekonomski razlozi pri odlasku iz zemlje u recentnom iseljeničkom valu više nisu primarni.

Jasno je kako su bolji uvjeti života, viša kvaliteta istoga i veća zarada svakodnevne težnje suvremenog čovjeka, međutim, sveukupno stanje u Republici Hrvatskoj uvjetovalo je nekolicinu potisnih čimbenika iseljavanja koji su dosad bili tek sporednog značaja. Istraživanje provedeno 2017. godine među 1200 etničkih Hrvata iz Hrvatske i BiH te osoba s hrvatskim državljanstvom, starijih od 18 godina i iseljenih od 2013. do 2017. godine, putem internetske ankete/upitnika i metodom polustrukturiranog intervjua, potvrdilo je jasnu vezu između političke etike, slabih institucija i iseljavanja. Spomenuto je istraživanje utvrdilo kako kod hrvatskih iseljenika i njihove odluke o odlasku prevagu ipak odnose potisni čimbenici iz Hrvatske, a ne oni privlačni u Njemačkoj. Pravna su nesigurnost, nepotizam, korupcija i nemoral političkih elita pri samom vrhu društvenih motiva koji su pridonijeli iseljavanju iz Hrvatske, dok su težnja za bogatstvom, nezaposlenost i nemogućnost pronalaska odgovarajućeg posla u struci u Hrvatskoj tek sekundarni (Jurić, 2018).

Autor spomenutog istraživanja (Jurić, 2018) također navodi kako je zajednički nazivnik razloga za migriranje velikog broja Hrvata upravo želja za sociopolitičkom sigurnošću koju je većina svojim odlaskom pronašla u Njemačkoj kao percipiranoj državi blagostanja. Pravna, politička i ekonomska sigurnost, kao i njome povezana neizvjesnost, među primarnim su razlozima napuštanja Hrvatske. Mladim je Hrvatima materijalno blagostanje jedna od najmanje važnih životnih vrijednosti, dok su sigurnost, obitelj, poštenje i ispravno ponašanje među najvažnijima. Osim navedenog, značajan je potisni faktor mladih i visokoobrazovanih nedostatak osobnih priznanja i nemogućnost napredovanja. Većina se ispitanih iseljenika složila kako Hrvatska nije društvo koje svojim građanima osigurava dostojan život i perspektivu, a velik je broj ispitanika među razlozima odlaska naveo bolje obrazovne mogućnosti u inozemstvu za njih i njihovu djecu, onemogućavanje pokretanja vlastitog posla i nemogućnost vraćanja kredita. Nezadovoljstvo sustavom vrijednosti u Hrvatskoj, nedostatak uređenog sustava i vjere u domovinu glavni su stoga uzroci suvremenog iseljavanja iz Republike Hrvatske. Pritom, važno je napomenuti kako se navedenim istraživanjem nikako ne umanjuju ekonomski motivi iseljavanja velikog broja Hrvata koji su procijenili kako će u Njemačkoj imati veće mogućnosti za zaradu i bolje uvjete rada. „Normalan“ život kojem iseljenici uglavnom teže svakako ne podrazumijeva samo uređen javni i upravni sustav već i perspektivno gospodarstvo. Problem je slabosti pravne države i gospodarstva usko povezan,

stoga je razumljivo kako loša javna uprava i pravna država uvjetuju nepovoljan socioekonomski položaj većine građana, nestabilnost društvenog poretka, besperspektivnost i teško održiv životni standard (Jurić, 2018).

Godinu kasnije, 2018., Hrvatska je udruga poslodavaca također provela istraživanje među hrvatskim građanima koji su napustili Hrvatsku nakon ulaska iste u Europsku uniju. Iskustva i razlozi odlaska ispitanika ukazali su na tri temeljna problema zbog kojih stanovništvo u posljednjih nekoliko godina napušta domovinu. Najvećom je mjerom odlazak potaknut problemima koji dolaze iz općih društvenih i političkih okolnosti, odnosno nezadovoljstvom općim stanjem i društveno-političkom klimom u zemlji, dok su problemi iz područja radno-socijalnog statusa u odnosu na prethodno spomenute rjeđe isticani; jednako kao i o osobni razlozi. Kao najčešće razloge odlaska iseljenici su navodili neorganiziranu i loše vođenu državu; nesposobne političare i političke stranke bez vizije (8 % odgovora); beznade, besperspektivnost zemlje, propadanje države, društva i naroda (7,6 %); zapošljavanje podobnih, stranačkih ljudi i nepotizam (7,4 %); korupciju i kriminal u državi i svim segmentima društva (7,3 %); prepucavanja o prošlosti, ustašama i partizanima, '41. i '91. (6,4 %) te nedostatak perspektive za obitelj i djecu (6,3 %). Više od 6 % udjela u svim odgovorima imale su još dvije skupine razloga: rastući primitivizam, vjerska netolerancija i nacionalizam (6,2 %) te izostanak potrebnih promjena u državi/neprovođenje strukturnih/dubokih promjena (6,1 %). Nešto su manje zastupljeni bili odgovori poput „nisam dobio/la priliku pokazati što znam/ ne cijeni se rad i sposobnost“ (5,9 %), „pravna nesigurnost, sporo, neučinkovito i korumpirano pravosuđe“ (5,4 %) te „mala plaća, neredovita isplata plaće, neplaćanje prekovremenih“ (5,2 %).

Posebnu pažnju privlače rezultati istog istraživanja o mogućem povratku iseljenika u zemlju koji potvrđuju kako tek svaki deseti iseljenik razmišlja o povratku u zemlju unutar narednih deset godina. Četvrtina iseljenika planira povratak tek u mirovini, dok je zapanjujući rezultat kako najveći udio njih (čak 42 %) uopće ne planira povratak u zemlju. Potonje ne čudi obzirom kako percepcija hrvatske budućnosti gledana iz perspektive iseljenih nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju nije osobito svijetla. Svaki drugi iseljenik obuhvaćen ovim istraživanjem ne vjeruje kako će se stanje u domovini popraviti, njih 11,5 % smatra kako će se stanje popraviti, a 27,2 % iseljenih smatra kako će sve ostati kako je bilo i do sada. Rezultati istraživanja o životu u novoj zemlji potvrđuju visoku razinu zadovoljstva, posebice kada je riječ o mogućnosti zaposlenja i promjene posla (89,4 %) te u području učinkovitosti javne administracije (81,3 %), dok je najniža razina zadovoljstva smještajem/stanovanjem (67,1 %) te vlastitim društvenim životom (71,3 %). Obilježja novih iseljenika iz Hrvatske ukazuju kako je najviše njih u radno-aktivnoj dobi (82 % iseljenika mlađih je od 40 godina), dvije trećine iseljenika je u braku ili

vanbračnoj zajednici (od kojih je 82 % iselilo zajedno s partnerom/icom), a od obitelji s djecom njih je 72 % odselilo zajedno s djecom. Osim toga, i ovo je istraživanje potvrdilo kako su novi iseljenici u prosjeku znatno obrazovaniji od radnog kontingenta u domovini. Među novim je iseljenicima vrlo visok udio onih koji su prije odlaska bili zaposleni, njih 73,5 % (od toga, njih 42,7 % bilo je zaposleno na neodređeno, 23,4 % na određeno, a 7,4 % njih bilo je samozaposleno). Među onima koji su bili zaposleni najveći udio iseljenika imao je primanja manja od 4 000 kn (40,5 %), međutim zapažen je i značajan udio onih s primanjima iznad nacionalnog prosjeka (33,2 %). Kada je riječ o županiji porijekla, iznadprosječan je udio iseljenika iz pet slavonskih županija, Sisačko-moslavačke županije i Grada Zagreba (Rezultati istraživanja među iseljenicima o razlozima odlaska, HUP).

Rezultati su i ovog, kao i prethodno spomenutog istraživanja pokazali kako se Hrvatska, ukoliko želimo zaustaviti trend iseljavanja, mora mijenjati iz samog korijena jer recentni je iseljenički val, sudeći po svemu, osim gospodarskom inferiornošću zemlje u velikoj mjeri potaknut upravo slomom društvenog vrijednosnog sustava.

4.2.2. Intenzitet i smjer

Podatci predočeni na samom početku rada u okviru povijesnog pregleda iseljavanja iz Hrvatske i potpoglavlja „Suvremeno iseljavanje (21. stoljeće)“ već su i sami po sebi dovoljno zabrinjavajući i vrlo jasan pokazatelj demografske destrukcije Hrvatske, posebice ukoliko im se dodaju i oni vezani uz prirodno kretanje stanovništva, no osvrt na metodološke prepreke pri istraživanju migracija i pokušaj „ispravljanja“ istih, pokazuju kako je recentna silina iseljavanja znatno alarmantnija.

„Prostorna je pokretljivost stanovništva već tradicionalno sadržajno i metodološki najkompleksnija komponenta kretanja stanovništva (Greenwood, 2005), a obzirom na službene statistike koje ne raspolažu kvalitetnim podacima o prostornom kretanju stanovništva (Hristoski i Sotiroski, 2012), od svih demografskih procesa koji izravno mijenjaju veličinu i strukturu stanovništva upravo migracije imaju najnerazvijeniji matematički i statistički istraživački sustav (Aleshkovski i Iontsev, 2006, Šimičević i Gogala, 2005). Dok se natalitet i mortalitet obzirom na mjesto i vrijeme mogu lako ustanoviti, migraciju je obzirom na njen istodobni dvojni učinak znatno teže kvantificirati; kako zbog sadržaja, tako i iz metodoloških razloga. Osim toga, migracija je sastavnica kretanja stanovništva koju je zbog brojnih neizvjesnosti vezanih uz motive koji mogu djelovati na odluke pojedinaca relativno teže i projicirati.

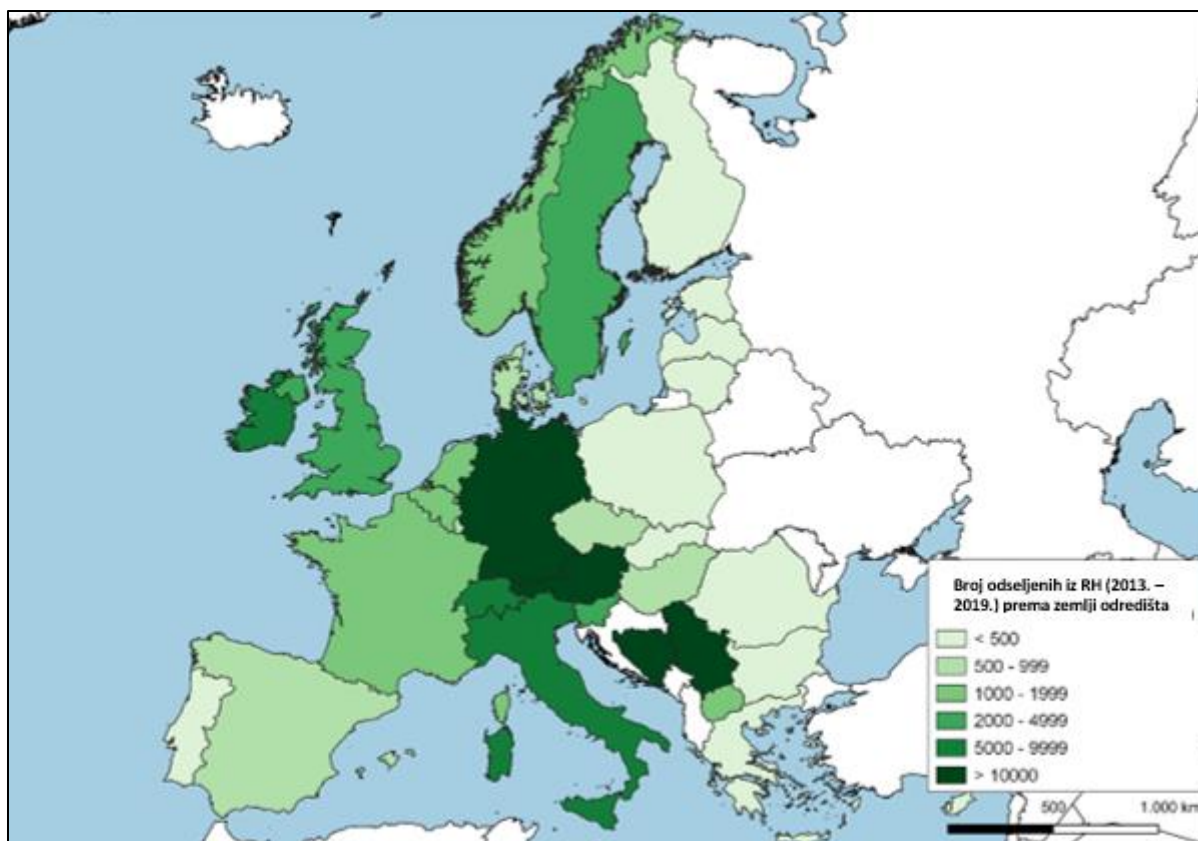
Statistika vanjskih migracija pruža nam podatke vezane uz veličinu (obujam) migracija, smjer migracijskih kretanja te obilježja migranata. Postoji nekoliko izvora podataka o migracijama; jedan od njih su *popisi stanovništva*. Potonji predstavljaju izvor podataka o relevantnim demografskim obilježjima migracija, međutim, evidentiraju podatke samo o posljednjem preseljenju, bez uključivanja mogućih prijašnjih migracija (Klempić Bogadi i Lajić, 2014). Popisi stanovništva koriste se pri komparativnoj ili vitalno-statističkoj metodi istraživanja migracija temeljenoj na usporedbi podatka o ukupnom porastu stanovništva i prirodnoj promjeni stanovništva između dvaju popisa (Wertheimer-Baletić, 1999). Spomenutom metodom dobivamo tek agregatne podatke, tj. ukupni migracijski saldo, dok o broju doseljenika i iseljenika nemamo informacije. Drugi su mogući izvor *godišnja izvješća* Državnog zavoda za statistiku o migracijama temeljena na podacima koje prikuplja Ministarstvo unutarnjih poslova. Ista definiciju međunarodnog migranta temelje na konceptu uobičajenog mjesta stanovanja prema kojem se doseljenima iz inozemstva i odseljenima u inozemstvo smatraju osobe koje su promijenile uobičajenu državu stanovanja na razdoblje koje je (ili se očekuje da će biti) dugo najmanje godinu dana (Migracija stanovništva RH u 2018., Metodološka objašnjenja, DZS RH). Iako je prikupljanje podataka temeljeno na zakonskoj obvezi prijave i odjave prebivališta (Zakon o prebivalištu, Narodne novine 144/12, 158/13). te spomenuta zakonska obveza svakoj osobi koja iseljava iz Hrvatske zbog trajnog nastanjenja u drugoj državi nalaže dužnost odjavljivanja prebivališta prije preseljenja, odnosno evidentiranje privremenog odlaska duljeg od godinu dana⁵⁵, mnogi se navedenih propisa ne pridržavaju; bez obzira na propisane novčane kazne. Najprecizniji izvor podataka o migraciji je *registar stanovništva* koji čini svojevrsnu „kartoteku“ stanovništva određenog područja i evidentira svaku promjenu mjesta stalnog prebivališta pojedinaca (Wertheimer-Baletić, 1999). Broj se stanovnika određenog područja na taj način može saznati u svakom trenutku, a registar je stanovništva relevantan izvor podatka, kako za unutarnju, tako i za vanjsku migraciju. Podatci o ukupnom broju stanovnika ili radne snage, obrazovnoj, kvalifikacijskoj i svakoj drugoj strukturi neophodan su preduvjet vođenju demografske, ekonomske, zdravstvene, obrazovne i svake druge politike. Osim spomenutih, relevantan izvor podataka o migraciji stanovništva,

⁵⁵ Sukladno metodologiji primjenjivanoj do 2010. godine podatci o vanjskoj migraciji stanovništva obuhvaćali su državljane Republike Hrvatske te strance na stalnom boravku koji su prijavili/odjavili svoje prebivalište u Republici Hrvatskoj. Podatci o vanjskoj migraciji od 2011. godine obrađuju se prema metodologiji temeljenoj na Preporukama UN-a za statistiku međunarodne migracije, Uredbi Europskog parlamenta i Vijeća Europe od 11. srpnja 2007. godine o statistici Zajednice o migracijama i međunarodnoj zaštiti i novom Zakonu o prebivalištu (Zakon o prebivalištu, Narodne novine br. 144/12. i 158/13.) te uključuju i osobe koje su napustile prebivalište u trajanju duljem od godinu dana radi privremenog odlaska izvan Republike Hrvatske i svoj su privremeni odlazak prijavile Ministarstvu unutarnjih poslova (Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2018, DZS RH).

njihovim pojedinačnim aspektima, strukturama, smjeru, motivima i sl. predstavljaju *ankete, tj. intervjui*.

Obzirom kako Hrvatska ne posjeduje registar stanovništva koji bi kao svojevrsan sustav tekuće migracijske statistike omogućavao primjenu tzv. neposredne metode proučavanja migracija, a godišnja izvješća o migraciji Državnog zavoda za statistiku sadrže spomenute manjkavosti, podatke o prostornom kretanju stanovništva Hrvatske potrebno je prikupiti posrednim putem, primjerice putem broja izdanih ulaznih viza, dozvola za rad/boravak itd., odnosno konzultiranjem dostupnih statistika zemalja u koje naše stanovništvo posljednjih godina najviše iseljava“ (Balija, 2020, 7-8). Komparativnom će se analizom podataka Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske i službenih statistika zemalja primateljica hrvatskog iseljništva (Department of Employment Affairs and Social Protection of Ireland, Statistik Austria, Statistisches Bundesamt (Destatis) i Statistics Sweden) stoga pokušati utvrditi stvaran intenzitet i smjer recentnog iseljeničkog vala. Potonji su izvori podataka izdvojeni obzirom kako su od tradicionalnih odredišnih zemalja upravo Njemačka i Austrija, a od primateljica novijeg datuma Irska i Švedska, ukupno gledajući, bile najprivlačnije receptivne zemlje hrvatskih iseljenika u razdoblju od 2013. do 2019. godine, odnosno, od ulaska Hrvatske u Europsku uniju, otvaranja tržišta rada zemalja članica i intenziviranja iseljavanja do danas.⁵⁶ Spomenuto je vidljivo na slici 24 koja potvrđuje kako se brojem odseljenih iz Republike Hrvatske u smjeru istih posebno ističu Njemačka (112 986), Bosna i Hercegovina (22 296), Srbija (18 547) i Austrija (16 397).

⁵⁶ Prema broju se iseljenih iz Hrvatske u smjeru istih u spomenutom razdoblju izdvajaju i BiH te Srbija, međutim, kao zemlje povratnih emigracijski tokova iz ove će analize biti izuzete.

Sl. 24. Broj odseljenih iz Republike Hrvatske u razdoblju od 2013. do 2019. godine, prema zemlji odredišta

Izvor: Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018. i 2019. godini, Doseljeno i odseljeno stanovništvo u/iz Republike Hrvatske prema zemlji podrijetla/odredišta 2001. - 2018., privatna korespondencija; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Navedeno potvrđuje i tablica 23 u kojoj je jasno vidljivo kako je godinama unazad polovica i više od ukupnog broja iseljenika zemlju napustila u smjeru četiri potonje spomenutih zemalja, s izuzetkom 2013. godine sredinom koje je Hrvatska ušla u Europsku uniju (1. srpnja) i kada su još uvijek brojno prevladavajući bili iseljenički tokovi u smjeru BiH i Srbije (Migracija stanovništva RH u 2013., DZS RH). Pored navedenih, brojem se useljenika iz Hrvatske znatno ističu Švicarska te Italija kao, također, već tradicionalne primateljice hrvatskih iseljenika.

Tab. 23. Broj iseljenih u Njemačku, Austriju, Irsku i Švedsku od 2013. do 2019. godine

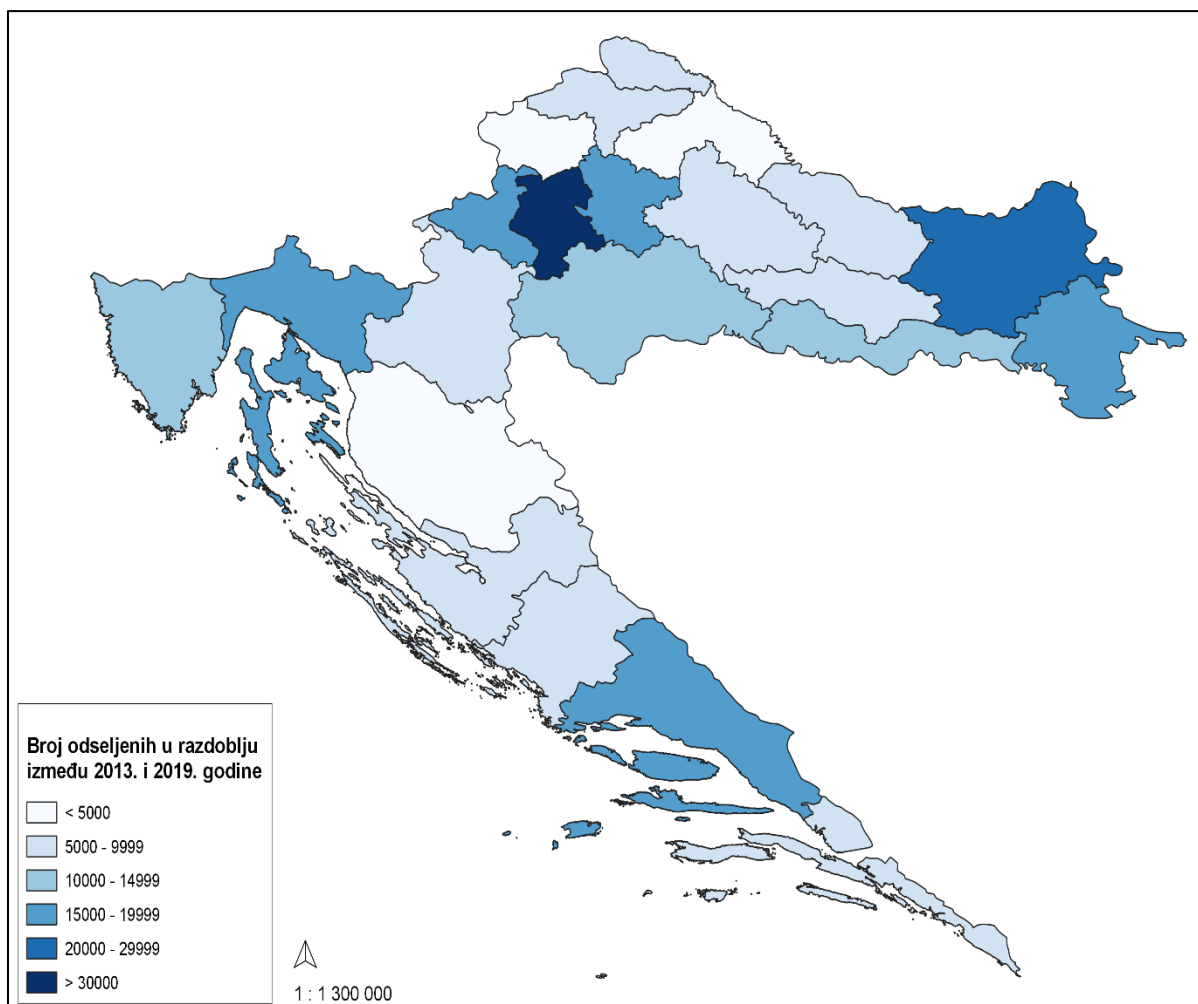
Zemlja odredišta	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	Ukupno
Njemačka	2 193	7 961	12 325	20 432	29 053	21 732	19 290	112 986
Austrija	770	2 000	3 234	2 164	2 706	2 607	2 916	16 397
Irski	35	131	265	1 917	2 676	2 051	1 343	8 418
Švedski	97	226	401	681	802	814	714	3 735
Ostale	12 167	10 540	13 426	11 242	12 115	12 311	15 885	87 686
Ukupno iseljenih iz RH	15 262	20 858	29 651	36 436	47 352	39 515	40 148	229 222

Izvor: Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018. i 2019. godini, Doseljeno i odseljeno stanovništvo u/iz Republike Hrvatske prema zemlji podrijetla/odredišta 2001. - 2018., privatna korespondencija; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

„Zemlje bismo primateljice najvećeg broja iseljenika iz Hrvatske stoga mogli podijeliti na tradicionalne, koje su iseljenike iz Hrvatske privlačile još u drugoj polovici 20. stoljeća, te one koje su odredištem hrvatskih iseljenika postale nešto novijeg datuma. Tradicionalne zemlje primateljice, poput Njemačke, Austrije, Švicarske ili Italije, zbog geografske blizine, relativno dobre prometne povezanosti te povijesno-političkih i ekonomskih odnosa poželjna su odredišta hrvatskih iseljenika bila još šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća kada je s ciljem „privremenog rada“ u inozemstvu Hrvatsku napustio veći broj radnih migranata. Iako je u početku riječ bila o privremenom karakteru njihove emigracije, s vremenom je odlazak većine migranata poprimio trajno obilježje, a tek se, prema pojedinim procjenama, trećina iseljenika vratila u domovinu (Čizmić i Živić, 2005). Tradicionalna odredišta koja su iseljenike iz Hrvatske privlačila još u spomenutom razdoblju i danas su najvažnije zemlje primitka hrvatskih emigranata“ (Balija, 2020, 12) što potvrđuje i podatak o 60,2 % ukupno iseljenih iz Hrvatske u 2019. godini upravo u te zemlje, dok je 2018. ili u godini vrhunca recentnog iseljeničkog vala, 2017., udio iseljenih u iste zemlje u ukupnom broju iseljenika iz Hrvatske bio još veći (DZS; Migracija stanovništva RH u 2017., Migracija stanovništva RH u 2018.). Pritom, poseban značaj prema udjelu useljenih već godinama unazad ima Njemačka, a potom Austrija.⁵⁷

⁵⁷ „Spomenuto potvrđuje već dobro znanu teoriju socijalnih migrantskih mreža i važnost tradicionalnih obiteljskih, rodbinskih, socijalnih i dr. veza koje migrantima omogućuju lakše integriranje u lokalne ekonomske i društvene tokove. Migrantske su mreže prema ovoj teoriji setovi interpersonalnih veza koje u područjima podrijetla i primitka povezuju prijašnje, sadašnje migrante i nemigrante, bilo putem krvnih srodstava, prijateljskih veza ili zajedničkog lokalnog porijekla. Smanjenjem troškova i rizika migriranja iste utječu na povećanje očekivanog neto dobitka, a time i na veću mogućnost migriranja“ (Massey i dr., 1993 prema Balija, 2020, 12).

Kratki osvrt na ishodišta migracija (Sl. 25) pokazuje nam kako su u razdoblju od ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju do danas (2013. - 2019.) iseljavanjem apsolutno najveći broj stanovnika izgubili Grad Zagreb (35 687) te Osječko-baranjska (20 132) i Vukovarsko-srijemska županija (17 945), dok je u istom razdoblju apsolutno najmanje stanovnika iselilo iz Krapinsko-zagorske (3 259), Ličko-senjske (3 269) i Koprivničko-križevačke županije (4 210).

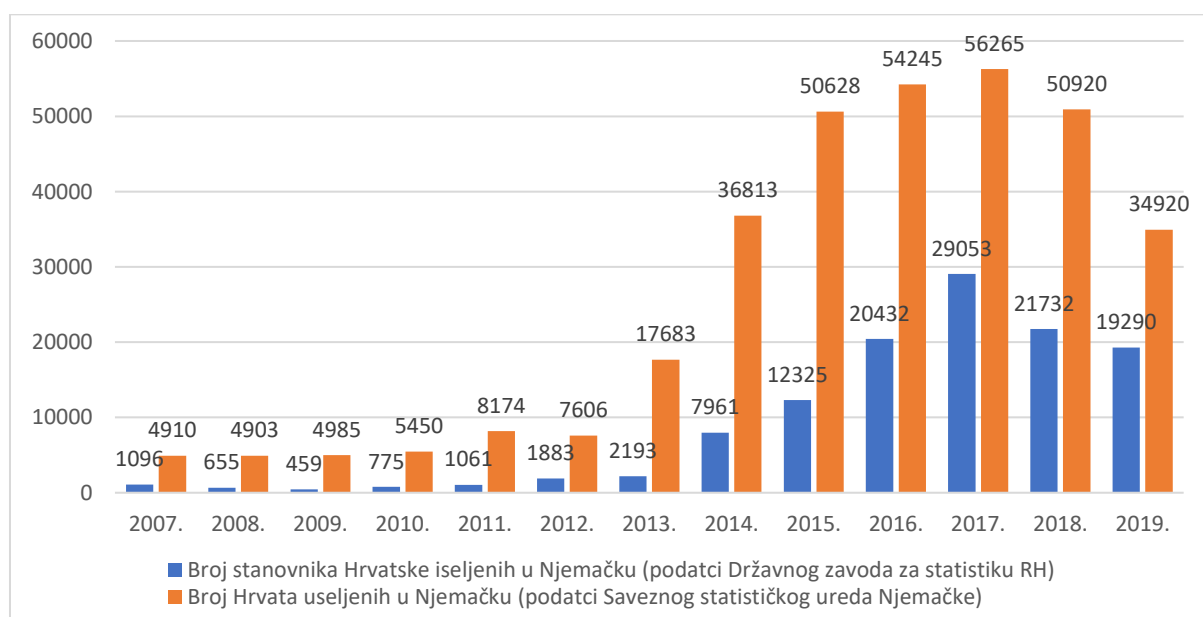
Sl. 25. Apsolutni broj odseljenih u inozemstvo u razdoblju od 2013. do 2019. godine, prema županijama podrijetla

Izvor: Migracija stanovništva Republike Hrvatske (2013. - 2019.), Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Godinama unazad „najprivlačnija destinacija ne samo za Hrvate, već i mnoge druge migrante, jest Njemačka. Spomenuto potvrđuju i podatci o najvećem broju imigranata godinama unazad, barem kada je riječ o europskim zemljama. Njemačka je tako u 2017. godini postala brojnija za 917 tisuća useljenika, dok su iza nje brojem istih slijedile UK, Španjolska, Francuska i Italija (Migration and migrant population statistics, Eurostat). Prema podacima Eurostata, 1. je siječnja 2018. godine u Njemačkoj živjelo oko 10 milijuna stranaca od kojih su najbrojniji Turci (1,33 milijuna), Poljaci (oko 758 tisuća), Sirijci (oko 655 tisuća), Rumunji i

Talijani (Main countries of citizenship and birth of the foreign/foreign-born population, Eurostat)“ (Balijs, 2020, 12). Podatci o njemačkim migracijama za 2018. godinu potvrđuju nastavak dotadašnjih trendova jer je 2018. godine broj useljenika u Njemačku bio za 400 000 (1 585 000 imigranta i 1 185 000 emigranata) veći od broja iseljenika (Immigration 2018, Statistisches Bundesamt), dok je 2019. godine Njemačka evidentirala 327 tisuća više useljenih, nego iseljenih (Statistisches Bundesamt, Migration in 2019)

Najprivlačnije odredište hrvatskih emigranata Njemačka je još od 2014. godine (DZS, Migracija stanovništva Republike Hrvatske 2014. - 2019.), a posljednji podatci pokazuju kako je 2019. godine čak 48 % od ukupnog broja iseljenih svoje boravište u Hrvatskoj zamijenilo onim u Njemačkoj (Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2019., DZS RH). Promotrimo li cijelo razdoblje recentnog iseljeničkog vala (2013. - 2019.), odnosno, razdoblje od ulaska Hrvatske u Europsku uniju do danas, u Njemačku je iselilo čak 112 986 osoba (Tab. 23) dok je posebno nagli porast iseljenih vidljiv u razdoblju 2013. - 2014. godine kao posljedica već spomenutog ulaska Hrvatske u Europsku uniju (Sl. 30). Sljedeći izraženiji porast iseljenih u Njemačku vidljiv je nakon 1. srpnja 2015. godine i ukidanja dvogodišnjeg ograničenog pristupa njemačkom tržištu rada za hrvatske državljane, a najveći apsolutni broj iseljenih u Njemačku (29 053) zabilježen je 2017. godine (Sl. 26). Prema posljednjim podacima Državnog zavoda za statistiku 2019. je godine Hrvatsku u pravcu Njemačke napustilo 19 290 osoba (Sl. 26). pri čemu su njih čak 99 % (19 094) bili hrvatski državljani (Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2019., DZS RH).

Sl. 26. Broj iseljenih iz Hrvatske i useljenih u Njemačku u razdoblju od 2007. do 2019. godine prema podacima DZS-a i Saveznog statističkog ureda Njemačke

Izvor: Migracija stanovništva RH 2007. – 2019. godine, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske; Ausländische Bevölkerung 2008 – 2020, Statistisches Bundesamt (Destatis), stanje 31. prosinca 2007. – 2019.

Iako su podaci Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske dovoljno zabrinjavajući, podaci Njemačkog saveznog zavoda za statistiku još su alarmantniji i u razdoblju recentnog iseljeničkog vala (2013. – 2019.) bilježe čak 301 274 useljenih Hrvata (Sl. 26). „Vidljiva razlika u broju iseljenika/useljenika rezultat je prije svega nepridržavanja obveze o odjavljivanju prebivališta prije iseljenja (Zakon o prebivalištu, Narodne novine 144/12, 158/13) kao i nepostojanja registra stanovništva u Republici Hrvatskoj koji bi kao takav predstavljao najtočniji izvor podataka o migraciji“ (Balija, 2020, 13). Osim toga, podaci se njemačkog zavoda za statistiku ne odnose samo na doseljenike iz Hrvatske već i na Hrvate čije je prethodno mjesto boravišta mogla biti, osim Hrvatske, bilo koja druga država⁵⁸.

Obzirom kako iseljavanje u Njemačku ne jenjava ni nekoliko godina nakon ulaska Hrvatske u Europsku Uniju, a obujam je povratnih tokova iz Njemačke mnogo manji, iz godine se u godinu razmjerno recentnom iseljavanju povećava broj Hrvata u Njemačkoj. Njihova je brojnost u razdoblju od 2013. do 2019. godine porasla za gotovo 200 000, a posebno intenzivan porast broja Hrvata u Njemačkoj vidljiv je, sukladno intenzitetu iseljavanja, u razdoblju od 2015. do 2017. godine, odnosno nakon isteka dvogodišnjeg ograničenog pristupa njemačkom tržištu rada za hrvatske državljane (Tab. 24).

Prema posljednjim dostupnim podacima, 2019. je godine Njemačka zabilježila porast od 38 085 Hrvata, od kojih je po prvi put useljeno njih 29 210, 5 710 njih je uselilo ponovno, a 3 165 je tamo rođeno (u istom je razdoblju izgubila 19 740 Hrvata, od čega je 10 430 njih iselilo, a 1 750 njih umrlo). Prema „stanju“ na dan 31. prosinca 2019. godine u Njemačkoj je živjelo 414 890 Hrvata od kojih je njih 52 375 tamo rođeno, dok su ostali doseljenici. Pritom, od ukupnog je broja rođenih u Njemačkoj njih 10 390 u starosti do šest godina (Ausländische Bevölkerung 2020, Statistisches Bundesamt).

⁵⁸ Pretpostavka je kako osim doseljenika iz Hrvatske velik udio u ukupnom broju useljenih Hrvata u Njemačku ima stanovništvo doseljeno iz Bosne i Hercegovine (Balija, 2020).

Tab. 24. Broj Hrvata u Njemačkoj u razdoblju od 2007. do 2019. godine

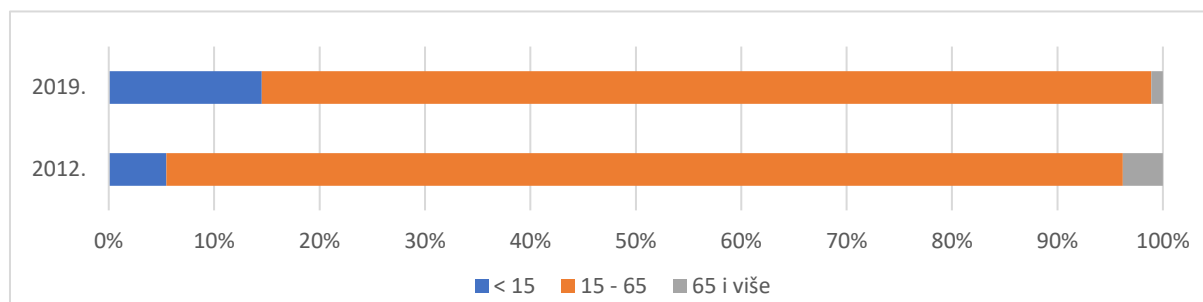
Godina	Broj hrvatskih državljana	Bazni indeks (2007. = 100)	Lančani indeks	Spol	
				Muškarci	Žene
2007.	225 309	100	-	110 391	114 918
2008.	223 056	99,0	99,0	108 789	114 267
2009.	221 222	98,2	99,2	107 447	113 775
2010.	220 199	97,7	99,5	106 974	113 225
2011.	223 014	98,9	101,3	108 532	114 482
2012.	224 971	99,9	100,9	109 739	115 232
2013.	240 543	106,8	106,9	119 164	121 379
2014.	263 347	116,9	109,5	134 339	129 008
2015.	297 895	132,2	113,1	155 543	142 352
2016.	332 605	147,6	111,7	175 680	156 925
2017.	367 900	163,3	110,6	196 365	171 535
2018.	395 665	175,6	107,5	212 020	183 645
2019.	414 890	184,1	104,9	222 065	192 825

Izvor: Ausländische Bevölkerung 2013, Ausländische Bevölkerung 2020; Statistisches Bundesamt (Destatis), stanje 31. prosinca 2007. – 2019.

Prema dužini boravka u Njemačkoj, najbrojnija je skupina Hrvata koji u Njemačkoj žive 1 – 4, odnosno 4 - 6 godina, ukupno 170 815 Hrvata, a nakon njih skupina nastanjenih u Njemačkoj 40 i više (90 315), odnosno 25 - 30 (43 500) godina (Ausländische Bevölkerung 2020, Statistisches Bundesamt). Spomenuti podatci jasno ukazuju na potonji i najintenzivnije valove iseljavanja Hrvata u smjeru Njemačke (Balija, 2020). Kada je riječ o prostornoj rasprostranjenosti Hrvata u Njemačkoj, više od polovice istih živi u dvije savezne pokrajine – Baden- Württembergu (122 835) i Bayernu (119 880).

Dobno-spolna struktura Hrvata u Njemačkoj pokazuje kako su 2019. godine najbrojniji bili useljenici u dobi od 20 do 45 godina, 60,5 % useljenih bili su muškarci, a u usporedbi s nekoliko ranijih godina, omjer među useljenim muškarcima i ženama je manji (Ausländische Bevölkerung 2020, Statistisches Bundesamt). Nastavno na već spomenuto i u posljednjih nekoliko godina sve intenzivnije iseljavanje maloljetnika (Sl. 27) njemački statistički podatci

potvrđuju novo obilježje recentnog emigracijskog vala – iseljavanje cijelih obitelji (Balija, 2020).

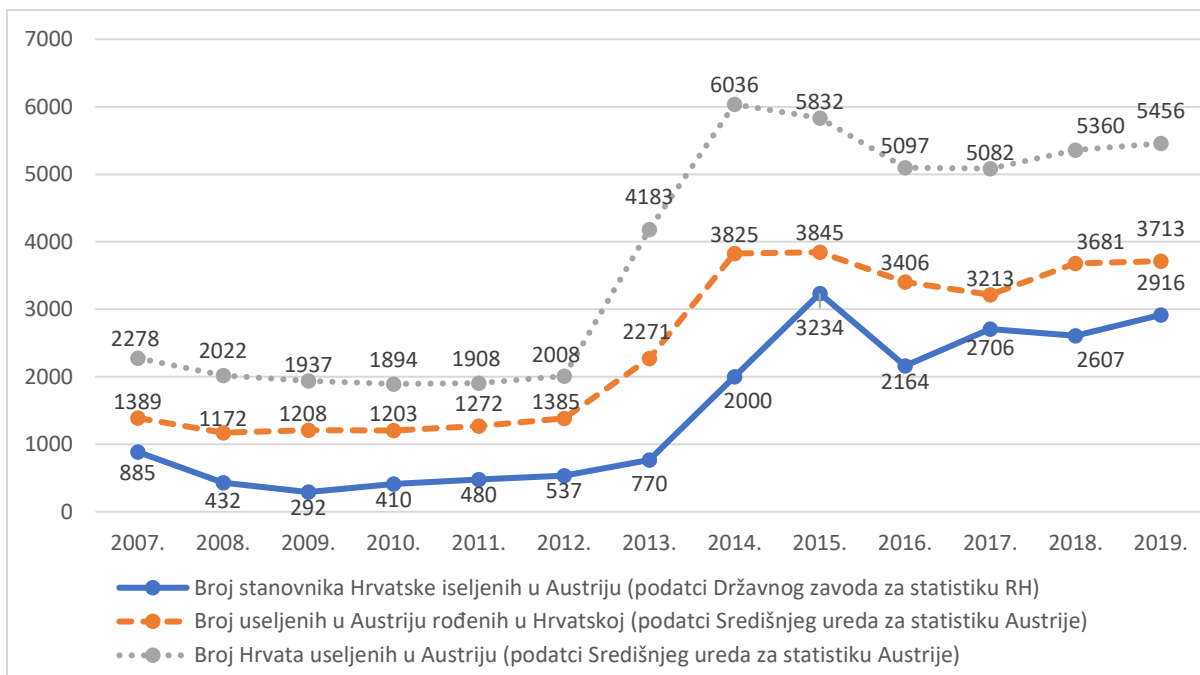

Sl. 27. Hrvati doseljeni u Njemačku 2012. i 2019. godine prema velikim dobnim skupinama

Izvor: Ausländische Bevölkerung 2013, Ausländische Bevölkerung 2020; Statistisches Bundesamt (Destatis), stanje 31. prosinca 2012. i 2019.

Nakon Njemačke, prema udjelu u ukupnom broju iseljenih iz Hrvatske u razdoblju nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju, slijedi Austrija. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku u razdoblju od 2013. – 2019. u Austriju je iseljeno 16 397 osoba, od čega njih 2 916 2019. godine. Dostupni podatci austrijskog zavoda za statistiku (Bevölkerung, Wanderungen mit dem Ausland, Statistik Austria) nešto su drugačiji i u istom razdoblju (2013. – 2019.) bilježe 37 073 useljenih Hrvata, odnosno 23 954 useljenih rođenih u Hrvatskoj (Sl. 28), a obzirom kako Austrija bilježi useljenike prema nacionalnosti i zemlji rođenja, primjer Austrije najbolje uprizzoruje problem tzv. *dvojne hrvatske emigracije* (Akrap, Strmota i Ivanda; 2017 prema Balija, 2020).

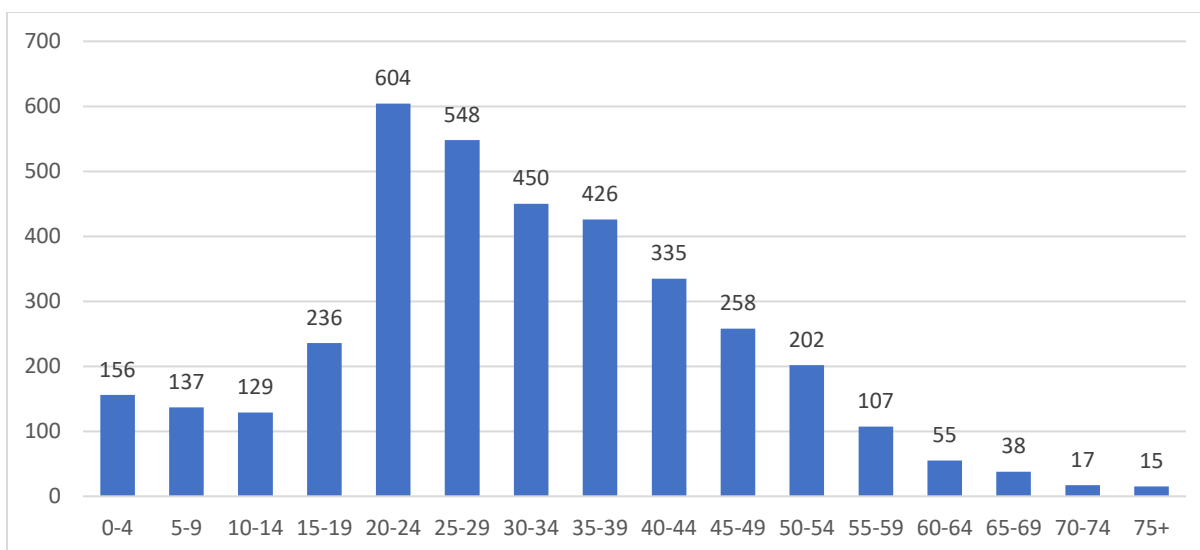
Podatci Središnjeg ureda za statistiku Austrije jasno pokazuju znatan porast broja useljenih Hrvata nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju, međutim, jasno bilježe i pad broja useljenih 2015., 2016. i 2017. godine te ponovni porast broja iseljenika 2018. i 2019. godine; porast iseljenika 2019. u odnosu na godinu ranije potvrđuju i podatci Državnog zavoda za statistiku RH (Sl. 28). Osim toga, vanjska je migracijska bilanca Austrije s Hrvatskom već dugi niz godina pozitivna, a isti je trend nastavljen i 2019. kada je u Austriju uselilo 5456 Hrvata, dok je istih iselilo tek 2596 (Wanderungen mit dem Ausland, Bevölkerung, Statistik Austria.).

Sl. 28. Broj iseljenih iz Hrvatske i useljenih u Austriju u razdoblju 2007. – 2019. godine prema podacima DZS-a i Središnjeg ureda za statistiku Austrije

Izvor: Migracija stanovništva Republike Hrvatske 2007. – 2019. godine, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske; Bevölkerung, Wanderungen mit dem Ausland; STATcube; Statistik Austria

Podatci austrijskog ureda za statistiku o dobnoj strukturi stanovništva rođenog u Hrvatskoj i useljenog u Austriju 2019. godine pokazuju kako je, kao i godinama ranije, riječ o odlasku mladih ljudi u najaktivnijoj radnoj i reproduktivnoj dobi; čak 54,6 % iseljenika u starosti je od 20 do 39 godina (Sl. 29).

Sl. 29. Dobna struktura useljenika u Austriju rođenih u Hrvatskoj, 2019. godina

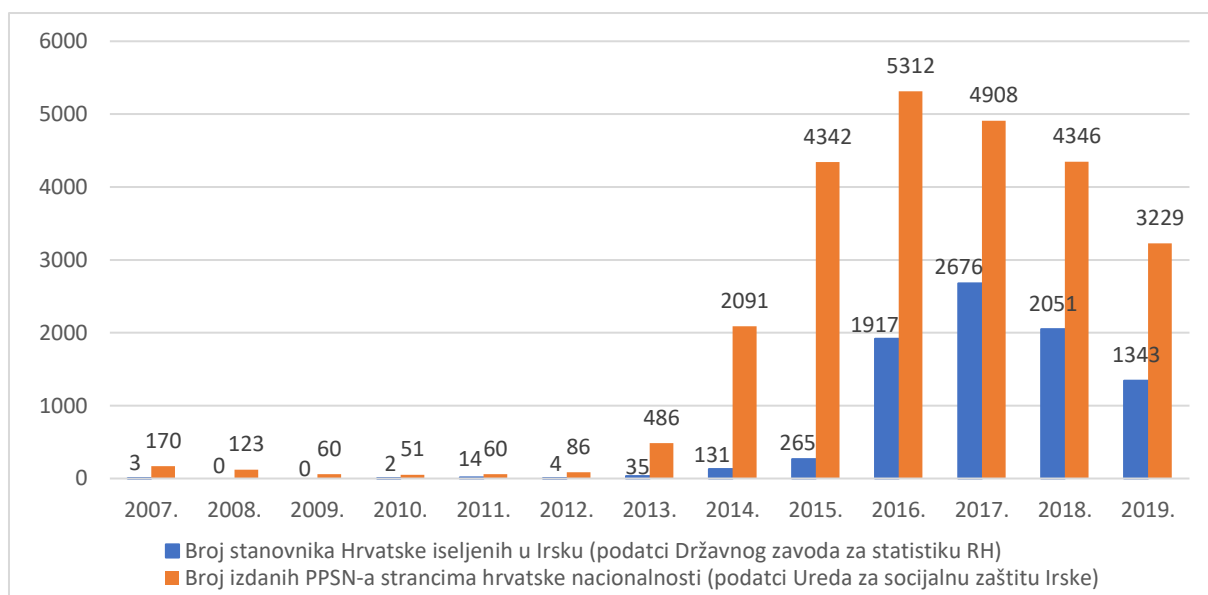
Izvor: STATcube, Statistik Austria

Osim toga, i podaci Središnjeg ureda za statistiku Austrije o iseljenim osobama do 15 godina starosti potvrđuju porast broja (i udjela) iseljenih cijelih obitelji; dok je 2012. godine od ukupnog broja useljenih u Austriju 7,2 % useljenika bilo mlađe od 15 godina, udio istih prema posljednjim je podacima za 2019. godinu bio 11,37 % (STATcube, Statistik Austria). „Naposljetku, važno je napomenuti kako bi broj iseljenih u Austriju bio i znatno veći da Austrija pristupom Hrvatske Europskoj uniji nije uvela restrikcije za protok hrvatskih radnika⁵⁹“ (Balija, 2020, 16), a isti su slobodan pristup austrijskom tržištu rada dobili tek 1. srpnja 2020. godine.

Pored Njemačke i Austrije kao jednih od tradicionalnih primateljica hrvatskog stanovništva, među najprivlačnijim bismo odredištima hrvatskih iseljenika posljednjih godina mogli izdvojiti Irsku i Švedsku. Posebno je pritom hrvatskim iseljenicima u razdoblju nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju bila privlačna Irska što potvrđuju i podaci o broju izdanih PPS brojeva⁶⁰ strancima hrvatske nacionalnosti. Potonjima je od ulaska Hrvatske u Uniju do danas (zaključno s 2019.) izdano 24 714 PPSN-a, dok je Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske u istom razdoblju evidentirao gotovo tri puta manje iseljenih u smjeru Irske, tek njih 8 418. Najveći je broj iseljenih Hrvata u Irsku zabilježen 2016. godine (5 312), a od tada je u neprestanom padu (Sl. 30). Obzirom kako su podaci Vlade Republike Irske vrlo ažurni, u prvaj je polovici 2020. godine također vidljiv pad izdanih PPS broja Hrvatima doseljenima u Irsku (674), pritom se većina istih odnosi na prvo tromjesečje 2020. godine. Usporedbe radi, u prvaj je polovici 2019. godine Hrvatima izdano 1 648 PPSN-a (Allocation of PPSNs 2019, Allocation of PPSNs 2020; DEASP).

⁵⁹ Zemlje Europske unije imaju pravo ograničiti pristup državljanima novih članica Europske unije najviše na sedam godina, po modelu 2+3+2 godine. Zadnje dvije godine ograničenje je moguće jedino u slučaju ukoliko se utvrdi kako bi potpuno otvaranje granica negativno utjecalo na domaće tržište rada. Kao jedan od razloga za otvaranje austrijskog tržišta za Hrvate tek 1. srpnja 2020. godine austrijska je vlada navela podatke o velikom broju nezaposlenih hrvatskih državljana koji tamo već žive. Osim toga, naveli su i činjenicu kako prijevremeno otvaranje tržišta rada za državljane Hrvatske ne bi rezultiralo povećanjem broja stručnjaka i visokokvalificiranih nego povećanjem broja nezaposlenih. Tržište je rada za radnike iz Hrvatske do 1. srpnja 2020. bilo samo djelomično zatvoreno, a poslodavcima iz Austrije omogućeno je bi.o zaposlenje hrvatskih radnika u preko 60 zanimanja koja su u Austriji deficitarna (Balija, 2020, 16).

⁶⁰ Broj se useljenika u Irsku procjenjuje prema broju izdanih PPSN-a (Personal Public Service Numbers), točnije identifikacijskih brojeva sličnih hrvatskom OIB-u, koji se koriste za brojne potrebe, od zapošljavanja do ostvarivanja socijalnih beneficija, a izdaje ga irsko Ministarstvo socijalne zaštite (Balija, 2020).

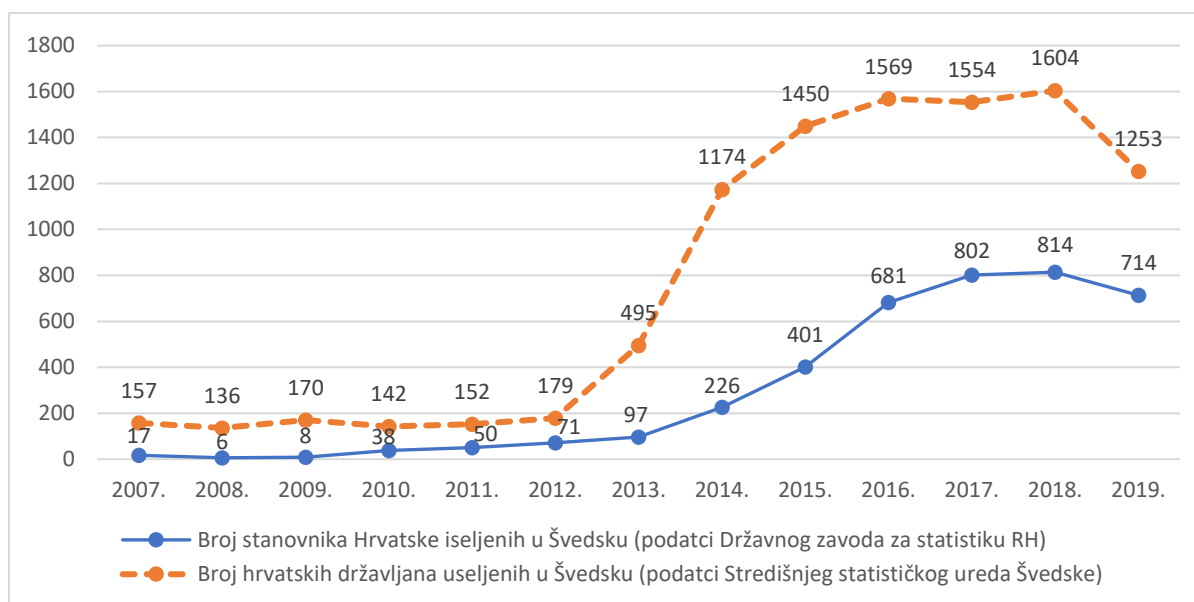

Sl. 30. Broj iseljenih iz Hrvatske i useljenih u Irsku u razdoblju 2007. – 2019. godine prema podacima DZS-a i Ureda za socijalnu zaštitu Irske

Izvor: Doseljeno i odseljeno stanovništvo u/iz Republike Hrvatske prema zemlji podrijetla/odredišta 2001. - 2018., privatna korespondencija, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske; Allocation of PPSNs 2007 – 2019, Department of Employment Affairs and Social Protection (DEASP)

„Broj iseljenih u Irsku možda i najbolje do sada uprizoruje u kojoj su mjeri podatci o vanjskoj migraciji Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske manjkavi i nepouzdana. Primjera radi, 2014. je godine prema podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske u Irsku iseljena 131 osoba, dok Ured za socijalnu zaštitu Irske iste godine bilježi 2091 izdani PPS broj. Osim toga, obzirom kako PPS brojem nisu obuhvaćeni članovi obitelji koji žive u Irskoj, a ne sudjeluju na tržištu rada, broj je iseljenih, a ujedno i razlika među podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske o broju iseljenih u Irsku i izdanih PPS brojeva Ministarstva socijalne zaštite Irske, moguće i osjetno veći“ (Balija, 2020, 17). Godine 2019. Hrvatska se prema broju odobrenih zahtjeva za PPSN (3 229) nalazila na devetom mjestu; nakon Ujedinjenog Kraljevstva (14 440), Rumunjske (14 121), Brazila (13 215), Indije (10 765), Španjolske (6 235), Italije (6 000), Poljske (5 400) i Francuske (Allocation of PPSNs in 2019, DEASP).

Poput Irske, nova su privlačna odredišta za Hrvate i skandinavske su zemlje, što potvrđuju i podatci o broju iseljenih u te zemlje, posebice nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju, pri čemu brojem useljenika među svim skandinavskim zemljama daleko predvodi Švedska (Balija, 2020).

Sl. 31. Broj iseljenih iz Hrvatske i useljenih u Švedsku u razdoblju 2007. – 2019. godine prema podacima DZS-a i Središnjeg statističkog ureda Švedske

Izvor: Migracija stanovništva Republike Hrvatske 2007. – 2019. godine, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske; Immigrations and emigrations by country of citizenship and sex 2007 – 2019; Statistics Sweden

Već pri prvom pogledu na sliku 31 jasno je vidljivo kako Središnji statistički ured Švedske, u usporedbi s podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, bilježi znatno veći obujam iseljavanja/useljavanja u istom smjeru. „Iako je razlika među podacima dviju statistika izrazito evidentna, iste pokazuju i određene sličnosti – prema podacima oba zavoda za statistiku jasno je vidljiv nagli porast broja iseljenika/useljenika nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju. Broj je useljenih 2013. godine tako bio gotovo trostruko veći u odnosu na samo godinu ranije“ (Balića, 2020, 19). Broj useljenih državljana Republike Hrvatske od tog je razdoblja u stalnom porastu s izuzetkom 2017. godine, kada je zabilježen gotovo neprimjetan pad od 15 useljenika manje u odnosu na 2016. godinu, te 2019. godine kada je zabilježen 351 useljenik manje nego 2018. (Immigrations and emigrations by country of citizenship and sex, Statistics Sweden). Usporedno s podacima Središnjeg statističkog ureda Švedske, podatci Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske 2019. godine u smjeru iste bilježe tek 714 iseljenih. Razmjer je među podacima vidljiv i ukoliko promotrimo cijelo razdoblje od ulaska Hrvatske u Europsku uniju; prema podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske u razdoblju od 2013. do 2019. u Švedsku su iseljena 3 735 stanovnika Hrvatske dok Središnji statistički ured Švedske u istom razdoblju bilježi 9 099 useljenih hrvatskih državljana (Migracija stanovništva Republike Hrvatske 2013. – 2019., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske; Immigrations and emigrations by country of citizenship and sex 2013 – 2019, Statistics Sweden).

Ranije spomenute metodološke prepreke istraživanje o emigraciji iz Hrvatske nužno su usmjerile na dostupne izvore podataka zemalja primateljica najvećeg broja hrvatskih iseljenika. Analiza istih potvrdila je kako publikacije Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske nisu istinski prikaz brojnosti hrvatske emigracije, a obujam emigracije znatno je veći od prikazanog u domaćoj statistici. Međutim, kada je riječ o inozemnim statistikama dolazimo do novog problema – razlike u prikupljanju podataka o useljenicima. Među promatranim dostupnim publikacijama zemalja useljavanja tako možemo naići na evidencije prema nacionalnosti, odnosno državljanstvu i mjestu rođenja. Spomenute su evidencije samim time neusporedive jer pojedine podrazumijevaju i Hrvate iz drugih zemalja, poput brojnih iz Bosne i Hercegovine. Stoga, iako podatci službenih statistika zemalja primateljica hrvatskog stanovništva predstavljaju jasniji prikaz egzodusa iz Hrvatske i dalje nam ne pružaju podatke o točnom broju iseljenika, a kvantifikacija vanjske migracije Republike Hrvatske sve do uspostave registra stanovništva ostaje tek na razini procjena (Balića, 2020).

Tab. 25. Broj useljenih Hrvata/rođenih u Hrvatskoj u Njemačku, Austriju, Irsku i Švedsku od 2013. do 2019. godine

Zemlja odredišta	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	Ukupno
Njemačka	17 683	36 813	50 628	54 245	56 265	50 920	34 920	301 274
Austrija*	4 183	6 036	5 832	5 097	5 082	5 360	5 456	37 073
Austrija**	2 271	3 825	3 845	3 406	3 213	3 681	3 713	23 954
Irška	486	2 091	4 342	5 312	4 908	4 346	3 229	24 714
Švedska	495	1 174	1 450	1 569	1 554	1 604	1 253	9 099
Ukupno*	22 847	46 114	62 252	66 223	67 809	62 230	44 858	372 160
Ukupno**	21 005	43 903	60 265	64 532	65 940	60 551	43 115	359 041

Izvor: Ausländische Bevölkerung 2014 - 2020; stanje 31. prosinca 20013. – 2019., Statistisches Bundesamt (Destatis); Wanderungen mit dem Ausland, Bevölkerung, STATcube, Statistik Austria; Allocation of PPSNs 2013 – 2019, Department of Employment Affairs and Social Protection (DEASP); Immigrations and emigrations by country of citizenship and sex 2013 – 2019, Statistics Sweden

*Broj Hrvata useljenih u Austriju (podatci Središnjeg ureda za statistiku Austrije)

** Broj useljenih u Austriju rođenih u Hrvatskoj (podatci Središnjeg ureda za statistiku Austrije)

Iako podatci službenih statistika Njemačke, Austrije, Irske i Švedske u razdoblju od 2013. do 2019. godine pokazuju oko 370 000 useljenih (Tab. 25) Hrvata/hrvatskih državljana/rođenih u Hrvatskoj (usporedno s podacima Državnog zavoda za statistiku koji u istom razdoblju evidentira 229 222 iseljenih), uzimajući u obzir procijenjeni udio Hrvata useljenih iz drugih zemalja, kao i iseljeno hrvatsko stanovništvo u druge članice Europske unije (osim Njemačke,

Austrije, Irske i Švedske) i ostale (europske) zemlje možemo procijeniti kako je Republiku Hrvatsku u razdoblju od 2013. do 2019. godine napustilo oko 350 000 ljudi.

4.3. Hrvatsko iseljeničko bogatstvo

Recentni val iseljavanja i broj iseljenog hrvatskog stanovništva u samo potonjih nekoliko godina, nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju, jasno ukazuju kako izvan granica Republike Hrvatske živi velik broj Hrvata. Prisjetimo li se pritom već spomenute višestoljetne tradicije iseljavanja iz Hrvatske, jasno je kako se hrvatsko iseljeničtvo diljem svijeta broji u milijunima te za domovinu koju obilježava prirodan pad, negativna vanjska migracijska bilanca, ukupna depopulacija, starenje stanovništva te posljedično sve neizvjesnija održivost svih osnovnih sustava zemlje, predstavlja velik demografski, gospodarski, financijski i svaki drugi potencijal; jedini potencijal koji može pridonijeti promjenama u pozitivnom smjeru. Prije postavljanja bilo kakvog modela revitalizacije potrebno je stoga procijeniti potencijal koji će biti temelj istoga.

4.3.1. Demografski potencijal

Povijesna konstanta te trajno i razmjerom vrlo intenzivno iseljavanje, posebice u razdobljima pojedinih iseljeničkih valova, pridonijelo je činjenici kako se hrvatski iseljenici danas mogu naći gotovo na svim kontinentima. Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske temeljem procjena hrvatskih diplomatskih misija i konzularnih ureda, katoličkih misija, kao i popisa stanovništva u državama u kojima borave hrvatski iseljenici i njihovi potomci navodi kako su zemlje s najvećim brojem Hrvata:

1. **SAD** - tradicionalno useljenička zemlja hrvatskih doseljenika u kojoj temeljem procjena Veleposlanstva Republike Hrvatske i Generalnih konzulata RH u SAD-u, Hrvatskih katoličkih misija, popisa stanovništva u SAD-u, te temeljem same procjene hrvatske zajednice danas živi oko 1.200.000 Hrvata i njihovih potomaka. Pritom, najbrojnije se hrvatske zajednice nalaze u Chicagu i okolici (oko 150.000), St. Louisu (oko 40.000), Detroitu (oko 7000), San Pedru (oko 35.000), San Joseu (oko 5000), New Yorku, New Jerseyu i Connecticutu (oko 80.000 osoba hrvatskog podrijetla),
2. **Njemačka** - koju su Hrvati počeli naseljavati još u 19. stoljeću, posebno intenzivno nakon Drugog svjetskog rata kada dolazi do velike potrebe za radnom snagom, šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća te u recentnom iseljeničkom valu. Prema podacima Saveznog statističkog ureda u SR Njemačkoj je na dan 31.12.2019. živjelo 414.890 hrvatskih državljana, pritom u potonje nisu ubrojani i oni koji imaju

dvostruko državljanstvo, primjerice djeca rođena u posljednjih nekoliko godina u hrvatskim etničkim brakovima, a koja su rođenjem dobila njemačko državljanstvo,

3. **Kanada** - u kojoj temeljem procjene Veleposlanstva RH i Generalnog konzulata u Kanadi, Hrvatskih katoličkih misija, popisa stanovništva Kanade, te samih procjena hrvatske zajednice danas živi oko 250.000 hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka. Najviše Hrvata nastanjeno je u provincijama Ontario, British Columbia, Alberta, Quebec i Manitoba, te u gradovima Toronto, Mississauga, Vancouver, Montreal, Winnipeg, Calgary, itd., a prva je generacija hrvatskih iseljenika, njih 6 – 10 tisuća, stigla u Kanadu između 1890. i 1914. godine,
4. **Australija** - u kojoj sukladno australskom popisu stanovništva iz 2016. danas živi 176 952 Hrvata i njihovih potomaka, pritom, 43 688 ih je rođeno u Republici Hrvatskoj, a 133 264 njih su australski stanovnici hrvatskog podrijetla. Ipak, prema procjenama, danas u Australiji živi više od 250 000 Hrvata i njihovih potomaka. Australija se ubraja u tradicionalnu useljeničku zemlju u koju hrvatski doseljenici useljavaju već u drugoj polovici 19. stoljeća, a središte ranog iseljavanja bio je Perth, zajedno s tada jedinom iseljeničkom lukom Fremantle,
5. **Argentina** - u koju su Hrvati pojedinačno počeli dolaziti već od sredine 18. stoljeća, a u većem broju nakon 1848. godine. Iako nije moguće u potpunosti točno odrediti koliko Hrvata i njihovih potomaka danas živi u Argentini, Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske procjenjuje kako u istoj živi oko 250.000 Hrvata.

Zemlje su to (uz Austriju, Belgiju, Luksemburg, Čile, Dansku, Francusku, Italiju, Nizozemsku, Norvešku, Novi Zeland, Peru, Švicarsku itd.) klasičnog hrvatskog iseljeničtva koje bismo mogli, obzirom na podatke o procjenama već spomenutih konzularnih ureda, hrvatskih katoličkih misija te dostupnih službenih statističkih publikacija tradicionalnih i novih zemalja primateljica hrvatskog stanovništva, sa sredinom 2019. godine procijeniti na oko 3,4 – 3,5 milijuna diljem svijeta.

Drugu skupinu demografskog potencijala Republike Hrvatske predstavljaju Hrvati u Bosni i Hercegovini kojih je u vrijeme popisa 1991. godine bilo 769 852 (17,4 % od ukupnog stanovništva BiH). Broj je istih 2013. godine smanjen na 544 780, udio je Hrvata u ukupnoj populaciji BiH iznosio 15,4 % (Popis 2013 u BiH), a vidljivo smanjenje od 200 000 Hrvata u spomenutom je razdoblju uglavnom posljedica ratnih stradanja. Nekoliko godina kasnije, obzirom na trend iseljavanja Hrvata iz BiH u Hrvatsku, Njemačku i druge zapadnoeuropske zemlje, negativne pokazatelje prirodnog kretanja, ali i kao posljedica upitne metodološke obrade rezultata Popisa 2013. i samog popisivanja, procjenjujemo kako bi danas istih moglo

biti oko 150 000 manje, odnosno, oko 400 000. Iako su do prije desetak godina i pojave negativnog vanjskog migracijskog salda Republike Hrvatske Hrvati iz BiH imali na godišnjim razinama najveći udio u ukupnom broju useljenih osoba (oko 60 %) i time predstavljali najveći useljenički potencijal Hrvatske (potvrđuju to i podatci Državnog zavoda za statistiku RH), danas, nakon intenzivnog iseljavanja iz BiH, ali i obzirom na sve demografske pokazatelje BiH i Hrvata kao njenog konstitutivnog naroda, posebice strukturu prema starosti i pokazatelje prirodnog kretanja, demografski je potencijal Hrvata u BiH u sve većoj mjeri upitan.

Posljednju skupinu čine Hrvati kao manjinske skupine u okolnim europskim zemljama, odnosno u 12 europskih država: Republici Austriji, Republici Bugarskoj, Crnoj Gori, Češkoj Republici, Talijanskoj Republici, Republici Kosovo, Mađarskoj, Republici Sjevernoj Makedoniji, Rumunjskoj, Slovačkoj Republici, Republici Sloveniji i Republici Srbiji (Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske). Ukupno bi Hrvata u potonje spomenutim zemljama, ukoliko izostavimo iseljenike recentnog emigracijskog vala u smjeru Austrije, Slovenije i Italije koje su i danas, jednako kao i ranije, odredište određenog broja hrvatskih iseljenika, moglo biti oko 200 000.⁶¹ Međutim, s manjinskim je hrvatskim stanovništvom jednak slučaj kao i s Hrvatima u BiH. Obzirom kako velik dio navedenih zemalja obilježavaju (gotovo jednaki) negativni demografski trendovi kao i Hrvatsku, izuzmemo li iz procjene ponovno doseljenike u recentnom iseljeničkom valu, koji čine uglavnom mlado, radno sposobno i potencijalno reproduktivno stanovništvo, demografski je potencijal i ove skupine hrvatskog iseljavanja vrlo upitan.

Sumiramo li zaključno sve prethodno iznesene procjene, izvan Hrvatske brojimo:

- a) 3,4 - 3,5 milijuna klasičnih hrvatskih iseljenika,
- b) oko 400 000 Hrvata u BiH,
- c) oko 200 000 Hrvata manjinskog stanovništva okolnih europskih zemalja.

Osvrnemo li pritom na podatke Državnog zavoda za statistiku koji krajem 2019. godine procjenjuje kako Republika Hrvatska unutar svojih granica broji 4 058 165 stanovnika (Statistika u nizu, DZS RH) te uzmemo li u obzir kako zbog prethodno spomenutih metodoloških prepreka pri praćenju i analizi prostornog kretanja stanovništva broj stanovnika Republike Hrvatske zasigurno ispod 4 milijuna, vrlo je izvjesno kako Hrvatska izvan svojih granica broji više stanovnika nego unutar istih.

Dodatno o demografskom potencijalu klasičnog hrvatskog iseljavanja govori i podatak o 38 891 Hrvata u samo jednom njemačkom gradu – Münchenu (Bevölkerung am 31.12.2019,

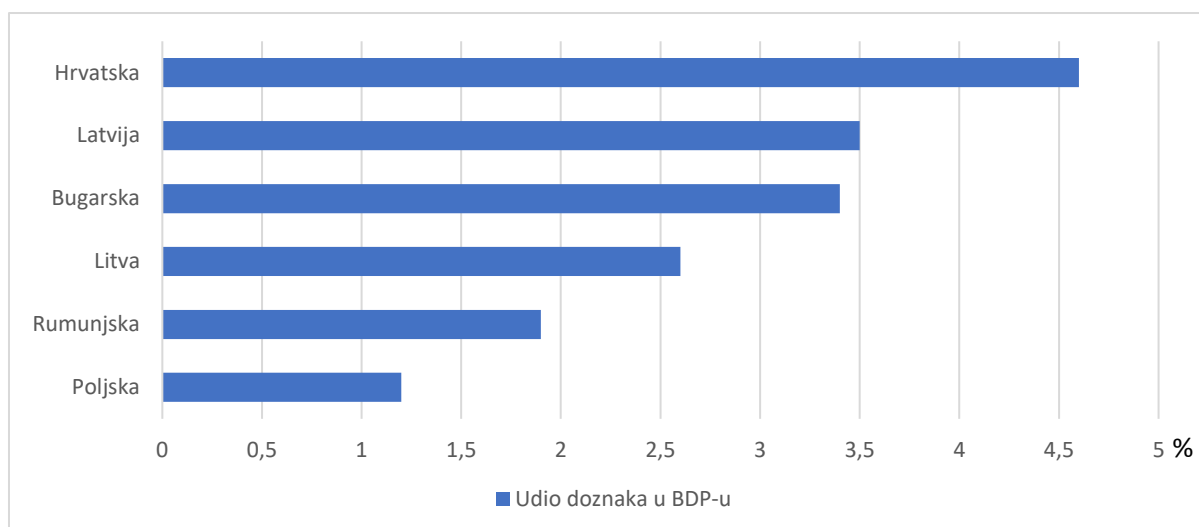
⁶¹ Hrvatski su doseljenici u Austriju, Sloveniju i Italiju u razdoblju recentnog iseljeničkog vala iz Republike Hrvatske u potonjim procjenama obuhvaćeni skupinom klasičnog hrvatskog iseljavanja.

Das offizielle Stadtportal für München). Preostaje nam vidjeti koliko će gradova u Hrvatskoj Popisom 2021. zabilježiti više stanovnika od istoga. Osim toga, dok Hrvatska već više od dva desetljeća bilježi prirodni pad, a broj je rođene djece svakim novim podatkom Državnog zavoda za statistiku sve manji, broj hrvatske djece rođene u Njemačkoj iz godine je u godinu sve veći; potvrđuju to godišnje publikacije Njemačke o stranom stanovništvu (Ausländische Bevölkerung, Statistisches Bundesamt).

4.3.2. Gospodarski, financijski i politički potencijal

Iseljenički su trendovi i rad iseljenika u inozemstvu povezani s bezgotovinskim transferima u domicilnu zemlju koji predstavljaju važan i stabilan izvor sredstava i imaju značajan utjecaj na smanjenje siromaštva u domovini. Privremenim ili trajnim boravkom/odlaskom iseljenika i njihovim radom u inozemstvu postaju dohotkom rezidentnog kućanstva te kao takvi financiraju dio gospodarskog rasta domovine. Prema posljednjim podacima Svjetske banke 2018. su godine hrvatski iseljenici u Republiku Hrvatsku poslali oko 2,8 milijardi američkih dolara (Migration and Remittances, The World Bank). Iako Hrvatska već duži niz godina ima razmjerno visoku vrijednost osobnih doznaka u odnosu na veličinu gospodarstva, ulaskom u Europsku uniju i time uvjetovanim intenzivnim iseljavanjem zabilježen je primjetan rast istih.

Sukladno ranije spomenutim europskim migracijskim trendovima države su članice središnje i istočne Europe ujedno i zemlje kojima je vrijednost osobnih doznaka najviša u odnosu na veličinu gospodarstva (Sl. 32). Pritom, posebno se ističe Hrvatska koja od svih zemalja članica Europske unije ima najvišu vrijednost doznaka u razmjeru s veličinom gospodarstva, oko 4,6 % nacionalnog BDP-a. Posebno je tome pridonijela činjenica kako je Hrvatska kasnije od navedenih zemalja postala članicom Europske unije, stoga se europsko tržište rada njenom stanovništvu otvorilo također kasnije, a osim toga, sam je trenutak pristupanja Uniji nastupio nakon nekoliko godina trajanja gospodarske krize i visoke stope nezaposlenosti.

Sl. 32. Udio iseljeničkih doznaka u BDP-u izdvojenih europskih zemalja 2018. (u %)

Izvor: Migration and Remittances, The World Bank

Godišnje iseljenici u Hrvatsku pošalju doznaka u vrijednosti od 17,9 milijardi kuna koje ulaze u financijski sustav Republike Hrvatske. Potonje pritom podrazumijeva samo bezgotovinske transfere dok dodatnih nekoliko milijardi u zemlju ulazi u tzv. „pocket money“ obliku, odnosno gotovinski. Sredstva su to koja šalju članovima svoje obitelji u domovini, a tome bismo mogli dodati i udio koji Hrvati izvan zemlje ostvaruju u turističkom bruto proizvodu te njihov doprinos u vanjskotrgovinskoj bilanci sa zemljama u kojima oni žive.

Obzirom kako hrvatski iseljenici godišnje u domovinu pošalju doznaka u vrijednosti većoj od izravnih inozemnih ulaganja u Hrvatsku, koja su primjerice 2019. godine iznosila 1,24 milijarde eura (oko 9,3 milijarde kuna), odnosno za 19 % više nego 2018. godine (HNB, Inozemna izravna ulaganja), jasno je kako hrvatsko iseljeničtvo predstavlja veliki financijski potencijal. Ukoliko pritom u obzir uzmemo i snažan idealizam prema domovini velikog dijela iseljenih Hrvata, bez obzira što se većina njih ne planira vratiti u zemlju porijekla, investicijski potencijal iseljeničtva mogao bi značiti važan iskorak za Hrvatsku.

Potencijal je hrvatskog iseljeničtva nužno na potrebnim razinama prepoznati i stvoriti razvojni program koji će na gospodarskom planu povezati Hrvatsku i uspješne hrvatske iseljenike – poduzetnike i znanstvenike, posebice one koji su svoje obrazovanje stjecali na svjetski priznatim sveučilištima, a isti se broje moguće i u nekoliko stotina tisuća. Socijalni, tehnološki i inovacijski kapital koji su stekli u iseljeničtvu na taj bi se način transferirao, investirao i primijenio u domovini, bez obzira na njihovu ideju o povratku u Hrvatsku ili ostanku u iseljeničtvu. Uzmemo li u obzir kako izvan Hrvatske živi oko 4 milijuna ljudi hrvatskog podrijetla, njihovu razinu obrazovanja, brojna uspješna poduzeća u vlasništvu istih (nekoliko stotina poduzeća koja svojim proizvodima i uslugama sudjeluju na svjetskom tržištu,

a neka od njih zapošljavaju i više od 1 000 radnika), znanje, iskustvo, kapital, poznanstva i sl. jasno je o kakvom je gospodarskom, odnosno financijskom potencijalu riječ.

Osim gospodarskog i financijskog, hrvatsko iseljeničtvo predstavlja veliki politički potencijal, međutim, nerijetko su danas, kao i nekoliko desetljeća ranije, smatrani političkim neprijateljem. Potrebno je prihvatiti njihovo uključivanje u gospodarski, financijski i politički život Hrvatske i odmaknuti se od pretpostavke kako su novije generacije iseljenika prema političkom opredjeljenju poput generacije iseljene nekoliko desetljeća ranije, jer isti danas žive u uređenim državama drugih političkih sustava. Dovoljan bi početni prijateljski iskorak prema hrvatskom iseljeničtvu i uključivanju istih u politički život Republike Hrvatske bilo primjerice omogućavanje dopisnog/elektroničkog glasovanja, a prepoznavanje njihovog punog potencijala (demografskog, gospodarskog, financijskog, političkog, intelektualnog i inog) za zemlju koja izvan svojih granica broji jednako (i više) stanovništva kao i unutar istih, uz smislenu strategiju predstavlja svijetlu budućnost u svim razvojnim sferama.

5. MIGRACIJSKE PROJEKCIJE I MODELI

Projekcije su iznimno važna metoda ne samo u demografskoj znanosti, nego i u planiranju društvenog, gospodarskog i svakog drugog razvoja zemlje. Posebno su važne za kreiranje slike o budućem kretanju i promjenama u strukturama stanovništva, odnosno za određivanje buduće demografske politike te ukazuju na mogući razvoj stanovništva na osnovu pretpostavki koje mogu, ali i ne moraju biti ostvarive u doba njihova postavljanja.

5.1. Projekcijske pretpostavke

Prethodno je u radu prikazano kako su se negativni demografski trendovi utvrđeni Popisom 2011. nastavili i nakon iste, a osim nastavka prirodnog pada stanovništva, ulaskom je Hrvatske u Europsku uniju uslijedio i snažan val iseljavanja. Podatci su Državnog zavoda za statistiku o migracijama Republike Hrvatske nakon 2017. godine, kada je zabilježen vrhunac recentnog iseljeničkog vala, ukazali na postupno smanjenje broja iseljenih, a isto potvrđuju i posljednje dostupne publikacije zavoda za statistiku zemalja u koje iseljava najveći dio hrvatskog stanovništva, s izuzetkom tek pokoje zemlje poput Austrije. Pritom, smanjenje broja iseljenih nije rezultat pozitivnih gospodarskih, političkih i drugih promjena u zemlji već logičan slijed zbivanja. Nemoguće je očekivati kako će iseljavanje snažnog intenziteta trajati zauvijek, stoga kada je riječ o budućem razdoblju, pretpostavka je kako će iseljavanje u narednim godinama slabiti, no ne zbog slabljenja motiva za iseljavanjem, već zbog smanjenja potencijala ljudi koji mogu iseliti (Balija, 2020). Istovremeno, nedostatak radnika u pojedinim djelatnostima vodit će povećanju godišnjih kvota dozvola za strane radnike što istovremeno dovodi do porasta broja useljenika, uglavnom iz Hrvatskoj susjednih i okolnih zemalja poput BiH, Srbije, Kosova, Republike Sjeverne Makedonije, Albanije itd., a isto je vidljivo već u podacima Državnog zavoda za statistiku o migracijama Republike Hrvatske u 2019. godini. Projekcije je budućeg kretanja broja i struktura stanovništva stoga logično temeljiti na upravo spomenutim pretpostavkama migracijskih kretanja nakon 2020. godine.

Međutim, čak i uz pretpostavku kako će nakon 2020. godine Hrvatska imati veći broj useljenih nego iseljenih, a razina fertiliteta zadržat će se na današnjoj razini, Hrvatsku očekuje velik pad broja stanovnika. Prema navedenim pretpostavkama, Hrvatska bi 2051. godine mogla imati tek oko 3,15 milijuna stanovnika (Akrap, 2019), a uz pad ukupnoga broja stanovnika vidljivi su i poremećaji u dobnom sastavu stanovništva (Tab. 26).

Tab. 26. Kretanje ukupnoga broja stanovnika po velikim dobnim skupinama prema popisima stanovništva od 1961. do 2011. godine i projekcije stanovništva do 2051. godine

Godina	Ukupan broj stanovnika po dobnim skupinama				
	Ukupno	0-14 godina	15-64 godine	65 i više	Nepoznato
1961.*	4 159 696	1 132 067	2 714 721	308 255	4 653
1971.*	4 169 887	979 447	2 745 780	425 330	19 330
1981.*	4 391 139	922 341	2 924 108	523 227	21 463
1991.*	4 499 049	888 267	3 026 775	550 040	33 967
2001.*	4 200 214	723 243	2 782 687	682 487	11 797
2011.*	4 284 889	652 428	2 873 828	758 633	
2016.**	4 056 000	590 000	2 656 000	810 000	
2021.**	3 882 700	554 300	2 455 900	872 500	
2031.**	3 673 300	474 300	2 232 900	966 100	
2041.**	3 420 600	424 500	2 036 600	959 500	
2051.**	3 149 500	379 600	1 826 100	943 800	
Struktura (u %)					
1961.*	100,0	27,2	65,3	7,4	0,1
1971.*	100,0	23,5	65,8	10,2	0,5
1981.*	100,0	21,0	66,6	11,9	0,5
1991.*	100,0	19,7	67,3	12,2	0,8
2001.*	100,0	17,2	66,3	16,2	0,3
2011.*	100,0	15,2	67,1	17,7	
2016.**	100,0	14,5	65,5	20,0	
2021.**	100,0	14,3	63,3	22,5	
2031.**	100,0	12,9	60,8	26,3	
2041.**	100,0	12,4	59,5	28,1	
2051.**	100,0	12,1	58,0	30,0	

Izvor: Akrap, 2019.

*Podatci o broju stanovnika dostupni na stranicama DZS-a za popise 1971. 1981., 1991. i 2001. svedeni na razinu usporedivosti s podacima popisa 2011. odnosno podatci popisa od 1971. do 2001. ne uključuju osobe popisane u inozemstvu

**Procijenjen ukupan broj stanovnika sredinom 2016. godine i projekcije stanovništva za 2021., 2031., 2041. i 2051. godinu

Dok je prema podacima Popisa 2011. godine udio starih 65 i više godina u ukupnom stanovništvu bio 17,7 %, do 2051. godine udio će istih porasti čak na 30 %. Smanjenje broja stanovnika u dobi od 15 do 64 godine za oko milijun stanovnika posebno će se negativno odraziti na osnovne sustave zemlje, osobito ako tome pridodamo činjenicu kako će se u istom razdoblju broj mladih do 14 godina također smanjiti, za oko 273 tisuće, a broj će se starijih od 65 godina povećati za oko 185 tisuća. Pritom, posebno je negativna činjenica kako će se broj ženskog fertilnog stanovništva s godinama također smanjivati, upravo zbog sve malobrojnijih mladih naraštaja. Dobna struktura stanovništva Republike Hrvatske u obliku je „urne”, a ista slikovito ukazuje i na buduće demografske trendove ukoliko se u Hrvatskoj ne počnu provoditi sveobuhvatne mjere populacijske politike. Obzirom na dugogodišnje negativne demografske trendove, čak i uz velike napore i pozitivan preokret u demografskoj politici, nemoguće je izbjeći negativne učinke dosadašnjih demografskih kretanja (Akrap, 2019).

Sukladno već spomenutom broj bi se iseljenika iz Hrvatske i u normalnim razvojnim uvjetima iz godine u godinu postupno smanjivao, a nekoliko godina nakon smanjio na minimalnu razinu. Međutim, pandemija uzrokovana bolešću COVID-19 i njome izazvane prilike koje su obilježile Hrvatsku, ali i ostatak svijeta 2020. godine, drastično će utjecati na dosadašnja migracijska kretanja. Potonje još jednom potvrđuje kako projekcije migracijskih kretanja (u usporedbi s projekcijama fertiliteta i mortaliteta) zbog svoje dinamičnosti, neujednačenosti migracijskih tokova, već spomenutih metodoloških prepreka, nepouzdanog načina evidentiranja kao i raznolikih motiva istih, počivaju na izrazito nestabilnim osnovama. Posebno na njih utječu ratna zbivanja te gospodarske, društvene i druge krize, stoga je u okolnostima 2020. godine bilo kakve projekcije temeljene na prošlim dugogodišnjim trendovima i sadašnjem stanju vrlo teško postaviti.

Podatci bi Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske za 2020. godinu, posebno zbog spomenute pandemije, mogli nakon dugo godina pokazati veći broj useljenih nego iseljenih. Kriza prouzročena koronavirusom zasigurno će potaknuti velik broj iseljenika na povratak u domovinu, prije svega jer će zamjetan dio njih zbog statusa stranaca među prvima ostajati bez poslova, ali i kako bi cijelo razdoblje krize proveli uz obitelj u Hrvatskoj i izbjegli potencijalne velike troškove u inozemstvu, u slučaju obolijevanja ili dužeg trajanja razdoblja krize. Potonje se posebno odnosi na iseljene u recentnom iseljeničkom valu koji se još uvijek nisu u potpunosti integrirali u društvo zemalja primitka. Pritom, osim u 2020. njihov je povratak moguć i u sljedećih nekoliko godina, a broj bi povratnika/useljenika mogao biti i u visini od nekoliko desetaka tisuća. Osim toga, u uvjetima krize uzrokovane pandemijom, pad zaposlenosti imigranata kao i smanjenje nadnica, osim povratnih migracija, za posljedicu će

moгуće imati i pad doznaka iseljenika za oko 20 % u 2020. godini (Sharpest Decline of Remittances in Recent History, The World Bank), a isto će dodatno utjecati na ionako virusnom krizom izrazito destabilizirana gospodarstva određinih zemalja.

Istovremeno, u uvjetima pandemijske krize manje će se ljudi nego inače odlučiti na odlazak iz zemlje, a otvaranje će austrijskog tržišta za hrvatske radnike vrlo vjerojatno u podacima o migraciji stanovništva Republike Hrvatske za 2020. godinu proći gotovo nezamijećeno. Potvrđuju to i vrlo ažurni podatci Ureda za socijalnu zaštitu Irske koji je u prvih šest mjeseci 2019. godine zabilježio 1 648 useljenih Hrvata (izdanih PPSN-a), dok je broj istih u razdoblju od siječnja do lipnja 2020. godine bio 674. Pritom, najveći je broj Hrvata uselio u Irsku u razdoblju od siječnja do ožujka kada spomenuta pandemija još uvijek nije dosegla vrhunac, dok je u posljednja tri mjeseca (od travnja do lipnja 2020. godine) u Irsku uselilo tek 140 Hrvata (Tab. 27).

Tab. 27. Broj izdanih PPSN-a Hrvatima useljenima u Irsku u prvih šest mjeseci 2019. i 2020. godine

Godina	Siječanj	Veljača	Ožujak	Travanj	Svibanj	Lipanj	Ukupno
2019.	298	295	311	290	298	156	1 648
2020.	176	205	153	71	46	23	674

Izvor: Allocation of PPSNs 2019, 2020; Department of Employment Affairs and Social Protection (DEASP)

Osim Ureda za socijalnu zaštitu Irske, njemački statistički zavod izvještava kako je prema privremenim podacima o migracijskim kretanjima u prvoj polovici 2020. godine broj useljenika u odnosu na pristigle u istom razdoblju 2019. godine manji za oko 30 % (Statistisches Bundesamt, Press release No. 384).

Širenje je koronavirusa pojava koja je nakon gospodarske krize desetak godina ranije najviše uzdrmala svjetsko gospodarstvo, stoga je vrlo izvjesno kako će sve ekonomije i društva svijeta posljedice zbog smanjenja poslovnih aktivnosti u svrhu zaštite zdravlja ljudi osjećati i godinama nakon kraja pandemije. Pritom, s brojnim se posljedicama neće susretati samo pojedinci, već i država na najvišoj razini, upravo zbog fiskalnih i monetarnih stimulansa gospodarstvu u toku gotovo cijelog razdoblja pandemije. Usporedno s ostalim europskim zemljama, moguće je pretpostaviti kako će Hrvatska imati posebno velike posljedice na ukupno gospodarstvo upravo zbog visokog udjela prihoda od turizma u BDP-u. Povoljna se pritom ne čine ni predviđanja Svjetske turističke organizacije koja navode kako je u 2020. godini moguć pad broja međunarodnih turista za čak 60-80% u odnosu na 2019. godinu (UNWTO Reports). Obzirom na ionako nepovoljne gospodarske prilike u Hrvatskoj koje će nakon kraja pandemije

očigledno biti još izraženije, a uz izostanak većih državnih intervencija, jasno je kako će se snažnija gospodarstva zapadnih europskih zemalja oporaviti od recentne krize znatno brže od hrvatskog, stoga je u godinama ispred nas moguć novi val iseljavanja, ponovno mladih, obrazovanih, cijelih obitelji... Uz novi val iseljavanja i dosadašnje negativne pokazatelje prirodnog kretanja i starenja stanovništva broj će se rođene djece na godišnjoj razini drastično smanjiti, moguće ispod 30 000, dok će istovremeno broj umrlih biti dvostruko veći. Pritom, starih će 65 godina i više biti dvostruko više nego mladih u starosti od 0 do 14 godina. Ukoliko se potonje pretpostavke ostvare, Hrvatskoj će se u vrlo kratkom vremenu smanjiti već ionako neodrživa baza onih koji tvore osnovicu za kvalitetno funkcioniranje svih osnovnih sustava zemlje, posebno mirovinskog, koji će se nastavkom iseljavanja i negativnih pokazatelja prirodnog kretanja stanovništva slomiti pod opterećenjem od tri neaktivna na jednog aktivnog osiguranika.

5.2. Osnovni parametri i modeli

Prije postavljanja samog koncepta demografske revitalizacije potrebno je procijeniti vjerojatnosti depopulacijskog nastavka, čije su mogućnosti potvrđene u prethodnom poglavlju, i utvrditi model stalnog rasta stanovništva potrebnog za populacijski opstanak. Tendencije prirodnog i prostornog kretanja stanovništva Hrvatske već dugo ne osiguravaju jednostavnu obnovu stanovništva, a potencijalni novi iseljenički val i nastavak dosadašnjih trendova prirodnog kretanja demografsku će sliku Republike Hrvatske dodatno destabilizirati.

Prethodno je u radu analizom prirodnog kretanja i vanjske migracije stanovništva utvrđeno kako sadašnju demografsku sliku Hrvatske obilježavaju nikad nepovoljniji pokazatelji, a kao temeljni dugoročni demografski proces Hrvatske utvrđeno je demografsko starenje - povećanje udjela stanovništva starog 60 i više, odnosno 65 i više godina u ukupnom stanovništvu. Upravo je dobna struktura jedna od najvažnijih značajki stanovništva te uvjetnica demografskih, ekonomskih, socijalnih i drugih promjena jer „iz nje se vidi prošlost, čita sadašnjost i nazire budućnost kretanja stanovništva“ (Friganović, 1990, 111). Porast udjela starih i pad udjela mladih pokazatelj je upravo potonje spomenutog procesa koji u Hrvatskoj traje već nekoliko desetljeća. Proces demografskog starenja potkrijepljen je koeficijentom starosti, odnosno, udjelom starih 60 i više godina koji je sredinom 2019. godine iznosio 28,1 % (Procjene stanovništva RH u 2019., DZS RH), a kako društvo određenog područja ne bi pokazivalo naznake starenja isti bi trebao biti ispod 12 %. Jedan je od pokazatelja spomenutog procesa i indeks starenja, odnosno postotni udio osoba starih 60 i više godina u odnosu na broj osoba starih 0 – 19 godina koji je prema podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske

sredinom 2019. godine iznosio 145,4 %, pritom, indeks veći od 40 % ukazuje kako je stanovništvo određenog područja zahvatio proces starenja. Osim toga, prosječna je starost stanovništva sredinom 2019. godine bila 43,6 godina dok je poželjna prosječna starost stanovništva bez naznaka procesa starenja ispod 30 godina. Usporedno s porastom udjela starih, udio je mladih od 0 do 14 godina, nositelja budućeg rasta i razvoja, posljednjih desetljeća znatno smanjen te je prema Popisu 2011. iznosio 15,2 %, dok je primjerice 1961. godine bio gotovo dvostruko veći - 27,2 %.⁶² Posljednje procjene Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske za 2019. godinu također potvrđuju nastavak negativnog trenda i novi pad udjela mladih od 0 do 14 godina (14,4 %).

Osim procesa starenja, demografsku sliku Republike Hrvatske obilježava ukupna i prirodna depopulacija, odnosno međupopisno smanjenje broja stanovnika i veći broj umrlih nego rođenih. Stanovništvu je Hrvatske sa svim prethodno navedenim obilježjima starenja, koje još od početka 1980-ih obilježava broj umrlih od oko 50 000, nužan godišnji broj živorođenih poput onog krajem 1980-ih - između 55 i 60 tisuća, odnosno oko 20 – 25 tisuća djece više nego ih se rađa posljednjih godina. Pritom, za takav je broj rođenih i umrlih presudno važan fertilni kontingent ženske populacije (15 - 49 godina) koji je prema procjeni za 2019. godinu (Procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2019. godini, DZS RH) iznosio oko 875 000, odnosno 41,1 % ukupnog ženskog kontingenta, dok je krajem 80-ih godina bio između 46 i 48 %. Pritom, tek je 23,6 % žena od ukupnog ženskog kontingenta u najreproduktivnijoj dobi od 20 - 39 godina, a isti je udio jasan pokazatelj starenja fertilnog kontingenta koje je izravna posljedica dugogodišnjeg postupnog smanjenja živorođenih. Obzirom kako Hrvatsku osim spomenute ukupne i prirodne depopulacije obilježava i generacijska depopulacija ukupnog stanovništva, totalna bi stopa fertiliteta za obnovu stanovništva trebala biti iznad kritične vrijednosti od 2,1 (tzv. *replacement level*).

Proces ukupne depopulacije koji obilježava stanovništvo Hrvatske rezultat je osim nepovoljnih pokazatelja prirodnog kretanja, ujedno i većeg obujma iseljavanja od obujma useljavanja, odnosno negativne vanjske migracijske bilance i već tradicionalnog iseljavanja iz zemlje. Obzirom kako su pokazatelji prirodnog kretanja izrazito negativni, strategiju je revitalizacije zemlje, osim na domicilnom stanovništvu te njegovom fertilnom kontingentu, potrebno temeljiti i na hrvatskom stanovništvu u iseljeništvu. Modelom bi se selektivnog useljavanja tako omogućila pozitivna vanjska migracijska bilanca i useljavanje stanovništva

⁶² Podatci o broju stanovnika dostupni na stranicama DZS-a za popise 1971. 1981., 1991. i 2001. svedeni na razinu usporedivosti s podacima popisa 2011., odnosno, podatci popisa od 1971. do 2001. ne uključuju osobe popisane u inozemstvu.

poželjnih obilježja, prije svega mladog, obrazovanog i potencijalno reproduktivnog. Posebno nakon razdoblja od nekoliko godina obilježenih većim obujmom gubitka stanovništva iseljavanjem, nego prirodnim kretanjem.

6. DEMOGRAFSKI EMIGRACIJSKI NASTAVAK

Trenutni su demografski pokazatelji Republike Hrvatske izrazito negativni, no prethodne su pretpostavke pokazale kako bi u budućnosti mogli biti još alarmantniji. Nastavi li se godišnji odlazak stanovništva u inozemstvo u razini od nekoliko desetaka tisuća, posebice mladog, radno sposobnog i potencijalno reproduktivnog, nije teško pretpostaviti kako će se Hrvatska vrlo uskoro naći u nezavidnoj situaciji u kojoj će stabilnost svih njenih osnovnih sustava biti izrazito upitna. Dugoročni bi pak nastavak spomenutih procesa na prostoru Republike Hrvatske mogao dovesti do izumiranja Hrvata i supstitucije istih nekim drugim narodom.

6.1. Ugrožavanje temeljnih sustava

„Uspoređujući posljedice izrazito negativnih depopulacijskih trendova zbog prirodnog opadanja broja stanovnika u dužem vremenskom razdoblju s onima koje izazivaju iseljenički tokovi, potonji su sve do prije 10 godina bili sekundarne važnosti, međutim, novijim intenziviranjem iseljavanja postaju prevladavajućeg značenja. Iako pojedini autori nerijetko u svojim osvrtima na migracije primarno razmatraju »pozitivne« posljedice iseljavanja, poput smanjenja opće stope nezaposlenosti, dugoročne su posljedice iseljavanja u većini slučajeva antonim pozitivnome. Osim izravnog gubitka ljudskog kapitala koji se u 21. stoljeću smatra jednim od najvažnijih izvora gospodarskog rasta i razvoja (Bejaković, 2014; Tica, i Đukec, 2008), poremećaji na tržištu rada poput destabilizacije baze i strukture radne snage, smanjenja broja i udjela radno sposobnog stanovništva te smanjenja gospodarske produktivnosti i bruto društvenog proizvoda, posljedice su koje u mnogome destabiliziraju sve osnovne sustave Republike Hrvatske“ (Balija, 2019, 114-115).

Demografske se posljedice vanjskih migracija očituju istovremeno u zemlji primitka i podrijetla migranata, djeluju na ukupan broj stanovnika obje zemlje, komponente prirodnog kretanja i na promjene mnogih demografskih i društveno-gospodarskih struktura. Pratimo li stoga promjene u dobnim strukturama zemalja imigracije jasno je vidljiv porast broja „odraslih“, radne snage u najproduktivnijoj dobi, dok se istovremeno u zemljama emigracije radni kontingent smanjuje i gubi njegov potencijalni pozitivni učinak na razvoj gospodarstva. Ljudski faktor, posebice visokoobrazovani, jedna je od osnovnih odrednica gospodarskog razvoja svake zemlje, neupitno je stoga kako iseljavanje i gubitak istoga izrazito negativno utječe na radni sustav zemlje podrijetla migranata, posebno kad je riječ o iseljavanju trajnog karaktera.

Radni kontingent Republike Hrvatske obuhvaća populaciju u starosti od 15 do 64 godine i prema posljednjim podacima Državnog zavoda za statistiku 2019. je godine brojio oko 2,6 milijuna ljudi (Procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2019., DZS RH). Usporedno s Popisom 2011. godine kada je spomenuti kontingent iznosio nešto više od 2,8 milijuna ljudi (Kontingenti stanovništva po gradovima/općinama, popis 2011, DZS RH) jasno je vidljiv, u vremenskom razdoblju od nekoliko godina, pad broja stanovnika u radnom kontingentu za oko 200 000 osoba. Ukoliko tome pridodamo činjenicu kako je specifični mortalitet po dobi najmanji upravo u dobi radnog kontingenta, izuzev posljednjih godina te dobi, razumljivo je kako gubitak od oko 200 000 radno sposobnih ljudi nije rezultat jedne od odrednica prirodnog kretanja, već dugogodišnjeg iseljavanja. Potvrđuju nam to i posljednji migracijski statistički podatci (Migracija Republike Hrvatske u 2019., DZS RH) prema kojima je čak 82,3 % iseljenika u radnoj dobi, odnosno starosti od 15 do 64 godine.

Prema procjenama Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske sredinom 2019. godine razlika između ulaska stanovništva u radni kontingent (stanovništvo koje navršava 15. godinu starosti) i izlaska iz njega (stanovništvo koja navršava 65. godinu starosti) iznosila je 17 637 osoba (Tab. 28). Nastave li se stoga dosadašnji trendovi iseljavanja i prirodnog pada, Hrvatskoj će svake godine nedostajati oko 17 000 ljudi u radnom kontingentu, no uzmemo li u obzir stvarnu stopu iseljavanja potvrđenu inozemnim statistikama nedostatak će ljudi u radnom sustavu za nekoliko godina vrlo vjerojatno biti i znatno veći. Demografski bi okvir radnog kontingenta u Hrvatskoj stoga u sljedećih nekoliko godina mogao pasti na razinu od oko 2,3 – 2,4 milijuna ljudi. Neupitan je i dugoročan utjecaj migracija na demografski i gospodarski razvoj zemlje koji nastupa nakon otprilike dva desetljeća jer odljev stanovništva iz zemalja podrijetla djeluje na smanjivanje stope nataliteta, a posljedično i usporavanje te smanjivanje priljeva novih naraštaja u radnu dob. Veza smanjivanja radnog kontingenta i rodosti u Hrvatskoj je i više no očita obzirom kako najviše djece rađaju žene starije od 15 godina, odnosno majke u radnoj dobi.

Tab. 28. Procjena stanovništva RH prema spolu i godinama starosti sredinom 2019.

Dob	Ukupno	Muškarci	Žene	Dob	Ukupno	Muškarci	Žene
0	36 502	18 565	17 937	43	54 899	27 884	27 015
1	36 477	18 959	17 518	44	54 268	27 529	26 739
2	36 918	18 887	18 031	45	54 013	27 340	26 673
3	35 931	18 335	17 596	46	54 073	27 495	26 578
4	37 598	19 395	18 203	47	54 436	27 383	27 053
5	38 375	19 780	18 595	48	51 823	26 168	25 655
6	39 138	20 497	18 641	49	52 140	26 016	26 124
7	39 935	20 517	19 418	50	53 769	26 697	27 072
8	40 046	20 662	19 384	51	55 591	27 745	27 846
9	42 384	21 658	20 726	52	57 384	28 301	29 083
10	41 197	21 041	20 156	53	58 780	28 961	29 819
11	40 885	20 891	19 994	54	57 444	28 235	29 209
12	38 711	19 971	18 740	55	56 041	27 594	28 447
13	39 739	20 441	19 298	56	58 100	28 222	29 878
14	40 939	21 082	19 857	57	59 285	28 628	30 657
15	38 124	19 545	18 579	58	59 194	28 566	30 628
16	38 356	19 727	18 629	59	60 498	29 149	31 349
17	39 572	20 322	19 250	60	60 017	28 923	31 094
18	41 445	21 353	20 092	61	58 242	27 767	30 475
19	43 663	22 474	21 189	62	59 380	28 329	31 051
20	44 896	23 171	21 725	63	59 705	28 458	31 247
21	47 759	24 524	23 235	64	60 565	28 987	31 578
22	50 318	26 182	24 136	65	55 761	26 532	29 229
23	49 155	25 523	23 632	66	56 643	26 569	30 074
24	47 145	24 240	22 905	67	50 791	23 637	27 154
25	46 688	23 915	22 773	68	50 520	23 287	27 233
26	47 431	24 586	22 845	69	50 784	22 939	27 845
27	46 994	24 501	22 493	70	47 477	20 670	26 807
28	48 997	25 335	23 662	71	43 355	18 731	24 624
29	48 199	24 815	23 384	72	44 192	18 825	25 367
30	49 381	25 261	24 120	73	30 474	12 828	17 646
31	51 164	26 236	24 928	74	30 166	12 503	17 663
32	50 669	25 989	24 680	75	32 685	13 237	19 448
33	51 921	26 298	25 623	76	33 865	13 580	20 285
34	54 948	28 022	26 926	77	33 995	13 458	20 537
35	56 169	28 930	27 239	78	32 936	12 957	19 979
36	55 381	28 274	27 107	79	32 288	12 371	19 917
37	56 053	28 627	27 426	80	29 177	10 819	18 358
38	56 916	29 076	27 840	81	28 004	10 158	17 846
39	57 030	29 144	27 886	82	26 133	9 354	16 779
40	56 792	29 027	27 765	83	23 464	8 197	15 267
41	55 878	28 365	27 513	≥ 84	112 157	33 642	78 515
42	54 920	27 870	27 050	Ukupno	4 065 253	1 970 684	2 094 569

Izvor: Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2019. godini, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Prema posljednjim podacima Državnog zavoda za statistiku radni je kontingent (stanovništvo u starosti od 15 do 64 godine) 2019. godine brojio oko 2,6 milijuna ljudi (Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2019. godini, DZS RH), aktivnog je stanovništva iste godine bilo gotovo 1,8 milijuna, a zaposlenog oko 1,6 milijuna (Tab. 29). Ranije je u radu potvrđeno kako iz Hrvatske u recentnom iseljeničkom valu ne iseljava samo nezaposleno stanovništvo, već i zaposleno stanovništvo nezadovoljno plaćom i drugim prilikama u zemlji, stoga je lako zaključiti kako će intenzivno smanjivanje radnog kontingenta u budućem razdoblju utjecati i na smanjivanje aktivnosti i zaposlenosti stanovništva, posebice ukoliko se izostankom razvojnih mjera radni kontingent zaista spusti na razinu od 2,3 – 2,4 milijuna osoba. Potonji će scenarij Hrvatsku suočiti s nedostatkom radne snage, posebno niže obrazovane, koju će morati nadomjestiti imigracijom. Odlazak će (visokoobrazovane) radne snage izrazito utjecati na privatni i javni sektor, a naposljetku i na smanjenje gospodarske produktivnosti i bruto društvenog proizvoda; potvrdilo je to istraživanje Međunarodnog monetarnog fonda na primjerima zemalja Istočne Europe (Atoyan i dr., 2016). Osim toga, odlazak visokoobrazovane radne snage negativno utječe na rast i razvoj domicilne zemlje te umanjuje njenu konkurentnost. Prema rezultatima Svjetskog ekonomskog foruma iz 2019. godine Republika je Hrvatska prema stupnju konkurentnosti na 63. mjestu, a od svih zemalja članica Europske unije iza nje je tek Grčka (The Global Competitiveness Report 2019, World Economic Forum).

Tab. 29. Aktivno i zaposleno stanovništvo u Republici Hrvatskoj po dobnim skupinama, 2016. – 2019.

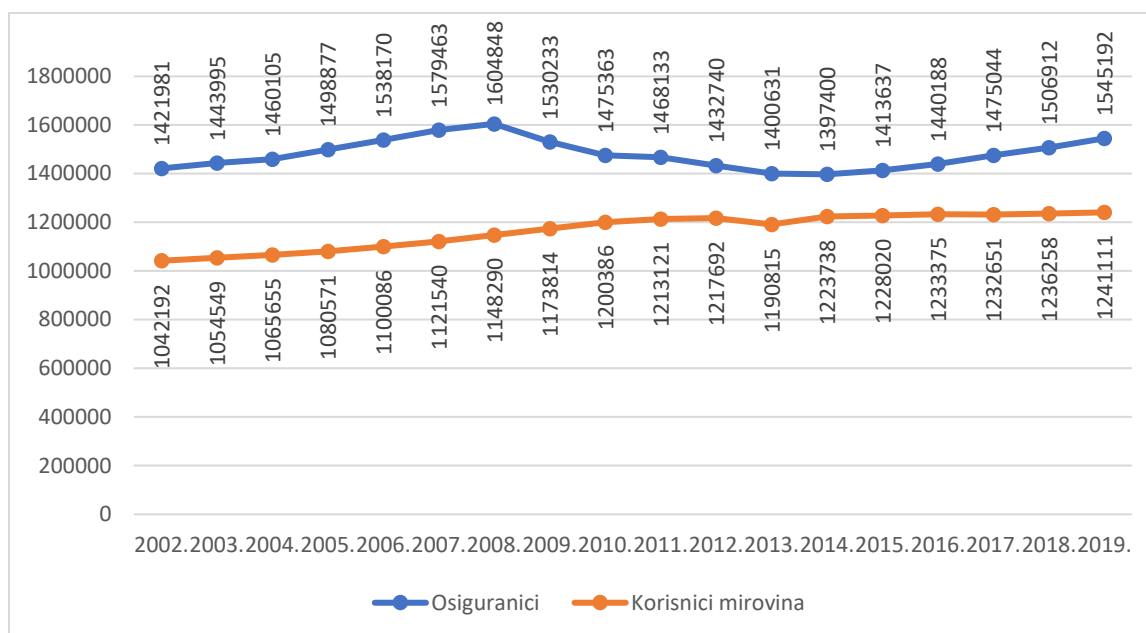
Dobne skupine	Aktivno stanovništvo (u tisućama)				Zaposleno stanovništvo (u tisućama)			
	2016.	2017.	2018.	2019.	2016.	2017.	2018.	2019.
15 – 24	176	166	153	149	121	121	117	124
25 – 49	1 161	1 167	1 148	1 138	1 023	1 043	1 055	1 060
50 – 64	469	475	482	482	422	440	459	466
≥ 65	(23)	(23)	(25)	(30)	(23)	(22)	(25)	(30)
55 – 64	254	261	268	273	229	242	257	263
15 – 64	1 807	1 807	1 783	1 768	1 567	1 603	1 630	1 650
20 – 64	1 770	1 777	1 753	1 742	1 549	1 585	1 610	1 631
25 – 29	209	207	198	194	170	172	172	174
15 – 29	386	373	351	343	291	292	289	298
Ukupno	1 830	1 830	1 807	1 798	1 590	1 625	1 655	1 679

Izvor: Aktivno stanovništvo u RH 2019., prosjek godine; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Intenzivnim odlaskom radne snage iz Hrvatske rast hrvatskog gospodarstva i održivost državnog proračuna postaju vrlo neizvjesni, a pribrojimo li tome i potrebu za popunjavanjem ispražnjenih radnih mjesta uvozom radnika iz inozemstva, kao i upitnu budućnost pojedinih gospodarskih grana, jasno je kako stanovništvo i njihov ostanak u zemlji moraju postati glavni ciljevi hrvatske razvojne strategije. Procijenjeni budući demografski pokazatelji i trendovi nose sa sobom sve izraženije nepovoljne društvene i gospodarske promjene te i uz najpovoljnije ostale uvjete, demografske će strukture djelovati izrazito restriktivno na stopu rasta bruto društvenoga proizvoda.

Zaključno je pri analizi radnog sustava važno napomenuti kako je odlazak stanovništva u radnoj dobi povezan i s porastom osobnih doznaka iz inozemstva koje predstavljaju važan izvor financiranja domaće potrošnje, a posredno i gospodarskog rasta. Spomenuta se činjenica vrlo često interpretira kao pozitivna posljedica emigracije, međutim, iako u samom početku intenzivan iseljenički val ima pozitivne efekte u smislu rasta osobnih doznaka i smanjenja nezaposlenosti, iseljavanje će dugoročno rezultirati nedostatkom radne snage, osobito mlađe i obrazovane. Pritom, već je i ranije spomenuto kako je jedno od obilježja recentnog iseljeničkog vala iseljavanje cijelih obitelji, stoga je u budućem razdoblju moguće očekivati sve manji priljev osobnih doznaka jer su djeca i partneri iseljenih u sve većem udjelu također u inozemstvu.

Broj i udio stanovništva starog 65 i više godina veći od broja i udjela stanovništva mlađeg od 15 godina, uz već ustanovljen intenzivan prirodni pad i iseljavanje mladog i radno sposobnog stanovništva, predstavlja prijetnju mirovinskom i zdravstvenom sustavu Republike Hrvatske. Intenzivno iseljavanje mladog i radno sposobnog stanovništva uz već dugogodišnji prirodni pad uvjetnice su procesa starenja stanovništva koji vodi do destabilizacije i neodrživosti sustava temeljenih na međugeneracijskoj solidarnosti. Najbolje to prikazuje tzv. padajuća stopa ovisnosti – omjer broja korisnika mirovina (umirovljenika) i osiguranika (zaposlenih/uplatitelja doprinosa) koji se u posljednjih 40 godina smanjio s omjera 1:4,04 na 1:1,25 (Broj osiguranika i korisnika mirovina u razdoblju od 1980. do 2001., HZMO; Sl. 33). Točnije, dok su 1980. godine bila oko 4 zaposlenika na jednog umirovljenika, 2019. je godine istih bilo 1,25; posljednjih godina stoga znatno manji broj osiguranika izdvaja doprinose za sve veći broj umirovljenika.

Sl. 33. Broj osiguranika i korisnika mirovina u Republici Hrvatskoj, 2002. – 2019. godine

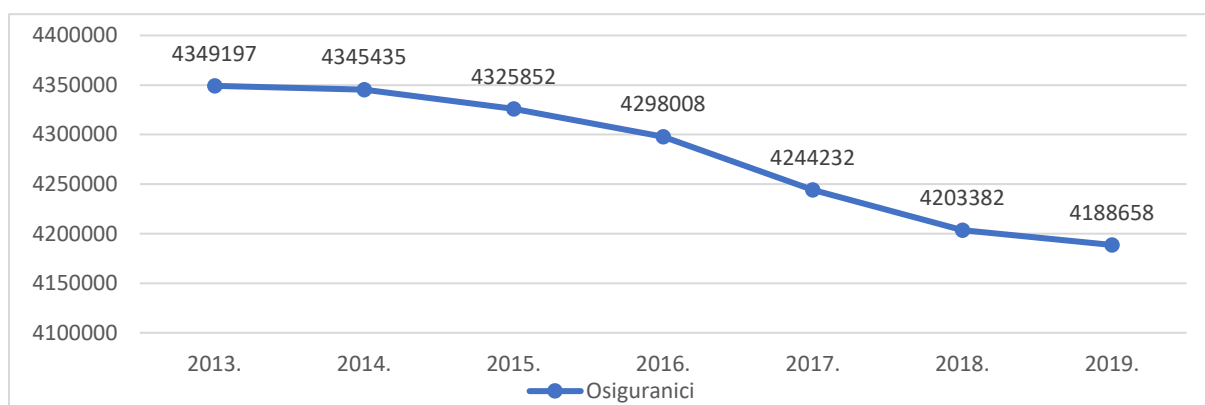
Izvor: Statističke informacije 5/2020, Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje

Stanje mirovinskog sustava u Hrvatskoj vidljivo je i u odnosu prosječne mirovine i prosječne mjesečne isplaćene neto plaće (tzv. omjer zamjene) koji je 2019. godine bio 42,62 %, dok nešto povoljniji omjer zamjene ima kategorija umirovljenika sa starosnim mirovinama (mirovinski staž 40+ godina) koji iznosi 46,53 % (Statističke informacije 5/2020, HZMO). Spomenuti su podatci izrazito nepovoljni jer nizak udio prosječne mirovine u prosječnoj plaći znatno povećava rizik od siromaštva u starosnoj dobi. Osim toga, vidljiv je izraziti nesrazmjer između prihoda od doprinosa za mirovinsko osiguranje u iznosu od gotovo 24 milijarde kuna te rashoda za mirovine i mirovinska primanja u iznosu od gotovo 41 milijarde kuna, koji dodatno potvrđuje upitnu održivost postojećeg sustava međugeneracijske solidarnosti (Izvjješće o financijskom poslovanju Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje za 2019. godinu, HZMO). U idealnim bi uvjetima doprinosi koje uplaćuju zaposlenici trebali u cijelosti pokrivati mirovine koje se isplaćuju umirovljenicima, no u Hrvatskoj to već duže vrijeme nije slučaj.

Opasnost od sloma mirovinskog sustava istaknuta je u brojnim studijama i prezentacijama hrvatskih znanstvenika, a ujedno i na konferenciji Ministarstva rada i mirovinskoga sustava i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pod nazivom „Održivost mirovinskog sustava u Republici Hrvatskoj“ na kojoj su predstavljene dugoročne projekcije mirovinskog sustava koje je Republika Hrvatska izradila u sklopu europskog "Izvjestaja o starenju 2015". Spomenuta je konferencija naznačila važnost smislene imigracije kao izvora radne snage jer su sve projekcije ukazale kako će već srednjoročno radi depopulacije i procesa starenja stanovništva nedostajati velik broj radnika (Održivost mirovinskog sustava 2015. – 2060., MRMS). Nastavkom

intenziteta iseljavanja koji Hrvatsku obilježava posljednjih nekoliko godina, svakim budućim gubitkom radne snage, povećanjem broja i udjela starijih od 65 godina te smanjenjem broja i udjela mlađih od 15 godina održivost će mirovinskog sustava kroz pet do deset godina postati vrlo neizvjesna.

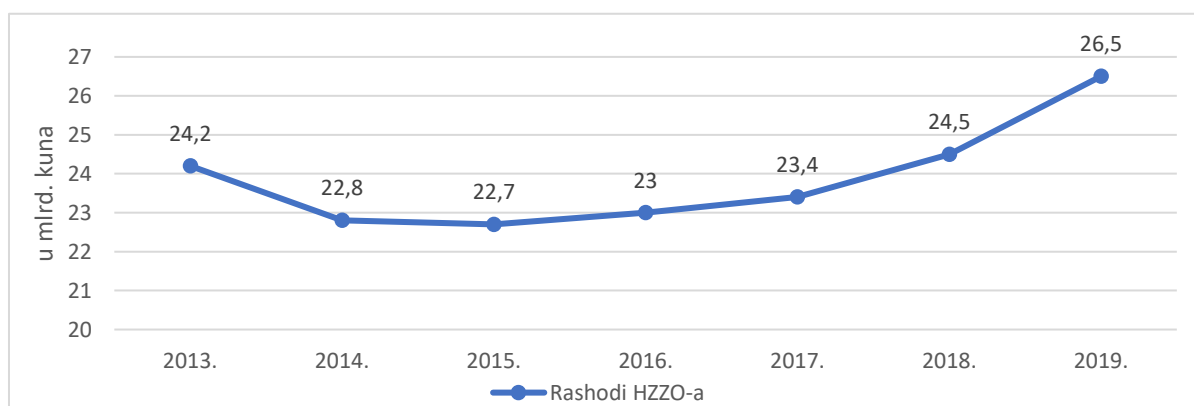
Obzirom kako sve manje mladih osigurava zdravstvenu skrb za sve više starijih jednak je slučaj i sa zdravstvenim sustavom. Podatci Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje jasno prikazuju kako je u posljednjih nekoliko godina, od 2013. do 2019. godine, u hrvatskom zdravstvu zabilježeno 160 539 građana manje sa zdravstvenom iskaznicom HZZO-a (Sl. 34). Pad je broja osiguranika rezultat prvenstveno povećanog iseljavanja nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju, a zatim i negativnog prirodnog prirasta.

Sl. 34. Broj osiguranika Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje, 2013. - 2019. godine

Izvor: Izvješće o poslovanju HZZO-a za 2014., 2016. i 2019. godinu, HZZO

Osim pada broja osiguranika za više od 160 000 u razdoblju od 2013. do 2019. godine, poslovna izvješća HZZO-a pokazuju kako su rashodi Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje iz godinu u godinu sve veći (Sl. 35).

Sl. 35. Rashodi Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje, 2013. - 2019. godine

Izvor: Izvješće o poslovanju HZZO-a za 2014., 2016. i 2019. godinu, HZZO

Pritom, najveći se udio godišnjih izdataka, oko 88 %, utroši za zdravstvenu zaštitu građana (Izvješće o poslovanju HZZO-a za 2014., 2016. i 2019. godinu, HZZO). Podatci su to koji potvrđuju i ranije najave brojnih stručnjaka kako je takav zdravstveni sustav neodrživ. Iseljavanje, sve manje radno aktivnih koji financiraju zdravstveni sustav kao i starenje stanovništva te sve veći broj potrebitih za zdravstvenim uslugama, uz istovremeni rast cijena i troškova moderne medicinske tehnologije, epitet će neizvjesnosti pridodati i zdravstvenom sustavu Republike Hrvatske. Posebno je pritom zanimljiva činjenica kako je prema podacima iz baze osiguranika HZZO-a u 2019. godini evidentirano 4 188 658 osiguranika dok Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske na dan 31. prosinca bilježi 4 058 165 stanovnika (Statistika u nizu, DZS RH). Razlika je to od 130 000 ljudi, nestalnog stanovništva koji ima pristup hrvatskom zdravstvenom sustavu, ljudi koji vjerojatno žive u inozemstvu, a u Hrvatskoj koriste besplatne zdravstvene usluge.

Obzirom kako Hrvatska iz godine u godinu ima sve manje mladih koji svojim doprinosima osiguravaju mirovine i zdravstvenu skrb starijih, prethodno prikazani mirovinski i zdravstveni sustavi mogu izdržati još nekoliko godina, nakon čega postaju izrazito upitni. Svako će buduće iseljavanje, posljedično smanjenje ukupne zaposlenosti, potrošnje, fiskalne i porezne baze itd. opteretiti državni proračun i stvoriti dodatan pritisak na ionako neodržive osnovne sustave zemlje i stvoriti uvjete za nova zaduživanja, povećanje javnog duga i destabilizaciju financijskog sustava Republike Hrvatske. Buduće smanjenje stope systemske ovisnosti (broja osoba koje plaćaju mirovinski doprinos u odnosu na 100 umirovljenika) izrazito će negativno utjecati na strukturu državnog proračuna jer se prihodna strana istoga ponajviše „puni“ oporezivanjem potrošnje, dok se rashodna strana „prazni“ prije svega mirovinama.

Osim radnog, financijskog, mirovinskog i zdravstvenog sustava, negativno se djelovanje intenzivnog iseljavanja očituje i u obrazovnom sustavu, prvenstveno sve manjim brojem djece na svim razinama odgojno-obrazovnog procesa, od predškolskog odgoja do osnovnih, srednjih škola i fakulteta. Iako je spomenuto smanjenje prije svega posljedica višegodišnjeg smanjenja nataliteta u Hrvatskoj, silina iseljavanja, posebice u godinama nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju, tome dodatno pridonosi. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, Hrvatsku je od ulaska u Europsku uniju napustilo više od 17 000 djece starosti između 7 i 14 godina (Tab. 30), a odlazak istih jasno se odražava na smanjenje školskih obveznika, kako u razrednoj, tako i u predmetnoj nastavi.

Tab. 30. Iseljeni učenički kontingent (7-14 godina) u razdoblju od 2011. do 2019. godine

Godina	Iseljeni prema dobnim skupinama		Iseljeni u starosti od 7 do 14 godina ⁶³
	5 - 9 godina	10 – 14 godina	
2011.	378	425	652
2012.	311	331	518
2013.	748	373	822
2014.	721	611	1 044
2015.	1 480	1 551	2 439
2016.	2 192	1 737	3 053
2017.	2 777	2 183	3 850
2018.	2 250	2 081	3 431
2019.	1 920	1 774	2 926

Izvor: Migracije stanovništva Republike Hrvatske u 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018. i 2019. godini; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Analiza podataka Državnog zavoda za statistiku jasno ukazuje na pad broja učenika osnovnih škola; dok je istih na početku školske godine 2013./2014. bilo 325 430, prema posljednjim dostupnim podacima za početak školske godine 2019./2020. redovitih je učenika osnovnih škola bilo 312 530. Osim na razini osnovnih škola, pad je broja obrazovnog kontingenta vidljiv i u srednjoškolskoj i studentskoj populaciji upisanoj na početku akademske godine 2019./2020., odnosno školske godine 2019./2020. u odnosu na one upisane primjerice početkom školske/akademske godine 2013./2014. (Tab. 31). Potonje posljedično rezultira smanjenjem broja razrednih odjela, zatvaranjem škola u manjim i udaljenijim sredinama, smanjenjem potrebe za stručnim odgajateljskim i obrazovnim kadrom, ukidanjem pojedinih studija/studijskih grupa i sl.

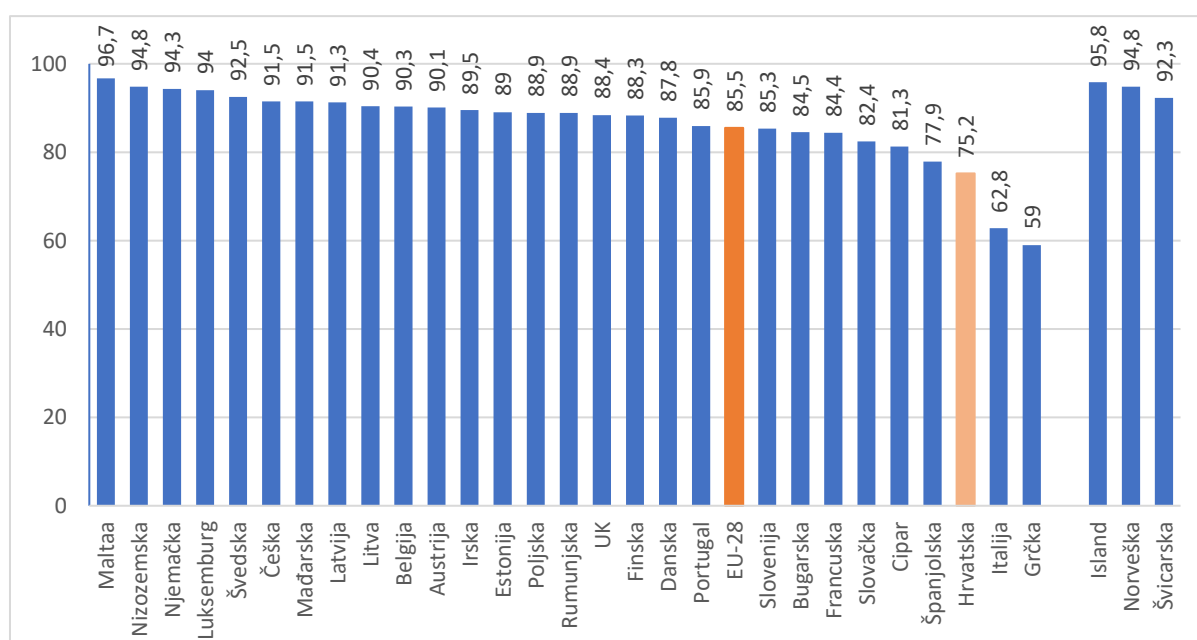
⁶³ Učenički je kontingent izračunat formulom $Iseljeni(7-14)=(Iseljeni(5-9)/5*3) + Iseljeni(10-14)$.

Tab. 31. Obrazovni kontingent Republike Hrvatske početkom školske/akademske godine 2013./2014., 2018./2019. i 2019./2020.

Upisani	Početak školske godine 2013./2014.	Početak školske godine 2019./2020.
Osnovnoškolska populacija	325 430	312 530
Srednjoškolska populacija	181 197	145 216
	Početak zimskog semestra ak. god. 2013./2014.	Početak zimskog semestra ak. god. 2019./2020.
Studentska populacija	161 911	155 939

Izvor: Osnovne škole, kraj šk.g. 2012./2013. i početak šk.g. 2013./2014., Osnovne škole, kraj šk.g. 2018./2019. i početak šk.g. 2019./2020., Srednje škole, kraj šk.g. 2012./2013. i početak šk.g. 2013./2014., Srednje škole, kraj šk.g. 2012./2013. i početak šk.g. 2013./2014., Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru ak.g. 2013./2014., Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru ak.g. 2019./2020.; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Već je i ranije spomenuto kako iz Republike Hrvatske najviše iseljava stanovništvo od 20 – 49 godina, odnosno, u dobi u kojoj su najbrojniji stanovnici s fakultetskim obrazovanjem. Ne čudi to obzirom na istraživanje Europske komisije i činjenicu kako je Hrvatska jedna od tri članice Europske unije s najnižom stopom zaposlenosti nedavno diplomiranih studenata (EU employment rate for recent tertiary graduates, Eurostat). Nižu stopu imaju tek Italija i Grčka, a Hrvatska je sa stopom zaposlenosti mladih od 75,2 % čak deset postotnih bodova ispod prosjeka Europske unije (Sl. 36). Razlog bismo tome mogli pronaći u zastarjelom obrazovnom sustavu i njegovoj neusklađenosti s zahtjevima tržišta rada.

Sl. 36. Stopa zaposlenosti studenata završenog tercijarnog obrazovanja u protekle tri godine (2015. – 2018., u %), 2018. godina

Izvor: EU employment rate for recent tertiary graduates, Eurostat

Iseljavanje visokoobrazovanih iz Hrvatske, u literaturi „brain drain“, osim što predstavlja izravan gubitak ljudskog kapitala, znači i gubitak financijskih sredstava koje je država uložila u obrazovanje svakog pojedinca (Bjelajac, 2007; Čavrak, 2014) te potencijalnih prihoda koje su radom u Hrvatskoj mogli ostvariti. Gubitak znanja, tehnika i vještina koje visokoobrazovani „nose“ sa sobom u zemlju primitka jasno predstavlja i opasnost od znanstvenog, tehnološkog i svakog drugog zaostajanja zemlje. Posebno je nepovoljna činjenica o velikom broju visokoobrazovanih iseljenika upravo s deficitarnim zanimanjima. Dugoročno gledano, odljev mozгова za posljedicu može imati i demografski slom jer gubitkom visokoobrazovanih, najčešće mladih stanovnika, Hrvatska ostaje bez značajnog dijela populacije u reproduktivnoj dobi. Utjecaj iseljavanja visokoobrazovanog stanovništva na razvoj zemlje potvrđuje i Međunarodni monetarni fond koji ističe kako je većina zemalja jugoistočne Europe u ekonomskoj krizi jer je omjer iseljenika tercijarnog stupnja obrazovanja veći od njihova omjera u ukupnoj populaciji, a kao najugroženije pritom navodi Hrvatsku i Rumunjsku koje ionako imaju mali udio visokoobrazovanog stanovništva. Istraživanja također pokazuju kako 2/3 zemalja Srednje i JI Europe bilježe manje stope rasta BDP-a zbog gubitka (posebno visokoobrazovane) radne snage migracijama (Atoyan, R. i dr, 2016). Hrvatska stoga s ciljem zadržavanja visokoobrazovanog stanovništva u zemlji mora poboljšati kvalitetu života, radne uvjete, uvjete za razvijanje karijere, napredovanje i usavršavanje jer je glavni *pull* faktor u zemlji odredišta upravo prilika koja razlikuje zemlje obilježene odljevom mozgov a od zemalja koje visokoobrazovani ljudski kapital privlače (Troskot i dr., 2019). Odredišne zemlje visokokvalificiranih stručnjaka odlikuje bolji životni standard odnosno bolja kvaliteta života, veće plaće, lakši pristup razvijenim tehnologijama te stabilni politički sustav (Dodani i E LaPorte, 2005). Ključne su stoga u usporavanju odljeva mozgov a javne politike čiji su ciljevi usmjereni k podržavanju i poticanju profesionalnih resursa i zaposlenja, kvalitete obrazovanja i života te povoljne političke i gospodarske klime (Roudgar i Richards, 2015). Ukoliko karakter iseljavanja visokoobrazovanih nije trajan; znanja, vještine, iskustvo, kapital, potencijalne investicije, kao i poznanstva stečena prilikom rada u inozemstvu, cirkulacijom visokoobrazovanih u velikoj mjeri mogu pozitivno utjecati na ukupni razvoj zemlje.

6.2. Demografski nestanak ili revitalizacija

Podatci spomenuti u prethodnim poglavljima jasno potvrđuju kako će bez pomno osmišljenih mjera i poticaja za ostanak mladih i radno sposobnih u zemlji vrlo uskoro biti ugrožen ukupni razvoj Hrvatske i svi njeni sustavi. Nastavak će prirodnog pada i intenzivnog

iseljavanja stanovništva demografski nestanak učiniti stvarnim, a posljedična supstitucija stanovništva ugrožit će hrvatski identitet. Jasno je stoga kako je na raskrsnici između demografskog nestanka i revitalizacije krajnje vrijeme „za skretanje“.

6.2.1. Temeljne pretpostavke nestanka

Ukoliko se smanjenje ukupnog broja stanovnika, odnosno ukupna depopulacija, odvija i nastavlja pod zajedničkim djelovanjem prirodne i emigracijske depopulacije, uz nastavak procesa starenja stanovništva, rezerve za iseljavanje koje čini mlado stanovništvo od 20 do 39 godina sve se više iscrpljuju. Veličina se negativnog migracijskog salda tada postupno smanjuje, a relativno se povećava utjecaj prirodne na ukupnu depopulaciju. Spomenuta se faza naziva *izumiranje stanovništva* (Wertheimer-Baletić, 1999). Izumiranje je stanovništva lako uočljivo u razlici između međupopisne promjene ukupnog stanovništva i ukupnog prirodnog kretanja stanovništva u međupopisnom razdoblju, pritom, prirodno kretanje, međupopisna promjena, ali i migracijska bilanca su negativni. Opća je negativnost demografske slike potpuna, a demografska revitalizacija vrlo neizvjesna, posebice u slučaju kada izumiranje stanovništva potraje u razdoblju od dva ili više međupopisna razdoblja (Šterc i Komušanac, 2012).

Faza izumiranja stanovništva nije rezultat kratkoročnih pokazatelja, već dugogodišnjih negativnih demografskih trendova. Tablica 32 jasno potvrđuje kako je Hrvatsku u svim međupopisnim razdobljima između 1948. i 1981. godine obilježavao E1 tip općeg kretanja sa obje komponente pozitivne i ukupnim prirodnim kretanjem stanovništva većim od popisom utvrđenog porasta. Gruba je migracijska bilanca i tada bila negativna i u spomenutom je razdoblju iznosila više od 200 000 stanovnika. Sljedeće je međupopisno razdoblje, od 1981. do 1991. godine, kao posljedica svih gospodarskih i političkih prilika nakon Drugoga svjetskog rata obilježeno znatno manjim prirodnim prirastom od prethodnog, za čak 57 %. Ukupno je kretanje stanovništva bilo gotovo jednako kao i u prethodnom razdoblju, migracijska bilanca pozitivna, a tip općeg kretanja stanovništva I1, odnosno ekspanzija imigracijom. Potonji se tip kretanja stanovništva javio kao rezultat smanjivanja ukupnog prirodnog porasta, migriranja stanovništva unutar bivše zajednice i Hrvata prema matičnoj populaciji (Šterc i Komušanac, 2012).

Tab. 32. Međupopisna promjena ukupnoga stanovništva, prirodnoga kretanja i tzv. grube migracijske bilance te tipovi općega kretanja stanovništva Hrvatske od 1948. do 2011. g.

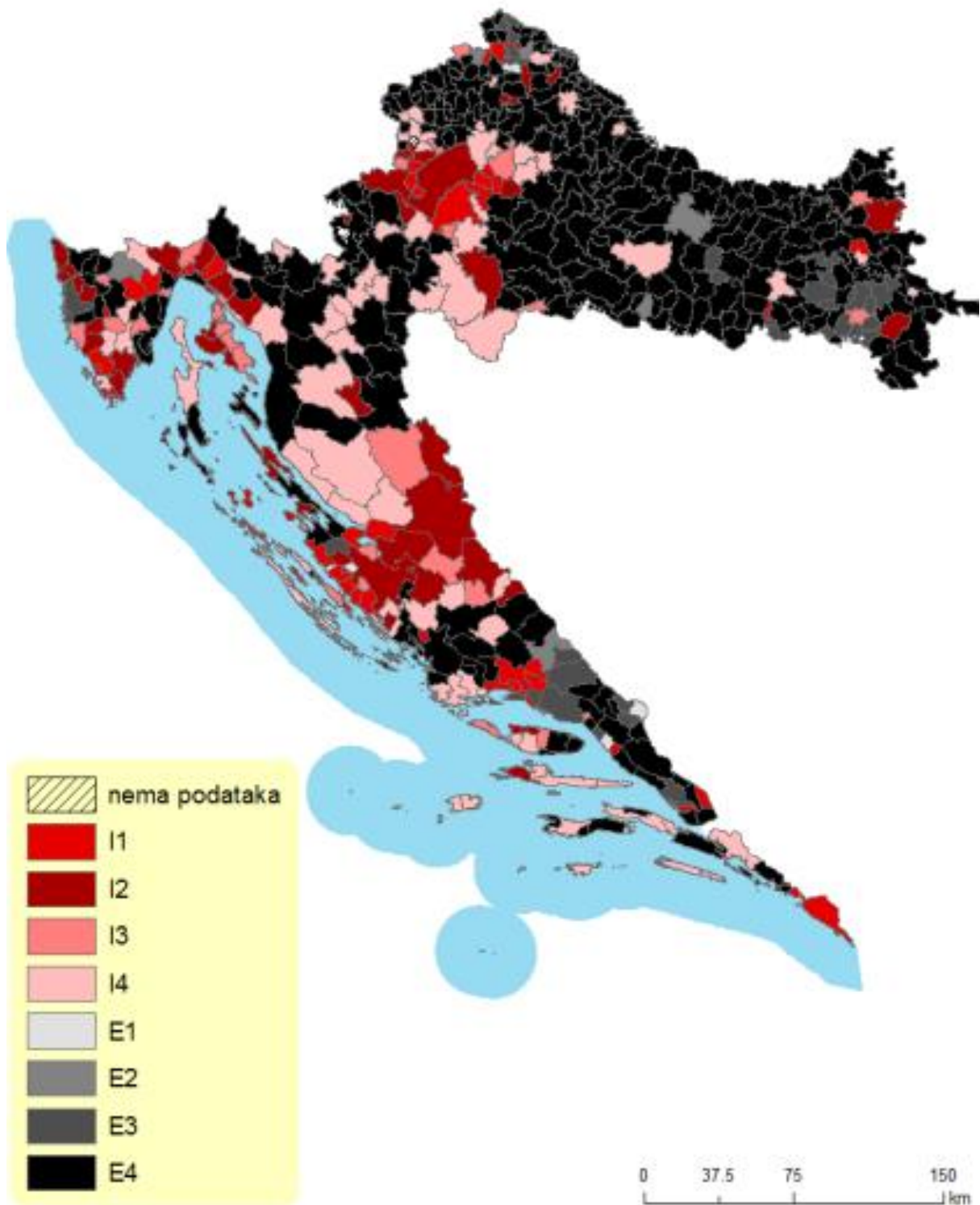
Među- popisno razdoblje	Broj sta- novnika	Promjena broja stanovnika između dva popisa		Ukupna prirodna promjena između dva popisa		Migracijska bilanca između dva popisa		Kretanja stanovništva između dva popisa
		Apsolutna	%	Apsolutna	%	Apsolutna	%	
1948.- 1953.	3.779.858 3.936.022	156.164	4,13	218.101	5,77	-61.937	- 1,64	E1
1953.- 1961.	3.936.022 4.159.696	223.674	5,68	334.081	8,49	-110.407	- 2,81	E1
1961.- 1971.	4.159.696 4.426.221	266.525	6,41	269.480	6,48	-2.955	- 0,07	E1
1971.- 1981.	4.426.221 4.601.469	175.248	3,96	207.324	4,68	-32.076	- 0,72	E1
1981.- 1991.	4.601.469 4.784.265	182.796	3,97	90.544	1,97	92.252	2,00	I1
1991.- 2001.	4.784.265 4.492.049	-292.216	- 6,11	-23.171	- 0,48	-269.045	- 5,62	E4
2001.- 2011.	4.437.460 4.290.612	-146.848	- 3,31	-96.375	- 2,17	-50.473	- 1,14	E4

Izvor: Šterc i Komušanac, 2012

Međupopisno je razdoblje od 1991. do 2001. godine obzirom na procese iz prethodnog razdoblja i agresiju na Hrvatsku obilježeno najznačajnijim promjenama. Trend se smanjivanja prirodnog kretanja nastavio, prirodni se pad javio već 1991. godine, a opće je kretanje stanovništva obilježavao tip E4, odnosno izumiranje stanovništva uvjetovano ponajprije iseljavanjem iz Hrvatske. Podatci posljednjeg Popisa 2011. godine pokazali su kako je najveći broj gradova i općina obilježen emigracijskim tipom općeg kretanja stanovništva, a najviše njih E4 tipom općeg kretanja stanovništva, odnosno izumiranjem (Sl. 37). Obzirom na pokazatelje i trendove iz prethodnih godina popisom je 2011. godine utvrđeno oko 150 000 stanovnika manje nego 2001. godine, pritom, gotovo 100 000 stanovnika Hrvatska je u posljednjem međupopisnom razdoblju izgubila prirodnim putem, dok je vanjska migracijska bilanca također bila negativna i iznosila oko 50 % prirodnog pada (Šterc i Komušanac, 2012).

Nakon međupopisnog razdoblja 2001. – 2011. a zaključno s 2019. godinom, Hrvatska je prirodnim putem izgubila više od 110 000 stanovnika, gotovo jednako kao u cijelom prethodnom međupopisnom razdoblju, dok je istovremeno negativnom vanjskom migracijskom bilancom Hrvatska izgubila nešto više od 107 000 ljudi (Prirodno kretanje stanovništva RH u

2019., Migracija stanovništva RH u 2019.; DZS RH). Logično je stoga očekivati kako će popis 2021. godine objelodaniti izrazito negativne demografske pokazatelje i dodatno potvrditi smjer izumiranja u kojem Hrvatska demografski korača. Pridodamo li tome već više puta spominjanu razdiobu među podacima domaće i inozemne statistike vrlo je jasno kako je demografska budućnost Republike Hrvatske izrazito neizvjesna, a dugoročne nam posljedice dosadašnjih trendova i pokazatelja tek ostaju za vidjeti. Posebno su negativni demografski pokazatelji u pojedinim izvangradskim prostorima Hrvatske koji se domicilnom populacijom, obzirom na njena demografska obilježja, više ne mogu revitalizirati.

Sl. 37. Tipizacija općeg kretanja stanovništva Republike Hrvatske po gradovima i općinama za razdoblje od 2001. do 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Već je i ranije u radu naznačeno kako prirodni pad i recentna silina iseljavanja u uvjetima kretanja mnogobrojnog afričkog i azijskog stanovništva prema zemljama Europske unije Hrvatskoj nikako ne idu u korist jer bi se prazni hrvatski prostori vrlo skoro mogli ispuniti novim stanovništvom, bitno različitim od domicilnog, a hrvatski identitet zamijeniti nekim „univerzalnim“. Projekcije Ujedinjenih naroda pritom upozoravaju kako će se do kraja 21. stoljeća populacija Afrike povećati na oko 4,3 milijarde ljudi, a zajedno će s azijskim činiti više od 80 % svjetske populacije dok će Europa istovremeno zbog niskog nataliteta bilježiti oko 100 milijuna stanovnika manje (World population prospects 2019, UN DESA). Moguće je stoga očekivati kako mnogobrojno afričko i istočnjačko stanovništvo neće mirno ostajati na domicilnom prostoru, već krenuti put „obećane“ Europe i uvjetovati na ispražnjenim prostorima smjenu/supstituciju stanovništva. Preostaje nam jedino za vidjeti hoće li takva kretanja proći jednostavno i promatrati se mirno ili na prostoru Europe izazvati nove nemire i sukobe.

6.2.2. Temeljne pretpostavke revitalizacije

Usporedno sa znatnim porastom afričkog stanovništva, više od pedesetak zemalja odnosno područja u svijetu do 2050. godine suočit će se sa znatnim padom broja stanovnika. Polovicu njih očekuje pad stanovništva za najmanje deset posto, dok se prema dugoročnim projekcijama Ujedinjenih naroda Hrvatska nalazi u skupini od jedanaest zemalja (uz Bosnu i Hercegovinu, Bugarsku, Mađarsku, Japan, Latviju, Litvu, Moldaviju, Rumunjsku, Srbiju, Ukrajinu) čije će se stanovništvo do 2050. godine moguće smanjiti i za više od 15 % (Population, UN). Nastavimo li mirno promatrati demografski nestanak zemlje, Hrvatska bi kroz tridesetak godina mogla imati manje od 3,2 milijuna stanovnika, a nastave li se dosadašnji demografski trendovi i duže, 2100. godine stanovnika bi moglo biti manje od 3 milijuna. Još su alarmantniji podaci o dobnom sastavu stanovništva, a koji će biti posebno ograničavajući faktor gospodarskog razvoja. Moguće je stoga s izostankom odgovarajuće populacijske politike u dugoročnom razdoblju očekivati smanjenje broja mladih od 0 do 14 godina i radno sposobnih od 15 do 64 godina za 20 - 25 %, dok bi istovremeno broj stanovništva starog 65 i više godina mogao porasti za 30 %. Priljevom sve malobrojnijih naraštaja u radnu dob broj bi se stanovnika u radnom kontingentu s posljednje popisanih 2,8 milijuna (Kontingenti stanovništva po gradovima/općinama, popis 2011, DZS RH) mogao smanjiti na tek 1,8 milijuna oko 2050. godine. Poseban su problem pojedini već dijelom ispražnjeni prostori Hrvatske poput Sisačko-moslavačke, Ličko-senjske, Požeško-slavonske, Šibensko-kninske, Vukovarsko-srijemske, Brodsko-posavske, Osječko-baranjske županije...

Sudeći po sveukupnoj analizi u ovom radu za ozbiljno je shvaćanje važnosti demografske problematike i donošenje mjera revitalizacije ostalo tek malo vremena, a nakon toga održivost će svih sustava postati upitna, posebno mirovinskog i zdravstvenog. Demografsku je revitalizaciju stoga potrebno shvatiti kao nužnost, postaviti je u osnovicu gospodarskog razvoja zemlje kao pitanje od nacionalne važnosti, a scenarije izumiranja i supstitucije stanovništva potrebnim mjerama isključiti kao moguću budućnost Hrvatske. Demografsku je politiku potrebno postaviti „nadresorno“ i izostaviti iz sklopa socijalne politike jer je već i ranije potvrđeno kako su u sferi mjera iste dugoročni pozitivni rezultati izostali. Problematiku o kojoj ovisi svaki budući razvoj zemlje potrebno je prikladno institucionalizirati. Obzirom kako je stanovništvo nositelj sveukupnog razvoja svake zemlje potrebno ga je postaviti u osnovicu svakog plana i svake strategije; gospodarske, regionalne, prostorne...te pri izradi smislene demografske politike postići dogovor između svih relevantnih gospodarskih, političkih, znanstvenih i drugih aktera. Svako buduće prepuštanje dosadašnjih demografskih trendova stihiji, revitalizaciju će Hrvatske domicilnim stanovništvom, koja se u demografskim uvjetima poput hrvatskih zasigurno neće dogoditi sama po sebi, sve više učiniti utopijom.

7. HRVATSKI ODGOVOR

Prethodna analiza ukupne demografske slike Hrvatske, pokazatelja, trendova, stvarnog stanja, uzroka i posljedica, ukazuje na potrebu hitnog djelovanja države s ciljem zaustavljanja depopulacije, promjene predznaka dosadašnjih trendova i stvaranja uvjeta za održivi rast stanovništva Republike Hrvatske. Složen je to postupak koji zahtjeva niz mjera i novina u cjelokupnom državnom aparatu, pomalo se čini i nestvarnim, međutim, prakse pojedinih država ukazuju na moguću svijetlu demografsku budućnost Hrvatske; ukoliko se ista postavi kao prioritet. Pored analize u ovom radu, brojni izvještaji i publikacije UN-a i Eurostata kao i radovi te nastupna predavanja domaćih demografa već godinama unazad upozoravaju na negativna demografska kretanja i trendove u Republici Hrvatskoj, ali i isto takvu demografsku budućnost, stoga je važnost urgentnog promišljanja mjerodavnih državnih struktura po pitanju demografske destrukcije Hrvatske neupitna. Ukupna se buduća postupanja istih moraju odnositi na ublažavanje, a zatim i zaustavljanje negativnih demografskih pokazatelja, nestanka i supstitucije stanovništva Republike Hrvatske.

7.1. Koncept demografske revitalizacije

Sadašnji su demografski trendovi posljedica dugogodišnjih demografskih kretanja u prošlosti, stoga predznak istih nije moguće promijeniti u kratkom vremenskom razdoblju. Isto tako, sadašnji su demografski pokazatelji bitna odrednica budućih kretanja, a značajnije se pozitivne demografske promjene u budućnosti mogu zbivati isključivo vođene jasno definiranim mjerama, odnosno njihovim cjelovitim i koordiniranim provođenjem.

Dosad doneseni dokumenti o razvoju stanovništva Hrvatske su:

- *Nacionalni program demografskog razvitka* prihvaćen 18. siječnja 1996. godine, definiran pod okriljem Ministarstva razvitka i obnove u suradnji s uglednim demografima i stručnjacima koji se bave obiteljskom problematikom. Program predlaže primjenu ekspanzivne populacijske politike u obje njene inačice, pronatalitetnoj i imigracijskoj, kombiniranu s mjerama redistributivne populacijske politike. Osim pregleda svih relevantnih demografskih zbivanja u Republici Hrvatskoj i naglaska na prostorni razmještaj stanovništva, program pruža usporedbu s drugim europskim zemljama, a posebnu pažnju posvećuje hrvatskoj dijaspori. Prioritetna područja demografske politike programom obuhvaćaju poboljšavanje materijalnog položaja obitelji (putem dječjih doplata, pomoći pri rješavanju stambenog pitanja, poreznih olakšica, pomoći oko troškova obrazovanja i sl.),

zaštitu statusa roditelja (putem zaštite majke na radnom mjestu, plaćenog porodiljnog dopusta i sl.), zaustavljanje iseljavanja mladog, obrazovanog i radno sposobnog stanovništva, poticanje povratka hrvatskog iseljeničtva (mjerama jačanja uloge dijaspore u povezivanju Hrvatske sa svijetom, pomaganje iseljeničkih organizacija i uklanjanja prepreka povratku iseljenih) te povoljniji prostorni razmještaj stanovništva Hrvatske i snažniji poticaj društvenom i gospodarskom razvoju pojedinih hrvatskih prostora, posebice onih ruralnog i urbanog karaktera od strateške važnosti za Hrvatsku (Milinković, 1996).

- *Nacionalna obiteljska politika* nastala na osnovi Programa Vlade RH za razdoblje 2000. - 2004. od strane Državnog zavoda za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i vanjskih suradnika, usvojena 16. siječnja 2003. godine. Prijedlog je mjera u istoj usmjeren na demografska kretanja, tržište rada i obitelj, usluge obitelji, afirmaciju roditeljstva, obiteljske povlastice, zaštitu roditelja, dojenčadi i male djece, obiteljsko-pravnu zaštitu obitelji i djece te na organizaciju obiteljske politike. Predlaže redefiniranje populacijske politike polazeći od uvida u demografske procese te interpretaciju demografskih procesa i promjena u obiteljskoj strukturi te obiteljskoj politici u kontekstu ratnih prilika i postsocijalističke tranzicije u razdoblju nakon stvaranja neovisne hrvatske države početkom devedesetih godina. Njeno je osnovno polazište daljnja demokratizacija obitelji koja podrazumijeva ravnopravnost spolova i bračno partnerstvo, obrazovanje i zapošljavanje žena te dvohraniteljski model obitelji. Podrazumijeva niz mjera radi usklađivanja obiteljskih i radnih obveza kojih do sada nije bilo/nije bilo u dovoljnoj mjeri, poput fleksibilizacije roditeljskih dopusta te razvoja i diverzifikacije usluga za obitelj (Nacionalna obiteljska politika RH, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži).
- *Nacionalna populacijska politika* usvojena na sjednici Hrvatskog sabora 24. studenog 2006. godine, osmišljena u pravcu razvoja i obnove vlastitog stanovništva s temeljnim ciljem pomlađivanja i brojčanog porasta stanovništva u Hrvatskoj. Potonji je opći cilj predviđeno ostvariti povećanjem nataliteta iznad stope mortaliteta, postizanjem optimalnoga migracijskog obrasca zaustavljanjem koncentracije stanovništva u velikim urbanim središtima uz poticanje razvoja manjih urbanih naselja kao sredina u kojima je stopa prirodnog prirasta viša, zaustavljanjem sveprisutnije urbano-ruralne polarizacije prostora, poduzimanjem mjera u svrhu zaustavljanja iseljavanja mladih iz ruralnih područja i hrvatskih prostora, plansko i selektivno naseljavanje u rijetko naseljena i manja naselja,

poticanjem povratka hrvatskog iseljeničtva kao najpoželjnijeg izvora doseljeničkog toka te poticanjem uravnoteženijeg razmještaja stanovništva i demografskog razvoja putem prostorne preraspodjele stanovništva s ciljem njegova ravnomjernijeg razmještaja i regionalnoga demografskog razvoja. Predviđena područja djelovanja kroz koja se planiralo navedene ciljeve realizirati uključivala su održivi gospodarski razvoj, sustav obiteljskih potpora, porezne olakšice, usklađivanje obiteljskog i poslovnog života, skrb o djeci, zdravstvenu zaštitu majke i djeteta te senzibilizaciju i informiranje. Mjere su Nacionalne populacijske politike definirane kao dio „ukupnih nastojanja hrvatskoga društva za usmjeravanje kretanja stanovništva u željenom pravcu, imajući na umu da sve ono što činimo danas daje učinak kroz dvadeset do trideset godina“ (Nacionalna populacijska politika, Narodne novine 132/2006).

Nakon usvajanja spomenutih programa/politika demografska problematika duže vremensko razdoblje nije bila u užem fokusu političkog interesa, sve do 2017. godine i donošenja:

- *Strategije nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske* u kojoj je navedeno kako „Republika Hrvatska ima negativnu demografsku strukturu i trendove čiji će se nastavak odraziti na društveno-gospodarski razvoj zemlje. Nizak natalitet, depopulacija, negativan saldo migracija i poremećaj dobne strukture stanovništva značajno će povećavati izazove s kojima se suočava hrvatsko društvo, kao što su nedostatak radne snage, neravnomjerna naseljenost te socijalni i ekonomski pritisci na državne i javne funkcije“. Negativni su demografski pokazatelji poput niskog nataliteta, depopulacije, negativnog salda migracija i poremećaja dobne strukture stanovništva definirani kao sigurnosne prijetnje, rizici i izazovi za Republiku Hrvatsku, a osiguranje opstanka, zaštita identiteta i političkog subjektiviteta hrvatskoga naroda kao konstitutivnog u Bosni i Hercegovini te zaštita i potpora Hrvatima u drugim državama i iseljeničtvu među temeljnim ciljevima strategije.⁶⁴ Osim toga, u istom se dokumentu upozorava kako sigurnost, opstojnost i prosperitet Republike Hrvatske uvelike ovise o povećanju broja stanovnika, ravnomjernoj naseljenosti i razvoju ljudskih potencijala, a negativni demografski trendovi,

⁶⁴ Demografska se problematika spominje i u *Strategiji nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske* usvojenoj 2002. godine međutim u nešto manjem opsegu: „negativna demografska kretanja već su duže vrijeme prisutna u Republici Hrvatskoj, a do posebnog izražaja su došla u prošlom desetljeću. Ove tendencije predstavljaju opasnost za sigurnost Republike Hrvatske i postaju ograničavajući čimbenik gospodarskog i društvenog razvoja“ (Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, Narodne novine 32/2002).

neuravnotežen regionalni razvoj Hrvatske, smanjenje i starenje stanovništva, postaju ograničavajućim čimbenicima održivosti gospodarskog, regionalnog i sveukupnog razvoja Republike Hrvatske (Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, Narodne novine 73/2017).

Svojevrsni je pomak vidljiv iste godine, u travnju 2017., kada je osnovano Vijeće za demografsku revitalizaciju u svrhu praćenja i koordinacije provedbe mjera demografske politike iz Programa Vlade Republike Hrvatske za mandat 2016. - 2020. Osim toga, u programu je Vlade Republike Hrvatske za razdoblje 2020. – 2024. kao jedan od ključnih prioriteta i ciljeva navedena demografska revitalizacija kao strateško pitanje budućnosti Hrvatske: „stoga će se nastaviti raditi na preokretanju negativnih demografskih trendova jasno definiranom pronatalitetnom politikom i stvaranjem poticajnog okruženja za povratak hrvatskih iseljenika. Osigurat će se roditeljske naknade u visini od pune plaće, reformirat će se sustav ostvarivanja doplatka za djecu s ciljem njegovog povećanja i pravednije raspodjele, subvencionirat će se 20.000 stambenih kredita za mlade obitelji, osigurat će se produljeni rad u još 200 vrtića, regulirat će se rad trgovina nedjeljom te omogućiti radnicima da je provedu s obitelji, nastavit će se poticati ravnopravnost žena i muškaraca u društvu, na tržištu rada i u obitelji, omogućavajući i očevima da daju veći doprinos u odgoju djece“ (Program Vlade Republike Hrvatske 2020. – 2024.). Ipak, ozbiljnost shvaćanja demografske problematike i mnogobrojnih apela demografa i dalje je upitna; dovoljno nam o tome govori povlačenje pojedinih znanstvenika i stručnjaka iz izgleda tek formalnih pokušaja demografske revitalizacije Hrvatske. Posljednji je pokušaj demografske revitalizacije zemlje vidljiv u izradi nacрта nove Nacionalne strategije demografske revitalizacije Republike Hrvatske za razdoblje 2020. - 2030. u čijoj je izradi sudjelovalo 16 članova stručne radne skupine. Odmakom od daljnjeg navođenja demografskih istupa i pokušaja revitalizacije zemlje, a temeljem iskustva iz ne tako daleke prošlosti, možemo zaključiti kako je pri izradi strateških demografskih dokumenata donošenje mjera tek sporedno jer najvažniju ulogu ima upravo njihovo cjelovito provođenje i primjena koje je u prošlom razdoblju vrlo često izostalo.

Određeni dio mjera Nacionalne strategije demografskog razvitka, Nacionalne obiteljske i Nacionalne populacijske politike nikada nije proveden, a provedene mjere uglavnom iz područja socijalne politike unatoč utrošenim proračunskim sredstvima nisu dale veći pozitivni rezultat. Potonje dodatno potvrđuje kako u Hrvatskoj nikada nije došlo do općeg suglasja političkih, gospodarskih, znanstvenih i društvenih aktera u vezi s populacijskom politikom. Osim toga, demografska se problematika u programima pojedinih Vlada dugo godina potiskivala među manje važne točke, a bez obzira na svojevrsno osvješćivanje posljednjih

nekoliko godina, demografski su pokazatelji Republike Hrvatske i dalje negativni. Posljednjih se godina zabilježen manji negativni saldo vanjske migracije također ne može pripisati uspješnosti mjera revitalizacijskih pokušaja već logičnom slijedu događaja, a pokazatelji prirodnog kretanja stanovništva Republike Hrvatske i dalje su bez ikakvih vidljivih naznaka promjene predznaka trenda. Podatci će popisa 2021. godine stoga biti najjasniji rezultat nepromišljenog djelovanja u smjeru demografske revitalizacije Hrvatske.

Novi je koncept demografske revitalizacije moguće temeljiti na Nacionalnoj strategiji demografskog razvitka, Nacionalnoj obiteljskoj i Nacionalnoj populacijskoj politici, pritom, potrebno je donijeti cjeloviti program poput onoga iz 1996. i usuglasiti ga sa svim izazovima sadašnjosti i potencijalnim budućim prijetnjama, posebice onima koje definiramo kao prijetnje nacionalnoj sigurnosti. Radnu skupinu za izradu iste trebali bi činiti stručnjaci s istraživačkim i znanstvenim iskustvom demografske i srodne problematike, bez obzira na političku pripadnost i osobne afinitete. Ozbiljnost ukupne demografske slike Republike Hrvatske i svih njenih negativnih pokazatelja, kao i primjeri drugih (europskih) zemalja koje još uvijek obilježava depopulacija, ukazuju kako demografsku revitalizaciju zemlje ili bilo kakvo ublažavanje dosadašnjih negativnih trendova nije moguće postići parcijalnim demografskim mjerama. Potrebno je stoga uspostaviti sveobuhvatan paket mjera iz domena svih hrvatskih javnih politika; populacijske, regionalne, fiskalne, porezne, obrazovne i druge; s ciljem povećanja nataliteta, usporavanja/zaustavljanja iseljavanja, privlačenja iseljenika i novog stanovništva na povratak/useljavanje u Hrvatsku te ravnomjernog regionalnog razvoja zemlje. Porezni bi sustav kao najpoticajniji i najučinkovitiji pri usmjeravanju ciljane problematike trebalo usuglasiti s definiranim ciljevima demografske revitalizacije, a porezne bi stope u demografskim uvjetima poput hrvatskih trebalo razlikovati primjerice i prema broju članova obitelji, odnosno broju djece. Uzimajući u obzir demografsku obnovu zemlje kao ključnu za sveukupnu hrvatsku budućnost iz državnog je proračuna potrebno izdvojiti određeni dio sredstava i preusmjeriti ih iz pojedinih manje relevantnih stavki prema potencijalnim mjerama populacijske politike. Posebno je pritom važno poticanje nastojanja lokalnih zajednica u provedbi njihovih mjera i podizanju kvalitete života kao jednog od neizbježnih preduvjeta demografske revitalizacije zemlje.

Ne ulazeći dublje u razradu mjera potencijalnog koncepta demografske revitalizacije, odnosno revitalizacijske varijante domicilnim stanovništvom, u nastavku ćemo teksta navesti najvažnije. „Hrvatska treba provoditi dugoročnu pronatalitetnu populacijsku politiku. To podrazumijeva provođenje niza mjera kojima će se postići da egzistencijalni razlozi što manje utječu na odluku o broju djece u obitelji. (...) Pokazalo se da u Hrvatskoj na imanje manjega

broj djece od željenoga jak utjecaj imaju egzistencijalni problemi. Dugo vremena to je nezaposlenost mladih i rad na određeno. Zaposlenost na određeno jak je potisni činitelj za iseljavanje zbog egzistencijalne nesigurnosti. U Hrvatskoj žene zaposlene na određeno, ako se odluče na rađanje, nerijetko ostaju bez radnoga mjesta. To je jaki antinatalitetni čimbenik i nažalost nije rijetka pojava. Povremene mjere u okviru stambene politike neučinkovite su i svode se na kampanje. Stanovi za mlade, u većini su slučajeva nepriuštivi, kako zbog niskih primanja, tako i zbog rada na određeno. Infrastruktura za pomoć zaposlenim roditeljima koji podižu djecu čest je problem, kako u pogledu nedovoljnih kapaciteta, tako i radnoga vremena. Poseban problem su nerazvijena područja u Hrvatskoj. Posebnim mjerama ekonomske politike treba, ne samo zaustaviti iseljavanje s nerazvijenih prostora, nego i privući doseljavanje. Hrvatska ne može osigurati dostatan broj radne snage na temelju vlastitih potencijala, nego će se ekonomskom prisilom morati orijentirati na uvoz radne snage. Zbog predvidivoga jakoga smanjivanja priljeva mladih na tržište rada nužno je oblikovati useljeničku politiku“ (Akrap, 2019, 346-347).

Demografsku je problematiku sa svim negativnim pokazateljima i njen utjecaj na sve sustave u zemlji potrebno postaviti u temelj ukupnog razvoja zemlje, posebno njene sigurnosti, a demografsku revitalizaciju, uz primjenu odgovarajućih mjera redistributivnog tipa populacijske politike, osim na domicilnom, temeljiti i na stanovništvu izvan zemlje – posebice hrvatskom iseljeništvu. Izumiranje ukupnog stanovništva Republike Hrvatske zabilježeno u posljednja dva međupopisna razdoblja, a koje će sudeći po svemu biti vidljivo i u rezultatima Popisa 2021. godine, dodatno naglašava važnost hrvatskog iseljeništa jer revitalizacija domicilnom populacijom svakim dodatnim nastavkom negativnih demografskih trendova postaje sve neizvjesnija.

7.1.1. Imigracijski revitalizacijski model

Osim kroz model revitalizacije domicilnom populacijom čiji će fertilni kontingent nastavkom dosadašnjih trendova još kraće vrijeme biti dostatan, demografsku je revitalizaciju Republike Hrvatske moguće provesti kroz model revitalizacije imigracijskom varijantom. Pritom, važno je razlikovati:

- a) klasično hrvatsko iseljeništo,
- b) hrvatsko stanovništvo u susjednim i okolnim zemljama (Hrvate u BiH i Hrvate manjinske skupine u okolnim europskim zemljama),
- c) ostalo stanovništvo iz susjednih i drugih zemalja te
- d) imigraciju stanovništva kroz velike migracijske tokove prema Europi.

Revitalizacija imigracijskom populacijom zahtjeva strategiju i ključni dokument – migracijsku politiku - čiji bi cilj bio, prije svega, smanjivanje broja onih koji odlaze iz zemlje te privlačenje i selektiranje useljenika. Dokumenti kojima se do sada nastojalo urediti pitanja migracija Republike Hrvatske su:

- *Migracijska politika Republike Hrvatske za 2007./2008. godinu* donesena na sjednici Hrvatskog sabora 13. srpnja 2007. godine i
- *Migracijska politika Republike Hrvatske za razdoblje 2013. do 2015. godine* donesena na sjednici Hrvatskog sabora 22. veljače 2013. godine.

Spomenute migracijske politike svojim uvodima poput „Republika Hrvatska nalazi se na raskrižju putova između Istočne Europe prema Zapadnoj, te od juga kontinenta prema njegovom sjeveru. Ovakvim svojim zemljopisnim položajem predstavlja prirodnu spojnicu preko koje prelaze neki od migracijskih tokova. (...) Intenziviranjem migracijskih kretanja ljudi u cijelom svijetu, koja nisu zaobišla niti Republiku Hrvatsku, pojavila se potreba za donošenjem cjelovite migracijske politike u Republici Hrvatskoj kojom će se utvrditi postojeće stanje, ali i definirati mjere odnosno aktivnosti koje je potrebno poduzeti u cilju uređenja migracijskih kretanja“ (Migracijska politika Republike Hrvatske za 2007./2008. godinu, NN 83/2007) te riječima poput „svrha koju se želi postići usvajanjem ove Migracijske politike jest osigurati da migracijska kretanja u Republici Hrvatskoj budu u korist gospodarskog i socijalnog razvitka države i društva“ (Migracijska politika Republike Hrvatske za razdoblje 2013. do 2015. godine, NN 27/2013) ukazuju na razumijevanje važnosti migracija. Međutim, spomenuti su dokumenti bili usmjereni, „umjesto na viziju strateškog razvoja budućih koristi od migracija, uglavnom na tehnička, regulatorna i statusna pitanja u vezi migracija. Spomenuta su se pitanja odnosila primarno na imigraciju vezanu uz populaciju radnih imigranata te osoba u traženju zaštite i njihova statusa, a tek dijelom i uz hrvatsku dijasporu. Razmatranja negativnog migracijskog salda s inozemstvom koji Hrvatska ima još od 2009. godine ili pitanja zadržavanja stanovništva, posebno u tipičnim emigracijskim regijama Hrvatske, gotovo su zanemarena“ (Balića, 2019, 118). Osim toga, razdoblje između 2009. i 2012. nije bilo pokriveno migracijskom politikom, a politika donesena za razdoblje od 2013. do 2015. godine dio je priprema Hrvatske za ulazak u Europsku uniju i predstavlja tek usklađivanje s pravnom stečevinom iste. Ciljevi u potonjoj uglavnom su deklarativni i u značajnoj mjeri neprovedeni, a pri izradi iste izostala je detaljnija analitička podloga u obliku analize stanja tržišta rada te analize demografskih, odnosno migracijskih kretanja. Osim toga, većina je točaka/mjera dosadašnjih migracijskih politika vezana uz statusna pitanja stranaca, integraciju stranaca, viznu politiku, azil i sl., odnosno mjere karakteristične za useljeničke zemlje kojom se Hrvatska nikako ne može poistovjetiti. Tek se

Migracijska politika za razdoblje od 2013. do 2015. godine u okviru posljednje stavke „Hrvatsko iseljništvo“ dotiče mjera poput ankete u okviru hrvatskog iseljništva o željama za povratak u Republiku Hrvatsku, izrade kataloga mogućnosti za zapošljavanje i ulaganje u Republiku Hrvatsku, prezentacije mogućnosti za zapošljavanje i ulaganje u Republiku Hrvatsku i promidžbenih aktivnosti u zajednicama hrvatskog iseljništva te izrade i provedbe Akcijskog plana za poticanje povratka hrvatskih iseljenika.

Nužna je stoga nova migracijska politika koja bi između ostaloga trebala uključivati:

- 1) „upravljanje ulaskom, tranzitom, izlaskom i povratkom stranih državljana u nacionalni teritorij i iz njega,
- 2) utvrđivanje kategorija stranaca kojima se odobrava boravak na teritoriju države, za koje razdoblje, za koju svrhu i s kojim pravima i odgovornostima,
- 3) integraciju onih kojima je odobren boravak kako bi postali funkcionalni članovi društva,
- 4) mjere za svoje državljane u inozemstvu radi održavanja veza i poticanja njihova povratka, mogućnosti priljeva novčanih doznaka, ulaganja i prijenosa znanja“** (Skupnjak-Kapić, 2008, 120), a koje neće ostati isključivo na deklarativnoj razini.

Hrvatska „osim popisa područja pravne regulacije statusa migranata nema čak niti osnovnu skicu poželjne situacije koja se odnosi ponajprije na prevladavanje loše demografske situacije, visokog emigracijskog potencijala i slabog unosa ekonomskog i kulturnog kapitala. Zato je nužno prvo promisliti kako barem stvoriti program koji bi donekle mogao zaustaviti negativne trendove i koji bi u budućnosti mogao te trendove preokrenuti. (...) Dok se u Hrvatskoj ne počne razmišljati o općoj strategiji društvenog razvoja i istu dosljedno provoditi, potrebno je razviti barem fleksibilnu ad hoc migracijsku politiku koja će omogućiti i učinkovitu intervenciju u migracijske obrasce preko i unutar hrvatskih granica“ (Božić, 2014, 285-299).

„Osnovni problem buduće migracijske politike predstavljat će visoke emigracijske stope iz Hrvatske jer je svako dodatno iseljavanje veliki gubitak ljudskog kapitala, temelj još intenzivnijeg pražnjenja prostora te čimbenik koji u pitanje dovodi održivo funkcioniranje osnovnih sustava Republike Hrvatske. Potpuno zaustavljanje procesa iseljavanja nije moguće, međutim od izričite je potrebe strategija koja će poticati ostanak posebno obrazovanog i stručnog stanovništva čija će zanimanja u skorijoj budućnosti biti deficitarna. Pored toga, krajnji bi cilj migracijske politike, osim zadržavanja stanovništva u zemlji, trebao biti zadržavanje stanovništva u mjestu prebivališta u funkciji ravnomjernog regionalnog razvoja zemlje. Naravno, naročitu je pažnju potrebno usmjeriti na povratak hrvatskih iseljenika i useljavanje stanovništva hrvatskog identiteta kroz poticajni program remigracije i imigracije“ (Balića, 2019, 118). „Migracije, ukoliko u njihovoj pozadini stoji pametna i učinkovita politika,

predstavljaju ogroman potencijal za migrante, zemlje primitka, ali i zemlje porijekla“ (Balijs, 2019, 118). Hrvatska bi pri izradi nove migracijske politike trebala poći od vlastite razvojne i sigurnosne strategije, postaviti ju u funkciju gospodarskog razvoja i uvažiti pritom svu kompleksnost migracija i međunarodne migracijske tokove (svjetske i europske). „Migracijska politika puno je više od zamišljanja regulacije kretanja ljudi preko granica, useljavanja, naseljavanja i iseljavanja, kao i udovoljavanja zahtjevima tržišta radne snage. Ona je temeljni oblik izražavanja nacije-države, jedan od osnovnih načina na koji nacija-država postoji“ (Božić, 2014, 285).

Osim spomenutih politika, od 90-ih je godina do danas ustrojeno i nekoliko ministarstava, vijeća, odbora, ureda, savjeta i sl., poput Ministarstva useljeništa (Ministarstva povratka i useljeništa), Predsjednikovog vijeća za demografsku obnovu, Ministarstva razvitka, obnove i useljeništa, Uprave za hrvatske manjine, iseljeništa i useljeništa, Odbora za useljeništa, Državnog ureda za Hrvate izvan Hrvatske, Hrvatske matice iseljenika, Savjeta Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Republike Hrvatske itd., međutim, rezultat je u obliku jačeg povezivanja i povratka većeg broja iseljenika unatoč institucionalnim pokušajima izostao; iako se u okviru djelokruga nekih nalaze točke poput: „u suradnji s drugim nadležnim ministarstvima, obavlja poslove koji se odnose na stvaranje uvjeta za povratak iseljenika/dijaspore u Republiku Hrvatsku i njihovo uključivanje u gospodarski i društveni život u Republici Hrvatskoj“ (Zakon o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske, NN 124/11, 16/12). Izostalo je sudeći po svemu i cjelovito provođenje smislene migracijske politike s jasno definiranim mjerama.

7.1.1.1. Hrvatskom imigracijskom populacijom

Konstatacija o važnosti smislene migracijske politike od posebnog je značaja za zemlje koje u iseljeništvu broje jednako ili više stanovnika nego unutar svojih granica, poput Hrvatske. Demografski je potencijal hrvatskog stanovništva/Hrvata izvan Republike Hrvatske procijenjen u okviru poglavlja „Hrvatsko iseljeničko bogatstvo“ i broji oko 4 milijuna ljudi. Pritom, već je i ranije u radu jasno utvrđeno kako je pri revitalizaciji hrvatskom imigracijskom populacijom potreban poseban osvrt na najbrojnije klasično hrvatsko iseljeništa (3,4 – 3,5 milijuna) čija je prije svega dobna, a zatim i svaka druga struktura znatno povoljnija nego Hrvata u BiH i Hrvata manjinskog stanovništva okolnih europskih zemalja. Shvaćanje je istoga kao izrazito važno dijela vlastite populacije od presudnog značaja, posebno za revitalizaciju ratom stradalih i ispražnjenih dijelova Hrvatske gdje je revitalizacija domicilnom populacijom nemoguća.

Preduvjeti, prijedlozi i mjere revitalizacije hrvatskom imigracijskom populacijom trebali bi stoga obuhvaćati:

- shvaćanje na svim razinama važnosti demografske revitalizacije hrvatskom imigracijskom populacijom, čiji „potencijalni fertilni kontingent ženske populacije čini prema procjenama više od 70 % istoga domicilnoga kontingenta (Šterc i Komušanac, 2012); za život, rad, sigurnost i ukupni razvoj hrvatskog društva u cjelini;
- otklon na svim razinama nepovjerenja u hrvatske iseljenike te odbacivanje percepcije, posebno političkih aktera i medijske javnosti, hrvatskog iseljeničtva kao neprijateljskog;
- podizanje migracijske, kao uostalom i šire demografske problematike na nacionalnu stratešku i sigurnosnu razinu i shvaćanje kako se povratak sam po sebi bez poticaja neće dogoditi;
- analizu stavki resornih i ukupnog državnog proračuna te definiranje demografske revitalizacije stavkom od primarnog značaja pri izdvajanju sredstava i preusmjeravanju istih iz manje relevantnih stavki prema potencijalnim mjerama revitalizacijske politike;
- institucijsku uspostavu demografske/migracijske problematike, odnosno osnivanje i funkcionalnu realizaciju strateškog demografskog/migracijskog ureda ili zasebnog ministarstva;
- u demografsku revitalizaciju, kako domicilnim, tako i hrvatskom imigracijskom populacijom, uključivanje svih hrvatskih javnih politika;
- shvaćanje važnosti znanstveno-stručne podloge u kreiranju mjera revitalizacije domicilnom/imigracijskom populacijom;
- definiranje koncepta/modela jedinstvene domovinske i iseljene Hrvatske;
- uspostavu registra stanovništva koji će obuhvaćati podatke osim o stalnom ujedno i iseljenom stanovništvu, njihovoj brojnosti, prebivalištu prije iseljenja, zemlji i mjestu primitka, obilježjima po svim strukturama, djelatnosti kojima se bave i sl.; moguća je i varijanta uspostave zasebnog registra iseljenika koji bi prikupljao potonje spomenute podatke;
- u okviru prethodno navedenog registra ili zasebno, uspostavu registra/baze poduzeća hrvatskih iseljenika u inozemstvu s ciljem razvoja djelatnosti u Republici Hrvatskoj komplementarnih djelatnostima kojima se iseljenici bave u inozemstvu;

- uklanjanje suvišnih birokratskih zapreka hrvatskim iseljenicima pri stjecanju državljanstva i isprava, uspostavi poslovnih suradnji i ulaganju, konačnom povratku te (re)integraciji u hrvatsko društvo;
- uspostavu tzv. „one-stop“ izvora podataka koji će hrvatskim iseljenicima zainteresiranima za povratak na jednom mjestu pružiti sve informacije o svim nužnim koracima, mogućnostima i potrebnim dokumentima;
- pri definiranju uvjeta i provođenju mjera poštivanje različitosti hrvatskog iseljeničtva; posebno se pritom osvrnuti na iseljenike tzv. EU migracijskog vala koji još uvijek nisu u potpunosti asimilirani u društvo zemalja primateljica;
- omogućavanje i poticanje razvoja djelatnosti kojima se hrvatski iseljenici bave u zemljama primitka u Hrvatskoj, u skladu s prostornim potencijalom Hrvatske i gospodarskim/intelektualnim potencijalom iseljenika; pritom im omogućiti uvjete pod kojima posluju u inozemstvu, osloboditi ih plaćanja poreza na dobit u određenom vremenskom razdoblju (5 - 10 godina) uz potencijalno uvjetovanje zapošljavanja određenog broja radnika;
- uvođenje kvota upisa za djecu hrvatskih iseljenika na hrvatskim visokim učilištima i povećanje istih na onim učilištima koja ih već posjeduju; propisane uvjete za upis na iste potrebno je ponovno razmotriti, pojedine potencijalno ukloniti/popustiti;
- hrvatskim povratnicima omogućiti upis na hrvatska visoka učilišta po jednakim uvjetima kao i domicilnom stanovništvu, potencijalno u okviru posebno definiranih kvota;
- u okviru postojećih akademskih institucija organizaciju studijskih programa vezanih uz vrijednosti naše krške vapnenačke i dolomitske obale naših otoka koje drugi proglašavaju svjetskim vrednotama, s ciljem privlačenja studenata hrvatskog porijekla izvan zemlje (Demografski razvoj DNŽ, Šterc, S. i Šterc, F.);
- uključivanje iseljenih znanstvenika i stručnjaka, koji u inozemstvu uživaju znatno bolje uvjete rada, nego u zemlji porijekla i vrlo ih je teško privoljeti na povratak u Hrvatsku, u programe cirkulacije i na taj način umrežiti hrvatske znanstvenike i institucije s onima u inozemstvu (Božić, 2014); ulagati pritom u inovacije i međunarodno prepoznatljive istraživačke projekte;
- uspostavljanje modela transferiranja, investiranja i primjenjivanja tehnološkog, inovacijskog i svakog drugog kapitala koji iseljenici steknu izvan granica svoje zemlje u zemlju porijekla, bez obzira na namjere povratka u Hrvatsku/ostanka u iseljeničtva;

- povezivanje domicilne i iseljene Hrvatske u obliku organizacije i promocije Dana hrvatskih iseljenika i Dana otvorenih vrata za iseljenike i hrvatske manjinske zajednice; povratak u Hrvatsku promicati među pripadnicima druge i treće generacije Hrvata, omogućiti im pritom praktičnu pomoć pri useljenju, brзом rješavanju administrativnih prepreka i naturalizaciji;
- izdvajanje sredstava za razne oblike poticaja za povratak/useljavanje (dodjela državnih stanova i zemljišta) i registraciju djelatnosti u ruralnim područjima (redistributivna varijanta (i)migracijske politike); generiranje pritom unutarnjih migracija;
- poticanje hrvatskog iseljeničtva na ulaganje u ratom stradala područja Republike Hrvatske;
- poticanje lokalnih zajednica u provedbi samostalnih mjera i podizanju kvaliteta života kao jednog od osnovnih preduvjeta demografske revitalizacije zemlje i stimuliranja povratka iseljenika;
- primjenjivanje svih mjera i poticaja u okviru revitalizacijske varijante domicilnom populacijom (demografske financijske, radne, stambene i ostale opće mjere primarno vezane za sigurnost djece, žena i mladih obitelji u zemlji) kada stanovništvo izvan zemlje postane stalno stanovništvo Republike Hrvatske uz mogućnost uvjetovanja ostanka na određeni broj godina; uz iste parametre i modele iz modela revitalizacije domicilnim stanovništvom i stimulacijom od 5 000 do 10 000 eura za svako rođeno dijete „iz proračuna bi se dodatno izdvojilo još između 0,31 i 0,62% sredstava“ (Šterc i Komušanac, 2012, 708);
- aktivno djelovanje i provođenje revitalizacijskih mjera u što kraćem roku i s ciljem demografskog, gospodarskog, ukupnog razvoja i opstanka Hrvatske te očuvanja hrvatskog identiteta i nacionalne sigurnosti; brzina je djelovanja i definiranja modela povratka od posebnog značaja u trenutnim uvjetima krize uzrokovane pandemijom i svim posljedicama koje ista nosi, poput smanjenih primanja i ukupnih uvjeta života hrvatskih iseljenika u inozemstvu;
- analizu demografskih mjera drugih zemalja (poput Irske, Izraela, Poljske, Španjolske...) koje provode uspješnu revitalizaciju vlastitom iseljeničkom populacijom; modificirati ih i prilagoditi specifičnostima Republike Hrvatske, uzimajući u obzir prirodne potencijale, mogućnosti ulaganja i visok stupanj opće sigurnosti koje Hrvatsku čine privlačnom;

- uspostavu cjelokupnog paketa mjera jer donošenje parcijalnih mjera ne može pridonijeti većem pozitivnom pomaku;
- jasno definiranim mjerama iskazivanje namjere i želje za suradnjom s iseljeništvom i njihovim povratkom;
- vraćanje povjerenja iseljenika u državni sustav i ublažavanje svih negativnosti (političkih, gospodarskih, društvenih...) koje su iseljenike potaknule na odlazak iz Hrvatske jer pozitivan pomak u ukupnom razvoju zemlje i radikalne mjere jedni su od najvažnijih preduvjeta demografske revitalizacije.

Poseban je napor potrebno uložiti u stvaranje pozitivne ukupne atmosfere u zemlji, ekonomsku/političku stabilnost i gospodarski razvoj jer nije moguće očekivati veći obujam povratnih migracija u zemlju koju domicilno mlado, obrazovano i perspektivno stanovništvo već godinama unazad masovno napušta. Iznimno je važno definirati mjere za poboljšanje uvjeta rada i napredovanja za deficitarna zanimanja koja uživaju velike razlike u plaćama i uvjetima rada u domicilnoj zemlji i inozemstvu, a stručnjaci istih ulaze u kvote za useljavanje razvijenih imigracijskih društava. Razvojem nove poljoprivredne politike ruralnu je populaciju potrebno zadržati u mjestu boravka, informirati ih o inovacijama u poljoprivredi, novim oblicima proizvodnje kao i o mogućnostima korištenja fondova Europske unije. Veća kvaliteta života i manje razlike između domovine i potencijalnih imigracijskih društava smjernice su za uspješno zadržavanje stanovništva u zemlji. „Iseljavanje nije moguće niti je potrebno u potpunosti zadržavati, ali su nužne mjere kako bi se spriječio daljnji gubitak populacije“ (Božić, 2014, 292).

7.1.1.2. Ostalom imigracijskom populacijom

Model je revitalizacije imigracijskom varijantom, osim hrvatskom imigracijskom populacijom koja podrazumijeva klasično hrvatsko iseljeništvom te hrvatsko stanovništvo u susjednim i okolnim zemljama (Hrvate u BiH i Hrvate manjinske skupine u okolnim europskim zemljama), moguće temeljiti i na imigraciji ostalog stanovništva iz susjednih i drugih zemalja te imigraciji stanovništva kroz velike migracijske tokove prema Europi.

Obzirom na dugogodišnje intenzivno iseljavanje mladog visokoobrazovanog te stanovništva srednje stručne spreme, neusklađenost obrazovne politike s potrebama tržišta rada, prirodni pad te starenje stanovništva, Hrvatska se već godinama susreće s manjkom pojedinih profila radne snage; posebno u turizmu/ugostiteljstvu, građevinarstvu i poljoprivredi. Ranije je u radu navedeno kako je prema procjenama Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske sredinom 2019. godine razlika između ulaska stanovništva u radni kontingent i izlaska iz njega

iznosila 17 637 osoba; toliko je manje osoba navršilo 15 godina nego što ih je navršilo 65 godina. Nastave li se dosadašnji trendovi iseljavanja i prirodnog pada, Hrvatskoj će svake godine nedostajati pozamašan broj ljudi u radnom kontingentu. Uzimajući u obzir kako je radnu snagu moguće formirati isključivo reprodukcijom domicilnog stanovništva ili useljavanjem, pažnju je u okviru migracijske politike Republike Hrvatske potrebno usmjeriti i prema konceptu selektivnog useljavanja radne snage (primarno iz regionalnog okruženja i ostatka Europe) koji provode gotovo sve razvijene zemlje. Potrebno je analizirati potrebe tržišta rada te definirati poželjan profil useljenika i njihovih obilježja (prema dobi, spolu i obrazovanju), prostor u koji se useljena radna snaga upućuje te sektore i djelatnosti koje se definiranim profilima žele razvijati. Pritom, definiranje poželjnog profila useljenika nikako ne smije biti prepušteno isključivo poslodavcima, već u koordinaciji s državom i populacijskom politikom, a prije donošenja konačnih kvota za strane radnike potrebno je sagledati mogućnosti prekvalifikacije domaće radne snage i upućivanja iste prema potrebitim prostorima te uskladiti obrazovni sustav s potrebama tržišta rada i na taj način domicilno stanovništvo „zadržati“ u zemlji.

Važno je napomenuti kako je za održiv demografski razvoj zemlje prije svega nužna smisljena pronatalitetna politika jer su nam već i primjeri drugih, razvijenijih zemalja pokazali kako demografsku sliku sa svim pozitivnim pokazateljima nije moguće postići isključivo useljavanjem stanovništva. Hrvatskoj su pritom svojstveni osjetno lošiji uvjeti na tržištu rada koji u najvećoj mjeri privlače tek niskokvalificiranu radnu snagu koja je zbog vlastitih nadnica manjih od nadnica domaćih radnika znatno privlačnija hrvatskim poslodavcima.

Useljavanje stanovništva iz drugih zemalja kao nužnost podrazumijeva proces socijalne integracije u društvo i kulturu zemlje primitka; potonje se uglavnom ne odnosi na imigraciju stanovništva iz Hrvatskoj susjednih zemalja poput muslimana iz BiH ili Srba iz Srbije. Ne ulazeći dublje u proces integracije migranata, u okviru je analize mjera imigracijske politike i definiranja poželjnih useljenika potrebno razmotriti troškove integracije usporedno s troškovima mjera revitalizacijske varijante domicilnom populacijom. Osim toga, troškove je integracije posebno niskokvalificirane radne snage iz neeuropskog kulturnog kruga potrebno analizirati i u okviru potencijalnih koristi od istih.

Useljavanje i dolazak stanovništva po određenim obilježjima različitog⁶⁵ od domicilnog sa sobom donosi mnoge promjene i reakcije pojedinaca, ali i ukupne zajednice zemlje domaćina. Sve do sredine prošlog stoljeća zapadnoeuropska su se društva smatrala izrazito homogenima,

⁶⁵ Različito podrazumijeva brojne aspekte razlika među ljudima, poput roda, dobi, mjesta rođenja, etičnosti, kulture, obrazovanje, fizičkih sposobnosti, društvene klase, religije, seksualne orijentacije, jezika, mjesta stanovanja, statusa državljanstva, političke ideologije te osobnog stila i obilježja (Mesić i Bagić, 2011).

posebno u odnosu na imigracijska društva Novoga svijeta (SAD, Kanada i Australija), koja zahvaljujući sve raznovrsnijim imigracijskim tokovima u etničkom i rasnom odnosno kulturnom smislu postaju sve heterogenija. Danas većina društvenih istraživača smatra kako će heterogenost suvremenih društava u budućnosti biti sve izraženija, posebno zbog intenziteta međunarodnih migracija. Dio se znanstvenika, posebno onih koji djeluju u SAD-u, zalaže za multikulturalizam kao oblik ispravljanja povijesnih nepravdi prema pojedinim društvima i zagovaraju interkulturalizam te interkulturalni dijalog, kako u odnosu na stare, povijesne nacionalne manjine, tako i prema novim imigrantskim grupama (Mesić, 1998 prema Mesić i Bagić, 2011). Drugi, osobito početkom 21. stoljeća, multikulturalizam deklariraju kao promašenu ideologiju/politiku koja je umjesto integracije kulturno različitih novih useljeničkih skupina uvjetovala segregaciju i pojavu »paralelnih društava«. Potonjem su viđenju posebno pridonijeli negativni događaji poput terorističkih i drugih napada za koje se upravo multikulturalizam (eksplicitno ili implicitno) smatra odgovornim. Spomenuti su događaji potaknuli izrade brojnih studija o stavovima građana o kulturnim različitostima, a mišljenje dominantne kulturne (etničke, nacionalne) većine u pojedinim je zemljama izrazita odrednica državnih politika (Schalk-Soekar i Vijver, 2008 prema Mesić i Bagić, 2011). Istraživanje provedeno u Hrvatskoj ukazalo je na slijedeće mišljenje javnog mnijenja o priljevu stranaca u Republiku Hrvatsku. Čak 75,9 % ispitanika misli kako strani radnici u Republici Hrvatskoj, ukoliko žele u istoj raditi, moraju usvojiti vrijednosti hrvatskog društva, 59,3 % njih mišljenja je kako bi stranci predstavljali teret u odnosu na postojeće tržište rada, isti udio ispitanika smatra kako bi se u slučaju jednakih kompetencija za isto radno mjesto domaćim radnicima trebala dati prednost u odnosu na strance, a 55,3 % ispitanika ekstremnog je stajališta i misle kako bi Vlada Republike Hrvatske trebala uvesti zabranu uvoza strane radne snage (Masić, 2011 prema Knezović i Grošinić, 2017). Vidljivo je stoga kako u Hrvatskoj prevladava poprilično negativan stav o uključivanju stranaca u hrvatski sustav rada i obrazovanja, a isti rezultati potvrđuju i ozbiljnost problematike te potrebu za selektivnim i planskim pristupom pri definiranju modela revitalizacije ostalom nehrvatskom imigracijskom populacijom.

Osim navedenog, definiranje je koncepta selektivne useljeničke politike od sigurnosne važnosti za svaku zemlju, posebno kada je riječ o velikim migracijama s istoka i jugoistoka prema Europi i imigracijskom pritisku nehrvatskog identitetskog stanovništva na hrvatski državni i etnički prostor. Obzirom kako su velike migracije prema Europi analizirane u okviru istoimenog poglavlja kao i poglavlja „Migracije kao sigurnosni problem“ u okviru ćemo ovog dijela rada potvrditi kako je migracija stanovništva kroz velike migracijske tokove prema Europi jedna od mogućih varijanti revitalizacije imigracijskom populacijom. Velike migracije

obzirom na geografski položaj nužno prolaze kroz Hrvatsku, a obujam i intenzitet pritiska migracijskog stanovništva, snažni potisni faktori i prilike u ishodišnim zemljama potvrđuju kako je kretanja poput onih 2015. i 2016. godine moguće očekivati i u budućnosti. Potonje dodatno potvrđuju već referirane projekcije porasta azijskog i afričkog stanovništva koje će se očekivano u velikom broju kretati prema razvijenijim dijelovima svijeta, prema Europi, koja će do kraja stoljeća nastavkom dosadašnjih trendova prirodnog kretanja izgubiti gotovo 100 milijuna ljudi i čiji će način života spomenutim kretanjima biti izrazito ugrožen. Hrvatski će se nacionalni prostor pritom suočavati s velikim izazovima, posebice sigurnosnim prijetnjama i mogućnošću supstitucije stanovništva. Nužan je stoga jasan odgovor države na problem velikih migracija prema Europi, koji će osim političke, podrazumijevati i institucionalnu razinu, a prije pokušaja revitalizacije afričkim i azijskim stanovništvom, koje je dio velikih migracijskih tokova, ukupne je napore potrebno usmjeriti na revitalizaciju prethodno navedenim modelima.

7.2. Modeli povezivanja

Prije definiranja novog hrvatskog koncepta nužan je osvrt na primjere demografskih, revitalizacijskih, odnosno modela povezivanja s iseljenim stanovništvom zemalja prema pojedinim obilježjima bliskih Hrvatskoj. Obzirom kako je važan kriterij pri analizi drugih zemalja brojnost iseljene populacije, kao zemlje s iseljenom populacijom brojnijom od domicilne izabrane su Irska i Izrael. Prema procjenama irskog Ministarstva vanjskih poslova irsko iseljeničko bogatstvo, broj ljudi koji ima irske korijene, doseže čak 70 milijuna (Global Irish: Ireland's Diaspora Policy), dok je židovske populacije diljem svijeta, koja ima pravo na sve povlastice propisane izraelskim Zakonom o povratku⁶⁶, više od 23 milijuna (DellaPergola, 2019). Kada je riječ o stalnom stanovništvu, Irska je 2019. godine unutar svojih granica bilježila 4,9 milijuna (Population and Migration Estimates 2019, Central Statistics, Office), a Izrael 9,1 milijun (Population of Israel on 30 December 2020, Israel's Central Bureau of Statistics) stanovnika. Primjeri su to zemalja koje su pravovremeno shvatile vrijednost svog iseljeničkog bogatstva i osmislile kvalitetne useljeničke politike temeljene na čvrstom povezivanju domicilne i iseljene populacije. Kratak je osvrt na njihov demografski razvoj i s ciljem revitalizacije zemlje provedene modele u ovom radu stoga neizbježan. Modele i koncepcije

⁶⁶ Zakon o povratku (Law of Return) svim Židovima i njihovim potomcima koji odluče useliti u Izrael daje automatska prava u pogledu boravka i državljanstva (The Law of Return, Israel's Basic Laws; Jewish Virtual Library,). Više o tome u poglavlju 7.2.2.2. *Izrael*.

drugih zemalja nije jednostavno postaviti u okvire drugačijih hrvatskih okolnosti, međutim, valja ih promotriti i upoznati zbog budućih težnji i potencijalnih mogućnosti.

7.2.1. Irski model

Sličnosti Irske i Hrvatske današnjice, poput gotovo jednakog broja stanovnika, duge tradicije iseljavanja i brojnog iseljništva diljem svijeta, višestoljetne katoličke povijesti i kulture, bogatog kulturnog nasljeđa i prirodnih ljepota itd., te njihova neusporediva stvarnost kada je riječ o pokazateljima gospodarskog i demografskog razvoja potvrđuju kako je Irska jedan od dobrih primjera modela demografskog, ali i ukupnog razvoja koji bi Hrvatska mogla primijeniti na vlastiti prostor i društvo.

„Iako je danas jedna od poželjnih destinacija, ne samo hrvatskih iseljenika, već i drugih migranata, irsku je povijest obilježila visoka stopa iseljavanja (Smyth, 2011) i gospodarsko siromašenje. Mračno razdoblje irske povijesti obilježeno ratovima i čestim pobunama domicilnog stanovništva počelo je krajem 15. stoljeća podvrgavanjem irskog parlamenta pod autoritet engleskog. Sustavnim naseljavanjem engleskih i škotskih doseljenika od sredine 16. stoljeća mijenjala se demografska struktura i stvarale zajednice isključivo britansko-protestantskog identiteta koje su u znatnoj mjeri temelj suvremene podjele Irske. Nakon uvođenja Kaznenih zakona⁶⁷, gušenjem pobune iz 1798. godine britanski i irski parlament donijeli su zakone koji su početkom 1801. godine doveli do sjedinjenja dvaju kraljevstava i podvrgavanja Irske britanskoj dominaciji. Irska je tada u vrlo kratkom razdoblju zabilježila velik porast s 4-5 milijuna, početkom 19. stoljeća, na više od 8 milijuna stanovnika 1841. godine (Legrand, 2005). Ubrzo nakon naglog porasta broja stanovnika, neusmjeravanje značajnijih investicija britanskih industrijalaca prema Irskoj, osiromašenje stanovništva, bolesti te razdoblje velike gladi, koja je prvenstveno pogodila najsiromašnije slojeve društva, znatno su smanjile broj istih. Irska je tako u razdoblju od 1841. do 1901. izgubila gotovo polovicu stanovništva, a trend emigracije nastavio se i razdoblju nakon toga (Rančić, Rebac i Pilipović, 2010).

Duga borba za političku neovisnost od britanske krune rezultirala je 1921. godine uspostavom Slobodne irske države koja je obuhvaćala 26 od ukupno 32 pokrajine na otoku, dok je preostalih 6 pokrajina ostalo u sastavu Ujedinjenog kraljevstva kao tzv. Sjeverna Irska. Znanje engleskog jezika, kao korisno nasljeđe nakon prestanka političke dominacije Velike

⁶⁷ Kazneni zakoni (Penal Laws) onemogućavali su pripadnicima drugih vjera sudjelovanje u političkom životu, javnoj vlasti i vojsci, ograničavali njihova ljudska i građanska prava te svu vlast predali u ruke protestantske vladajuće elite (Rančić, Rebac i Pilipović, 2010).

Britanije te ideološka podloga ekonomskog liberalizma, također prenijeta iz Engleske i Škotske, činile su značajne preduvjete za kasnije otvaranje Irske prema svijetu i uključivanje u gospodarske i političke globalizacijske procese. Krajnji prekid i posljednjih formalnih državno-pravnih veza s Velikom Britanijom zbio se 1949. godine kada je 26 južnih pokrajina proglasilo Republiku Irsku. Irska je od samog osnutka 1949. godine članica Vijeća Europe, a 1973. je godine s Velikom Britanijom i Danskom pristupila tadašnjoj Europskoj ekonomskoj zajednici (Rančić, Rebac i Pilipović, 2010).

Novoosnovani južni dio otoka bio je vrlo siromašno agrarno područje gotovo s nepostojećom industrijom. Nakon razdoblja obilježenog ekonomskom politikom koja se temeljila na razvoju djelatnosti koje su se tada smatrale irskim komparativnim prednostima u odnosu na Veliku Britaniju, vođenja restriktivne fiskalne politike, afirmacije poljoprivrede kao pokretača gospodarskog razvoja, zanemarivanja industrije i pritiska na otvaranje novih radnih mjesta zbog smanjenja emigracije kao rezultata strogih imigracijskih zakona u SAD-u te opće recesije s početkom 1929. godine, dolazi do promjene politike. Irska se tada okrenula industrijskoj politici temeljenoj na uvoznoj supstituciji (Import Substitution Industrialization), pod zaštitom carinskih barijera, a u agrarnom sektoru provođena je diverzifikacija koja se sve manje oslanjala na dotadašnje britansko tržište uz istodobno ograničavanje uvoza poljoprivrednih proizvoda. Pozitivni pomaci u zaposlenosti i ponudi u sektoru proizvodnih djelatnosti ukazivali su na uspjeh spomenute politike, međutim, početkom pedesetih godina prošlog stoljeća Irska se počela suočavati s problemima u platnoj bilanci, osjetnim usporavanjem proizvodnje i padom zaposlenosti. Posljedično, potonje su razdoblje obilježile stagnacija privrednih aktivnosti i emigracija velikog dijela radno sposobnog stanovništva, a do 1961. godine broj stanovnika Irske smanjio se na 2,8 milijuna. Štetnost protekcionizma i industrijske politike temeljene na uvoznoj supstituciji postala je jasno vidljiva te je kasnih pedesetih godina prošlog stoljeća stvoren konsenzus kako jedino međunarodno konkurentni izvozni sektor može pokrenuti ekonomsku ekspanziju Irske. Uskoro je donesen Program ekonomskog razvoja koji se oslanjao na pribavljanje stranog kapitala uz porezne olakšice te smanjivanje carinske zaštite domaćeg gospodarstva. Od tada pa do danas, jedno je od temeljnih obilježja strategije razvoja gospodarstva Irske ekonomska liberalizacija, posebno vidljiva u obliku poreznih olakšica u izvoznom sektoru, privlačenju stranih investicija, smanjivanju fiskalne presije te unapređivanju konkurentnosti postojeće industrije kroz subvencioniranje racionalizacije i restrukturiranja (Rančić, Rebac i Pilipović, 2010).

Spomenute su promjene ubrzo ostvarile prve pozitivne rezultate i temelje za daljnju preobrazbu irskog gospodarstva u globalno konkurentu privredu. Iako se irsko gospodarstvo

povremeno (tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina) i dalje suočavalo s razdobljima visoke inflacije i fiskalnih kriza, dugotrajniji periodi neprekinutog gospodarskog rasta irskog gospodarstva povoljno su se odrazili na porast zaposlenosti, a pristup Irske Europskoj uniji, 1973. godine, dodatno je pozitivno djelovao na smjer i dinamiku njenog razvoja. Irske su stope gospodarskog rasta tako devedesetih godina prošlog stoljeća nadvisile one tzv. Azijskih tigrova.

Prijelaz tisućljeća ponovno je obilježen stanovitim rastom stopa inflacije. Obuzdavanje inflacije pratio je pad kamatnih stopa koje su do izbijanja svjetske ekonomske krize 2008. godine ostale na stabilnoj razini. Koordiniranom su politikom Europske središnje banke, nacionalnih središnjih banaka država članica Eurozone i irske vlade tada najvećim dijelom zadržana te iz drugih zemalja članica privučena nova likvidna sredstva potrebna za normalno funkcioniranje financijskog sustava. Osim toga, zbog opće nesigurnosti, narušenog povjerenja u financijski sektor na svjetskoj razini, pada zaposlenosti, proizvodnje i izvoza u Irskoj, smanjila se potražnja za novim kreditima, a isto je olakšalo održavanje monetarne politike (Rančić, Rebac i Pilipović, 2010). Iz spomenute je krize Irska izašla 2013. godine, a razdoblje nakon obilježeno je pozitivnim gospodarskim kretanjima (Szczepaniak, 2019). Dok je prema posljednjim podacima Svjetske banke za 2018. godinu o bruto nacionalnom dohotku Republika Irska na 13 mjestu liste *per capita* dohotka u svijetu (The World Bank, GNI per capita 2019) još sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća bila je jedna od gospodarski najnerazvijenijih europskih zemalja s bruto domaćim proizvodom po glavi stanovnika manjim od 2/3 prosjeka EEZ (Rančić, Rebac i Pilipović, 2010).

Liberalizacija i otvaranje domaćeg tržišta, reforme i transparentna privatizacija poduzeća u javnom sektoru, zaštita tržišnog natjecanja, poštivanje visokih standarda korporativnog poslovanja i upravljanja, privlačenje stranih investicija (posebice kada je riječ o visokim tehnologijama), usmjeravanje proizvodnje i izvoza u najbrže rastuće gospodarske sektore, porezne olakšice, ustroj fleksibilnog radnog zakonodavstva i sustava socijalne sigurnosti, planiran obrazovni sustav koji odgovara na potrebe gospodarstva i smjernice razvojnih politika te socijalno partnerstvo između radnika, poslodavaca i vlade mjere su preobrazbe irskog gospodarstva (Rančić, Rebac i Pilipović, 2010; Szczepaniak, 2019). Članstvo Irske u Europskoj uniji dodatno je utjecalo na realizaciju njene izvozno orijentirane razvojne strategije te omogućilo pristup sredstvima iz europskih razvojnih fondova. Tajna je „Keltskog tigra“, čini se u kombinaciji nezaobilaznih mjera domaće ekonomske politike i povoljnih egzogenih ekonomskih i političkih kretanja koja su se odvijala u pravo vrijeme (Rančić, Rebac i Pilipović, 2010).

Razdoblje gospodarskog rasta obilježila su i pozitivna demografska kretanja. Demografska ekspanzija tijekom sedamdesetih godina (tzv. baby boom) u devedesetim je godinama, kada je zabilježen pad nataliteta, tržištu rada osigurala velik broj mladog, dotad ovisnog stanovništva, što se posljedično povoljno odrazilo na gospodarstvo. Izrazita emigracija u drugoj polovici dvadesetog stoljeća zamijenjena je prirodnim prirastom i imigracijom, ne samo etničkih Iraca, već i stranaca (Smyth, 2011). Osim dugogodišnjeg prirodnog prirasta, od 2015. godine Irska evidentira i pozitivan vanjski migracijski saldo. Prema posljednjim podacima, 2019. je godine Irska zabilježila prirodni prirast od 30 400 stanovnika, 33 700 više useljenih nego iseljenih te 4,9 milijuna stanovnika. Broj je stanovnika Irske tako za manje od 60 godina porastao za više od 2 milijuna (2,8 milijuna 1961. godine), a Irska je postala jedna od najmlađih populacija u Europi (and Migration Estimates, Central Statistics Office, Populatio; Median age over 43 years in the EU, Eurostat).

Osim toga, dok je 1992. godine u Irskoj živjelo 3,5 milijuna ljudi, irska je vlada procijenila kako 70 milijuna ljudi diljem svijeta ima irsko podrijetlo (Legrand, 2005). Irska je stoga, osim planskih mjera vezanih uz potencijale u zemlji, razvila model poticanja djelatnosti koje je irsko iseljništvo razvilo izvan nje, percipirajući tako brojno irsko iseljništvo ključnim potencijalom vlastitog razvoja“ (Balija, 2020, broj stranice). Jedna je od važnijih irskih mjera s ciljem poticanja zajedničkog ulaganja iseljništva i domicilne irske populacije upravo oslobođenje plaćanja poreza na dobit u razdoblju od deset godina svim Ircima koji su registrirali djelatnost, odnosno firmu u Irskoj i zaposlili određeni broj ljudi. Osim toga, pomno su utvrdili i razvili koncept potrebnih djelatnosti za njihovo tržište rada te u skladu s potencijalom njihovog prostora. Otvaranjem gospodarstva i poticanjem izravnih stranih ulaganja osigurali su ekonomski procvat, a posljedični su ekonomski procvat i pojava nedostatka radne snage privukli imigrante, u najvećoj mjeri iseljene Irce. Obzirom na uložene napore i suvremeni ekonomski razvoj Irske ne čudi kako u ovu zemlju danas odlazi mnogobrojno visokoobrazovno stanovništvo, posebice obrazovano u okviru IT sektora. Izuzev spomenutih, Irsko se iseljništvo brojnim drugim mjerama podržava, povezuje i uključuje u gospodarski, društveni, kulturni, politički, financijski itd. život domicilne zemlje (Global Irish: Ireland Diaspora Policy). Spomenutim mjerama uvjetovan gospodarski razvoj Irske potaknuo je imigraciju njihovih sunarodnjaka izvan zemlje i stranaca, a ista je kasnije bila uvjetnica daljnjeg ukupnog demografskog i gospodarskog rasta Irske.

7.2.2. Izraelski model

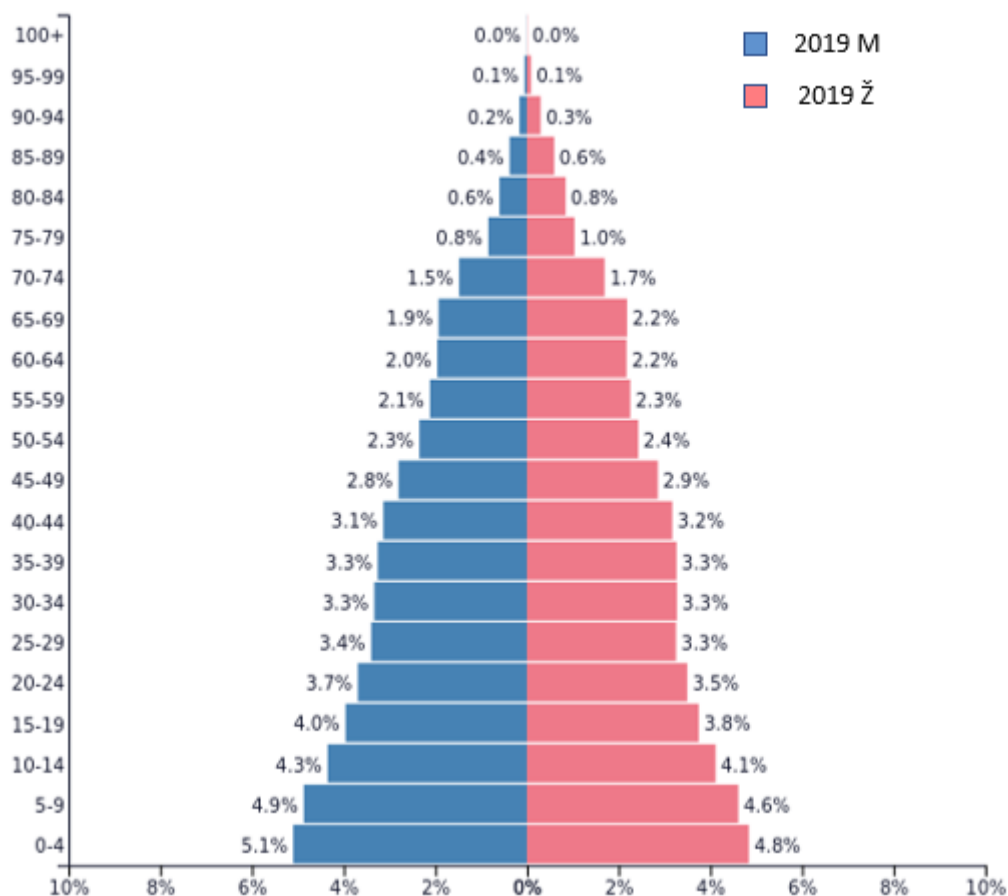
Useljavanjem i prirodnim prirastom populacija je Izraela u 2019. godini postala brojnija za oko 168 000 ljudi. Iako je za porast broja stanovnika većim dijelom zaslužna prirodna promjena, izraelska je migracijska bilanca 2019. godine bila pozitivna i bilježila oko 36 000 više useljenih, nego iseljenih iz zemlje. Spomenute je godine u Izrael uselilo oko 34 000 stranca i 9 000 povratnika, dok se u inozemstvu duže od godinu dana zadržalo tek oko 6 000 stanovnika Izraela. Podatci su to izraelskog ureda za statistiku (Israel's Central Bureau of Statistics) koji potvrđuju kako potonjih nekoliko godina Izrael evidentira najmanji broj iseljenih u posljednja dva desetljeća.

Dovoljno je to razloga kako bismo Izrael mogli promatrati kao dobar primjer zemlje koja već desetljećima provodi kvalitetno osmišljenu demografsku politiku i revitalizaciju zemlje, posebno imigracijskim modelom koji je temeljen na brojnoj populaciji izvan zemlje i osjećaju identiteta. Pitanjima useljeničke politike u Izraelu koordinira imigracijski ured smješten izravno pod vladom, a njegov autoritet proizlazi iz izraelskih zakona o imigracijama, statuta, propisa, kao i sudskih odluka vezanih uz problematiku useljavanja. Počeci istoga sežu još u polovicu prošlog stoljeća, 1950. godinu, kada je donesen tzv. Zakon o povratku (*Law of Return*) koji svim Židovima i njihovim potomcima koji odluče useliti u Izrael daje automatska prava u pogledu boravka i izraelskog državljanstva. Spomenutim zakonom svaki Židov koji useli u Izrael postaje *oleh* (doseljenik), a za dobivanje državljanstva ne mora zadovoljiti ni jedan drugi uvjet (The Law of Return, Israel's Basic Laws: Jewish Virtual Library). Pitanja su imigracije i „definicije“ Židova dodatno utvrđena Zakonom o državljanstvu (Citizenship Act) 1952. godine, a Zakon o povratku, obzirom kako se slijedom njegovih odredbi desetljećima nakon njegove uspostave u Izrael doselilo stotine tisuća Židova, smatra se temeljem države Izrael (Rubinstein i Jakobson, 2009). Sama je uspostava Zakona o povratku 1950. godine provedena s mišlju kako je riječ o aktu koji će „izgraditi“ državu i potvrditi nikad razbijenu vezu između židovskog naroda i domovine (Edelman, 1998). Dva desetljeća kasnije, 1970. godine, s ciljem je intenziviranja imigracije Zakon o povratku izmijenjen, a prava povratka proširena su sa Židova na djecu i unuke Židova te njihove supružnike (Law of Return, Israel Ministry of Foreign Affairs).

Osim Zakona o povratku te kasnije donesenih zakona, propisa i mjera kojima su prava iz zakona donesenog 1950. godine proširivana i dopunjavana, Izrael na natalitet i useljavanje utječe i pomno osmišljenom fiskalnom politikom i poreznim povlasticama, posebice spram Izraelaca koji su se vratili u zemlju, ali i novih useljenika. Izraelske su povlastice prema

useljenicima donesene ranije, a 2008. su godine povodom 60. godišnjice osnutka države znatno proširene s ciljem dodatnog poticanja *Aliyaha*, odnosno imigracije/remigracije Židova u Izrael. Novom su poreznom reformom imigrantima useljenima u Izrael nakon 1. siječnja 2007. godine omogućene porezne povlastice na razdoblje od deset godina. Primjerice, povratnici ili novi imigranti koji posjeduju ili upravljaju stranom tvrtkom koja je aktivna u inozemstvu ili posjeduju njene dionice mogu nastaviti generirati prihod bez plaćanja poreza i bez obveze prijavljivanja dobiti. Također, svi su povratnici i novi useljenici prvih deset godina oslobođeni plaćanja poreza na prihode od kamata, dividendi, mirovina inozemnog podrijetla, autorskih naknada i zakupa imovine. Sav im je prihod, bilo od imovine, ulaganja ili redovnog dohotka u inozemstvu oslobođen plaćanja poreza u razdoblju od deset godina, a novi su imigranti oslobođeni i plaćanja poreza na kamate na devizne depozite u razdoblju od 20 godina. Novim useljenicima omogućen je i povećani osobni odbitak u odnosu na ostale izraelske porezne obveznike, a dodatne porezne povlastice uživaju i mlade obitelji sa djecom, zaposlene majke itd. (Israel Tax Authority). Osim toga, svim je useljenicima omogućena „godina prilagodbe“; novi imigranti i povratnici mogu ispuniti obrazac zahtjeva za godinu prilagodbe tijekom koje se neće smatrati državljanima Izraela u porezne svrhe. Na kraju godine, odluče li ostati u Izraelu, uživat će u svim povlasticama koje su dio porezne reforme iz 2008 godine (Israel Tax Authority).

Izrael je takvom, pomno promišljenom useljeničkom politikom, temeljenoj na bogatstvu populacije izvan domicilne zemlje i privrženosti nacionalnom identitetu, te pronatalitetnom politikom, danas zemlja s godišnjom stopom demografskog rasta od 1,9 %, stopom fertiliteta od 3,1 te udjelom mladih do 15 godina starosti od 27 % (Sl. 38).

Sl. 38. Dobno-spolni sastav stanovništva Izraela po petogodišnjim dobnim skupinama, 2019. godina

Izvor: Israel's Central Bureau of Statistics

Prije donošenja svih navedenih mjera, točnije, po osnutku 1948. godine ova je zemlja brojila tek 800 000 ljudi dok je prema posljednjim podacima izraelskog statističkog zavoda za 2019. godinu u Izraelu živjelo više od 9,1 milijun stanovnika (Israel's Central Bureau of Statistics). Osim toga, procjena izraelskog statističkog zavoda o oko 15 milijuna stanovnika do sredine 21. stoljeća dodatna je potvrda uspješnosti i vjere u njihovu demografsku strategiju.

7.2.3. Ostali modeli

Smanjenje nataliteta, stopa fertiliteta ispod potrebne za obnovu populacije, starenje stanovništva i iseljavanje, mnoge su europske zemlje u novonastalim gospodarskim i društvenim prilikama druge polovine 20. stoljeća suočili s procesom prirodne, odnosno, ukupne depopulacije. Pored Irske i Izraela moguće je stoga navesti i još nekoliko europskih zemalja koje vode smislenu politiku/strategiju usmjerenu k stanovništvu izvan zemlje, a potvrđenu pozitivnim demografskim pokazateljima i trendovima.

7.2.3.1. Mađarska

Mjere kojima omogućava lakše useljavanje svojim sunarodnjacima posjeduje Mađarska, a politika se njihove vlade fokusira podjednako na mađarske zajednice u susjednim zemljama, kao i one u drugim dijelovima svijeta. Najnoviji strateški dokument njihove vlade pod nazivom *Hungarian diaspora policy – Strategic directions* donesen je 2016. godine, a mnoge su mjere s ciljem jačanja veze s iseljeništvom Mađarske donesene i ranije. Primjerice, još 2011. godine osnovano je Vijeće mađarske dijasporne koje svake godine u Budimpešti organizira susrete Mađara iz cijelog svijeta te povezuje i uspostavlja suradnju između Mađara u zemlji i iseljeništvu. Vijeće posebnu pozornost posvećuje interesima Mađara u dijaspori te služi kao njihovo predstavništvo. Posljednjih je godina mađarska Vlada pokrenula nekoliko uspješnih programa i mjera za mađarsku dijasporu i kontinuirano ih svake godine proširuje. Tako, primjerice, svaki državljanin neke od mađarskih susjednih zemalja, zemalja Zapadne Europe ili prekomorskih zemalja čiji je predak bio mađarskog državljanstva, a čije je mađarsko podrijetlo dokazivo, kao i svatko sa znanjem mađarskog jezika, može pristupiti postupku pojednostavljene naturalizacije. Prebivalište im u Mađarskoj pritom nije potrebno, a nemaju ni obvezu polaganja testa državljanstva. Potonja je mjera na snagu stupila još 1. siječnja 2011. godine, a od tada je putem pojednostavljenog postupa državljanstvo dobio velik broj Mađara. Prije nekoliko je godina u Mađarskoj pokrenut i tzv. *Kőrösi Csoma Sándor* program s ciljem poticanja nacionalne kohezije i promicanja suradnje i komunikacije između Mađarske i dijasporne. U okviru ovog programa svake godine 100 volontera putuje u mađarske zajednice izvan zemlje i pomaže im u organizaciji njihovih kulturnih i društvenih programa, poput tečajeva mađarskog jezika, folklornih plesnih skupina, škola nedjeljom i drugih aktivnosti koje imaju za svrhu očuvanje mađarskog identiteta i baštine. Radi dodatnog promicanja dijaloga između domicilnih i iseljenih Mađara 2011. je godine stvorena internetska platforma pod nazivom *Hungarian Register* koja izvještava o novostima u mađarskoj politici, kulturi i životu kao i vijestima, događajima te programima mađarske dijasporne. Važan je cilj mnogih organizacija i zastupanje mađarskih interesa u inozemstvu i to uz pomoć onih koji žive u dijaspori. Fondacija prijatelja Mađarske (*The Friends of Hungary Foundation*) jedna je od takvih čiji je cilj uz pomoć svojih članova poboljšati i oblikovati opći imidž Mađarske u svijetu. Broji čak 340 članova iz 30 zemalja diljem svijeta, mahom uspješnih ljudi mađarskog podrijetla, koji zastupaju interese ostalih članova dijasporne. Slična organizacija tog tipa je i *Hungarian Initiatives Foundation* čiji je zadatak populariziranjem mađarskih dostignuća podići svijest i prepoznatljivost o mađarskoj kulturi, umjetnosti i znanosti u SAD-u. Među ciljevima posljednjeg mađarskog strateškog

dokumenta vezanog uz iseljništvo jest i uspostava Centra mađarskog iseljništva i dijaspore koji bi služio kao baza znanja, prostor za prikaz te alat za jačanje međunarodnih odnosa. Osim toga, među ciljevima za budućnost naveden je odmak u okviru učenja mađarskog jezika u iseljništvu putem uspostave obrazovnog modela koji uključuje stvaranje akreditiranog obrazovnog plana za cijelu mađarsku dijasporu te, ovisno o mogućnostima, integraciju mađarskih nedjeljnih škola u obrazovni sustav zemalja domaćina. S ciljem jačanja ekonomskih veza između domicilne zemlje i dijaspore zamišljena je uspostava poslovnog foruma visoke razine koji bi uključivao ekonomski najutjecajnije predstavnike Mađarske i dijaspore, savjetovao ih u svrhu ulaganja u Mađarsku te pružao podršku pri pokretanju poslova u domovini. Istaknuti bi članovi mađarske dijaspore tako mogli privući u Mađarsku utjecajne predstavnike globalnog poslovanja (Annual Report on Migration and Asylum Policy in Hungary, European Commission). Ozbiljnost shvaćanja demografskog stanja u Mađarskoj vidljiva je u donošenju obiteljske politike i izdvajanju gotovo 5 % BDP-a za potpore obiteljima s ciljem povećanja nataliteta za 20 i više posto. Kada je riječ o rezultatima mjera povezivanja s iseljništvom i useljeničke politike, prema posljednjim podacima statističkog zavoda 2019. je godine Mađarska emigracijom izgubila ukupno 21 900 stanovnika, dok se u istom razdoblju iz inozemstva vratilo 23 172 rođenih u Mađarskoj, odnosno, ukupno su uselile 33 284 osobe (Summary data of Hungarian citizens' international, Hungarian Central Statistical Office).

7.2.3.2. Češka

Posljednja tri desetljeća i Češka se transformirala iz emigracijske u tranzitnu i u konačnici imigracijsku zemlju te danas predstavlja daleko najatraktivnije odredište za migrante na prostoru postkomunističke Srednje i Istočne Europe. Duguje to nekoliko desetljeća dugom promišljanju o imigracijskoj politici te održavanju veze sa iseljništvom. Češka (Čehoslovačka) dijaspora ima dugu tradiciju osnivanja lokalnih organizacija koje su pomagale iseljenicima u vremenima kada je kontakt s domovinom iz političkih ili drugih razloga bio oskudan. Osim toga, pripomagale su u očuvanju kontakata između Čeha i njihovih sunarodnjaka u inozemstvu te održavanju njihove veze s materinim jezikom i kulturom. Mnoge su od takvih organizacija aktivne i danas, međutim, osnivane su i nove s posebnim ciljem očuvanja znanja češkog jezika i kulture djece iseljenika. Demokratske vlade Češke još od 1990-ih godina kontinuirano kroz razne programe, dodjele nagrada, društvena događanja, konferencije i financiranja u sferi kulture i obrazovanja održavaju i jačaju veze s povijesnim i novoosnovanim organizacijama dijaspore i iseljenicima. Osim toga, češka je dijaspora obuhvaćena i zakonima poput onog prema kojem djeca koja imaju barem jednog roditelja češkog državljanstva izravno dobivaju

trajno češko državljanstvo, bez obzira izrađuju li češke dokumente ili imaju državljanstvo neke druge države putem drugog roditelja ili temeljem mjesta njihovog rođenja. Također, još od 2003. godine Češka raznim mjerama potiče useljavanje visokoobrazovanih radnika i njihovih obitelji. Dio je to njihove useljeničke politike temeljene na dugoročnim demografskim očekivanjima (Migration Policy Institute, Czech Republic). Uspjeh je češke migracijske politike vidljiv i prema posljednjim podacima statističkog ureda za 2019. godinu koji bilježe pozitivan migracijski saldo od 44 270 osoba; 65 571 useljenih i 21 301 iseljenih, dok je iste godine u Češkoj evidentirano 112 231 rođenih i 112 362 umrlih (Population and Vital Statistics, Czech Statistical Office).

7.2.3.3. Poljska

Iseljništvo je kao strateški važnu uvjetnicu ukupnog razvoja domovine shvatila i Poljska čije su vlasti 2007. godine prvi put usvojile vladin program za promicanje suradnje s poljskom dijasporom i Poljacima u inozemstvu. Razlog je tome procjena poljskog ministarstva vanjskih poslova kako je broj pripadnika poljske dijaspore, uključujući etničke Poljake i ljude poljskog porijekla između 18 i 20 milijuna, pritom, jedna je trećina njih rođena u Poljskoj. Poljska se tako, ukoliko usporedimo omjer pripadnika dijaspore u inozemstvu s brojem stanovnika zemlje podrijetla nalazi na šestom mjestu, a najbrojnije su zajednice iseljenih Poljaka u SAD-u (9,6 milijuna), Njemačkoj (1,5 milijuna), Kanadi (1 milijun), Francuskoj i Velikoj Britaniji (0,8 milijuna u svakoj), Nizozemskoj (0,2 milijuna), Irskoj i Italiji (0,15 milijuna u svakoj), Češkoj (0,12 milijuna), Švedskoj i Norveškoj (0,11 milijuna bilo), Belgiji (0,1 milijuna) i gotovo milijun njih u bivšim sovjetskim republikama. Shvativši važnost iseljništva poljske su vlasti donijele politiku i strateški program usmjerene k dijaspori/iseljništvu, a neke od karakterističnih značajki istih su: prevalencija ekonomskih aspekata tijekom uspostavljanja suradnje s etničkim Poljacima koji žive u SAD-u, EU-u i Južnoj Americi; snažan propagandistički i politički naglasak te minimalna prisutnost ekonomije tijekom trgovanja s Poljacima u zemljama bivšeg SSSR-a; odustajanje od interakcije s iseljništvom samo preko poljskih organizacija izvan zemlje jer se isto nije pokazalo učinkovito; pokrivenost društvenim, kulturnim i drugim projektima najvećeg mogućeg broja etničkih Poljaka, u prvom redu onih koji nisu članovi iseljničkih organizacija; podršku razvoju poljskog jezika i kulture među Poljacima u inozemstvu; jačanje poljskog nacionalnog identiteta među predstavnicima iseljenika te uspostavom gospodarskih, znanstvenih i kulturnih kontakata između iseljene i

domicilne Poljske popularizacija povratka Poljaka iz inozemstva u domovinu.⁶⁸ Posljednja se politika usmjerena k stanovništvu izvan zemlje posebno ističe po glavnom cilju odnosno shvaćanju iseljeničtva/dijaspore kao potencijala koji će poduprijeti razvoj cijele domovine, dok su mjere dotadašnjih politika iseljeničtvo razmatrale kao dio stanovništva kojima je potrebna pomoć Poljske. Izuzmemo li mjere koje se već spominju u okviru politika i strategija prethodno razmatranih zemalja, pri razmatranju primjera Poljske mogli bismo istaknuti “Kartu Polaka” (“Card of the Pole”), odnosno dokument izdan građanima 15 različitih zemalja, uglavnom članicama bivšeg Sovjetskog Saveza, koji imaju poljske korijene ili imaju dokaz kako su u svojim matičnim zemljama promovirali poljski jezik i kulturu. Vlasnici kartice imaju pravo na sve pogodnosti navedene u prijedlogu zakona „Act on the Pole's Card“ koji je 2007. godine usvojio poljski parlament, a među pogodnostima koje ista nosi su: mogućnost dobivanja dugoročne vize kojom se omogućuje višestruki ulazak u Poljsku, mogućnost legalnog zaposlenja bez potrebe za radnom dozvolom, mogućnost pokretanja vlastitog posla u Poljskoj, pravo na besplatni obrazovni sustav Poljske, pravo na sudjelovanje u istraživačkom i razvojnom radu, pravo na stipendije itd. (Stefańska, 2017). Poljska je tako smislenim mjerama nakon dugogodišnjeg negativnog migracijskog salda sa inozemstvom i izrazito intenzivnog iseljavanja u godinama nakon pristupanja Europskoj uniji (1. svibnja 2004.) 2016. godine ponovno evidentirala veći broj useljenog nego iseljenog stanovništva (Statistics Poland). Posebnu pozornost spram iseljenika Poljska usmjeruje posljednjih godina, posebice nakon odluke o Brexitu obzirom kako u Velikoj Britaniji živi velik broj Poljaka, međutim, manje važna uvjetnica poticanja povratka iseljenika nisu ni upražnjena radna mjesta na poljskom tržištu rada. Cilj im je stoga jasan - prazna mjesta popuniti svojim sunarodnjacima, a ne imigrantima iz drugih, najčešće dalekih zemalja. Pažnju usmjeruju i na povratak znanstvenika koji imaju poljsko državljanstvo i doktorat (a barem su dvije godine radili u istraživačkim institucijama u inozemstvu) i njihovo zaposlenje u obrazovnim institucijama te istraživačkim institutima. Projektom *Polskie Powroty* (Poljaci, vratite se) stvoreni su uvjeti za njihov povratak koji podrazumijevaju plaće na europskoj razini, troškove selidbe, prilagodbu na novo mjesto rada i organizaciju projektnih skupina (Polskie Powroty).

7.2.3.4. Španjolska

Osim navedenih zemalja, konkretan je projekt povratka iseljenika osmislila i Španjolska čija su Vlada i privatna organizacija „Volvemos“, osnovana 2016. godine s ciljem povratka

⁶⁸ Izvor: <https://moderndiplomacy.eu/2019/07/1/polonia-polands-diaspora-policy/>, 28.8.2020.

iseljеништва, pokrenule dvogodišnji pilot-program, odnosno nacionalni plan - *Plan de retorno*. Predložilo ga je Ministarstvo zapošljavanja, migracija i socijalne sigurnosti, razvijen je na participativan način, a u cijeli je proces uključeno više od 1500 iseljenika i povratnika, više od 60 tvrtki, 10 ministarstava Španjolske, autonomne zajednice i strana služba Opće državne uprave. Financiran je s 24 milijuna eura, a glavni mu je cilj poticanje povratka iseljenika. Sadrži 50 mjera kojima se španjolskim iseljenicima domovinu želi učiniti atraktivnim mjestom za razvoj osobnog i profesionalnog života. Program, osim što je namijenjen mladima, ciljano djeluje na povratak i ostalih profila iseljenika, neovisno o životnoj dobi, obrazovanju i socijalnom statusu. Mjere u okviru plana nude brojne poticaje i podrške poput pojednostavljenih procedura pri povratku, usluga savjetovanja (putem Skype-a i raznih seminara), financijske podrške poduzetništvu, objave poslovnih mogućnosti, školarine za poticanje nastavka istraživačkog djelovanja u Španjolskoj, mjesečne bonuse za samozaposlene s ciljem dodatnog poticaja na poduzetništvo itd. Novina je u odnosu na planove i politike drugih zemalja formiranje tzv. „one-stop shopa“ koji sadrži sve informacije o proceduri i dokumentima koji su iseljenicima potrebni ukoliko se odluče na povratak (Plan de Retorno a España). Vlada je pri izradi plana očekivala kako će korist od istoga imati 24 000 ljudi, dok je procjenjeni broj Španjolaca u inozemstvu iznosio 2,5 milijuna. Međutim, podatci su samo za 2019. godinu pokazali kako se vratilo više od 84 000 Španjolaca, a posljednje je dvije godine (2018. i 2019.) u statističkim publikacijama Španjolske zabilježen veći broj povratnika od broja iseljenika (Instituto Nacional de Estadística). Primjer Španjolske posebno naglašava kako je istinski interes za iseljеништво važna uvjetnica povratka značajnog broja iseljenika.

7.3. Domicilna i iseljena Hrvatska – jedna Hrvatska

Stoljećima je unazad pod utjecajem brojnih, ratnih, gospodarskih, političkih i drugih neprilika hrvatsko stanovništvo iseljavalo u raznim smjerovima. Posljedica je takvog, intenzivnog iseljavanja u okviru nekoliko velikih emigracijskih valova više od 3 milijuna iseljenog hrvatskog stanovništva u svim dijelovima svijeta; od Europe, Sjeverne i Južne Amerike, Južne Afrike pa sve do Australije i Novog Zelanda. Desetljećima unazad stoga postoje dvije Hrvatske: unutar vlastitih državnih i etničkih granica, odnosno **domicilna/domovinska** i izvan svojih granica, **iseljena Hrvatska**.

Analizom u prethodnim poglavljima potvrđeno je kako je hrvatska iseljениčka populacija danas brojnija nego domicilna, a povoljnije su i njene demografske strukture, posebno dobna, koja predstavlja hrvatski demografski/revitalizacijski i svaki drugi potencijal. Nužno je stoga

hrvatsko iseljništvo shvatiti kao bogatstvo u apsolutno svakom kontekstu kojeg ne smijemo isključivati iz demografskog, gospodarskog i ukupnog razvoja Republike Hrvatske.

Osvrnemo li se na prethodno analizirane modele, osim potonje spomenutih Mađarske, Češke, Poljske i Španjolske postoji još nekoliko europskih zemalja s pomno osmišljenim modelima povezivanja s iseljništvom i olakšavanja njihovog useljavanja. Ipak, specifičnost je prethodno spomenutih Irske i Izraela upravo u ljudskom potencijalu izvan zemlje brojnijem nego u domovini, stoga bismo pri definiranju useljeničke politike Republike Hrvatske mogli slijediti upravo njihove modele; uz modificiranje i prilagođavanje mjera i drugih zemalja vlastitim mogućnostima i potencijalima. Pored Irske i Izraela, Hrvatska je također jedna od zemalja u svijetu koja izvan teritorija ima više stanovnika nego unutar istoga, stoga bi spomenutu migracijsku posebnost valjalo izdvojiti kao prednost Hrvatske pred ostalima u demografskoj revitalizaciji i oporavku svih njenih sustava. Poseban je naglasak pritom potrebno staviti na model Izraela i shvaćanje vlastitog naroda, bez obzira gdje se isti nalazi, jednim narodom; naročito kada je riječ o uključivanju iseljništva u ukupni razvoj domovine. Također, vođeni primjerom Izraela, demografsku je problematiku nužno shvatiti temeljem domovinske sigurnosti i gospodarskog razvoja te je institucionalno postaviti na najvišu moguću razinu upravljanja; uvažavajući pritom prednosti pred Izraelom u obliku prostornog potencijala koji Hrvatska posjeduje. Osim Izraela, povijesno, demografski i kulturološki bliska Hrvatskoj Irska, također je razvila model povezivanja koji bi Hrvatska mogla implementirati u vlastito društvo, a upravo je njen demografski razvoj kroz povijest primjer kako jedna zemlja s obilježjima poput visoke stope iseljavanja i gospodarskog osiromašenja može u relativno kratkom vremenu postati jedna od najmlađih populacija u Europi i tzv. „Keltski tigar“. Potreba za modificiranjem modela Irske leži i u činjenici kako je Irska, obzirom na podatke o broju iseljenih iz RH nakon ulaska u Europsku uniju u smjeru iste, hrvatskih iseljenicima izrazito privlačna. Logično se stoga nameće pitanje zašto ne bismo slijedili njihov primjer, zadržali vlastiti potencijal u zemlji i potaknuli iseljene na povratak u domovinu. Irska vlada pritom, bez obzira na sve pozitivne ishode dosadašnjih mjera i poticaja u odnosu na Irce izvan zemlje, i dalje aktivno radi na novoj politici, a pri izradi iste državni je ministar za dijasporu i međunarodni razvoj, Ciaran Cannon, pokrenuo postupak javnog savjetovanja s ciljem prikupljanja ideja upravo od pripadnika irske dijaspore.⁶⁹ Razina je to svijesti o važnosti iseljništva i težnje za njihovim uključivanjem koju

⁶⁹ Pozivi za javno savjetovanje pri izradi nove politike, pod parolom „We want to hear your views“, čiji će fokus biti jačanje veze sa irskom dijasporom upućeni su putem irskih veleposlanstava diljem svijeta te raznih medija vezanih uz iseljništvo. Primjer je takvoga <https://www.dfa.ie/irish-consulate/atlanta/news-and-events/news-archive/a-new-diaspora-policy-for-ireland---we-want-to-hear-from-you.html>.

bi trebala dostići i Hrvatska. Prihvatanje je razvojnih modela Irske i Izraela i stvaranje ukupnih uvjeta u domicilnoj zemlji, temeljem kojih će iseljeništvo shvatiti kako im je u domovini isplativije funkcionirati, model koji omogućuje isključivo pozitivan ishod u okviru demografskog i ukupnog razvoja zemlje. Nužna je samo cjelovita i koordinirana politika bez donošenja isključivo parcijalnih mjera koje se pritom neće dosljedno provoditi. Ne smije se više ni promišljati, „vagati“, zasjedati raznim vijećima i sl., preostalo je vremena isključivo za jasno definirane mjere. Stanovništvu u zemlji i iseljeništvu potrebno je vratiti nadu i vjeru u vrijednosni sustav i na tome temeljiti ukupan razvoj, uvažavajući pritom ljudski potencijal kao primarni, ali i bogatstvo, potencijal i posebnosti hrvatskog nacionalnog prostora; uz zadržavanje razvoja hrvatskog nacionalnog identiteta.

7.3.2. Zadržavanje razvoja identiteta

Međunarodne se migracije u velikom dijelu svjetske literature smatraju pozitivnim fenomenom i uvjetnicom razvoja mnogih danas razvijenih zemalja, međutim, istovremeno, svaki sudionik tog procesa, migrant, sa sobom osim svojih vještina i znanja nosi i sve svoje preostale karakteristike (Weitheimer-Baletić, 1999). Globalizacija, njome uvjetovano tzv. „doba migracija“ i veliki migracijski tokovi transformirali su zajednice mnogih zemalja, pridonijeli nevidenoj razini društvene raznolikosti i izravno u brojne znanstvene, stručne i opće društvene rasprave u novom kontekstu pridružili pojmove nacionalnog identiteta, pripadnosti i multikulturalizma. Pojmu se nacionalnog identiteta dodatna važnost počela pridavati u razdoblju ekonomskog pada i njime izazvane recesije koja je uvjetovala veliku tjeskobu i potrebu za čvrstim povezivanjem i isticanjem identiteta, jezika, kulture i vrijednosti. Mnoge su države tada, vodeći računa o kulturi i identitetu, ograničile prava migranata na prebivalište i državljanstvo, izolirajući, a u pojedinim slučajevima i kažnjavajući, one koji su se svojim ponašanjem našli izvan državnih normi (Rethinking National Identity in the Age of Migration, Migration Policy Institute).

Konsenzus o neuspjelim useljeničkim politikama i sve glasnije kritike multikulturalizma potvrđuju kako integracija migranata nije jednostavan proces. Istovremeno, u uvjetima demografskog izumiranja i gospodarskog sloma sve jasnije su potrebe pojedinih zemalja za jačanjem veza svojih zajednica u okviru i izvan granica vlastitog teritorija jer migracije „nisu samo seobe ljudi, premještanje manjih ili većih skupina iz jednog u drugo područje, već znače i premještanje, odnosno osebujnu seobu *kolektivne* i *individualne svijesti* „*mentaliteta*“, pa i *identiteta*“ (Bertoša, 2006, 23). „Istraživanje hrvatskog etničkoga prostora pokazuje kako migracije slabe tradicionalnu opstojnost identiteta na nekome području, katkad pridonose i

njihovom iskorjenjivanju, ujedno prenose identitete u mjesta seoba gdje se stari identiteti susreću s novima, prolaze fazama akulturacije i asimilacije da bi se pretvorili u identitete novih i drugačijih odrednica“ (Bertoša, 2006, 21).

Potrebno je stoga smisleno ublažiti učinke brzih društvenih promjena vezanih uz migracije, iznova utvrditi važnost i ulogu hrvatskog iseljništva te pametno odgovoriti na prijetnje nacionalnom identitetu; jer useljavanje svake druge populacije podrazumijeva i potencijalnu ugrozu hrvatskog identiteta. Analitički su postupci u radu potvrdili kako je Hrvatskoj za smisleni odgovor preostalo jako malo vremena, a svako novo iseljavanje mladog, radno sposobnog i potencijalno reproduktivnog stanovništva podrazumijeva scenarij nakon kojeg više nema rješenja, osim revitalizacijske varijante imigracijskom populacijom koja će, ukoliko se ne oslonimo na hrvatsko bogatstvo u iseljništvu, u budućnosti promijeniti hrvatski identitet. Demografskom i gospodarskom razvoju Republike Hrvatske nužan je primarno model useljavanja temeljen na identitetskoj imigraciji koji ne predstavlja novinu, slijede ga gotovo sve razvijene zemlje, uvažavajući pritom interes primarno vlastitih populacija.

Zaključno, važno je napomenuti kako stav autora prema imigracijskoj revitalizacijskoj varijanti nehrvatskim stanovništvom nije u potpunosti negativan, međutim, odlazak se (visokoobrazovanog) hrvatskog stanovništva nikako ne smije nadoknaditi, a demografska revitalizacija temeljiti, na useljavanju niskokvalificirane radne snage iz drugih zemalja i stanovništvu po većini obilježja različitom od domicilnog. Migracije prema Europi 2015. godine jasno su pokazale silinu kojom imigracija neidentitetskim stanovništvom može ugroziti društvo, integritet i sigurnost zemalja. Hrvatska je potreba stoga pomno osmišljena i ciljana selektivna imigracijska politika vođena idejom neugrožavanja hrvatskog identiteta. Osim imigracije zasnivane na identitetskom stanovništvu, razvoj je hrvatskog nacionalnog identiteta potrebno osigurati i zadržavanjem vlastitog stanovništva u zemlji. Ključan je problem Hrvatske pritom nepostojanje odgovarajuće politike koja bi zaustavila ili barem ublažila emigraciju.

7.3.3. Gospodarsko, društveno i političko povezivanje

Povezivanje domovinske i iseljene Hrvatske u interesu je ukupnog razvoja Republike Hrvatske, a kako bi se isto moglo ostvariti potrebno je ukloniti nekoliko zapreka. Neke su od njih: nedovoljna priznatost identiteta i postignuća hrvatskog iseljništva u domovini; stigmatiziranje iseljenih Hrvata političkom emigracijom poput one u drugoj polovici 20. stoljeća; nepriznavanje doprinosa iseljenih Hrvata modernom hrvatskom nacionalnom, kulturnom i socijalnom identitetu; podejnjavanje njihovih gospodarskih postignuća;

doživljavanje iseljenih Hrvata konkurentima u privatnom sektoru i sl. (Čižmić i dr., 2005).

Doseg iseljeničkog djelovanja u zemlji podrijetla pritom ovisi o:

- ljubavi prema domovini, osviještenosti i motiviranosti,
- informiranosti i upućenosti u hrvatske vrijednosti, identitet i zbivanja u domovini, organiziranosti i kvaliteti djelovanja,
- razini znanja i obrazovanosti,
- komunikacijskim sposobnostima i poznavanju jezika,
- društvenom položaju i ugledu u zajednici,
- bliskosti sa zajednicom i „umreženosti“ u društvu,
- trenutačnom ugledu hrvatske zajednice i Hrvata općenito u državi doseljenja,
- trenutačnom ugledu i poznatosti Republike Hrvatske (Skoko, 2015).

Pomalo je utopijski očekivati kako će iseljena populacija u velikom broju izravnim putem pomagati razvoju Republike Hrvatske, međutim, potrebno ih je uključiti u ukupan život domicilne Hrvatske, a gospodarska i demografska revitalizacija kroz imigracijski će model doći spontano. Mogli bismo pritom slijediti primjer Irske koja je na vrijeme shvatila važnost iseljništva te današnji razvoj duguje intelektualnim i znanstvenim spoznajama kako domicilnog, tako i iseljenog stanovništva, njihovom iskustvu stečenom izvan zemlje, promicanju komplementarnih djelatnosti te bogatstvu nacionalnog prostora. Osim Irske, pri gospodarskom je i društvenom povezivanju moguće slijediti/modificirati modele i ostalih prethodno spomenutih zemalja (Izraela, Poljske, Češke, Španjolske itd.) stoga ih u ovom dijelu rada nećemo nanovo ponavljati i posebnu ćemo pozornost usmjeriti na mogućnosti političkog povezivanja s iseljništvom jer iste predstavljaju posebnu zapreku.

Hrvatski je izborni sustav 1999. godine kreiran kao razmjerni sustav s deset jednakih izbornih jedinica po 14 mandata u kojem birači glasaju za jednu od predloženih otvorenih lista. Jedna je izborna jedinica predviđena za hrvatske državljane s prebivalištem izvan Republike Hrvatske (11. izborna jedinica), a jedna (12. izborna jedinica) za pripadnike etničkih manjina na cjelokupnom području Republike Hrvatske. Posljednjih 20 godina, bez obzira na promjene broja stanovnika/birača uvjetovane prirodnim kretanjem i migracijama, izborne se jedinice nisu usklađivale, što je dovelo do vrlo izražene neravnoteže broja birača između izbornih jedinica u kojima se bira jednak broj zastupnika.⁷⁰ Razlike s vremenom i nastavkom negativnih demografskih trendova postaju sve veće stoga su korekcije izbornih jedinica i promjena

⁷⁰ „Ova pojava je u recentnoj literaturi poznata pod nazivom *malapportionment* i predstavlja suvremen i suptilan način narušavanja jednakosti biračkog prava kao konstitucionaliziranog načela koje je svoje mjesto našlo i u nizu različitih međunarodnih dokumenata“ (Žugaj i Šterc, 2016, 10).

izbornog sustava objektivna potreba. Osim demografskih, pri određivanju izbornih jedinica nisu poštovana ni administrativno-teritorijalna obilježja prostora Republike Hrvatske stoga je njihova prostorna korekcija nužnost (Žugaj i Šterc, 2016).

„Jedanaesta izborna jedinica je zasebna izborna jedinica za izbor zastupnika u Hrvatski sabor; u njoj biraju državljani Republike Hrvatske koji nemaju prebivalište u Republici Hrvatskoj. Dvojno ili višestruko državljanstvo vezano je uz interes osoba za državljanstvom više država, ali i interes pojedine države da osobe ostanu njezini građani i nakon promjene mjesta življenja, u uvjetima kada dobivaju državljanstvo druge države. Premda su se nastanili u drugim zemljama i većinom odlučili ostati u njima, pripadnici dijaspore ustrajno nastoje očuvati svoj nacionalni identitet, a suvremena dijaspora nije nevidljiva i pasivna nego aktivna zajednica koja djeluje posredstvom različitih »naddržavnih veza koje odražavaju složene odnose između dijaspore, zemalja u kojima borave, njihovih domovina i međunarodnih aktera« (Kasapović, 2010 prema Žugaj i Šterc, 2016). Od 115 država koje su ozakonile biračko pravo svojih državljana koji trajno ili privremeno borave u inozemstvu, samo je 11 država ili manje od 10 % uspostavilo posebne oblike političkog predstavljanja te skupine svojih državljana u nacionalnim parlamentima. Tako su u nacionalnim parlamentima zastupljene samo četiri dijaspore: francuska, hrvatska, talijanska i portugalska, a u Francuskoj se npr. još 12 senatora ne bira na općim i izravnim izborima, nego to čini posebno izborno tijelo, Visoko vijeće francuskih državljana u inozemstvu, čijih 150 od ukupno 183 člana, izravno bira oko dva milijuna registriranih francuskih državljana u inozemstvu. Talijanska dijaspora ima pravo na 12 predstavnika u Predstavničkom domu i 6 u Senatu, a biraju se u četiri izborne jedinice izvan Italije. Portugalska pak dijaspora u dvije izborne jedinice bira po dva predstavnika, ali samo u slučaju glasovanja u svakoj od njih najmanje 55.000 birača. Ako je broj birača manji, u jedinici se bira samo jedan zastupnik.

Glasovanje u inozemstvu u prvi plan stavlja problem izbornog sustava zbog tehničkog provođenja procesa glasovanja. Za rješavanje tih problema države su najčešće koristile dva rješenja; prvo, proizvoljno su rasporedile birače u izborne jedinice i drugo, formirale su posebne izborne jedinice. Nasuprot tome, Italija i Portugal su stvorile više izvanteritorijalnih jedinica, sukladno koncentraciji svoje dijaspore u pojedinim dijelovima svijeta, dok je Hrvatska proglasila cijeli svijet jednom izbornom jedinicom. »Ni ta odluka nipošto nije lišena jasnih političkih intencija jer Hrvatska vlast ne želi doista u Saboru predstavnike dijaspore iz Amerikâ i Europe, nego poglavito Hrvate iz BiH« (Kasapović, 2010 prema Žugaj i Šterc, 2016). Ustavne promjene pokazale su dva temeljna problema vezana za biračko pravo i političko predstavljanje državljana Hrvatske koji žive u inozemstvu: 1. Određivanje fiksnih kvota; 2. Predstavnic

hrvatskih državljana biraju se samo u jednoj jedinici koju čini cijeli svijet,, (Žugaj i Šterc, 2016, 18-19).

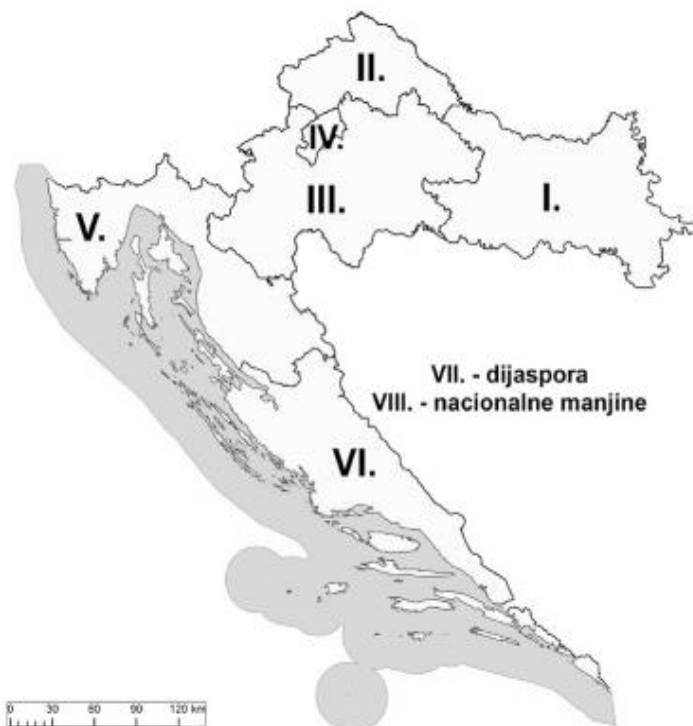
Osim jedanaeste izborne jedinice, analiza je i preostalih izbornih jedinica autora Žugaj i Šterc potvrdila potrebu izborne reforme s prijedlogom novih izbornih jedinica koje bi bile u skladu s administrativno-teritorijalnim i demografskim okvirom. „Ustavni je sud još 2010. godine poslao Hrvatskom saboru Izvješće o nejednakoj težini biračkog glasa u izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Zastupnički dom Hrvatskog sabora, s konstatacijom kako područja i granice postojećih upravno-teritorijalnih jedinica (županija, gradova i općina), uz uvažavanje prirodnih granica, nisu u cijelosti prikladni za svrhu oblikovanja izbornih jedinica, zato što u njima živi različit broj birača pa njihovi birački glasovi nemaju jednaku težinu. Osim toga, zbog demografskih promjena s vremenom dolazi do nemogućnosti određivanja stalnih izbornih jedinica. Navedeno je kako bi granični dijelovi svake izborne jedinice morali biti međusobno povezani u jedinstvenu i neprekinutu cjelinu, koliko je god moguće, a da se pritom ne naruši primarno mjerilo - jednaka težina biračkoga glasa u svakoj izbornoj jedinici.

Jedno od rješenja ovog problema jest oblikovanje manjeg broja izbornih jedinica, s nejednakim brojem zastupnika, ne povećavajući efektivni izborni prag u pojedinoj izbornoj jedinici. Ovakva su rješenja u zadnjih nekoliko godina predlagali Laburisti-stranka rada, GONG i inicijativa »U ime obitelji«, međutim, nije bilo većeg odjeka u javnosti. Navedene inicijative imale su sličan koncept, osim inicijative R. Podolnjaka koji je predložio uvođenje dvokružnog većinskog sustava izbora zastupnika u jednomandatnim izbornim jedinicama. Podolnjak smatra kako ovakav sustav omogućava ostvarivanje stabilne vlade koja će imati dovoljnu parlamentarnu većinu, a pritom se neće morati oslanjati na potporu nekoliko zastupnika etničkih manjina za svoj opstanak.

Najveća se pažnja pri izradi prijedloga novih izbornih jedinica posvetila administrativno-teritorijalnom ustroju i historijsko-geografskim regijama, dok su u drugom dijelu prijedloga uvažene temeljne odredbe o jednakosti biračkog prava i jednakosti glasa. Osim izmjena broja izbornih jedinica, smanjio bi se i broj saborskih zastupnika. Smatramo kako bi smanjenje broja zastupnika povećalo izbornu kompetitivnost i djelotvornost vlasti, a novost bi bilo i uvođenje listovnih saveza u izbornom zakonodavstvu. Prema M. Kasapović, takav sustav provodi se npr. u Italiji. Više stranaka čini listovni savez, unutar kojeg birači mogu glasati za pojedinu stranku. Broj glasova za sve stranke čini ukupan broj listovnog saveza, koji predstavlja temelj za internu raspodjelu mandata.

Deset izbornih jedinica, prema popisu birača, službeno ima 3,740.200 birača, pa bi uz prijedlog izbora 100 zastupnika u Hrvatski sabor prosječno za mandat bilo potrebno 37.402

glasa. Pored toga, izvan ove kvote predlaže se ulazak u Sabor jednog zastupnika s najviše glasova sa svih lista. Na temelju ovog izračuna distribuirani su mandati po izbornim jedinicama, a same izborne jedinice određivane su na temelju geografskog identiteta, odnosno prema administrativno-teritorijalnom ustroju Republike Hrvatske (Sl. 39). Prvu izbornu jedinicu činile bi slavonske županije, drugu županije sjeverozapadne Hrvatske, treću županije središnje Hrvatske, odnosno one županije koje gravitiraju Gradu Zagrebu, četvrtu samo Grad Zagreb, petu područje Istre, sjevernog Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Like, a šestu područje Dalmacije“ (Žugaj i Šterc, 2016, 21-23).

Sl. 39. Prijedlog izbornih jedinica

Izvor: Žugaj i Šterc, 2016

Sedma izborna jedinica bila bi zasebna izborna jedinica za izbor zastupnika u Hrvatski sabor koje biraju državljani koji nemaju prebivalište u Republici Hrvatskoj. Određivanje fiksnog broja zastupnika blisko je rješenjima kakva imaju Italija, Francuska i Portugal, tj. zemlje koje imaju dijasporu u svome parlamentu. (...) Novi bi prijedlog bio formiranje četiriju jednomandatnih izbornih jedinica: 1. BiH; 2. Europa bez BiH; 3. obje Amerike i 4. ostali dio svijeta bez Europe i Amerikâ. Svaka izborna jedinica imala bi pravo na jedan mandat, a onoj jedinici u kojoj bi izlaznost birača bila veća od 56.505 ($37.402+37.402/2$), dodijelio bi se još jedan mandat. Ovim se prijedlogom želi potaknuti uključivanje hrvatskog naroda izvan Hrvatske u gospodarska, društvena i politička zbivanja u Republici Hrvatskoj, a samim time i uključivanje velikog broja hrvatskih državljana u inozemstvu, koji bi svojim sposobnostima i

moogućnostima pomogli gospodarskoj, demografskoj i ukupnoj revitalizaciji Hrvatske. Korekcije vezane za hrvatsko iseljništvo nužne su zbog velike apsolutne recentne emigracije mladog i obrazovanog stanovništva“ (Žugaj i Šterc, 2016, 27).

Sve dosadašnje konstatacije potvrđuju kako je Republici Hrvatskoj potreban **novi koncept države** temeljen na jedinstvu domovinske i iseljene Hrvatske u svim razvojnim segmentima jer je isti strateško pitanje hrvatske domovinske sigurnosti i hrvatskog opstanka.

7.3.4. Povratak

Usporedno s ranije spomenutim motivima/razlozima iseljavanja, fenomen je povratka migranata u zemlju podrijetla izrazito malo prisutan, kako u teorijskim radovima, tako i u empirijskim istraživanjima. Aktualizira se tek posljednjih godina, posebice u društvima koja su shvatila važnost vlastitog iseljništva za ukupni razvoj svoje zemlje i omogućava rasvjetljenje ukupne migracijske slike određenog područja.

Povratak se najčešće veže uz privremeni oblik migriranja i podrazumijeva „budući povratak migranata u zemlju njihova podrijetla, u dužem ili kraćem vremenskom roku, najčešće nakon ostvarenih ciljeva“ (Peračković, 2006, 477), međutim, osim privremenih migranata, uključuje i migrante kategorizirane kao iseljenike (trajni vanjski migranti), a koji su se ipak na kraju svog radnog vijeka odlučili vratiti u zemlju podrijetla, ne nužno i u samo mjesto rođenja. Povratne je migrante, povratništvo i povratne migracije stoga moguće definirati kao „trajni povratak ili preseljenje vanjskih migranata, bez obzira i na dužinu boravka, iz zemlje primitka u zemlju podrijetla“ (Peračković, 2006, 478).

Teorijski su pokušaji konceptualiziranja povratnih migracija izrazito rijetki, a jedan od uspješnijih je rad autorice Reyes (1997) koji možemo izdvojiti kao jedan od prvih pokušaja objedinjavanja više teorijskih pristupa u teorijski koncept povratnih migracija. Ista autorica izdvaja četiri moguća teorijska modela:

- a) Teoriju neostvarenih ciljeva (*Dissapointment Theory*) koja povratak migranata promatra u svezi s neostvarivanjem ciljeva vlastitog migriranja (nemogućnost pronalaska posla, loša primanja i sl.) najčešće zbog nedovoljnog informiranja prije odlaska (Herzog i Schottman, 1982),
- b) Teoriju cirkularnih migracija (*Circular Migration Theory*) koja podrazumijeva izostanak trajne namjere ostanka u inozemstvu već pri samom početku migracijskog procesa, a cilj je migriranja najčešće povećanje prihoda. Moogućnost trajnog ostanka povećava se proporcionalno s duljinom trajanja boravka u inozemstvu i zadovoljstvom na poslu tj. akulturacijom u novoj sredini (Zelinsky, 1971),

- c) Teoriju planirane zarade (*Target Income Theory*) koja podrazumijeva već u samom startu jaku želju za povratkom i to nakon postizanja ciljeva odlaska poput zarade u svrhu rješavanja stambenog pitanja, investiranja u tehnologiju, pokretanja vlastitog posla i sl. (Lindstrom, 1996),
- d) Teoriju društvene mreže (*Social Network Theory*) koja se za razliku od prethodnih ne temelji na ekonomskim faktorima već kao glavni motiv odlaska, ali i povratka navodi kvalitetu društvenih mreža migranta koja mu pruža informacije o zemlji primitka i nerijetko smanjuje troškove migriranja i života u novoj okolini. Svaki integrirani migrant postaje nova veza za potencijalne nove migrante i smanjuje istima rizik od neuspjeha (Massey, 1990).

Osim Reyes (1997) među istaknutijim radovima o povratnim migracijama je onaj Cerasea (1974) koji ističe četiri idealna tipa povratka/povratnika:

- a) povratak kao neuspjeh (*return of failure*) koji opisuje kao povratak migranata koji se nisu uspjeli prilagoditi novom društvu i koji su se brzo vratili u zemlju podrijetla,
- b) povratak kao konzervativizam (*return of conservatism*) koji opisuje kao povratak onih koji nakon dužeg boravka u zemlji odredišta nisu prošli značajniji proces akulturacije i živjeli su uglavnom odvojeni od ostatka zajednice radeći slabo plaćene poslove,
- c) povratak kao inovacija (*return of innovation*) treći je tip u kojem migranti nakon dužeg vremena provedenog u inozemstvu, uspevši se na ljestvici socijalne mobilnosti, povratkom u zemlju podrijetla donose nove vrijednosti i proizvode u svoje staro društvo, međutim, ostajući po strani i neidentificirani s ostatkom zajednice u zemlji podrijetla žive vrijednosti i ideale zemlje iz koje su se vratili te
- d) povratak po umirovljenju (*return of retirement*).

Nešto novije objašnjenje povratka nudi Cassarino (2004) koji razlučuje pet najčešćih objašnjenja povratka u okviru migracijskih teorija:

- a) povratak kao rezultat neuspjeha u zemlji dolaska,
- b) povratak nakon što su zadovoljeni svi unaprijed postavljeni ciljevi,
- c) povratak s ušteđevinom,
- d) povratak uslijed starosti, umirovljenja ili bolesti i
- e) povratak obilježen trajnom cirkulacijom i održavanjem prekograničnih aktivnosti i veza.

Ne ulazeći dublje u teorije povratka u daljnjem ćemo se dijelu rada osvrnuti na rezultate provedenog anketnog istraživanja pod nazivom „Razlozi odlaska iz RH i namjere povratka u

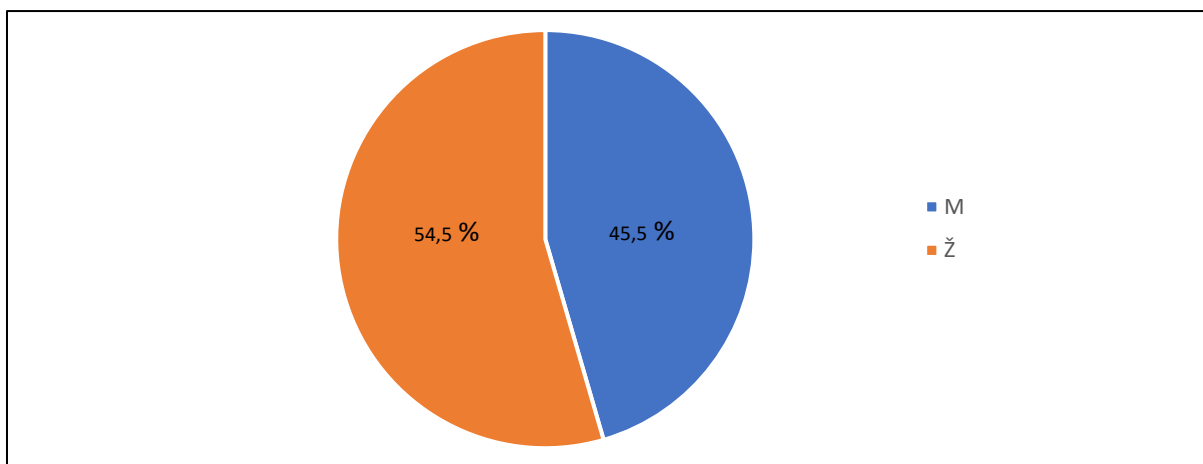
domovinu hrvatskih državljana u inozemstvu“ te povratak u domovinu sagledati iz percepcije iseljenih hrvatskih državljana.

Obzirom na brojnost i obilježja hrvatskog iseljeničtva, već više puta istaknutu i definiranu važnost njihovog povratka u revitalizaciji zemlje, ali i vrlo kontradiktorno slabu zastupljenost radova koji se bave istraživanjem istoga, istraživanje motiva odlaska, a posebno namjera povratka, u okviru ovog rada podrazumijevalo je svojevrsnu nužnost. Istome se pristupilo metodom anketnog ispitivanja koje je trajalo od 9. do 13. rujna 2020. godine (ukupno 5 dana), a način anketiranja zasnovao se na korištenju društvene mreže (*facebook*) temeljem koje se u relativno kratkom vremenu dostigao uzorak od 1182 ispitanika (iseljenih hrvatskih državljana) iz 26 zemalja diljem svijeta. Anketiranje putem društvenih mreža izabrano je kao minimalno nametljiv način prikupljanja podataka i u najvećoj je mjeri ovisilo o slobodnoj volji ispitanika za sudjelovanjem u istraživanju. Distribucija upitnika odnosila se na javne i pristupom dostupne *facebook* grupe vezane uz hrvatske državljane u inozemstvu poput grupa „Hrvati u Njemačkoj“, „Hrvati u Austriji“, „Hrvati u Irskoj“, „Hrvati u Švedskoj“, „Idemo u Veliku Britaniju“, „Hrvati u Francuskoj“, „Hrvati u svijetu“, „Hrvati u Americi“, „Iseljeni Hrvati EU i šire“, „Hrvati u Italiji“, „Hrvati u Švicarskoj“, „Hrvati u dijaspori“, „Idemo u Australiju i Novi Zeland“. *Facebook* grupe varirale su brojem članova i aktivnošću istih što se odrazilo na udio ispitanika iz pojedinih zemalja u ukupnom broju ispitanika, međutim, sukladno intenzitetu i smjeru iseljavanja posljednjih i ranijih godina obuhvaćeno je najviše iseljenih hrvatskih državljana u Njemačkoj, Austriji i Irskoj. Osnovni alati kojima se vršilo prikupljanje i obrada rezultata bili su *Google docs* (internet servis za upravljanje različitim vrstama dokumenata koji radi putem web sučelja), analitičke tablice istog servisa i GIS (*Geographic Information Systems*, sustav za upravljanje prostornim podacima pomoću kojeg su izrađeni svi kartografski prikazi u radu). Prije izrade samog anketnog upitnika provedeno je intervjuiranje deset pojedinaca ciljane populacije (metodom „snježne grude“), ponajviše zbog pitanja upitnika o glavnim razlozima odlaska u inozemstvo. Takvim se pristupom pokušalo izbjeći nametanje odgovora od strane autora anketnog ispitivanja jer odgovori uvršteni u anketu ujedno su i najčešći odgovori sudionika intervjua, a osim toga ispitanicima je ostavljena mogućnost slobodnog izjašnjavanja u okviru opcije „ostalo“. Iako je fokus ankete prije svega bio na namjerama povratka u Hrvatsku, anketnim upitnikom ispitali su se i razlozi iseljavanja s ciljem dovođenja u vezu s prvima. Sam naslov upitnika potvrđuje kako je cilj ispitivanja bio utvrditi razloge odlaska u inozemstvo i namjere povratka u Republiku Hrvatsku, a osim toga ispitanici su stavovi iseljenika o zadovoljstvu životom u inozemstvu i Hrvatskoj (prije odlaska) kao i osnovne informacije o ispitanicima poput dobi, spola, obrazovnoj razini, zaposlenju, županiji stalnog prebivališta prije

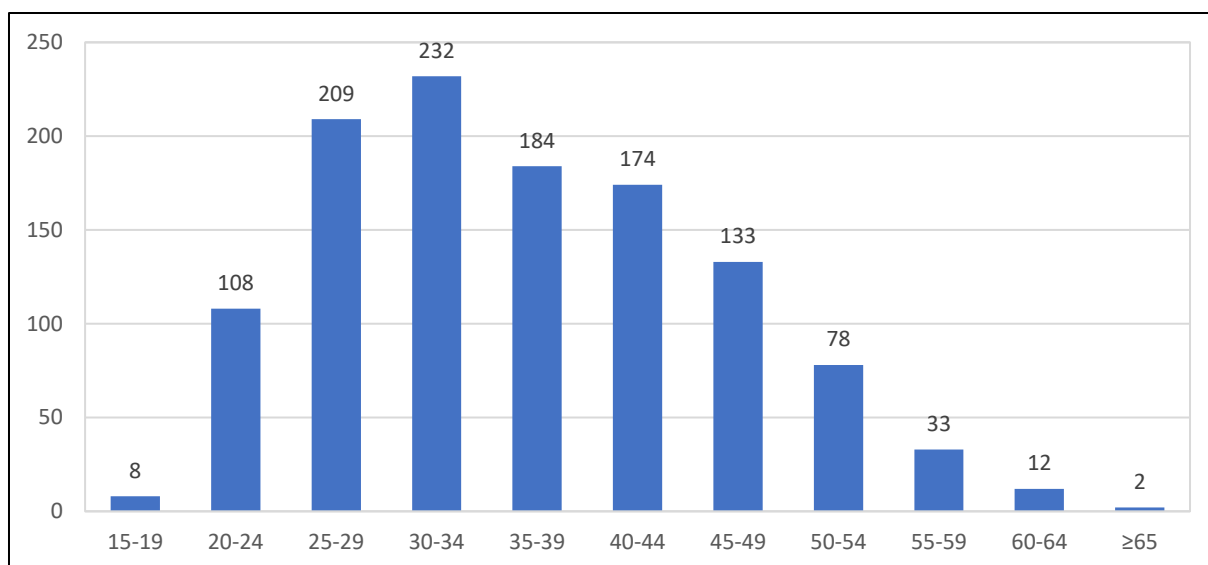
odlaska i sl. Upitnik je sadržavao ukupno 20 pitanja, najviše zatvorenog tipa i s već ponuđenim odgovorima konstruiranim temeljem prethodnog intervjuiranja promatrane populacije, dok se manji broj pitanja otvorenog tipa odnosio na aspekt povratka s ciljem razmatranja istoga iz percepcije iseljenika/potencijalnih povratnika.

Analiza uzorka i odgovora izvršena je obradom osnovnih demografskih struktura ispitanika i njihovih stavova o glavnim razlozima odlaska, zadovoljstvu životom u RH (prije odlaska) i inozemstvu te namjerama povratka u Hrvatsku. Cilj je ankete bio prikupiti što više odgovora iseljenih hrvatskih državljana u više zemalja odredišta, a konačni je uzorak od 1182 ispitanika dobiven po principu prigodnosti i dostupnosti.

Obzirom na dobno-spolnu strukturu, ispunjavanju ankete s udjelom od 54,5 % češće su pristupale žene (Sl. 40), a najviše je ispitanika u dobi od 25 do 44 godine (68,1 %). Najmlađi je ispitanik u starosti od 18 godina, najstariji u dobi od 70 godina (Sl. 41), a devet ispitanika odbilo je odgovoriti na pitanje o dobi.

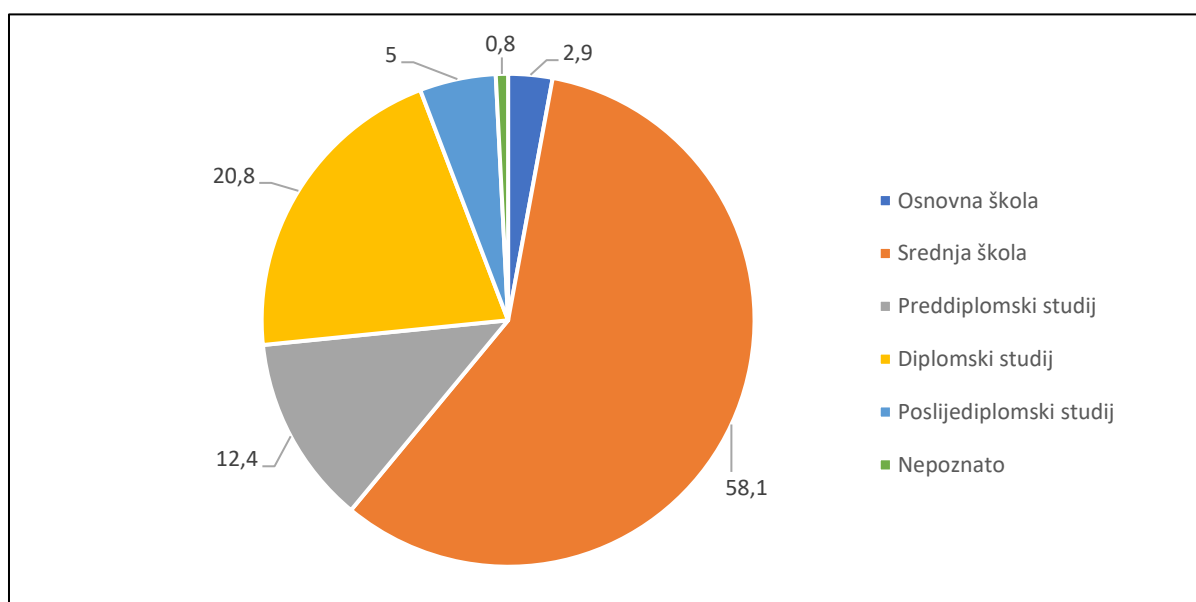

Sl. 40. Udio anketnih ispitanika prema spolu (u %)

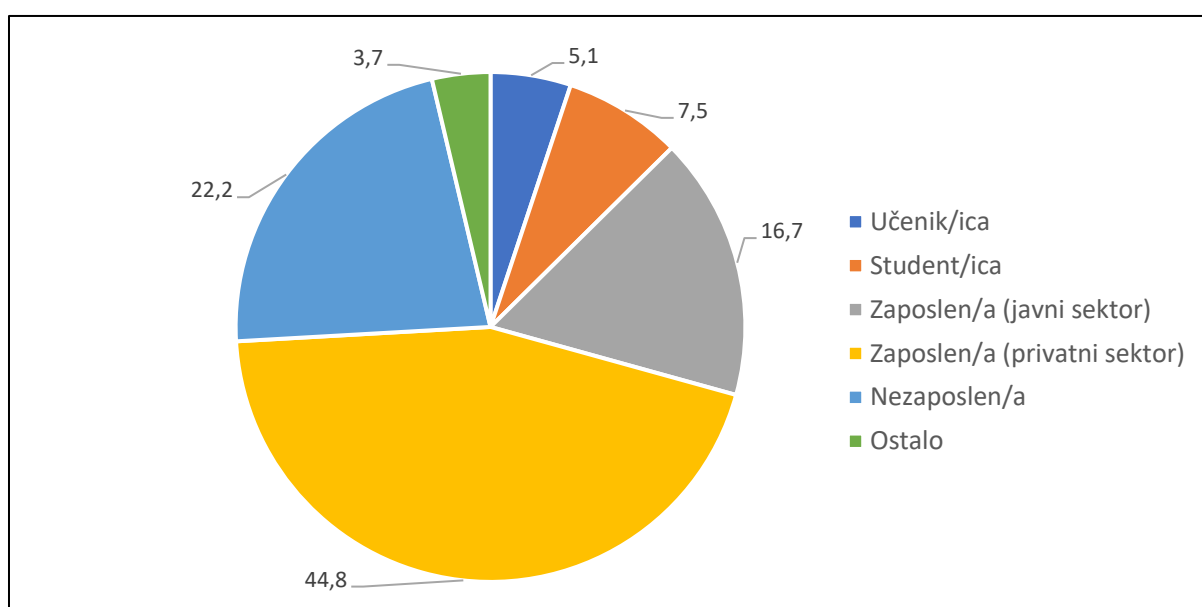
Sl. 41. Broj anketnih ispitanika prema dobnim skupinama

Više od polovice ispitanika (686 njih) na pitanje o razini završenog obrazovanja prije odlaska u inozemstvo izjasnilo se kako su u Republici Hrvatskoj završili srednju školu, a nakon njih najbrojniji su oni koji su u Hrvatskoj prije odlaska završili diplomski (20,1%), odnosno preddiplomski studij (12,4 %). Čak 59 ispitanika (5 %) u inozemstvo je ponijelo znanje i vještine stečene na poslijediplomskom studiju u Hrvatskoj, dok je 34 njih (2,9 %) u Republici Hrvatskoj završilo samo osnovnu školu. Deset je ispitanika nepoznate razine obrazovanja (Sl. 42).

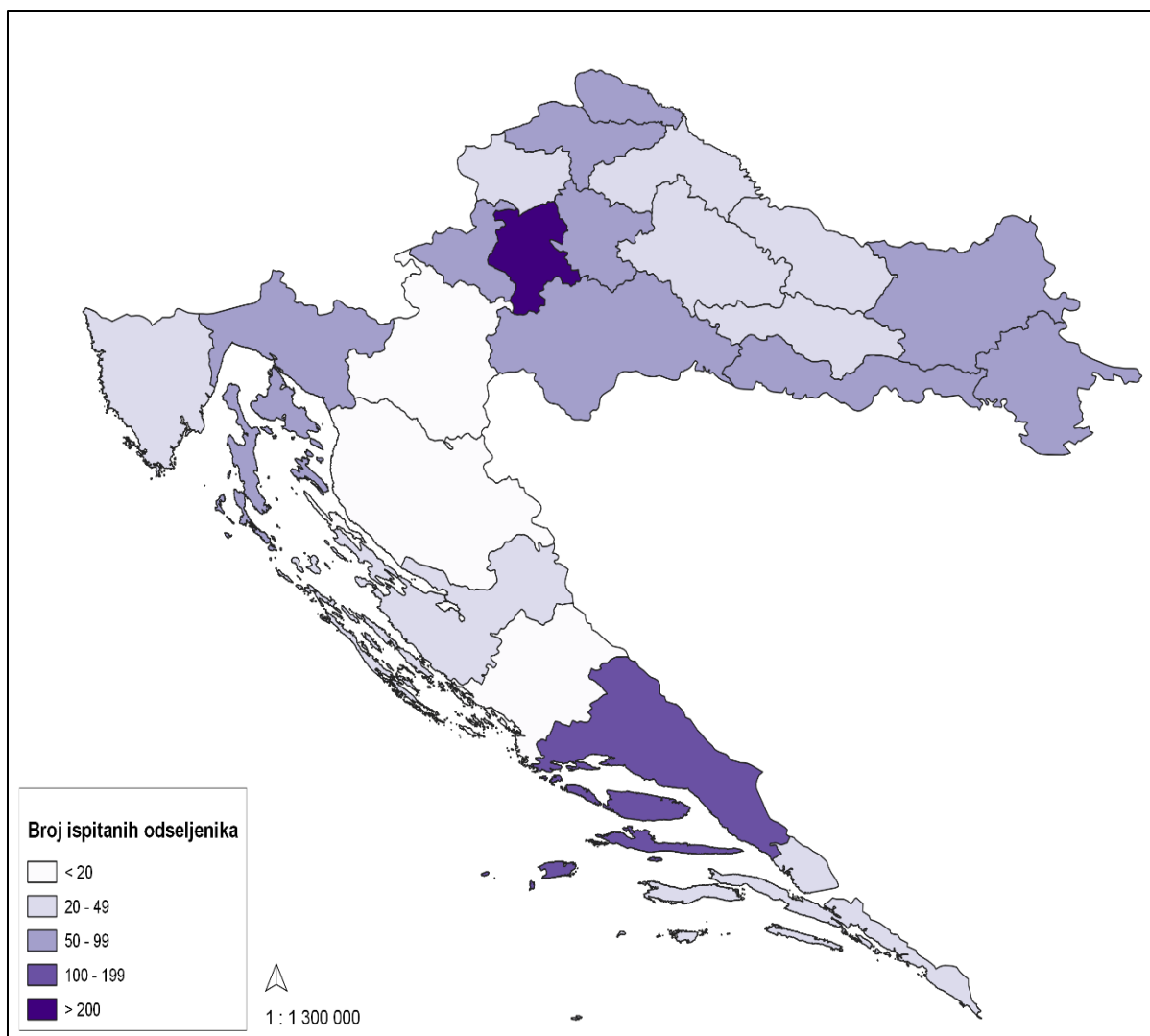
Sl. 42. Udio ispitanika prema razini završenog obrazovanja prije odlaska iz Republike Hrvatske (u %)

Grafički prikaz statusa ispitanika prije odlaska u inozemstvo pokazuje kako je najveći broj ispitanika prije odlaska iz Republike Hrvatske bio zaposlen u privatnom sektoru (530 ispitanika), nakon njih najbrojnija je skupina nezaposlenih (262 ispitanika) i zaposlenih u javnom sektoru (197 ispitanika). Najmanje je iseljenika prije odlaska imalo studentski ili status učenika/ice. Posebna analiza vrijednosti varijable zaposlenosti i obrazovne varijable (prije odlaska u inozemstvo) potvrdila je već raniju konstataciju kako glavni razlog iseljavanja nije ekonomske prirode, odnosno nezaposlenost, jer je čak 66,2 % iseljenika sa završenim visokim stupnjevima obrazovanja (diplomski i poslijediplomski studij) prije odlaska iz Republike Hrvatske bilo zaposleno (Sl. 43).

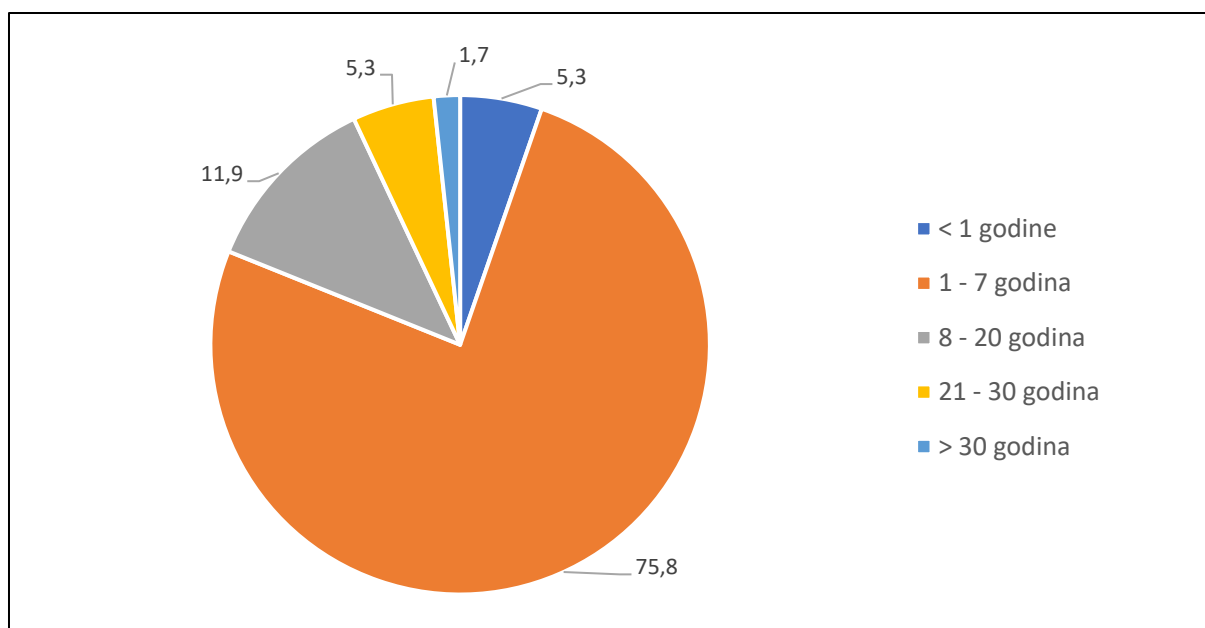
Sl. 43. Udio iseljenih ispitanika prema statusu prije odlaska iz Republike Hrvatske (u %)

Najviše je ispitanika, sukladno ukupnom broju stanovnika županija i broju iseljenih iz istih, prije odlaska iz Republike Hrvatske svoje stalno prebivalište imalo u Gradu Zagrebu (237 ispitanika), Splitsko-dalmatinskoj (102 ispitanika), Osječko-baranjskoj (91 ispitanik), Zagrebačkoj (79 ispitanika) i Sisačko-moslavačkoj (70 ispitanika) županiji, dok je najmanje njih iz Šibensko-kninske (16 ispitanika), Karlovačke (16 ispitanika) i Ličko-senjske (13 ispitanika) županije (Sl. 44).

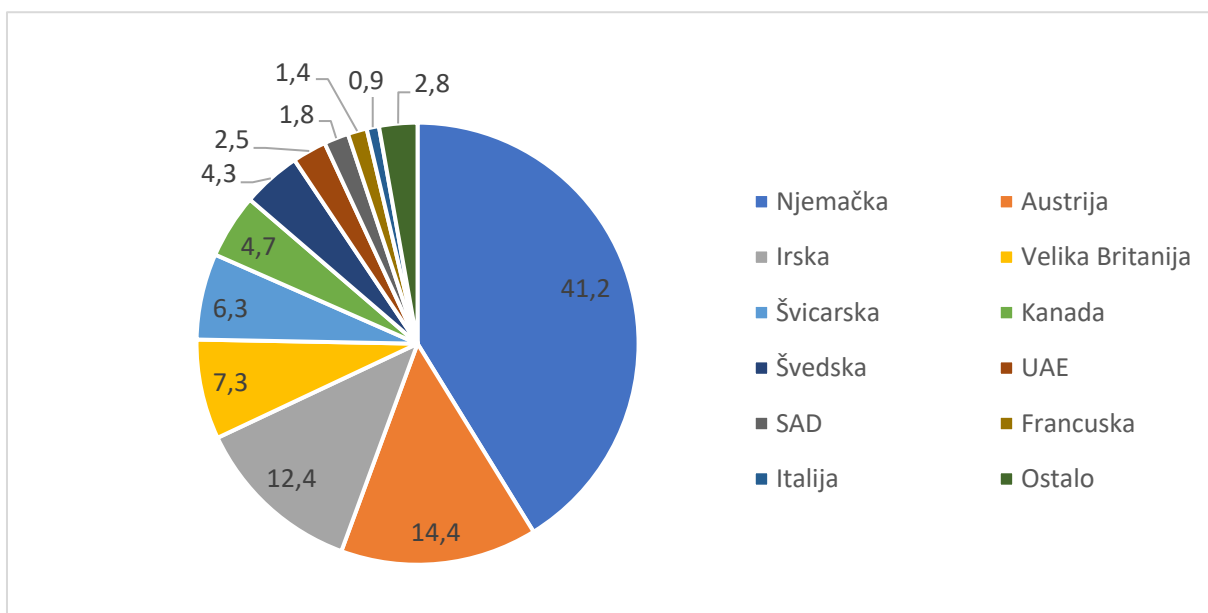
Sl. 44. Broj ispitanih odseljenika iz Republike Hrvatske prema županiji porijekla

Sukladno intenzitetu posljednjeg vala iseljavanja najviše je ispitanih iseljenika (81,1 %) Hrvatsku napustilo nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju (Sl. 45), sljedeća je najbrojnija skupina onih koji su svoje prebivalište u Hrvatskoj zamijenili onim u inozemstvu u razdoblju od početka 21. stoljeća do ulaska Hrvatske u Uniju (11,9 %), a najmanje je ispitanika koji su iselili u inozemstvo 90-ih godina i ranije (7 %).

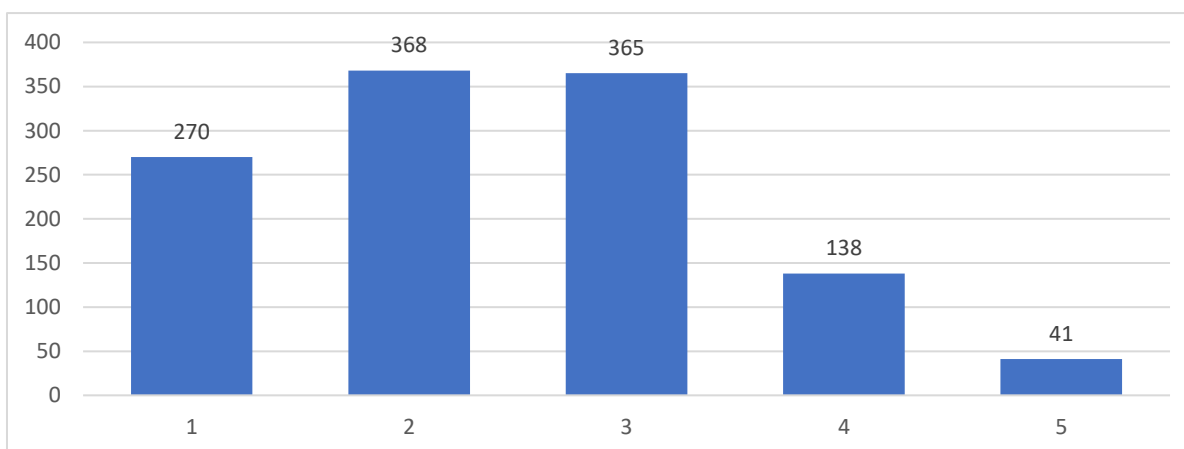
Sl. 45. Udio ispitanih iseljenika prema vremenskom razdoblju boravka u inozemstvu (u %)

Struktura ispitanih iseljenika prema zemlji odredišta (Sl. 46) također prati glavne smjerove iseljavanja posljednjih nekoliko desetljeća, posebno recentnog emigracijskog vala. Anketom je tako obuhvaćeno najviše ispitanika/iseljenika u Njemačkoj (487), Austriji (170) i Irskoj (146), a od ostalih zemalja anketnim su ispitivanjem obuhvaćeni iseljeni hrvatski državljani u Velikoj Britaniji (86), Švicarskoj (74), Kanadi (56), Švedskoj (51), Ujedinjenim Arapskim Emiratima (29), SAD-u (21), Francuskoj (16), Italiji (11), Nizozemskoj (7), Norveškoj (5), Češkoj (4), Danskoj (4), Novom Zelandu (3), Saudijskoj Arabiji (2), Belgiji (2), Poljskoj (1), Sloveniji (1), Španjolskoj (1), Mađarskoj (1), Australiji (1), Maleziji (1), Jordanu (1) i Singapuru (1). Anketnim je ispitivanjem potvrđena veza između znanja stranog jezika i zemlje odredišta; najveći je broj ispitanika potvrdio znanje engleskog i njemačkog jezika, dok su u anketnom ispitivanju manje zastupljeni oni sa znanjem, talijanskog, španjolskog, francuskog, švedskog itd.

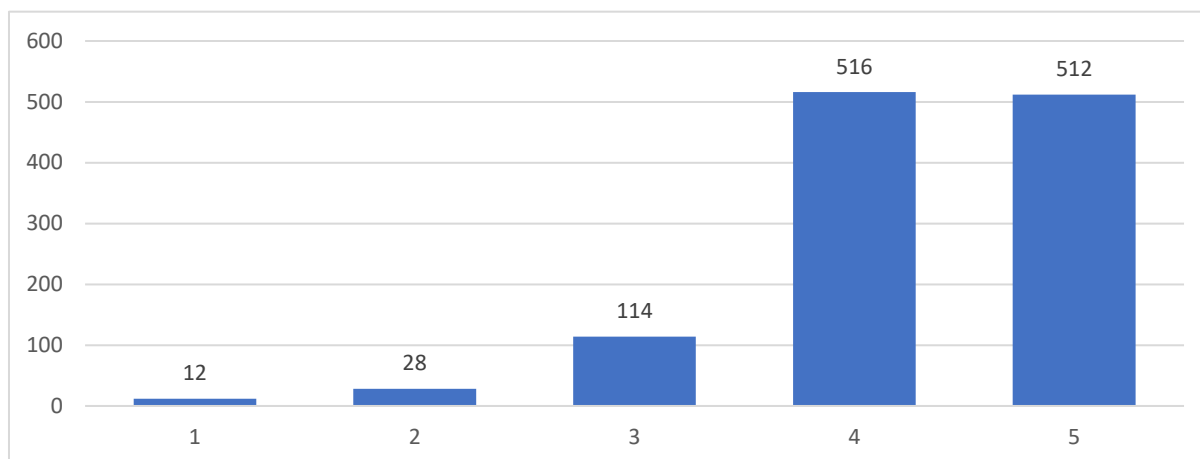
Sl. 46. Udio ispitanih iseljenika prema zemlji odredišta (u %)

Naredna se pitanja anketnog upitnika osvrću na stavove iseljenika o zadovoljstvu vlastitim životom u Hrvatskoj prije odlaska i trenutnim životom u inozemstvu, obzirom na očekivanja koja su imali prije selidbe (Sl. 47. i 48). Mjerenju zadovoljstva pribjeglo se korištenjem ljestvica prikazanih na sl. 47 i sl. 48 pri čemu 1 podrazumijeva odgovor „vrlo sam nezadovoljan/nezadovoljna“, a 5 „vrlo sam zadovoljan/zadovoljna“. Kada je riječ o zadovoljstvu životom ispitanih iseljenika u Republici Hrvatskoj prije odlaska u inozemstvo većina je ispitanika, njih 84,9 %, iskazala svojevršno nezadovoljstvo, odnosno zadovoljstvo vlastitim životom u Hrvatskoj ocijenila od 1 do 3, dok je 87 % njih zadovoljstvo životom u inozemstvu ocijenilo ocjenom 4 ili 5.

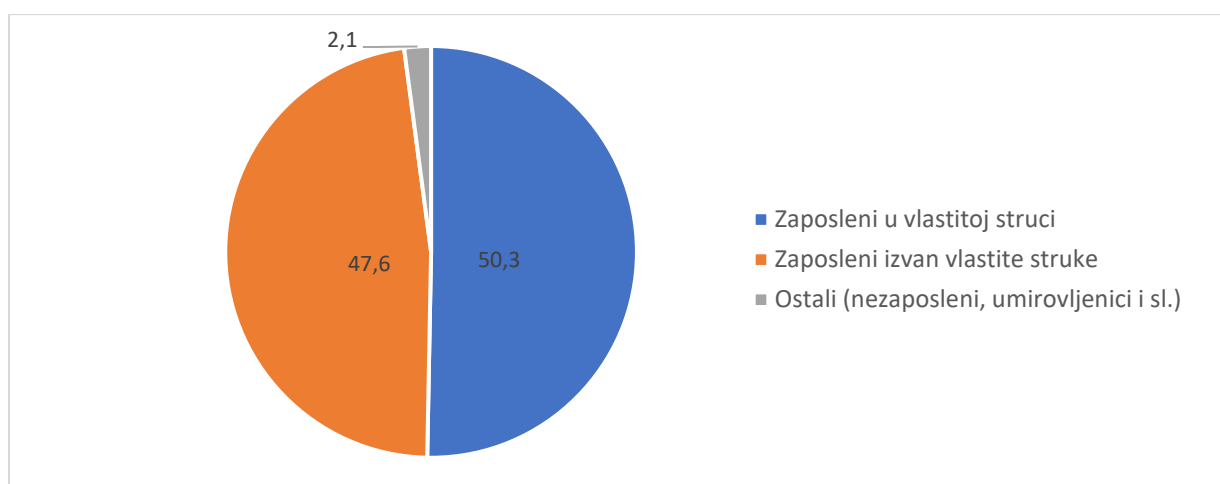
Sl. 47. Zadovoljstvo životom ispitanih iseljenika u RH (prije odlaska u inozemstvo)

Detaljnom analizom obje varijable utvrđeno je kako je tek 5,7 % iseljenika bilo zadovoljnije vlastitim životom u Hrvatskoj prije odlaska, nego životom u inozemstvu, dok je 11,2 % njih jednako zadovoljno životom u zemlji podrijetla i odredišta.

Sl. 48. Zadovoljstvo životom ispitanika u inozemstvu (obzirom na očekivanja koja su imali prije odlaska iz RH)

Obzirom na pretpostavku kako iseljenici u zemlji odredišta nerijetko rade poslove nevezane uz vlastitu struku, anketa je pokazala kako je omjer ispitanih iseljenika zaposlenih u vlastitoj struci i izvan nje gotovo jednak; 47,6 % njih nije zaposleno u vlastitoj struci, 50,3 % iseljenika zaposleno je u struci, dok 2,1 % njih pripada skupini nezaposlenih, umirovljenika, odnosno studenata (Sl. 49).

Sl. 49. Udio ispitanih iseljenika prema zaposlenosti u inozemstvu (u %)

Obzirom na pretpostavku kako je određeni dio iseljenika u inozemstvu samozaposlen te postoji mogućnost obuhvaćanja istih anketnim upitnikom, samozaposlenim je ispitanicima omogućeno navođenje uvjeta pod kojim bi vlastiti posao premjestili u Hrvatsku.

Samozaposlenima se izjasnilo 5,2 % ispitanika, a njihovi su najčešći odgovori/uvjeti potencijalnog premještanja vlastitog posla u Hrvatsku navedeni u nastavku:

Pr. 1: *Kad se smanje papirologija i porezi.*

Pr. 2: *Kad budu isti uvjeti kao u Njemačkoj i da riješe sistem naplate na način da plate ono što si proizveo i plasirao, a ne da čekaš do 90 dana pa i ne dobiješ plaćeno i ganjaš se po sudu...*

Pr. 3: *Pod istim uvjetima pod kojima poslujem u Njemačkoj.*

Pr. 4: *Manje birokracije, više podrške lokalne zajednice, sređivanje poreznih pravilnika da ne budu dvosmisleni tako da svaki službenik mora samostalno protumačiti i nagađati.*

Pr. 5: *Pod istim uvjetima kao i u Austriji u kojoj poslujem.*

Pr. 6: *Barem nekakav poticaj od države i premjestio bih posao u svoju domovinu. Samo da se osjetim dobrodošao.*

Pr. 7: *Kad nestane nepotizma i korupcije. Kada?*

Pr. 8: *Kad bi bili isti uvjeti kao i u inozemstvu.*

Pr. 9: *Da je isto kao i u Austriji. Da se smanji PDV, smanje cijene općenito, povećaju plaće, smanji uvoz, potakne samostalni prirodni uzgoj, podigne Slavonija, uhite i osude svi politički pljačkaši, makne nekoliko tisuća uhljeba (...) smanji birokracija, diktatura države prema poduzetnicima (1001 namet), stvori red u pravosuđu, itd. Znači nikada jer ovo što sam naveo se neće ostvariti.*

Pr. 10: *Podrška države i manji porezi.*

Pr. 11: *Kada se desi totalni restart države, gdje će onaj koji radi biti bitniji od stranačkog.*

Pr. 12: *Manji porezi, jednostavnija birokracija, pismena birokracija, učinkovitija birokracija.*

Pr. 13: *Potpuna promjena sustava vrijednosti u HR. Počevši od iskorjenjivanja nekvalificiranih osoba na nezasluženim pozicijama. Premještanje posla u toksičnu okolinu nema smisla.*

Pr. 14: *Prvenstveno iskorijeniti mito, korupciju i politička poznanstva koja su uvjet za razvijanje posla/firme, dati prednost ljudima sa znanjem i iskustvom.*

Pr. 15: *Reforma poreznog sustava, veći poticaji za obrtnike i male poduzetnike.*

Pr. 16: *Kad se politička i gospodarska slika Hrvatske promijeni. Ne mogu više gledati HDZ na vlasti.*

Pr. 17: *Smanjenje poreza i nameta, ukratko, nemoguće je da se promjeni situacija koja je nastala zbog lopova koji su na vlasti i drže sve u saci i ništa se ne može dobit ako nemaš političke veze.*

Pr. 18: *Olakšavanje poreza. Da su uvjeti isti kao i u državi iz koje bih se vratio.*

Pr. 19: *Manji porezi, liberalizacija tržišta.*

Pr. 20: *Slične mogućnosti kao i vani, manji porezi pije svega i da ukinu onu silnu papirologiju.*

Pr. 21: *Manji porezi i davanja, digitalizacija i modernizacija državne uprave, reforma pravnog sustava.*

Pr. 22: *Nema tih uvjeta .*

Pr. 23: *Ne bih.*

Pr. 24: *Ne bih jer ima previše birokracije i teško je sa naplaćivanjem.*

Pr. 25: *Preselila sam posao iz Hrvatske u Švedsku i ne bih ga opet selila. Uvjeti koje ovdje uživam teško da će postojati u RH.*

Pr. 26: *Ne bih premjestio jer me nitko ne bi plaćao na vrijeme, biznis bi propao jer nemam nikoga u vladi da me podržava, cijela situacija izgleda negativno.*

Pr. 27: *Ne postoji toliko dobar uvjet koji bi me naveo na borbu sa birokracijom, inspekcijama itd. u Hrvatskoj...*

Pr. 28: *Mali broj stanovnika i visoki porezi nisu bas najbolji uvjeti za razvijanje tvrtke.*

Međutim, bilo je i odgovora poput:

Pr. 1: *Htjela sam, ali dobiti sve potrebne dozvole skoro je nemoguće.*

Pr. 2: *Pokušao sam par puta pokrenuti odnose kompanije između HR i UAE. Svaki put sam naišao na brdo problema sa papirima i pravosuđem te plaćanjem svakojakih pristojbi i nakon trećeg puta odustao.*

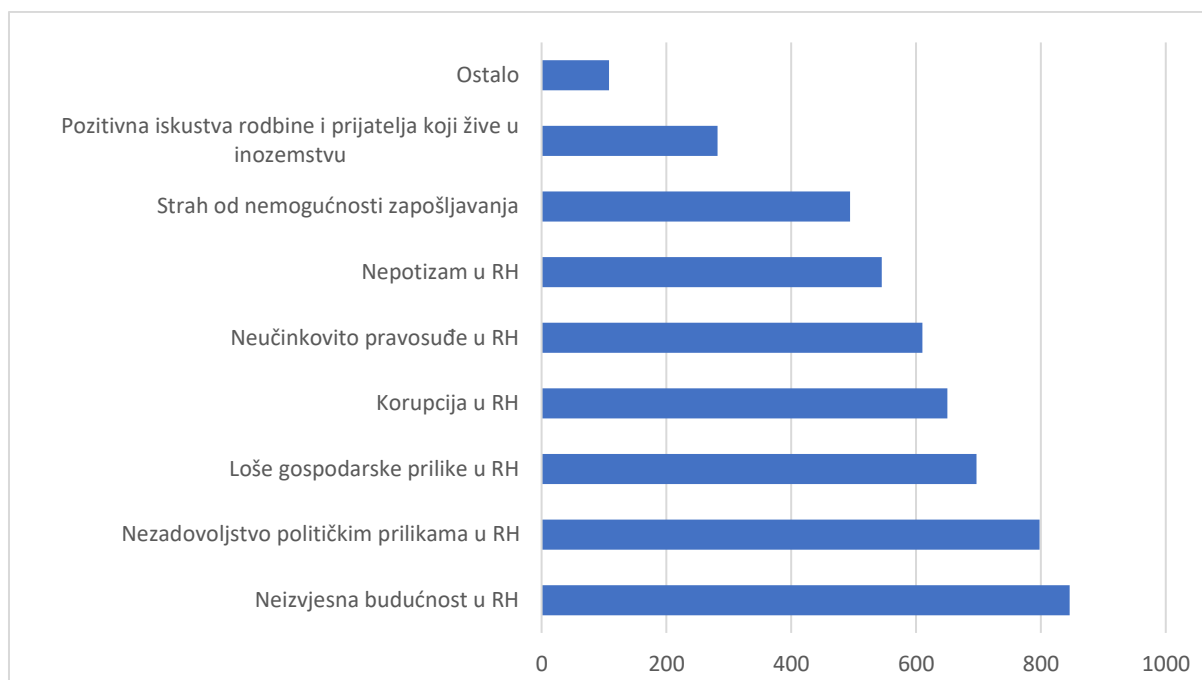
Pr. 3: *Samozaposlena sam u inozemstvu, ali ne vraćam se u RH. Odreći ću se uskoro i državljanstva. Pokušala sam premjestiti, ali pored tolikih prepreka osjećam se sve samo ne poželjnom.*

Pr. 4: *Već sam pokušala međutim taman kad sam mislila da sam prikupila sve papire i dozvole uvijek je falilo još nešto. Nakon višemjesečnog prikupljanja još jednog pa još jednog papira sam odustala. Imala sam osjećaj da namjerno izmišljaju samo da posao ne premjestim u Hrvatsku. Nisam se osjećala dobrodošlom i teško da ću više ikad pokušavati. Nezamislivo mi je da sam više prihvaćena i dobrodošla u Njemačkoj nego u vlastitoj domovini.*

Potonji odgovori otvaraju mnoga pitanja i ističu nužnost za jačanjem veza i poboljšanjem odnosa Hrvatske s iseljeništvom jer je isto već nebrojeno puta definirano kao veliki potencijal u svakom smislu, između ostaloga i gospodarskom.

Pitanje o glavnim razlozima odlaska u inozemstvo nudilo je osam odgovora konstruiranih prethodnim intervjuiranjem pojedinaca pripadajuće ciljane populacije. Takvim su pristupom najčešći odgovori uvršteni u anketu, a ispitanicima je u okviru ovog pitanja ostavljena i

mogućnost slobodnog odgovora pod opcijom „ostalo“. Anketom ponuđeni razlozi odlaska navedeni su abecednim redoslijedom i glase: korupcija u RH, loše gospodarske prilike u RH, neizvjesna budućnost u RH, nepotizam u RH, neučinkovito pravosuđe u RH, nezadovoljstvo političkim prilikama u RH, pozitivna iskustva rodbine i prijatelja koji žive u inozemstvu, strah od nemogućnosti zapošljavanja. Također, u intervjuu s pojedincima utvrđeno je kako je kod većine ispitanika (9/10) odlazak iz Hrvatske rezultat više od jednog razloga stoga je anketnim ispitanicima pri navođenju razloga odlaska omogućeno navođenje više odgovora. Najčešći su razlozi odlaska ispitanih iseljenika neizvjesna budućnost, nezadovoljstvo političkim prilikama i loše gospodarske prilike u Republici Hrvatskoj, dok je najmanje njih među razlozima odlaska navelo pozitivna iskustva rodbine i prijatelja koji žive u inozemstvu i strah od nemogućnosti zapošljavanja (Sl. 50). Anketno je ispitivanje stoga još jednom potvrdilo kako su pored faktora ekonomske prirode, odnosno loših gospodarskih prilika, neizvjesna budućnost i nezadovoljstvo političkim prilikama u Republici Hrvatskoj najčešći razlozi odlaska hrvatskih državljana u inozemstvo. Sudeći prema svim odgovorima, najveći je broj ispitanika na odlazak u inozemstvo potaknula upravo nemogućnost ostvarivanja perspektivnog života u domovini, odnosno svojevrsno beznađe. Analizom svih odgovora pod opcijom „ostalo“ utvrđeno je kako su pojedini ispitanici Hrvatsku napustili zbog svih navedenih razloga stoga su navodili odgovore poput: *Svi navedeni razlozi, Sve navedeno, Sve od navedenog* i sl.

Sl. 50. Najčešći razlozi napuštanja Republike Hrvatske i odlaska u inozemstvo (rezultati ankete)

Osim toga, analizom odgovora pod opcijom „ostalo“ utvrđeno je kako je određeni broj ispitanika Hrvatsku napustio zbog razloga koje bismo mogli svrstati u sljedeće kategorije:

a) Veći prihodi i bolji uvjeti rada u inozemstvu/poslovne i financijske neprilike u RH:

Pr. 1: *Bolja plaća i uvjeti rada, veće poslovne mogućnosti. Ovdje imam normalan život i primanja bez straha za sutra.*

Pr. 2: *Bolje plaćen posao, bolje poslovne prilike, veće mogućnosti i veći izbor poslova nego u RH. Mizerne mirovine u RH.*

Pr. 3: *Loša radna etika i odnos prema zaposlenicima, stalno ponižavanje od strane poslodavca.*

Pr. 4: *Sve cijene u Hrvatskoj su kao europske, a plaće premale. Nemogućnost uzimanja kredita jer svi daju minimalne plaće. Bolja primanja.*

Pr. 5: *Loša financijska situacija. Manjak novca. Dug u banci. Ovrhe.*

Pr. 6: *Jako loše plaće za ljude koji su završili strukovne škole, a uz sve poslodavci zahtijevaju rad prekovremeno koji redovno ne plaćaju.*

Pr. 7: *Loša financijska situacija. Loš život zbog male plaće i nemogućnosti za priuštiti si bilo što.*

Pr. 8: *Imala sam dobar posao i dobru plaću za Hrvatsku, ali s obzirom da sam u svojoj struci mogla raditi samo u Zagrebu, dok sam sa tom plaćom pokrila stan i režije, ostajalo mi je tek dovoljno da preživim.*

b) Ljubav/partner/obiteljski razlozi:

Pr. 1: *Brak s talijanskim državljaninom.*

Pr. 2: *Cura mi je u Austriji.*

Pr. 3: *Otišla sam u Englesku jer mi je suprug Britanac.*

Pr. 4: *Udaja, muž i njegov posao izvan granica RH.*

Pr. 5: *Ljubav. Muž je Šveđanin i doselila sam se zbog njega.*

Pr. 6: *Ljubav, odlazak sa bivšim dečkom k njegovoj sestri.*

Pr. 7: *Obiteljska situacija.*

c) Obrazovanje:

Pr. 1: *Doktorat.*

Pr. 2: *Nezadovoljstvo obrazovnim sustavom za vlastitu djecu.*

d) Nezadovoljstvo društvom u RH:

- Pr. 1: *Loše društvo i nezadovoljstvo vrijednosnim sustavom.*
- Pr. 2: *Balkanski mentalitet.*
- Pr. 3: *Primitivan mentalitet.*
- Pr. 4: *Konzervativno i nazadno društvo.*
- Pr. 5: *Narušen sustav vrijednosti u društvu.*
- Pr. 6: *Ograničeno društvo i primitivizam, društvo koje i dalje živi u 91.*
- Pr. 7: *Završila sam FER i nudili su mi poslove s jako visokom peteroznamenkastom plaćom, ali nije za vjerovati koliko svi premeću iz šupljeg u prazno danima na poslu umjesto da rade. Hrvatski (balkanski) mentalitet kojeg sam iskusila mi se gadi.*
- Pr. 8: *Nedostatak sekularizacije društva, diskriminacija manjina u samome društvu (LGBTQ zajednica itd.), teoretska ljudska prava koja su mrtvo slovo na papiru.*

e) *Avanturizam, ambicioznost, želja za napretkom:*

- Pr. 1: *Avanturistički duh, novi izazovi. Radoznalost.*
- Pr. 2: *Iskustvo, vidjeti i probati nešto novo, želja za novim izazovima.*
- Pr. 3: *Bio sam mlad i lud i želio vidjet više od svijeta i ne provesti čitav život u Hrvatskoj.*
- Pr. 4: *Ambicije, skupljanje novih iskustava, želja za radom na stranom tržištu.*
- Pr. 5: *Želja za profesionalnim međunarodnim iskustvom.*
- Pr. 6: *Ponudjen posao koji se ne odbija i znači mnogo za karijeru. Čiste ambicije.*

f) *Ostalo:*

- Pr. 1: *Ratna zbivanja.*
- Pr. 2: *Rat koji je 1991. počeo i očito još nije završio.*

Analizom odgovora anketnih ispitanika utvrđeno je kako 91,3 % njih nije požalilo zbog odlaska iz Hrvatske, a 5,8 % njih zbog istoga je požalilo. Obzirom kako su pojedini prethodno intervjuirani ispitanici navodili kako im je teško na spomenuto pitanje dati jednoznačan odgovor, isto je pitanje anketnim ispitanicima nudilo i opciju „ostalo“, a od 1182 anketnih ispitanika, 2,9 % njih pod potonjom je opcijom navelo odgovore poput:

- Pr. 1: *Često mi nedostaje odnos s familijom i starim prijateljima. Poslovno požalio nisam.*
- Pr. 2: *I da i ne. Što se tiče zarade i kvalitete života nisam, ali fale obitelj, prijatelji i domovina.*
- Pr. 3: *Jesam...volim Hrvatsku...kao i moja oba djeda i tata koji su dali sve za nju...teško je financijski.*

Pr. 4: *Još uvijek ne znam, tek smo 2 mjeseca tu.*

Pr. 5: *Nisam siguran.*

Pr. 6: *Ponekad žalim, jer se visokoobrazovani teško zapošljavaju, osim ako se ne radi o deficitarnoj struci.*

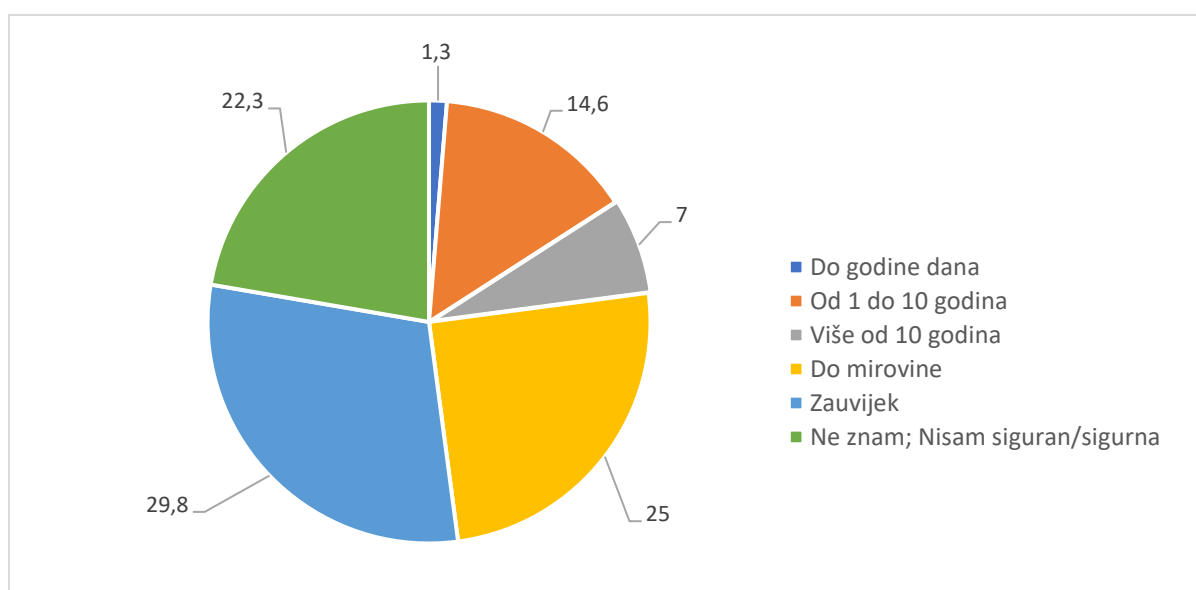
Pr. 7: *Trenutno su nam u ovoj pandemijskoj krizi miješani osjećaji.*

Pr. 8: *U smislu nostalgije da, žalim, ali u poslovnom i pravnom smislu ne.*

Pr. 9: *Srednje, ni da ni ne. Sve ima prednosti i nedostatke.*

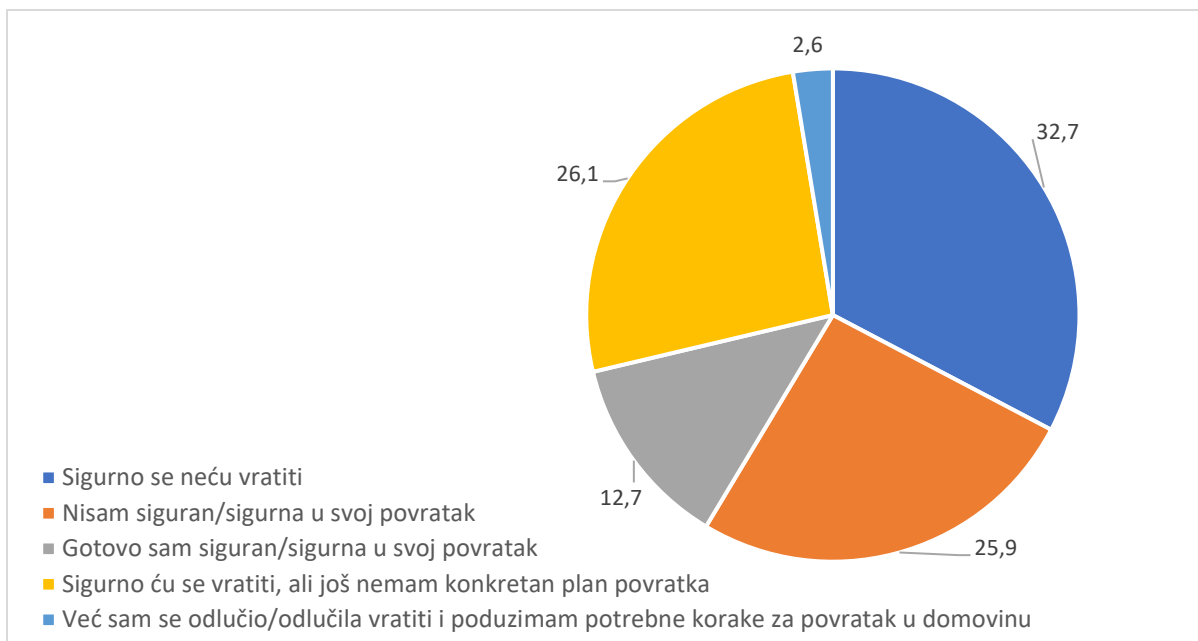
Pr. 10: *Život vani nije jednostavan tako da ovisi o danu, razdoblju...*

Analizom strukturiranog pitanja o planiranoj duljini boravka u inozemstvu utvrđeno je kako najviše (29,8 %) ispitanih iseljenika ima namjeru zauvijek ostati u zemlji odredišta, njih 25 % u Hrvatsku se planira vratiti tek u mirovini, a 22,3 % iseljenika još uvijek ne zna, odnosno nije sigurno kada će se i hoće li se uopće vratiti. Više od deset godina u inozemstvu se planira zadržati 7 % iseljenika, 14,6 % njih duljinu boravka u inozemstvu planira u razdoblju od 1 do 10 godina, a najmanje iseljenika (1,3 %) u Hrvatsku se planira vratiti u razdoblju do godine dana (Sl. 51).

Sl. 51. Udio ispitanih iseljenika prema planiranoj duljini boravka u inozemstvu (u %)

Namjere su povratka u Hrvatsku također ispitane strukturiranim pitanjem, a najviše je ispitanih iseljenika (32,7 %) odgovorilo kako se u Hrvatsku sigurno neće vratiti (Sl. 52).

Sl. 52. Udio ispitanih iseljenika prema namjeri povratka u Republiku Hrvatsku (u %)

Odgovorom „sigurno se neću vratiti“ obuhvaćeni su svi koji su u prethodnom pitanju odgovorili kako će se u inozemstvu zadržati zauvijek, ali i manji broj onih koji u duljinu svog boravka u inozemstvu nisu sigurni. Odgovore „Gotovo sam siguran/sigurna u svoj povratak“, „Sigurno ću se vratiti, ali još nemam konkretan plan“ i „Već sam se odlučio/odlučila vratiti i poduzimam potrebne korake za povratak u domovinu“ najčešće su birali oni ispitanici koji su u prethodnom pitanju odgovorili kako se u inozemstvu namjeravaju zadržati „Do godine dana“ i „Od 1 do 10 godina“.

Pitanje o razlozima potencijalnog povratka za razliku od pitanja o razlozima odlaska koncipirano je kao pitanje otvorenog tipa kojim se htjelo izbjeći nametanje ponuđenih odgovora, nasumično odgovaranje kao i usmjeravanje ispitanika na određeni odgovor. Osim toga, cilj je otvorenog pitanja o razlozima povratka i primijenjenog idiografskog pristupa prikupiti što specifičnije odgovore i pažnju usmjeriti na pojedinca i njegove konkretne, osebujne i jedinstvene odluke/iskustva. Odgovore na pitanje o razlozima potencijalnog povratka dalo je 560 ispitanika, uglavnom oni koji su u prethodnim pitanjima o planiranoj duljini boravka u inozemstvu dali odgovore poput „do godine dana“, „od 1 do 10 godina“, „više od 10 godina“, „do mirovine“, odnosno na pitanje o namjerama povratka odgovorili s „gotovo sam siguran/sigurna u svoj povratak“, „sigurno ću se vratiti, ali još nemam konkretan plan“ i „već sam se odlučio/odlučila vratiti i poduzimam potrebne korake za povratak u domovinu“. Analiza odgovora pokazala je kako je razloge potencijalnog povratka ispitanih iseljenika

moguće svrstati u nekoliko kategorija, a u nastavku su teksta u okviru svake kategorije razloga povratka navedeni i pojedini/najčešći odgovori:

a) Potencijalne bolje prilike u RH

Pr. 1: *Kada bi se sve što u Hrvatskoj ne valja promijenilo.*

Pr. 2: *Zato što je Hrvatska naša domovina, ali nadamo se da će se stanje popraviti, jedino se tada vraćamo.*

Pr. 3: *Kada bude minimalna plaća iznad 5000 kn. Volim Hrvatsku, ali i dostojanstven život.*

Pr. 4: *Ima puno faktora za povratak, ali to se u RH ne može još dugo vremena ostvariti jer je sve opljačkano i mlade obitelji nemaju perspektive jer u državnim ustanovama sve rade i vode tatini sinovi. Kada vidimo promjenu na bolje vraćamo se.*

Pr. 5: *Posao i plaća kada bude kao ovdje vani, mirovina kao ovdje, dječji doplatak kao ovdje, kamate na stambeni kredit kao ovdje, standard općenito kao u Austriji.*

Pr. 6: *Vratila bih se jedino ako bi se situacija sa zapošljavanjem popravila i povisile plaće. Ne bih se vratila da radim za neku crkavicu.*

Pr. 7: *Sa ušteđenim novcem će život biti malo lakši, nadam se da će se i ekonomske i političke prilike u međuvremenu popraviti u Hrvatskoj. Drugi razlog povratka su obitelj i prijatelji, kulturno smo drugačiji od Kanade te je teže sklapati prijateljstva.*

Pr. 8: *Vratio bih se u Hrvatsku pod uvjetom da se radnici počnu pošteno i realno plaćati, a ne se iskorištavati za minimalac i da se postrože kontrole sa isplatom novaca na crno. Za mirovinu se ionako računa samo legalan i prijavljen novac, a nažalost se većina novaca ili pola dobiva na crno.*

Pr. 9: *Ako vidim da nam Hrvatska omogućava normalan život, dostojne plaće i standard. Svi bismo se nakon određenih promjena na državnoj razini vrlo brzo vratili.*

Pr. 10: *Sve moje je tamo...Hrvat sam...Kad bude sve normalno, kad budem mogao normalno raditi i imati od svoje i ženine plaće za normalan život i za normalno podizanje obitelji, bez straha da "crkne" vešmašina i da moram radi toga svojoj obitelji uskratiti normalan doručak ili normalan vikend narednih 6 mjeseci i tome slično...*

Pr. 11: *Imamo kuću, rodbinu, prijatelje i htjeli bi to malo života provesti svoj na svome, među svojim, a ovdje nas drže samo financije. Muž je odmah dobio ugovor za stalno i plaća 1900 e ja trenutno ne radim, ali trebam početi za 450 e. Lakše je odavde sve platiti dugove i priuštiti si puno toga više nego u HR. Čevape i picu sam jela samo kad je bila plaća, a ovdje više ne znam šta bi jela, kuhala, ima svega. Frižider pun uvijek svega i duboki i običan, a to kod kuće nismo imali. Da se firma preseli u HR, odmah bi se vratili, odmah, a i kćer ide u 5.razred sad, manja*

će u vrtić...nije to sve tako jednostavno ni vratiti se. Jako, jako nam je na početku bilo teško i zadužili smo se puno, ali sve se na rate plaća, od plaće ostane uvijek nešto za neki luksuz, a u HR bome ne. Dok možemo biti ćemo u DE kad vise ne budemo psihički mogli idemo kući i opet dobro. Žao mi je sto rijetko tko hoće reci kako mu je. Ja sam požalila, a sad kako mi je, tako mi je, povratka trenutno nema. Sve do neke bolje prilike .Nadamo se da će nešto promijeniti u Lijepoj našoj da možemo kući.

Pr. 12: Kada vidimo da netko od ovih na vlasti brine za bolju budućnost i bolje sutra ljudi u zemlji. Hoće li se to dogoditi?

Pr. 13: Nema povratka kad je ovakvo vodstvo.

Pr. 14: Bolja ekonomska situacija bez korupcije u RH i vraćam se.

Pr. 15: Čekamo bolje sutra u Hrvatskoj, ovo što se dolje događa nije humano.

Pr. 16: Kad se RH riješi kriminala, lopova, korupcije, mita, nepotizma, trenutnog političkog vodstva, kada se dogode promjene.

Pr. 17: Kad dolje dođe do promjene, krene se cijeniti narod, a ne promatrati kao ovce.

Pr. 18: U Hrvatskoj bi se nešto trebalo promijeniti da bismo uopće razmišljali o povratku. Trenutna situacija nam ne da ni pomišljati na to.

Pr. 19: Stabilna situacija u RH i eto nas. Živjeti normalno, prosječno i bit će nam dovoljno. Razmišljati stalno hoću li imati dovoljno do iduće plaće ne predstavlja dostojan život, kako ću s malom mirovinom uopće preživjeti.

Pr. 20: Bolja i izvjesnija budućnost u Hrvatskoj, kad to vidimo vraćamo se.

b) Obitelj, prijatelji i partner

Pr. 1: Obitelj i prijatelji, previše nedostaje taj aspekt života.

Pr. 2: Djeca su mi u Hrvatskoj.

Pr. 3: Fale mi dragi, roditelji, prijatelji, obitelj.

Pr. 4: Dugogodišnji prijatelji i rodbinske veze, ljepote domovine i život sa svojimima.

Pr. 5: Jer nema ljepše nego živjet sa svojimima na svome. Blizina obitelji i prijatelja u Hrvatskoj je sve.

Pr. 6: Mreža poznanstava, prijatelja i obitelji koje sam sagradila u prvih 25+ godina života koje se teško mogu zamijeniti i to samo ako se odlučim imati djecu.

Pr. 7: Cijela obitelj živi u Hrvatskoj, vraćamo se zbog njih.

Pr. 8: Društveni i obiteljski život.

Pr. 9: *Osobni život. U inozemstvu imam samo posao, sve ostalo je doma. Uštedila sam dovoljno novca da ne moram previše brinuti za financije. Želim početi živjeti, ne samo raditi. Obitelj, prijatelji, vrijeme, hrana.*

Pr. 10: *Obitelj, nakon nekog vremena novac koji nam je bio glavni motivator odlaska van države postaje manje važan.*

Pr. 11: *Zbog obitelji prvenstveno, a onda i kvalitete života u Hrvatskoj.*

Pr. 12: *Bolji društveni život. Partner mi je u Hrvatskoj.*

Pr. 13: *Ljudi u Republici Hrvatskoj bolje žive i zadovoljniji su, možda imaju manja primanja, ali su zadovoljniji! Idemo nazad k svojim ljudima, obitelji, prijateljima, po zadovoljstvo.*

Pr. 14: *Bolji i lakši život u domovini sa svojim, bez obzira na materijalno stanje!*

Pr. 15: *Puno kvalitetniji život je u Hrvatskoj. Druženje s rodbinom i prijateljima. Idealno mjesto za odgoj djece. Ljudske vrijednosti su još uvijek na cijeni. Obitelj, prijatelji, pa kultura i klima.*

Pr. 16: *Želim da moje dijete odrasta uz moje ljude, obitelj, prijatelje i u normalnijoj sredini.*

Pr. 17: *Obitelj i prijatelji prije svega, a i najžalosnije, ljubav prema zemlji kao zemlji ako ne gledamo politiku i ostale cirkuse.*

c) *Idealizam, ljubav prema domovini, identitetska pripadnost*

Pr. 1: *Ja sam Hrvat tu pripadam...obitelj, domovina, narod sve...*

Pr. 2: *Duboka emocionalna povezanost identiteta i pripadnosti. Jednostavno moja domovina.*

Pr. 3: *Moja domovina. Nostalgija, ali sve manje razmišljam o toj mogućnosti, budući da su mi većina prijatelja također iselili u inozemstvo.*

Pr. 4: *Svugdje je lijepo, ali doma je najljepše.*

Pr. 5: *Nije sve u novcu. Volim svoju domovinu i svoje ljude. Nema toga što može zamijeniti rodnu grudu.*

Pr. 6: *Srce vuče južnom kraju. Rodna gruda. No place like home.*

Pr. 7: *Nostalgija. Želim živjeti u svojoj zemlji po svojim pravilima.*

Pr. 8: *Kuća, dosta mi je stranog svijeta. Nostalgija. Čeznja za domovinom.*

Pr. 9: *Mi i dalje imamo sve sto oni vani žele, našu lijepu domovinu, a oni imaju samo jednu stvar koja nama treba - novac.*

Pr. 10: *U Hrvatskoj sam odrastao, tamo je srce i dom. Nakon nekoliko godina još uvijek imam tihu patnju za domom.*

Pr. 11: *Svoj na svome. Povratak na svoje! Lijepa zemlja Hrvatska.*

Pr. 12: *Fali mi moj dom. Kuća je kuća. Domovina je domovina.*

Pr. 13: *Ljubav prema domovini i ljudima koji su ostali tamo. Samim time i vlastito zadovoljstvo. Vani to jednostavno nije to.*

Pr. 14: *Vratit ću se jer je to moja domovina, mjesto gdje sam odrasla i provela svojih 20 godina života. Čim zaradim, napravim sebi kuću da se mogu vratiti u Hrvatsku i živjeti bez kredita vraćam se. Volim Hrvatsku! Ali ne volim ljude koji je vode i koji su na čelu te države koja je mogla biti bolja i od Njemačke samo da imamo prave ljude da je vode, a ne da krađu i sve stavljaju na svoje račune!*

Pr. 15: *Najljepša zemlja na svijetu Hrvatska. Vraćam se tamo gdje sam rođen.*

Pr. 16: *Želim da mi djeca odrastaju u Hrvatskoj i da danas sutra znaju tko su i što su....i koja je njihova domovina.*

d) *Nezadovoljstvo životom i društvom u inozemstvu, osjećaj nepripadanja*

Pr. 1: *Vrlo niske plaće u Maleziji, diskriminacija, socijalna izolacija, usamljenost.*

Pr. 2: *Želim pričati svoj jezik i nastaviti svoju tradiciju, a ne nastaviti biti stranac cijeli život i učiti nove tradicije koje poštujem, ali ne razumijem i nisu mi drage. Želim biti sa svojom obitelji, prijateljima. Biti prihvaćen.*

Pr. 3: *Živim za 20 dana u godini za odlazak kući, ostalo vrijeme sam mrtav. Dom je dom, stranac uvijek stranac.*

Pr. 4: *Imam dvije kćeri, i smatram da je Njemačka postala vrlo opasna zemlja.*

Pr. 5: *Ne sviđa mi se život u tuđoj državi. Konstantna nostalgija za obitelji i rodnom gradu. Osjećaj nepripadanja.*

Pr. 6: *Izigran od strane Nijemaca i samo iskorišten.*

Pr. 7: *Zbog novonastale situacije i prijevara poslodavca u Kanadi.*

Pr. 8: *Dosta mi je Irske, njihovog načina života, njihovih hladnih ljudi.*

Pr. 9: *Skup najam stana /kuće u inozemstvu. Nije to ono što drugi pričaju. Rijetko tko priznaje da im vani nije dobro, čisto zbog osude drugih, posebno onih u domovini.*

Pr. 10: *Loš društveni život vani. Zadovoljniji sam životom i kvalitetnije ga provodim u RH.*

Pr. 11: *Kvalitetniji život, obitelj, more u RH. Probali vani, ne sviđa nam se, planiramo povratak pa neka ljudi pričaju što god žele. Vraćamo se? Da, vraćamo se.*

Pr. 12: *Socijalni život i mentalitet vani nije po mom guštu.*

Pr. 13: *Više slobodnog vremena i manje stresa u Hrv. Vani samo rad, rad, rad i rad.*

Pr. 14: *Život u Njemačkoj je takav da se živi samo vikendom, radnim danom moraš raditi cijeli dan da bi preživio, što nije dobra atmosfera za ljude koji žele obiteljski život.*

Pr. 15: *Zato što jednom stranac u tuđoj zemlji, uvijek stranac. Domovina i kuća previše fale.*

e) Povratak u mirovini ili nakon osiguranja inozemne mirovine

Pr. 1: *Provesti starost i mirovinu u domovini.*

Pr. 2: *Možda se vratim kada ću ići u mirovinu, ma da to će ovisiti o zakonima kada dođe vrijeme za to.*

Pr. 3: *Kad steknem uvjete za irsku mirovinu.*

Pr. 4: *Mirovina i starost u Lijepoj našoj.*

Pr. 5: *Obitelj, stečena imovina pa se ne moram brinuti o budućnost i računati na HRV mirovinu.*

Pr. 6: *Treću dob želim uz inozemnu mirovinu provesti u domovini.*

Pr. 7: *Možda bih se eventualno vratila pod stare dane, u mirovini živjeti na more.*

Pr. 8: *Namjeravam bit penzić u vlastitoj domovini, a ne u inozemstvu.*

Pr. 9: *Lagodniji život sa stranom mirovinom u RH.*

Pr. 10: *Nismo sigurni kada, možda tek kasnije kada budemo stariji i kad budemo za mirovinu.*

Pr. 11: *Pod starije dane, pred mirovinu. Razlog - toplo vrijeme, fina hrana i ljepši život sa švedskom mirovinom.*

Pr. 12: *Lijepo je kad si svoj na svome. Volim svoju domovinu. Bilo bi super zaraditi pa stvoriti nešto svoje da se može i u Hrvatskoj dobro živjeti. U starosti ili mirovini kad ne budem imala apetite kao sada u mladosti i kada želim nešto stvoriti doći ću živjeti u Hrv.*

f) Primjena inozemnog iskustva u RH, otvaranje vlastitog posla u domovini

Pr. 1: *Širiti stečeno znanje u Švedskoj u RH.*

Pr. 2: *Stvaranje poslovnih prilika.*

Pr. 3: *Kvaliteta života, obitelj, ali najvažnije povratak s novim iskustvom koje bih iskoristila u Hrvatskoj.*

Pr. 4: *Otvaranje vlastitog obrta, uštedjeli smo u inozemstvu.*

Pr. 5: *Obitelj, kupovina nekretnine i posebno otvaranje vlastitog biznisa.*

Pr. 6: *Vlastit biznis.*

Pr. 7: *Vraćamo se u domovinu, no definitivno bismo pri povratku otvorili svoj privatni posao kod povratka. To još nismo probali u Hrvatskoj, a izgleda da je jedino tako moguće imati dostojanstven život u Lijepoj našoj. Nadamo se.*

Pr. 8: *Otvaranje svoje firme, raditi posao u struci u svom mjestu i biti bliže obitelji i prijateljima.*

Pr. 9: *Proširenje poslovne djelatnosti.*

Pr. 10: *Radimo i štedimo za otvaranje obrta i pokretanja vlastitog biznisa u Hrvatskoj.*

g) Rješavanje stambenog pitanja i drugih troškova u RH

Pr. 1: *Kada si osiguramo veću kvaliteta života i osiguramo stambeno pitanje u Hrvatskoj radom u inozemstvu.*

Pr. 2: *Moramo uštedjeti, otplatiti stambeni kredit u Hrvatskoj, tad se vraćamo.*

Pr. 3: *Otplaćivanje kredita za kuću u Hrvatskoj bila je nemoguća misija, kada sve sredimo i dodatno uštedimo vraćamo se biti svoj na svome.*

Pr. 4: *Planiram radom u inostranstvu otplatiti svoj stan u zagrebu kroz par godina, pa onda mogu i raditi u struci u Zagrebu, da mi ostane cijela plaća.*

Pr. 5: *Djeca bi trebala svoje studije završavati, smanjili bi se troškovi življenja, trebala bi djeca u svojoj struci posao dobiti...*

h) Školovanje u RH

Pr. 1: *Vraćam se na 3 godine faksa (sestrinstvo), a onda se vraćam u Njemačku u nadi da ću se zaposliti kao medicinska sestra.*

Pr. 2: *Završiti školu i nazad!*

Pr. 3: *Završetak studija. Povratak u inozemstvo.*

Detaljnou analizom odgovora moguće je utvrditi kako su najčešći razlozi potencijalnog povratka u Hrvatsku iseljenih hrvatskih državljana u čvrstoj vezi s najčešćim razlozima odlaska, točnije, najveći je udio ispitanika vlastiti povratak uvjetovao boljim prilikama u Republici Hrvatskoj, što i ne čudi obzirom kako su isti u najvećem broju kao razlog odlaska iz Hrvatske navodili neizvjesnu budućnost u Republici Hrvatskoj. Točnije, anketnim je ispitivanjem potvrđeno kako su potisni faktori iz Hrvatske snažniji motiv iseljavanja od privlačnih faktora u odredišnim zemljama. Idući su najčešći razlozi obitelj, prijatelji i partner; idealizam, ljubav prema domovini i identitetska pripadnost; nezadovoljstvo životom i društvom u inozemstvu i osjećaj nepripadanja te povratak u mirovini ili nakon osiguranja inozemne mirovine. Ispitanici koji su ranije u anketi na pitanje o namjeri povratka odgovorili sa „Sigurno ću se vratiti, ali još nemam konkretan plan“ kao najčešće su razloge potencijalnog povratka navodili povratak u mirovini, odnosno ljubav prema domovini. Analiza varijabli planirane duljine boravka u inozemstvu, namjera povratka i razloga istoga utvrdila je kako se ispitanici koji su na pitanje o namjerama povratka dogovorili s „Već sam se odlučio/odlučila vratiti i poduzimam potrebne korake za povratak u domovinu“ planiraju vratiti u Hrvatsku u najvećem broju unutar godine dana, a vraćaju se ponajviše zbog: obitelji, prijatelja i partnera (12 ispitanika); idealizma, ljubavi

prema domovini i identitetske pripadnosti (6 ispitanika); nezadovoljstva životom i društvom u inozemstvu i osjećaja nepripadanja (5 ispitanika); situacije s pandemijom (3 ispitanika); riješenog stambenog pitanja u RH (2 ispitanika); otvaranja vlastitog posla u domovini (2 ispitanika) i školovanja u RH (1 ispitanik). Ispitanici (5,8 % njih) koji su požalili zbog odlaska u inozemstvo kao najčešće razloge povratka ističu obitelj, prijatelje i partnera te nezadovoljstvo životom i društvom u inozemstvu, odnosno osjećaj nepripadanja. Razlozi povratka u Hrvatsku isključivo zbog školovanja nanovo potvrđuju činjenicu kako Hrvatska snosi troškove školovanja buduće radne snage razvijenijih zemalja poput Njemačke, Austrije i Irske, a osim spomenutih i njima sličnih razloga potencijalnog povratka, nekolicina je ispitanika putem odgovora poput „Da mi roditelji nisu tamo, ne bih ni u posjetu išla“, „Ne vraćamo se, nismo ljudi“, „Vraćam se jedino kad umrem, pitanje je da li i tada“, „Ni po koju cijenu“ i sl. izrazila izrazitu averziju prema Republici Hrvatskoj.

Ispitanicima je u okviru anketnog ispitivanja ostavljena mogućnost da obzirom na iskustvo života i rada u inozemstvu predlože promjene i mjere koje bi trebale biti donesene na razini države, a koje bi ih mogle potaknuti na povratak u Hrvatsku. Najveći se dio odgovora odnosi na promjene u najvišem političkom vrhu, suzbijanje korupcije i nepotizma te promjene u radnom sustavu; neke od odgovora donosimo u nastavku:

Pr. 1: Povećanje minimalne plaće, suzbijanje korupcije na najvišoj razini, ukidanje lažnih braniteljskih mirovina, bolje školstvo i zdravstvo.

Pr. 2: Smanjenje poreza na 16 %, smanjenje plaća saborskim zastupnicima, reforma školstva i zdravstva, reforma pravosudnog sustava (...), ograničavanje radnog vremena i strože kontrole poslodavaca sto se tiče plaćanja odnosno neplaćanja prekovremenih sati itd.

Pr. 3: Kada bi političari uistinu proveli svoja predizborna obećanja u djela...

Pr. 4: Kompletan reset sistema i potpuno novi ljudi u politici.

Pr. 5: Teško je provesti takve mjere koje su nama potrebne obzirom na količinu korupcije i nepotizmu koji vlada.

Pr. 6: Povećati proizvodnju i izvoz, povećati životni standard, ulaganje u školstvo, ulaganje u mlade ljude, ulaganje u tehnologiju itd...

Pr. 7: Potpuna rekonstrukcija državnog vrha, kažnjavanje i iskorjenjivanje korupcije..

Pr. 8: *Ima tu dosta za napraviti, ali počimo od korupcije (zadnji primjer Josipa Rimac i njeno sređivanje ispita i poslova). Pošteni ljudi se muče i uče da nešto postignu, a kasnije ne mogu naći posao jer određeni poslove daju obitelji i prijateljima. Sto se tiče minimalnih plaća, treba ih povećati jer u Hrvatskoj nije moguće raditi i ponekad si priuštiti neki manji luksuz. U Hrvatskoj se zasad radi za crkavicu.*

Pr. 9: *Promjene vlasti, unaprjeđenje tehnologije unutar države - pogledajmo samo nas zdravstveni sustav - moraš ići pokupiti rezultate krvnog testa i skenirati ih/kopirati da bi ih odnio drugom liječniku ili činjenica da imamo e-osobne s kojima praktički ništa ne možeš napraviti. Bolji uvjeti rada, veće minimalne place, olakšavanje pokretanja posla...*

Pr. 10: *Transparentnost, manje birokracije, brze pravosuđe, user-friendly digitalizacija zakona i upravnih sustava, bolji radni zakoni kojima se regulira radni odnos (u UK postoje sudovi Tribunali i medijatorska organizacija ACAS koja rješava sporove između poslodavaca i radnika kako ne bi došlo do suda, a ako i dođe, proces rješavanja je efikasan i kraći, pridonoseći pritom svijesti poslodavaca o pravima i zakonima rada i obeshrabrujući iskorištavanje radnika, rad na crno, nepotizam, olakotno dijeljenje otkaza...*

Pr. 11: *Bolja zaštita radnika, strože kazne i kontrole za poslodavce, pojednostavljenje birokracije, informatizacija poslovanja...*

Pr. 12: *Smanjenje poreza i prireza, veća kupovna moć, mogućnost brže i sigurnije naplate odrađenog posla.*

Pr. 13: *Jedina i najbitnija promjena koja je prijeko potrebna je drastično smanjenje korupcije i nepotizma, kao i zadiranje politike u sfere društva u kojima joj nije mjesto. Navedeno je prosto uvreda zdravom razumu i nitko nikad ne bi trebao htjeti živjeti u društvu u kojem se ne cijeni trud i rad već poznanstvo, veza i politička pripadnost. Dok se to ne dovede u red, diskusije o ostalim kroničnim bolestima hrvatskog društva ne dolaze u obzir.*

Pr. 15: *Poboljšanje edukacijskog sustava. Smanjenje poreza na hranu i ostale osnovne proizvode, a povećanje poreza za proizvode poput alkohola, cigareta itd.*

Pr. 16: *Manje nepotizma, ulaganje u Hrvatsku ekonomiju, smanjenje poreza, smanjenje nameta za privatnike kako bi mogli zapošljavati više ljudi...*

Pr. 17: *Učinkovito sudstvo, zapošljavanje po sposobnosti, a ne podobnosti, mogućnost zapošljavanja s isplatom punog iznosa, a ne minimalca pa ostatka plaće “na ruke”, raditi na povratku povjerenja u vodstvo države, a ne da državu vode oni koji vode i vjere u to da ću svoju zarađenu mirovinu uistinu i dobivati obzirom na ukupno stanje...*

Pr. 18: *Minimaliziranje korupcije u svakom sektoru, iskorijeniti obiteljske (rodbinske) i prijateljske veze u poslovnom svijetu, osobito u državnim institucijama, smanjiti poreze na domaće proizvode, povećati domaću proizvodnju, iskoristiti veze s hrvatskom imigracijom na promoviranje Hrvatske i hrvatskih proizvoda u svijetu, povećati izvoz naših proizvoda...*

Pr. 19: *Na političke pozicije dovesti sposobne ljude koji će raditi u interesu države, umjesto sadašnjih nesposobnih i korumpiranih koji prodaju državu za pozicije u Bruxellesu. U Hrvatskoj pojedinim sektorima upravljaju ljudi bez odgovarajućeg životnog i profesionalnog iskustva.*

Pr. 20: *Sigurne plaće koje se isplaćuju na vrijeme, kažnjavanje poslodavca u slučaju ne isplaćivanja plaće...*

Pr. 21: *Promjena političkih opcija, smanjenje korupcije, podmićivanja, nepotizma. Smanjenje saborskih plaća i povećanje minimalca za radnike.*

Pr. 22: *Manji porezi, bolji uvjeti rada, veće mirovine, bolji poticaji za mlađe obitelji s djecom.*

Pr. 23: *Promjena sociopolitičke situacije (korupcija, pravosuđe, zapošljavanje po sposobnosti) itd...*

Pr. 24: *Potpuna administrativna reforma, smanjenje lokalne i državne samouprave, kvalitetna reforma školstva, bolja suradnja između institucija, kvalitetna borba protiv korupcije, itd. Školstvo - u RH vlada percepcija da strukovne škole pohađaju neuspješni učenici i/ili probisvijeti pa se ne ulaze u razvoj strukovnih programa ili profesora u tim školama, dok recimo u UK prije upisivanja sveučilišnog studija (a nakon srednje škole) postoje collegi u kojima se bira uži izbor predmeta ili foundation programi koji pripremaju za upis na faks - ove opcije osiguravaju barem nekakvu struku/znanje/radne vještine u slučaju da se faks ne dovrši do kraja ili čak duplu karijeru.*

Pr. 25: *Pojednostavljivanje administracije i papirologije, posebno kod otvaranja poduzeća, bolji uvjeti za srednje i male poduzetnike, manji porezi, veće place u privatnom sektoru, borba*

protiv korupcije i nepotizma, otvaranje društva prema drugačijem, borba protiv diskriminacije i homofobije, reforma školstva, učinkovitije i pravednije pravosuđe...

Pr. 26: Temeljito reorganizirati državnu upravu, promicati odgovornost za djela, oštre kazne za pronevjeru, provjera porijekla imovine i oduzimanje u slučaju dokazane korupcije. Smanjiti administraciju, digitalizirati ju. Ukidanje nepotrebnih i štetnih odredbi zakona, prilagodba zakona 21. stoljeću, mogućnost zaposlenja na više radnih mjesta bez penalizacije itd.

Pr. 27: Olakšavanje poduzetnicima da rade svoj posao i zarade novac sa kojim bi plaćali zaposlene i partnere. Učinkovitost pravosuđa, eliminacija nepotizma i korupcije...

Pr. 28: Bolja radnička prava, povećani minimalac, smanjenje PDV-a, besplatni poslijediplomski studiji, veći dječji doplatak, općenito smanjenje poreza za trgovačka društva, itd.

Pr. 29: Kompletna smjena vlade. (...) Treba zemlju prepustiti mladim ljudima koji su pravilno educirani. Omogućiti poticaje za kompanije kojima to uistinu treba, a ne prema krvnim srodstvima i u vlastite džepove. Vraćanje sve imovine domovini koja je opljačkana "privatizacijom", stvoriti pravosuđe koje funkcionira. Političke stranke koje će omogućiti napredak RH, koje ne gledaju samo vlastiti interes, uređenje države na svim mogućim razinama, ukidanje bespotrebnih uprava, samouprava, općina i sl., poticanje zapošljavanja, ubrzati administraciju...

Pr. 30: Sigurnost posla, npr. ako potpišem ugovor za stalno i onda dobijem otkaz (uz valjani razlog) da sam sigurna da neću istog trena ostati bez ikakvih primanja Poboljšati administraciju kako bi se moglo otvoriti više firmi, smanjiti namete poduzetnicima, svima koji žele otvoriti firmu u Hrvatskoj...Smanjenje korupcije i nepotizma, a kao dokaz donesene presude sa konkretnim i učinkovitim kaznama javno objaviti. Sve ostalo bi trebalo samo po sebi biti onda bolje jer bi se na ključne pozicije postavilo KVALIFICIRANE I INTELIGENTNE, a ne one s mahom kupljenim diplomama.

Pr. 31: Novo državno vodstvo, smanjiti birokraciju, smanjiti korupciju (ako je to u Hrvatskoj izvedivo), itd.

Pr. 32: Ljudski uvjeti rada, 2 slobodna dana tjedno, cijela plaća isplaćena na račun, ne samo minimalac, a ostalo na ruke.

Pr. 33: *Zakon jednak za sve. Smanjenje te kategoriziranje poreznih nameta za poduzetnike. Osnivanje antikoruptivne agencije koja ne prašta nikome. Suzbijanje sukoba interesa. Zapošljavanje mladih sposobnih ljudi u državni sektor.*

Pr. 34: *Smjena cijele političke scene, digitalizacija administracije i birokracije, iskorjenjivanje korupcije i nepotizma, uvođenje reda u pravosuđe, mogućost konkurencije na tržištu rada bez potezanja veza, promjena poreznih zakona, promjena zakona o radu u korist radnika, modernizacija školstva, pravo svakog djeteta na vrtić uz odgovarajući broj odgajatelja, smanjenje broja zaposlenih u javnom sektoru, ukidanje nepotrebnih općina, državnih agencija i sl..*

Pr. 35: *Veći dječji doplatak kako bi se pomoglo obiteljima, mogućnost majki da rade kraće i da to bude normalno. Rođачke veze da se kontroliraju, kao i korupcija...*

Pr. 36: *Kompletna reorganizacija države. Pravosuđe koje obavlja svoj posao. Gospodarski napredak. Sigurni poslovi. Povećanje minimalnih plaća. Bolji obrazovni sistem. Posvećenost mladima. Aktivna borba protiv korupcije. Ekološka osviještenost. Veći poticaji malim poduzetnicima. Digitalizacija. Bolja povezanost države. Decentralizacija.*

Pr. 37: *Ne znam bi li išta bilo dovoljno da me potakne na povratak, ali bilo bi potrebno makar imati sigurnost da mogu naći posao bez veze, čak i za minimalac, a da se s njim zapravo može živjeti, ne preživljavati, ne paziti na svaku kunu jer možda nećeš imati što jesti zadnjih par dana u mjesecu. Poslodavci bi trebali dati više šanse mladima i ako nemaju iskustva jer kako će ga drugačije steći? Isto tako, ako starija osoba ostane bez posla pa traži drugi, ne preferiraju je/ga, jer prestar/a je...jednake šanse za sve, ne samo za "nećije" sinove i kćeri. Također, naveliko fali poštovanja prema radnicima. Često se praktički izrabljuju, a ni za što. Niti su više plaćeni, niti su makar poštovani... Vani se to cijeni. Mada se neki možda i samo prave, no i to čini čovjeka da se bolje osjeća. Nadalje, brine se i o privatnom životu radnika. Petkom skraćeno radno vrijeme, vikendi neradni (naravno, kako u kojem poslu, ne mogu svi tako), vrijeme za sebe, obitelj, prijatelje. Dalje, naravno, nezaobilazna vječna tema...manje mita, korupcije. Prave kazne za to. Smiješno je uopće to i napisati jer se to očito ne mijenja i vjerojatno neće. Zatim, političari i prazna obećanja. Briga za pozicije i sebe same. Ništa novo, nismo drugačiji od mnogih drugih, no mogli bi biti. Trebamo nove ljude koji su voljni činiti nešto za narod. Naći probleme i rješenja. Truditi se za bolje sutra države i ljudi. Mnogo bi promjena bilo potrebno. Bi li i to bilo dovoljno...možda.*

Pr. 38: *Urediti pravni sistem, iskorijeniti korupciju, ukinuti sve nepotrebne općina, urede i slično, manji porezi itd.*

Pr. 39: *Veci i bolji standard, lakše rješavanje stambenog pitanja pogotovo za mlade i mlade obitelji, sigurnost u zaposlenju...*

Pr. 40: *Manje političara, manje birokracije, poreznih opterećenja, previše je županija, gradova, općina, decentralizacija je potrebna, a najviše treba promijeniti mentalitet (gdje si bio '91, gdje ti je djed bio '41 i sl.)*

Pr. 41: *Smanjenje javne uprave, svako da bude odgovoran za svoj posao i obavezno lustracija i zakon o porijeklu imovine.*

Pr. 42: *Stati na kraj mitu i korupciji, poboljšati status zaposlenika, poboljšati školstvo, ukinuti školsku nastavu u dva turnusa (omogućiti svima početak nastave u jutarnjim satima), vjeronauk vratiti u crkve, omogućiti i motivirati djecu na upisivanje vanškolskih aktivnosti (vremenski i cjenovno), proširiti opseg ocjenjivanja učenika na 1-10 ili 1-20, omogućiti učenicima da se upisuju u srednje škole po mjestu stanovanja, a ne po sistemu prestižnosti pojedinih srednjih škola...*

Pr. 43: *Bolji zdravstveni sustav, suzbijanje nepotizma i korupcije*

Pr. 44: *Mogućnost zapošljavanja po stručnosti, provođenje zakonskih mjera jednako za sve građane. Promjene od samog vrha...korumpirano sudstvo, banke i političari na vlasti. Novi način glasanja. Kompletna dubinska promjena sistema rada, vrednovanja ljudskog rada, poboljšanje visokoškolskog obrazovanja, uvođenje prakse, povezivanje studenata sa budućim poslodavcima, itd.*

Pr. 45: *Mjere za privlačenje investicija u industriju, bolja pronatalitetna politika, decentralizacija, reforma zdravstva i školstva. Potpuno promijenjeno pravosuđe, ravnopravnost za sve, bez mita i korupcije. Viši standard života, veće minimalne plaće...*

Pr. 46: *Digitalizacija i modernizacija državne uprave, smanjenje državnog aparata, reforma pravosuđa, manji porezi i nameti, manje korupcije i nepotizma, fleksibilni poslovi, otvorenost društva, bolja administracija...*

Pr. 47: *Sređena država (funkcionalno pravosuđe, zakoni koji se poštuju i slijede), konkretne gospodarske reforme i dosljedan gospodarski plan za budućnost. Sankcija korupcije, revitalizacija poljoprivrednog sektora...*

Pr. 48: *Manje korupcije i više investicije u mladež da se osigura njihov posao poslije edukacije. Stručno državno vodstvo bez korupcije, mita, podobnosti. Poštivanje radnika, bolja sistematizacija, pod hitno se treba napraviti reorganizacija zdravstva i obrazovanja.*

Pr. 49: *Nestranačko zapošljavanje, život dostojan čovjeka za sve radne ljude bez obzira u kojem sektoru rade. Pravosuđe mora biti efikasnije, brže, porezi smanjeni i manje birokracije za pokretanje svoje firme/obrta, manje nameta i kompletan sustav obrazovanja treba izmijeniti iz temelja, uložiti u zdravstvo, stvoriti povoljniji mirovinski sustav. Naše mirovine su sramota.*

Pr. 50: *Bolja organizacija države što se tiče radnog prava i tržišta rada (omogućavanje školovanim mladim ljudima da lakše dođu do posla odnosno istrebljivanje sa pozicija onih koji za školovani). Pravni i sudski poredak, zdravstvo i školstvo i socijalni sistem poput njemačkog. Prostora za poboljšanje ima, ali volje trenutno ne. Otvaranje tvornica, novih radnih mjesta, gospodarski rast, druga politička vlast. Jednostavno manje korupcije i veza i vezica.*

Pr. 51: *Manji PDV, jeftinija hrana, veće plaće, učinkovitija birokracija. Zapošljavanje bez nepotizma i korupcije samo na osnovu truda i rada; 40 sati tjedno rad; zapošljavanje na osnovu kvalifikacija i sposobnosti, a ne poznanstva; striktnu kontrolu prava radnika.*

Pr. 52: *Raščistiti mali milijun načelnika/gradonačelnika, itd., uglavnom uvesti red među sve one koji primaju plaću iz državnog proračuna. Hrvatska je opljačkana od svojih političara, rijetki su kažnjeni za to. Na taj način se potiču sadašnji i budući političari da nastave pljačkati. Dok pravosuđe ne profunkcionira nema pomaka naprijed. Želim vidjeti u zatvoru odgovorne za ogromnu štetu nanesenu cijeloj naciji.*

Pr. 53: *Povećati minimalne plaće, povećati radnička prava, početi zatvarati političare koji su se ogriješili o zakon, suzbijanje korupcije na najvišoj razini, ukidanje lažnih braniteljskih mirovina, bolje školstvo i zdravstvo.*

Pr. 54: *Ukloniti tumor društva, korupciju. Raskrstiti sa prošlošću, neka se država bavi projektima za budućnost, a ne ustašama i partizanima. Poboljšati uvijete rada, plaće i napraviti programe (provedive u stvarnosti) za ostanak i razvoj mladih. Ima toga još.*

Pr. 55: *Stroža kontrola lokalne samouprave, smanjenje njihovog broja, smanjenje broja zaposlenih za državu, decentralizacija. Suzbijanje korupcije, prestanak veza za zapošljavanje, nepotizma, ubijanja poslovne inicijative u samom startu sa svim silnim procedurama i troškovima. Bolje plaće, više radnih mjesta, ukidanje rada nedjeljom, veći dječji doplatak.*

Pr. 56: *Bolje uređen sustav države, zaštita radnika i poslodavaca, viši egzistencijalni minimum, smanjenje broja godina do mirovine, život bez korupcije, bez pronalaska posla "preko veze", bolje uređen sustav pravosuđa, besplatno obrazovanje i zdravstvo, manji porezi i nameti.*

Pr. 57: *Povećanje iznosa minimalne plaće, bolja regulacija radnih sati zaposlenika (bolje uređenje što se tiče prekovremenog rada tj. da se odlazi s posla na kraju smjene ili pravovremena isplata prekovremenih sati), poboljšanje gospodarskih prilika, bolja kontrola nad korupcijom, osigurati veće mogućnosti zapošljavanja mladih ljudi bez iskustva.*

Pr. 58: *Realnije cijene hrane, režija goriva, da prestane podobnost i krojenje zakona koji štiti lopove, da javne ustanove rade svoj posao uljudno, odgovorno i učinkovito. Veće plaće koje su na "bijelo", na papire. Svi prijavljuju na minimalac, a ostatak plaće isplaćuju na ruke na "crno". Vratiti radniku vrijednost i poštovanje, gospodarski kriminal brzo i rigorozno kažnjavati.*

Pr. 59: *Reforma svih sustava, smanjiti mito i korupciju, zaštita radnika, posebno žena u fertilnoj dobi, omogućiti ugovor na neodređeno zaposlenim ženama koje ostanu trudne, manja komunalna davanja određena npr. brojem djece i sl. Normalne plaće i normalna mirovina, dostojne za normalan život. Omogućiti mladim ljudima posao, povoljne stambene kredite, iskorijeniti korupciju, pojednostaviti birokraciju, smanjiti poreze...*

Pr. 60: *Timski rad, poštivanje rada zaposlenika, kriteriji za zapošljavanje moraju biti rad, obrazovanje i postignuća. Veće mogućnosti u obrazovanju, prekvalifikacijama, bolja koordinacija obrazovnog i gospodarskog sektora, učinkovita i fleksibilnija reforma školskog sustava.*

Pr. 61: *Dobivanje posla bez "veze" i političkog sudjelovanja u strankama. Iskorijeniti korupciju. Da se promjeni probni rad na 3 ili 6 mjeseci na nekom novom poslu i nakon toga ide ugovor na neodređeno, a ne da se nakon 5 ili više godina zaposlenja još uvijek produžuje ugovor na par mjeseci. Bolje organizirano zdravstvo sa dovoljno zaposlenih djelatnika koji su zadovoljni uvjetima, gdje ne moram čekati godinu dana za neke preglede, pa na kraju odustanem i odem*

privatno. Pravosuđe koje kažnjava kriminalce pravovremeno, bez olakšica prema pojedincima. Političari da se krenu voziti javnim prijevozom, kao u Švedskoj npr., nikome ne pada na pamet koristiti novac naroda na luksuzne aute koje treba mijenjati svakih par godina.

Pr. 62: Poštovanje prema radniku, bolji uvjeti na poslu, veća primanja, pravedno upisivanje fakulteta (zašto gotovo nitko iz medicinske škole ne upisuje medicinu nego gimnazija?), poticaj za mlade oko stambenog pitanja. Sve se zna no ništa se ne mijenja! Podobno zapošljavanje najveći je problem! Zabrana rada nedjeljom, bolje plaće, normalniji poslodavci, manji porezi, normalnije cijene u trgovinama, normalnije cijene stanova, veći dječji doplatci, bolje školstvo, bolje pravosuđe...

Pr. 63: Da mogu od svoga rada živjeti normalan život dostojan čovjeka, da funkcionira sudstvo, da mogu raditi i biti privatnik kao u normalnoj uređenoj zemlji. Raditi 15 sati i jedva preživljavati za mene nije normalno. Predivna zemlja sa previše korupcije i bojim se da se nikada to neće promijeniti. Predugo sam vjerovala u bolje sutra. Zao mi je sto nisam otišla barem 10 godina prije.

Pr. 64: Veće plaće, više radnih mjesta, manje "poznanstava" pri zapošljavanju, cijenjenje nečijeg truda i zalaganja, a ne iskorištavanje do maksimuma, bolja povezanost između gradova (više autobusnih linija, vlakova i sl.). Ravnopravan omjer cijene i kvalitete života, plaća stiže na vrijeme, kontrola u okviru isplate plaće zaposlenicima u zadanom roku.

Pr. 65: Nama koji ne živimo u velikim gradovima trebalo bi omogućiti da možemo svoju djecu uz pomoć države školovati, uz nekakve školske stipendije, olakšice, bilo što omogućiti jer ovako smo izuzeti od svega iako nam djeca zaslužuju više.

Pr. 66: Papirologija u vezi otvaranja vlastitog posla...ovdje u DE, sve obaviš za 30 minuta, a u HR papire ganjaš mjesecima, poboljšati i digitalizirati birokraciju. Reforma pravosuđa i brže provođenje pravosudnih sporova, manji porezi, bolja atmosfera za poduzetnike, poštivanje zakona od poslodavaca.

Pr. 67: Manje birokracije, više podrške lokalne zajednice, sređivanje poreznih pravilnika da ne budu dvosmisleni tako da svaki službenik mora samostalno protumačiti i nagađati. Normalni uvjeti rada, standard života se mora poboljšati. Sigurno zapošljavanje uz ugovore za stalno i realniji odnos plaća i cijena.

Pr. 68: *Budući da radim u prosvjeti, točnije u vrtiću, da se napokon počne provoditi ono što već godinama stoji na papiru! Manje grupe, više odgajatelja, veća prava odgajatelja, stručni timovi, itd. Javni sektori da budu organiziraniji, da se moderniziramo i najbitnije, da se zapošljavaju kompetentni ljudi, koji su završili to zvanje, a ne "preko veze" pa da nam mesar vodi javnu upravu (karikiram). Otvaranje radnih mjesta, bolje plaćanje radnika, poštivanje radnika i njegovih radnih prava, snižavanje poreza, izbacivanje politike iz mogućnosti zapošljavanja,...*

Pr. 69: *Izrada okvira koji bi stranim investitorima omogućio lakši dolazak i poslovanje u RH, smanjen utjecaj politike na zapošljavanje (zapošljavanje preko veze), manje korupcije, nepotizma, naglo rezanje radnih mjesta i preustroj javne uprave.*

Obzirom kako je anketno ispitivanje utvrdilo kako najveći udio ispitanih iseljenika vlastiti povratak uvjetuje boljim budućim prilikama u domovini, nije dovoljno vlastito iseljništvo samo pozvati na povratak u Hrvatsku. Iseljeničke je zajednice potrebno uključiti u gospodarski, društveni i politički život domovine, u funkcionalnom ih smislu promatrati kao dio populacije od izrazite važnosti i stvoriti poticajan model za njihov povratak; jer sve su dosadašnje analize u radu pokazale kako je hrvatsko iseljništvo jedini izvor demografske revitalizacije koji bi mogao zaustaviti negativne demografske trendove u Republici Hrvatskoj te pridonijeti očuvanju domovinske sigurnosti i hrvatskog identiteta. Anketno je istraživanje potvrdilo kako u inozemstvu postoji značajan broj hrvatskih iseljenika nezadovoljnih životom i trenutnim statusom u zemlji primitka koji bi se uz mali poticaj iz domovine vrlo rado vratili, ali i velik broj uspješnih hrvatskih iseljenika koji su spremni zbog nostalgije za domovinom vlastite tvrtke preseliti u Hrvatsku, ukoliko bi u istoj imali barem približne uvjete poslovanja kao u iseljništvu. Stoga, za sve je njih potrebno uspostaviti program remigracije u vidu poreznih olakšica, rješavanja administrativnih prepreka i sl., a koji bi im olakšao preseljenje i povratak u Hrvatsku.

Posljednjim je pitanjem otvorenog tipa cilj bio prikupiti razmišljanja ispitanika o temi anketnog upitnika - „Razlozi odlaska iz RH i namjere povratka u domovinu hrvatskih državljana u inozemstvu“, a neka od njih, koja možda pružaju i najbolji osvrt na temu iseljavanja iz perspektive samih aktera migracijskog procesa, njihovu nostalgiju i nezadovoljstvo donosimo u nastavku:

Pr. 1: *Svi bi se rado vratili u domovinu kada bi vidjeli da se otvara više poduzeća, kada bi vidjeli da i u Hrvatskoj mogu raditi i napredovati jer to je ono što im se nudi izvan Hrvatske. Osjećaj*

da se cijeni vaš rad, da ste plaćeni adekvatno za svoj rad... U Austriji se dobije dupla plaća i u 6. mjesecu i u 11. mjesecu, ukoliko dobijete otkaz imate pravo na 80% plaće sljedećih 6 mjeseci i nakon toga još godinu dana 70% plaće, ukoliko osoba sama da otkaz samo jedan mjesec nemate pravo na primanja, a onda dalje je isto kao da ste vi dobili otkaz. Radnik se cijeni i platežna moć i standard svakog čovjeka je drugačiji nego u Hrvatskoj, cijela zemlja je razvijena, svaka općina ima kao mali trgovački centar gdje se nalaze sve potrebne trgovine, a u Hrvatskoj je sve većinom od firmi do svega, sve je centrirano u Zagrebu...

Pr. 2: Tema jest veoma aktualna i razgovori ovog tipa su potrebni u javnom prostoru hrvatskih medija. Bilo bi izvrsno kada bi se, recimo, kandidate na sljedećim izborima za vladu pitalo kako bi oni riješili razloge odlaska ljudi iz RH koji će se moći prepoznati prilikom analize rezultata ove ankete.

Pr. 3: Žalosno što nisam u svojoj domovini, ali od ljepota zemlje se ne živi.

Pr. 4: Tema je interesantna, a zanimljivo je čuti mišljenja Hrvata koji žive izvan domovine, jedine nam Hrvatske. Samo tako se može pokrenuti demografska obnova Hrvatske.

Pr. 5: Nadam da će upitnik doći do naših političara, rado bi se vratila doma, ali nažalost, u Hrvatskoj je stanje takvo kakvo je...

Pr. 6: Tema je dobra, ali bih preporučio da takve ankete rade ljudi koji su na vlasti, ne samo o ovoj temi, nego o svemu, pa da znaju kako ljudi razmišljaju i što treba napraviti u državi.

Pr. 7: Žalosno je što sam sa "samo" 23 godine, kao koliko-toliko obrazovana osoba, morao napustiti cijeli svoj život u Hrvatskoj i otići sam u nešto potpuno novo i nepoznato jer mi moja domovina nije pružila nikakve uvjete za rad i život u njoj. Još je žalosnije to što sam ja samo jedan u nizu onih koji je otišao, a broj se povećava svakoga dana.

Pr. 8: Nažalost u Hrvatskoj je nemoguće naći neki normalan posao. Sa koronom povratak će biti još teži. Makar, emocije su zeznuta stvar i to je jedino šta boli, boli daljina, udaljenost...

Pr. 9: Nadam se da će rezultate iste vidjeti odgovorni za bezumlje koje cvate "tamo" već 25 godina.

Pr. 10: O ovome se može satima razglabati. Vjerujem da je svima u inozemstvu teško, ali Hrvatska već dugo nije država za njene građane.

Pr. 11: *Hrvatskoj nema pomoći, sve je pošlo po krivu u toj zemlji, nažalost.*

Pr. 12: *Jednom kad čovjek proba bolje od Hrvatske, teško se vraća na staro. Posebno sa svakim odlaskom na godišnji gdje se vidi da nema napretka, naprotiv, sve je gore.*

Pr. 13: *Ne mrzim svoju zemlju, ali biram život u kojem nisam žrtva okolnosti i gdje će se vrednovati moj rad i trud, a ne koga poznajem, "čija sam" i koliko imam novaca.*

Pr. 14: *Voljela bih misliti da za Hrvatsku ima nade, ali sam izgubila svaku vjeru u to. Dok se ekipa u Saboru prepire i nateže, mi obični ljudi čekamo bolja vremena, a dobro se sjećam svog oca koji ih je čekao u novonastaloj državi. Nije ih dočekao, a čini mi se neću ni ja....*

Pr. 15: *Tema je ok, ali čini mi se da ništa od toga. U Hrvatskoj još uvijek ima previše ljudi koji ne žele mijenjati bilo što, a ja u takvom sistemu ne mislim živjeti!*

Pr. 16: *Zajedno radimo i vratimo sve ljude, pritom da im omogućimo dostojan život u Lijepoj našoj. Poticaje za stambene kredite, za mlade stalna zaposlenja, redovite i pristojne prihode, pogotovo obratiti pozornost na najniži sloj, a to su radnici, koji nose kičmu naše Hrvatske. Tom sloju povećati plaću, običnom stolaru radnici u kuhinji, radnici u tvornici, čistačici, sobarici, trgovkinji itd. Uzeti od velikih i dati malim ljudima jer oni nose Hrvatskoj. Upitnik je dobar i nadam se da će pomoći u svrhu istraživanja, a možda i nekih budućih promjena u našoj državi, iako, kako sada stvari stoje bojim se da je to gotovo pa nemoguće.*

Pr. 17: *Bila sam najbolji student, 7 godina nisam mogla naći posao, čak sam bila vrijedana na razgovorima za posao, za faks nemam veze. Vani me žele, strani faks mi je dao stipendiju. Dovoljno.*

Pr. 18: *U Njemačkoj nije bitno što si završio, radiš sve, sve se nauči, a u RH nema ništa bez dobre veze.*

Pr. 19: *Nije lako otići u 40im godinama života, ali nismo požalili. Cijela obitelj je iselila.*

Pr. 20: *Jednostavno nemam ništa za reći...da sam razočarana u našu državu, da je lijepa samo na slikama ili za godišnji odmor koji si naši ljudi koji rade u Hrvatskoj ne mogu ni priuštiti...da me sada više nije strah hoće li moja djeca raditi i hoću li im moći kupiti nešto...što mi se plače kad vidim da ljudi koji bi trebali praviti bolje, prave robove i bijedu od vrijednih ljudi, koji im*

rade prekovremene, ali naravno besplatno, i sve to za nevjerojatnih i ogromnih 3200 kn. Ne znam više što pametno reći, razočarana sam, toliko da ne mogu više biti.

Pr. 21: Tema je definitivno zanimljiva, svi mi koji smo otišli u inozemstvo otišli smo iz različitih razloga. Ljudi koji razmišljaju o odlasku u inozemstvo moraju imati čvrst razlog svog odlaska da bi uspjeli vani. Ljudi koji su živjeli lijepo u RH i odlučili se na odlazak van u većini slučajeva nisu bili zadovoljni životom u Njemačkoj. Dok ljudi koji su živjeli u neizvjesnosti u RH i bez sigurne egzistencije su većinom uspjeli. Dok čovjek ne proba, ne može ni znati.

Pr. 22: Moj odlazak nikad nije bio iz financijskih razloga, trbuhom za kruhom. Moj partner i ja smo otišli jer želimo priuštiti sebi kvalitetniji život, pogotovo našoj djeci. Najviše nam se gadio taj mentalitet naših ljudi kojima smetaju gluposti, a kad je nešto bitno ne izlazi se ni na izbore ni na prosvjede, a očekuju promjene. Osjećali smo se da smo manjina i stranci u svojoj državi, zato nije bio problem otići.

Pr. 23: Ideja je dobra i toplo je pozdravljam, šteta što nema više ovakvih "stvari" i što ovakve ankete/upitnike ne provode naši dragi vladajući da vide zbog čega im mladi ljudi doslovce bježe iz vlastite države.

Pr. 24: Mislim da nikog nije briga u Hrvatskoj što je otišlo preko 700 000 sposobnih ljudi, Vladu samo zanima da se plati porez, a to što ljudi ne zarađuju dovoljno za život, to ih ne zanima.

Pr. 25: I sam sam uložio svoj novac u Hrvatskoj da krenem i zaposlim naše mlade ljude, ali korupcija je učinila svoje i ne da malom čovjeku da uspije.

Pr. 26: Stanje u našoj domovini je više nego alarmantno. Dobro je da se netko bavi tim pitanjem i nadam se da će se veliki broj ljudi odazvati na ovaj upitnik.

Pr. 27: Cijene namirnica, elektronike, auta i još puno stvari su u Njemačkoj jeftinije, bolje obrazovanje na svim razinama, mnogo poreznih olakšica, stimulacija privatnog sektora od države samo su neke prednosti koje neposredno utječu na kvalitetu života koja u Hrvatskoj nije zadovoljavajuća.

Pr. 28: Grad u kojem sam u Njemačkoj je bio rijetko naseljen Hrvatima. Sada svakodnevno čujem hrvatski jezik na ulici. Dovoljno.

Pr. 29: *U RH nisam uspjela dijete upisat u vrtić jer sam nezaposlena, a nisam ih imala gdje ni ostaviti kako bih radila. Za 2 godine boravka u Austriji ostvarili smo više materijalnog nego za boravka u RH cijeli život.*

Pr. 30: *Hrvatska je nastala na krvi branitelja, pokradena je u privatizaciji i od tada vlada nepotizam i korupcija. Hrvatskoj nedostaje odgovorno vodstvo koje je spremno uhvatiti se u koštac s pravim problemima i očistiti državu od lopova. Sudstvo i zakoni su na nivou Austrougarske. Bilo kakva mogućnost privatnog poduzetništva podrazumijeva koruptivne radnje. HRVATSKA JE ZEMLJA ZA ODMOR, NE ZA ŽIVOT I STVARANJE!*

Pr. 31: *Imam dvoje djece, od 23 i 8 g. Prije 15 godina kada mi je starija kćerka završila prvi razred osnovne škole htjela sam otići u Englesku, ali nakon razvoda dijete nije htjelo napustiti školu (cjelodnevna nastava) koja joj je postala kao drugi dom. Pogriješila sam sto sam je poslušala, a i mislila sam, mlada sam, biti će nešto u državi za kvalitetan i dostojanstven život iako sam duboko u sebi znala da se to neće dogoditi. Ista situacija 15 godina poslije, ali ovaj put slušam samo sebe. Sama sa 300 eura u džepu, u 45 godini života, s 7-godišnjim djetetom s dijagnozom ADHD-e (tada bez terapije), bez posla, poznanstva ili osiguranog smještaja. Niti na jedan trenutak nisam požalila svoju odluku...*

Pr. 32: *Dobra tema, ali traži dublju analizu. Svi smo mi otišli iz egzistencijalnih razloga, a mnogi bi se vratili već sutra samo kad bi uvjeti u državi bili bar 50% kao u Njemačkoj. Ako želite više o tome znati, napravite terensko istraživanje, uđite ljudima u kuću i pitajte ih da vam ispričaju svoju priču. Garantiram vam da će ih 90% biti skoro istih, a nakon sto provedete vrijeme i saslušate, i vama će doći suze na oči. Svi bi se mi sutra vratili. "Samo jedno mjesto na svijetu se zove dom".*

Pr. 33: *Pretužno što su si Hrvati dozvolili u zadnjih 30 godina. Sramota me nazivati se Hrvaticom.*

Pr. 34: *Zaista je šteta što temu nismo otvorili prije 25 godina.*

Pr. 35: *Budućnost za mlade u Hrvatskoj u trenutnoj situaciji ne izgleda pozitivno*

Pr. 36: *Žalostan sam što sam se borio za ovakvu državu iz koje danas sve bježi osim uhljeba i stranačkih podobnika.*

Pr. 37: *Hrvatska bi trebala više ulagati u poticaje za povratnike jer svi mi koji smo otišli želimo i možemo pridonijeti gospodarstvu s novim i drugačijim iskustvima i idejama poslovanja.*

Pr. 38: *Nažalost kod nas se sve počinje i završava samo na anketama. Dočekati da je nekom od vladajućih zaista stalo do iseljenika nemoguća je misija, a mnogi bi se rado vratili u domovinu.*

Pr. 39: *Drago mi je vidjeti da se razmišlja o ovoj temi. U inozemstvu konačno živim, a dala bih sve da je tako bilo i u domovini.*

Pr. 40: *Sve pohvale za interes i temu, samo najbitnije je da to neko iz vlasti čuje i želi čuti.*

Pr. 41: *Ako se odgovorima na anketu potakne promjena biti će mi drago, tema je aktualna već godinama, a interes za nju vrlo mali. Izuzev znanstvenika, no njih oni koji donose konačne odluke ne žele slušati.*

Pr. 42: *Previše toga se treba promijeniti, a naš mentalitet nam to ne dozvoljava. Loše vođenje države i katastrofalno neiskorištavanje vlastitih prirodnih blagodati. Draže nam je uvest tuđe nego prodavat naše. Jedan primjer. U Švedskoj ne možeš kupiti krumpir ni iz ijedne druge države. Prodaju samo svoj.*

Pr. 43: *Odlična tema koja je nažalost u fokusu tek znanstvenika dok se oni vladajući njome služe samo u propagandne svrhe. Zato i odlazimo, nikome nije stalo.*

Pr. 44: *Dosta je studija i anketa, vrijeme je za konkretne korake...dosta nas bi se vratilo samo kad bi se u domovini osjećali poželjno, a ne kao neprijatelji.*

Pr. 45: *Tko ide zadnji neka ugasi svjetlo!*

Hoćemo li nakon svega konačno shvatiti kako je vrijeme za promjene i poduzimanje jasnih mjera i strategija, prestati razmišljati, konačno uvidjeti važnost ljudskog kapitala i postati svjesni obujma iseljeničkog bogatstva kojeg posjedujemo? Hoćemo li konačno iskoristiti ukupni demografski potencijal i potencijal hrvatskog nacionalnog teritorija ili ćemo umjesto toga nastaviti promatrati odlazak mladih, sposobnih, nositelja razvitka i obnove stanovništva?

8. ZAKLJUČAK

Na samom početku istraživanja, temeljem poznavanja naslovne problematike, zadataka i ciljeva istraživanja kao i pregleda dosadašnjih istraživanja, postavljeno je nekoliko polaznih hipoteza koje su usmjeravale cjelokupni analitički postupak; iste su kroz rad potvrđene, odnosno korigirane. Nakon osvrta na hipoteze slijede osnovni zaključci.

8.2. Referiranje na hipoteze

H1 – Razmatranjem demografske slike Republike Hrvatske utvrđeno je kako Hrvatsku obilježava prirodni pad stanovništva, negativna vanjska migracijska bilanca, ukupna depopulacija, poremećaj dobnih struktura, proces starenja stanovništva, generacijska depopulacija ukupnog stanovništva, totalna stopa fertiliteta snižena ispod razine potrebne za jednostavnu reprodukciju stanovništva itd., a isto potvrđuje kako je suvremeni demografski razvoj Republike Hrvatske obilježen demografskim slomom.

H2 – Analiza publikacija Državnog zavoda za statistiku ukazala je kako je kretanje stanovništva izvan granica Hrvatske moguće pratiti putem godišnjih priopćenja o migraciji stanovništva Republike Hrvatske koja se temelje na podacima prikupljenima u Ministarstvu unutarnjih poslova i zakonskoj obvezi prijave i odjave prebivališta (Narodne novine 144/12, 158/13, Zakon o prebivalištu). Zakon o prebivalištu na snagu je stupio krajem 2012. godine, a aktualna zakonska obveza nalaže kako je osoba koja iseljava iz Hrvatske radi trajnog nastanjenja u drugoj državi dužna prije iseljenja odjaviti prebivalište (ili ako privremeno odlazi na dulje od godinu dana dužna je o tome obavijestiti policijsku upravu, odnosno postaju na čijem području ima prebivalište). Bez obzira na propisane novčane kazne za nepridržavanje iste nemoguće je s apsolutnom sigurnošću utvrditi u kojoj se mjeri građani pridržavaju tog propisa, stoga, unatoč novim zakonskim mjerama i metodologiji koja pridonosi većoj preciznosti podataka, osnovni problem nepostojanja registra stanovništva u RH koji bi kao takav predstavljao najtočniji izvor podataka o migraciji, potvrđuje kako publikacije DZS-a nisu istinski prikaz brojnosti recentne hrvatske emigracije.

H3 – Potonje spomenute metodološke prepreke pri istraživanju vanjske migracije Republike Hrvatske analitički su postupak u nastavku rada nužno usmjerile na dostupne statističke podatke zemalja primateljica najvećeg broja iseljenika iz Hrvatske. Analiza je istih još jednom potvrdila kako publikacije Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske nisu istinski prikaz brojnosti hrvatske emigracije, a obujam emigracije znatno je veći od prikazanog u domaćoj

statistiki. Međutim, kada je riječ o statističkim podacima odredišnih zemalja hrvatskih emigranata nailazimo na razlike u prikupljanju podataka o useljenicima. Među u radu promatranim, dostupnim publikacijama zemalja useljavanja tako možemo naići na evidencije prema nacionalnosti/državljanstvu i mjestu rođenja. Spomenute su evidencije neusporedive jer pojedine podrazumijevaju i Hrvate iz drugih zemalja, poput Hrvata iz BiH, stoga, iako su podatci službenih statistika zemalja primateljica hrvatskog stanovništva jasniji prikaz egzodusa iz Hrvatske iste nam i dalje ne pružaju podatke o točnom broju iseljenika. Potonje pretpostavku kako je stvarnu sliku egzodusa iz Republike Hrvatske moguće doznati tek iz statistika zemalja useljavanja tek djelomično potvrđuje, a kvantifikaciju vanjske migracije Republike Hrvatske sve do uspostave registra stanovništva ostavlja na razini procjena.

H4 – Analizom demografskih posljedica vanjskih migracija na zemlju podrijetla migranata potvrđeno je kako negativna vanjska migracijska bilanca, djelovanjem na ukupan broj stanovnika zemlje i komponente prirodnog kretanja te uvjetovanjem promjena u mnogim demografskim i društveno-gospodarskim strukturama (poput pada broja stanovnika u radnom kontingentu, smanjivanja priljeva novih naraštaja u radnu dob, iseljavanja visokoobrazovanih, nepovoljnog omjer broja korisnika mirovina i osiguranika, iseljavanja radno aktivnog stanovništva koje financira zdravstveni sustav, starenja stanovništva te sve većeg broja potrebitih za zdravstvenim uslugama, smanjenja ukupne zaposlenosti i potrošnje, pada broja obrazovnog kontingenta itd.), uzrokuje negativnosti u svim osnovnim sustavima Republike Hrvatske; mirovinskom, zdravstvenom, obrazovnom, radnom i financijskom, a svaki će nastavak dosadašnjih demografskih kretanja iste dodatno destabilizirati.

H5 – Kvantificiranjem hrvatskog iseljeništva utvrđeno je kako je klasično hrvatsko iseljeništvo moguće procijeniti na oko 3,4 – 3,5 milijuna širom svijeta, dok je ukupna hrvatska iseljenička populacija danas brojnija nego domicilna. Osim toga, povoljnije su i njene demografske strukture, posebno dobna i obrazovna, stoga hrvatsko iseljeništvo svojim demografskim, gospodarskim, financijskim, političkim i inim potencijalom predstavlja neosporni faktor ukupne revitalizacije Republike Hrvatske, posebno pojedinih ispražnjenih dijelova zemlje, poput ratom stradalih područja, koja se domicilnom populacijom više ne mogu revitalizirati.

8.3. Osnovni zaključci

Hrvatska je tradicionalno iseljenička zemlja i od početka 20. stoljeća do danas iseljavanjem je izgubila oko 3 milijuna ljudi. Pritom, u istom je vremenskom razdoblju bilježila i useljavanje, međutim, upola manjeg obujma i intenziteta, a broj je useljenih tek manjim dijelom nadoknadio broj iseljenih iz Hrvatske. Posljednji je val iseljavanja iz Republike Hrvatske potaknut ulaskom Hrvatske u Europsku uniju, 1. srpnja 2013. godine, i otvaranjem tržišta rada zemalja članica za hrvatske državljane. Republika je Hrvatska od tog razdoblja do danas (2013. – 2019.) negativnom vanjskom migracijskom bilancom, prema podacima Državnog zavoda za statistiku, izgubila oko 117 000 stanovnika. Pored toga, u istom je razdoblju prirodnim putem (razlika između broja rođenih i umrlih) izgubila oko 100 000 stanovnika, stoga nam najmanji sumarni podatak prirodnog pada i negativne vanjske migracijske bilance potvrđuje izrazito velik demografski gubitak Republike Hrvatske u samo nekoliko posljednjih godina. Posebice ukoliko tome dodamo činjenicu o nepostojanju registra stanovništva u Republici Hrvatskoj i evidentiranju tek dijela iseljenih iz Hrvatske godišnjim izvješćima o migracijama stanovništva. Potvrda su tome podatci statističkih zavoda najprivlačnijih tradicionalnih i „novih“ odredišnih zemalja hrvatskih iseljenika, poput Njemačke, Austrije, Irske i Švedske. Dok podatci Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske u razdoblju od 2013. do 2019. godine u smjeru Njemačke bilježe 112 986 iseljenih Savezni je statistički ured Njemačke u istom razdoblju zabilježio 301 274 useljenih Hrvata. Pritom, iako se podatci njemačkog zavoda za statistiku ne odnose samo na doseljenike iz Hrvatske, već i na Hrvate čije je prethodno mjesto boravišta mogla biti, osim Hrvatske, bilo koja druga država, nešto detaljniji podatci Središnjeg ureda za statistiku Austrije; koji useljenike bilježe prema državljanstvu, ali i državi rođenja; upućuju na činjenicu kako oko 70 % useljenih Hrvata u zemlje primateljice dolazi upravo iz Republike Hrvatske. Broj iseljenih u Irsku možda i najbolje uprizaruje u kojoj su mjeri podatci o vanjskoj migraciji Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske manjkavi i nepouzdana. Primjera radi, 2014. je godine prema podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske u smjeru Irske iseljena 131 osoba, dok Ured za socijalnu zaštitu Irske iste godine bilježi 2091 izdani PPS broj strancima hrvatske nacionalnosti. Razmjer je među podacima domaće i inozemne statistike vidljiv i na primjeru Švedske, a osim samog obujma iseljavanja, statistički nam zavodi Njemačke i Austrije te podatci istih o dobnoj strukturi useljenih Hrvata/rođenih u Hrvatskoj potvrđuju kako je najveći udio iseljenika iz Hrvatske u dobi od 20 - 45 godina. Osim toga, isti podatci potvrđuju novo obilježje recentnog iseljeničkog vala, odnosno iseljavanje

cijelih obitelji; dok je udio Hrvata doseljenih u Njemačku mlađih od 15 godina 2012. godine bio 5,46 %, istih je 2019. godine bilo 14,53 %.

Višestoljetno je iseljavanje sasvim očekivano ostavilo velike posljedice vidljive u sadašnjoj demografskoj slici Hrvatske, a posebno će negativan utjecaj iseljavanja biti vidljiv u budućnosti jer iseljeno stanovništvo ne predstavlja samo trenutni demografski gubitak, već i dugoročnu uvjetnicu demografskog, gospodarskog i inog razvoja zemlje. Demografske se posljedice vanjskih migracija očituju istovremeno u zemlji primitka i podrijetla migranata, djeluju na ukupan broj stanovnika obje zemlje, komponente prirodnog kretanja i na promjene mnogih demografskih i društveno-gospodarskih struktura. Pratimo li stoga promjene u dobnim strukturama zemalja imigracije jasno je vidljiv porast broja „odraslih“, radne snage u najproduktivnijoj dobi, dok se istovremeno u zemljama emigracije radni kontingent smanjuje i gubi njegov potencijalni pozitivni učinak na razvoj gospodarstva. Ljudski faktor, posebice visokoobrazovani, jedna je od osnovnih odrednica gospodarskog razvoja svake zemlje, neupitno je stoga kako iseljavanje i gubitak istoga izrazito negativno utječe na radni sustav zemlje podrijetla migranata, posebno kad je riječ o iseljavanju trajnog karaktera. Radni kontingent Republike Hrvatske obuhvaća populaciju u starosti od 15 do 64 godine i prema posljednjim podacima Državnog zavoda za statistiku 2019. je godine brojio oko 2,6 milijuna ljudi (Procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2019., DZS RH). Usporedno s Popisom 2011. godine kada je spomenuti kontingent iznosio nešto više od 2,8 milijuna ljudi (Kontingenti stanovništva po gradovima/općinama, popis 2011, DZS RH) jasno je vidljiv, u vremenskom razdoblju od nekoliko godina, pad broja stanovnika u radnom kontingentu za oko 200 000 osoba. Ukoliko tome pridodamo činjenicu kako je specifični mortalitet po dobi najmanji upravo u dobi radnog kontingenta, izuzev posljednjih godina te dobi, razumljivo je kako gubitak od oko 200 000 radno sposobnih ljudi nije rezultat jedne od odrednica prirodnog kretanja, već dugogodišnjeg iseljavanja. Potvrđuju nam to i posljednji migracijski statistički podatci (Migracija Republike Hrvatske u 2019., DZS RH) prema kojima je čak 82,3 % iseljenika u radnoj dobi, odnosno starosti od 15 do 64 godine. Intenzivnim odlaskom radne snage iz Hrvatske rast hrvatskog gospodarstva i održivost državnog proračuna postaju vrlo neizvjesni. Osim radnog sustava, negativne su posljedice iseljavanja vidljive i u okviru ostalih osnovnih sustava Republike Hrvatske. Broj i udio stanovništva starog 65 i više godina veći od broja i udjela stanovništva mlađeg od 15 godina, uz već ustanovljen intenzivan prirodni pad i iseljavanje mladog i radno sposobnog stanovništva, predstavlja prijetnju mirovinskom i zdravstvenom sustavu Republike Hrvatske. Intenzivno iseljavanje mladog i radno sposobnog stanovništva uz već dugogodišnji prirodni pad uvjetnice su procesa starenja stanovništva koji

vodi do destabilizacije i neodrživosti sustava temeljenih na međugeneracijskoj solidarnosti. Najbolje to prikazuje tzv. padajuća stopa ovisnosti – omjer broja korisnika mirovina (umirovljenika) i osiguranika (zaposlenih/uplatitelja doprinosa) koji se u posljednjih 40 godina smanjio s omjera 1:4,04 na 1:1,25 (Broj osiguranika i korisnika mirovina u razdoblju od 1980. do 2001., HZMO). Osim toga, vidljiv je izraziti nesrazmjer između prihoda od doprinosa za mirovinsko osiguranje u iznosu od gotovo 24 milijarde kuna te rashoda za mirovine i mirovinska primanja u iznosu od gotovo 41 milijarde kuna, koji dodatno potvrđuje upitnu održivost postojećeg sustava međugeneracijske solidarnosti (Izvješće o financijskom poslovanju Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje za 2019. godinu, HZMO). U idealnim bi uvjetima doprinosi koje uplaćuju zaposlenici trebali u cijelosti pokrivati mirovine koje se isplaćuju umirovljenicima, no u Hrvatskoj to već duže vrijeme nije slučaj. Obzirom kako sve manje mladih osigurava zdravstvenu skrb za sve više starijih jednak je slučaj i sa zdravstvenim sustavom. Podatci Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje jasno prikazuju kako je u posljednjih nekoliko godina, od 2013. do 2019. godine, u hrvatskom zdravstvu zabilježeno 160 539 građana manje sa zdravstvenom iskaznicom HZZO-a. Pad je broja osiguranika rezultat prvenstveno povećanog iseljavanja nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju, a zatim i negativnog prirodnog prirasta. Iseljavanje, sve manje radno aktivnih koji financiraju zdravstveni sustav kao i starenje stanovništva te sve veći broj potrebitih za zdravstvenim uslugama, uz istovremeni rast cijena i troškova moderne medicinske tehnologije, epitet će neizvjesnosti pridodati i zdravstvenom sustavu Republike Hrvatske. Osim toga, svako će buduće iseljavanje, posljedično smanjenje ukupne zaposlenosti, potrošnje, fiskalne i porezne baze itd. opteretiti državni proračun i stvoriti dodatan pritisak na već ionako neodržive osnovne sustave zemlje i stvoriti uvjete za nova zaduživanja, povećanje javnog duga i destabilizaciju financijskog sustava Republike Hrvatske. Negativno se djelovanje intenzivnog iseljavanja očituje i u obrazovnom sustavu, prvenstveno sve manjim brojem djece na svim razinama odgojno-obrazovnog procesa, od predškolskog odgoja do osnovnih, srednjih škola i fakulteta. Iako je spomenuto smanjenje prije svega posljedica višegodišnjeg smanjenja nataliteta u Hrvatskoj, silina iseljavanja, posebice u godinama nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju, tome dodatno pridonosi. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, Hrvatsku je od ulaska u Europsku uniju napustilo više od 17 000 djece starosti između 7 i 14 godina, a odlazak istih jasno se odražava na smanjenje školskih obveznika, kako u razrednoj, tako i u predmetnoj nastavi. Analiza podataka Državnog zavoda za statistiku jasno ukazuje na pad broja učenika osnovnih škola; dok je istih na početku školske godine 2013./2014. bilo 325 430, prema posljednjim dostupnim podacima za početak školske godine 2019./2020. redovitih je učenika

osnovnih škola bilo 312 530. Osim na razini osnovnih škola, pad je broja obrazovnog kontingenta vidljiv i u srednjoškolskoj i studentskoj populaciji. Potonje posljedično rezultira smanjenjem broja razrednih odjela, zatvaranjem škola u manjim i udaljenijim sredinama, smanjenjem potrebe za stručnim odgajateljskim i obrazovnim kadrom, ali i ukidanjem pojedinih studija/studijskih grupa. Poseban problem predstavlja iseljavanje visokoobrazovanih, u literaturi „brain drain“, koje, osim što predstavlja izravan gubitak ljudskog kapitala, znači i gubitak financijskih sredstava koje je država uložila u obrazovanje svakog pojedinca, potencijalnih prihoda koje su radom u Hrvatskoj mogli ostvariti, odnosno gubitak znanja, tehnika i vještina koje visokoobrazovani „nose“ sa sobom u zemlju primitka te opasnost od znanstvenog, tehnološkog i svakog drugog zaostajanja zemlje.

Osim utjecaja na osnovne sustave zemlje, dugoročni bi nastavak iseljavanja i ostalih negativnih demografskih procesa na prostoru Republike Hrvatske mogao dovesti do izumiranja Hrvata i supstitucije istih nekim drugim narodom, moguće po svim obilježjima vrlo različitim od domicilnog. Konsenzus o neuspjelim useljeničkim politikama i sve glasnije kritike multikulturalizma potvrđuju kako integracija migranata nije jednostavan proces, a u uvjetima demografskog izumiranja i gospodarskog sloma sve jasnije su potrebe pojedinih zemalja za jačanjem veza svojih zajednica u okviru i izvan granica vlastitog teritorija s ciljem očuvanja vlastitog identiteta. Hrvatskoj je stoga nužno smisljeno ublažiti učinke brzih društvenih promjena vezanih uz migracije, iznova utvrditi važnost i ulogu hrvatskog iseljništva te pametno odgovoriti na prijetnje nacionalnom identitetu; jer useljavanje svake druge populacije podrazumijeva i potencijalnu ugrozu hrvatskog identiteta. Demografskom i gospodarskom razvoju Republike Hrvatske nužan je stoga primarno model useljavanja temeljen na identitetskoj imigraciji koji ne predstavlja novinu, slijede ga gotovo sve razvijene zemlje, uvažavajući pritom interes primarno vlastitih populacija. Demografski je potencijal hrvatskog stanovništva/Hrvata izvan Republike Hrvatske procijenjen na gotovo 4 milijuna ljudi, a pri revitalizaciji hrvatskom imigracijskom populacijom potreban je poseban osvrt na najbrojnije klasično hrvatsko iseljništvo (3,4 – 3,5 milijuna njih) čija je prije svega dobna, a zatim i svaka druga struktura znatno povoljnija nego Hrvata u BiH i Hrvata manjinskog stanovništva okolnih europskih zemalja. Shvaćanje je istoga kao izrazito važnog dijela vlastite populacije od presudnog značaja, posebno za revitalizaciju pojedinih ispražnjenih dijelova Hrvatske gdje je revitalizacija domicilnom populacijom nemoguća.

Analitički su postupci u radu potvrdili kako Hrvatsku obilježava prirodni pad, proces starenja stanovništva, ukupna depopulacija, depopulacija ruralnih prostora, poremećaj dobnih struktura, generacijska depopulacija ukupnog stanovništva, totalna stopa fertiliteta snižena

ispod razine potrebne za jednostavnu reprodukciju stanovništva, nedostatak radnika u pojedinim sektorima i sl., a projekcijske pretpostavke kako će izostankom intervencije demografska slika u budućem razdoblju biti još nepovoljnija. Hrvatskoj je stoga potrebna strateška nadresorna razina odlučivanja o demografskoj problematici te stručno-znanstvena razina upravljanja i provođenja demografske revitalizacije. Primaran interes vrhovnih državnih institucija s ciljem prepoznavanja, postavljanja i provođenja konstruktivnih političkih programa i strategija trebale bi biti društveno-gospodarska ovisnost i interakcija. Obzirom kako su migracije u međuovisnom odnosu s ukupnim razvojem i politikama u području gospodarstva, obrazovanja, rada i mirovinskog sustava, socijalne skrbi, zdravstva itd., pri izradi nacionalnih strategija upravljanja migracijama nužno je, uvažavajući nacionalne potrebe i ciljeve, primijeniti cjelovit i koordiniran pristup temeljen na razmatranju svih navedenih sektorskih politika, a u slučaju Hrvatske nužno je uvažavanje i jasnih regionalnih razvojnih politika. Važno je pritom učiniti iskorak od parcijalnih mjera jer iste, poput one vezane uz pojednostavljivanje stjecanja hrvatskog državljanstva, nisu pridonijele značajnom povratku iseljenih. Najjednostavnije, Hrvatskoj je potrebna strategija iskorištavanja iseljeničkog potencijala, povezivanja s istim, poticanja povratka i zaustavljanja odlaska, jer svakim nastavkom dosadašnjih stopa iseljavanja Hrvatska će uskoro ostati bez najvrjednijeg izvora demografske revitalizacije koji bi mogao zaustaviti negativne demografske trendove u Republici Hrvatskoj te pridonijeti očuvanju domovinske sigurnosti i hrvatskog identiteta. Potrebnosti promjena i mjera poticanja povratka iseljenih u Republiku Hrvatsku svjedoče podatci provedenog anketnog ispitivanja u kojem su sudjelovala 1 182 iseljena hrvatska državljana. Najviše je iseljenih kao razlog odlaska navodilo neizvjesnu budućnost te nezadovoljstvo političkim i gospodarskim prilikama u Hrvatskoj, a 91,3 % njih zbog odlaska iz Hrvatske nije požalilo. Osim toga, najviše ispitanih iseljenika (29,8 %) ima namjeru zauvijek ostati u zemlji odredišta, njih 25 % u Hrvatsku se planira vratiti tek u mirovini, a 22,3 % iseljenika još uvijek ne zna, odnosno nije sigurno kada će se i hoće li se uopće vratiti. Detaljnom analizom odgovora moguće je utvrditi kako su najčešći razlozi potencijalnog povratka u Hrvatsku iseljenih hrvatskih državljana u čvrstoj vezi s najčešćim razlozima odlaska, točnije, najveći je udio ispitanika vlastiti povratak uvjetovao boljim prilikama u Republici Hrvatskoj, što i ne čudi obzirom kako su isti u najvećem broju kao razlog odlaska iz Hrvatske navodili neizvjesnu budućnost u Republici Hrvatskoj. Hrvatskoj su stoga potrebne korjenite promjene te poticajne i funkcionalne mjere demografske revitalizacije čija će uspješnost najjasnije biti vidljiva u dugoročnom obliku, višegodišnjim trendovima i razdoblju od 20 do 30 godina, međutim pojedine je pozitivne učinke moguće vidjeti i ranije. Složenost uzroka, sadašnjih trendova i

posljedica, s trenutnim i odgođenim učinkom, neupitno zahtjeva složen, sveobuhvatan, dugoročan i znanstveno-stručni pristup. Na demografske trendove koji se u Hrvatskoj još uvijek drže marginalnim problemom potrebno je odgovoriti koherentnim, planiranim, jasno definiranim i holističkim pristupom; jer svi su analitički postupci u radu potvrdili kako demografska problematika Republike Hrvatske, posebno hrvatskog iseljništva, postaje sve više predmetom nacionalnog interesa, pitanje razvojnih mogućnosti i sigurnosno pitanje, a demografska obnova ključ ukupne obnove Republike Hrvatske.

POPIS LITERATURE

1. Akrap, A., 2004: Zapošljavanje u inozemstvu i prirodna depopulacija seoskih naselja, *Društvena istraživanja* 13 (4-5), 675-699.
2. Akrap, A., 2013: Demografski pogled na ulazak Hrvatske u Europsku uniju, *Hrvatska revija* 13 (2), 15-27.
3. Akrap, A., 2014: Promjene broja i prostornog razmještaja stanovništva Hrvatske i županija 1961. – 2011., u: *Migracije i razvoj Hrvatske: Podloga za hrvatsku migracijsku strategiju* (ur: Puljiz, V. i dr.), Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 25-75.
4. Akrap, A., 2015: Demografski slom Hrvatske: Hrvatska do 2051, *Bogoslovna smotra* 3, 855-868.
5. Akrap, A., 2019: Stanovništvo u Hrvatskoj: čimbenici silaznih trendova, *Obnovljeni život* 74 (3), 335-350.
6. Akrap, A., Strmota, M., Ivanda, K., 2017: Iseljavanje iz Hrvatske od početka 21. stoljeća: uzroci i posljedice, u: *Hrvatska izvan domovine II. Zbornik radova predstavljenih na Drugom hrvatskom iseljeničkom kongresu* (ur. Spota. M i dr.), 01.-03.07.2016., Centar za istraživanje hrvatskog iseljeničtva; Centar za kulturu i informacije Maksimir, Zagreb, 543-551.
7. Aleshkovski, I., Iontsev, V., 2006: Mathematical Models of Migration, u: *Systems Analysis and Modeling of Integrated World Systems* (ur. Livchits, V. N., Tokarev, V. V.), Encyclopedia of Life Support Systems, Ontario, 285-213.
8. Atoyan, R. i dr, 2016: *Emigration and Its Economic Impact on Eastern Europe*, IMF Staff Discussion Note.
9. Balića, M., 2019: Iseljavanje iz Hrvatske: razvojno i/ili sigurnosno pitanje?, *Podravina* 18 (35), 105-121.
10. Balića, M., 2020: Razmjeri recentnog egzodusa iz Hrvatske – analiza podataka službenih statistika RH i zemalja useljavanja hrvatskog stanovništva, *Podravina* 19 (37), 5-25.
11. Bejaković, P., 2014: Obrazovanje, tržište rada i mobilnost radne snage u Hrvatskoj, u: *Migracije i razvoj Hrvatske: Podloga za hrvatsku migracijsku strategiju* (ur: Puljiz, V. i dr.), Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 93-117.
12. Bertoša, M., 2006: U znaku plurala: višestruki i višeslojni identiteti istarski, u: *Identitet Istre: ishodišta i perspektive* (ur: Manin, M. i dr.), Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar, Zagreb, 15-33.
13. Bjelajac, S., 2007: Hrvatski “Brain-Drain”, *Informatologija* 40 (4), 314-316.

14. Brettell, C. B., Hollifield, J. F., 2008: Migration Theory: Talking Across Disciplines, u: *Migration Theory: Talking Across Disciplines* (ur. Brettell, C.B., Hollifield, J. F.), Routledge, New York, London, 1-30.
15. Bonnet, A., 2009: *What is geography?*, SAGE, London.
16. Božić, S., Burić, I., 2005: Migracijski potencijal Hrvatske – mikroanalitički aspekti, *Migracijske i etničke teme* 21 (1-2), 9-33.
17. Božić, S., 2014: Hrvatska migracijska politika: od skice prema strategiji, u: *Migracije i razvoj Hrvatske: Podloga za hrvatsku migracijsku strategiju* (ur: Puljiz, V. i dr.), Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 285-299.
18. Bunge, W., 1966: *Theoretical Geography*, Lund Studies in Geography, Lund.
19. Carić, N., 1969: Savremena geografije stanovništva-pravci razvitka u svetu, *Stanovništvo* 1-2, 15-43.
20. Carić, N., 1974: Jedno shvatanje teorije i metodologije geografije stanovništva, u: *Zbornik IX Kongresa geografa Jugoslavije u Bosni i Hercegovini* (ur. Bjelovitić, M.), Sarajevo, 24-30. rujna 1972., Geografsko društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 197-205.
21. Cassarino, J. P., 2004: Theorising return migration: The conceptual approach to return migrants revisited, *International Journal on Multicultural Societies* 6(2), 253–279.
22. Castles, S., 2010: Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36 (10), 1565–1586.
23. Castles, S. i Miller, P. M. J. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Guilford Press, New York.
24. Cerase, F. P., 1974: Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy, *International Migration Review* 8(2), 245-262.
25. Čavrak, V., 2014: Utjecaj migracija visokoobrazovanih stručnjaka na razvoj Hrvatske, u: *Migracije i razvoj Hrvatske: Podloga za hrvatsku migracijsku strategiju* (ur: Puljiz, V. i dr.), Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 117-131.
26. Čizmić, I., Sopta, M., Šakić, V., 2005: *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
27. Čizmić, I., Živić, D., 2005: Vanjske migracije stanovništva Hrvatske - kritički osvrt, u: *Stanovništvo Hrvatske - dosadašnji razvoj i perspektive* (ur: Mišetić, A. i dr.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 57-69.
28. DellaPergola, S., 2019: World Jewish Population, u: *American Jewish Year Book 2018* (ur. Dadhefsky, A. i dr.), Springer International Publishing, New York, 361–449.

29. Dodani, S., E LaPorte, R, 2005: Brain drain from developing countries: how can brain drain be converted into wisdom gain?, *Journal of the royal society of medicine* 98, 487-491.
30. Dunn, K. M., 2005: A Paradigm of Transnationalism for Migration Studies, *New Zealand Population Review* 31 (2), 15-31.
31. Edelman, M., 1998: Who is an Israeli? „Halakah“ and Citizenship in the Jewish State, *Jewish Political Studies Review* 10 (3/4), 87-115.
32. Freeman, G. P., Kessler, A. K., 2008: Political Economy and Migration Policy, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34 (4), 655-678.
33. Friganović, A. M., 1978: *Demogeografija: stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb.
34. Friganović, A. M., 1983a: O metodi geografskog proučavanja stanovništva, *Geographica Slovenica* 13, 60-66.
35. Friganović, A. M., 1983b: Teorijski okvir i empirijski pristup demogeografskom razvoju i problemima SR Hrvatske 1971-1981., *Radovi* 17-18, 21-38.
36. Friganović, A. M., 1989: Migracije kao konstanta geoprostora, *Acta Geographica Croatica* 24 (1), 19-29.
37. Friganović, A. M., 1990: *Demogeografija: Stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb.
38. Greenwood, M. J., 2005: Modeling Migration, *Encyclopedia of Social Measurement* 2, 725-734.
39. Hagget, P., 1979: *Geography: A modern Synthesis*, Harper and Row, London.
40. Hagget, P., Cliff, A. D., Frey, A., 1977: *Location Analysis in Human Geography I: Locational Models, II: Locational models*, E. Arnold, London.
41. Herzog, H., Schottman, A. M., 1982: Migration Information, Job Search and the Remigration Decision, *Southern Economic Journal* 50 (1), 43-56.
42. Hristoski, I., Sotiroski, K., 2012: Conceptual Data Modelling of Modern Human Migration, *Management Information Systems* 7 (4), 3-12.
43. Jurić, T., 2018: *Iseljavanje Hrvata u Njemačku: Gubimo li Hrvatsku?*, Školska knjiga, Zagreb.
44. King, R., 2012: Geography and Migration Studies: Retrospect and Prospect, *Population, space and place* 18, 134-153.
45. King, R., 2013: Theories and Typologies of Migration: An Overview and a Primer, u: *Willy Brandt series of working papers in international migration and ethnic relations*, Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare, Malmö, 3-41.
46. Klempić Bogadi, S., Lajić, I., 2014: Suvremena migracijska obilježja statističkih jedinica Republike Hrvatske, *Migracijske i etničke teme* 3, 437-477.

47. Knezović, S., Grošinić, M.: 2017: *Migration trends in Croatia*, Hanns-Seidel-Stiftung; Institut za razvoj i međunarodne odnose, Zagreb.
48. Komušanac, M., Šterc, S., 2010: Historijska geografija – temeljni identitet geografske discipline, *Hrvatski geografski glasnik* 72(2), 123-142.
49. Lajić, I., 2002: Hrvatske migracije početkom 21. stoljeća, *Migracijske i etničke teme* 18 (2-3), 135-149.
50. Lee, E. S., 1966: A Theory of Migration, *Demography* 3 (1), 47-57.
51. Legrand, C., 2005: Nation, migration and identities in late twentieth-century Ireland, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 42 (1): 47–63.
52. Lindstrom, D. P., 1996: Economic Opportunity in Mexico and Return Migration from the United States, *Demography* 33 (3), 357-374.
53. Malmberg, G., 1997: Time and Space in International Migration, u: *International Migration, Immobility and Development. Multidisciplinary Perspectives* (ur: Hammar T. i dr.), Oxford, Berg, 21-48.
54. Massey, D. S., 1990: Social Structure, Household Strategy and the Cumulative Causation of Migration, *Population Index* 56, 3-26.
55. Massey, D. S. i dr., 1993: Theories of International Migration: A Review and Appraisal, *Population and Development Review* 19 (3), 431-466.
56. Mesić, M., 2002: Međunarodne migracije: tokovi i teorije, *Filozofski fakultet, Zavod za sociologiju*, Zagreb.
57. Mesić, M., 2014: Međunarodne migracije – teorijski pristupi, u: *Migracije i razvoj Hrvatske: Podloga za hrvatsku migracijsku strategiju* (ur: Puljiz, V. i dr.), Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 157-175.
58. Mesić, M., Bagić, D., 2011: Stavovi hrvatskih građana prema kulturnim različitostima, *Migracijske i etničke teme* 27 (1), 7-38.
59. Mežnarić, S., 2003: Migracijske aktualnosti: stanje, problemi, perspektive paradigmi istraživanja, *Migracijske i etničke teme* 19 (4), 323-341.
60. Mežnarić, S., 2014: Novi analitički elementi u promišljanju migracija, u: *Migracije i razvoj Hrvatske: Podloga za hrvatsku migracijsku strategiju* (ur: Puljiz, V. i dr.), Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 175-197.
61. Milinković, D., 1996: Populacijska politika, *Ljetopis socijalnog rada* 3 (1), 99-109.
62. Nejašmić, I., 2005: *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb

63. Nejašmić, I., 2014: Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001.: demografske posljedice stoljetnog procesa, *Migracijske i etničke teme* 30 (3), 405-435.
64. Peračković, K., 2006: Sociološki pristup u istraživanju procesa povratnih migracija, *Društvena istraživanja; časopis za opća društvena pitanja*, 15 (3), 475-498.
65. Peračković, K., Rihtar, S., 2016: Materijalizam kao društvena vrijednost i poticaj namjerama iseljavanja iz Hrvatske, *Migracijske i etničke teme* 32 (3), 295-317.
66. Pokos, N., 2017: Osnovna demografska obilježja suvremenog iseljavanja iz Hrvatske, *Političke analize* 7 (31), 16-23.
67. Radovanović, M., 1967: Geografska sredina i stanovništvo, *Stanovništvo* 5 (1), 21-40.
68. Radovanović, M., 1970: Razvoj egzaktne geografije stanovništva u sklopu koncepata teorijske (matematičke) geografije, *Stanovništvo* 1-2, 59-69.
69. Radovanović, M., 1980: Teorijsko-metodološke osnove geografije, u: *Zbornik radova*, PMF, Odsek za geografske nauke, Beograd.
70. Rančić, N., Rebac L. i Pilipović, O., 2010: Izazovi i pouke irskog gospodarskog razvoja, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja* 44 (88): 21–50.
71. Reyes, B. I. (1997: *Dynamics of Immigration: Return Migration to Western Mexico*, Public Policy Institute of California, San Francisco.
72. Rogić, I., Čizmić, I., 2011: *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
73. Roudgar, I., Richards, C., 2015: The policy challenge of the global brain drain: addressing the dilemmas of contributing push-pull factors, *Int. J. Public Policy* 11 (1), 73–85.
74. Rubinstein, A., Yakobson, A., 2009: *Democratic Norms, Diasporas and Israel's Law of Return*, American Jewish Committee, New York.
75. Sagynbekova, L., 2016: Theoretical Perspectives on International Migration and Livelihoods, u: *The Impact of International Migration: Process and Contemporary Trends in Kyrgyzstan*, Springer International Publishing, Basel, 9-25.
76. Skoko, B., 2015: Hrvatski iseljenici kao promotori Hrvatske u svijetu, *Hrvatska izvan domovine* (ur. Sopta, M. i dr.), Golden Marketing Tehnička knjiga, Zagreb, 127-132.
77. Skupnjak Kapić, S., 2008: Globalni migracijski trendovi i međunarodna iskustva u provođenju useljeničkih politika, u: *Useljenička politika u funkciji razvoja hrvatskoga gospodarstva* (ur: nema urednika), Zagreb, 19. - 20. lipnja 2008, Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 117-124.

78. Skupnjak Kapić, S., 2014: Migracije radne snage – globalni i europski trendovi s osvrtom na Hrvatsku, u: *Migracije i razvoj Hrvatske: Podloga za hrvatsku migracijsku strategiju* (ur: Puljiz, V. i dr.), Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 217-251.
79. Smyth, J. W., 2011: Ireland and Northern Ireland, u: *The Encyclopedia of Migration and Minorities in Europe: From the 17th Century to the Present* (ur: K. J. Bade, K. J. i dr.), Cambridge University Press, New York, 27–33.
80. Stefańska R., 2017: Between West and East: Diaspora, Emigration and Return in the Polish Emigration and Diaspora Policy, u: *Emigration and Diaspora Policies in the Age of Mobility* (ur: Weinar, A.), Springer Nature Switzerland, Basel, 101-120.
81. Szczepaniak, M., 2019: Factors of Economic Growth in Ireland, u: *Economic Miracles in the European Economies* (ur: Osinska, M.), Springer Nature Switzerland, Basel, 79-97.
82. Šakaja, L., Mesarić, R., 2001: Neke kognitivne pretpostavke migracija iz Hrvatske u druge europske zemlje, *Hrvatski geografski glasnik* 63 (1), 43-64.
83. Šakić, V., 2014: Suvremeni migracijski procesi i njihov odraz na Hrvatsku – globalni pogled na međunarodne migracije, u: *Hrvatsko iseljništvo i domovina* (ur. Hornstein Tomić, C. i dr.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 13-21.
84. Šimičević, V., Gogala, M., 2005: Demometrijski migracijski modeli, *Migracijske i etničke teme* 21 (4), 365-378.
85. Šterc, S., 1986: O suvremenom geografskom objektu istraživanja s posebnim osvrtom na demogeografiju, *Geografski glasnik* 48, 99-120.
86. Šterc, S., 2012: *Geografski i demogeografski identitet*, doktorski rad, Geografski odsjek PMF-a Sveučilišta u Zagrebu.
87. Šterc, S., 2015: Geografski i demogeografski identitet, Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
88. Šterc, S., Brekalo, M., 2017: Imigracija stanovništva – utopijska (sigurnosna) varijanta demografske revitalizacije Europe, u: *Europa u mijeni, progon i egzodus kao univerzalni problem* (ur: Šarac, I.), Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar.
89. Šterc, S., Komušanac, M., 2012: Neizvjesna demografska budućnost Hrvatske – izumiranje i supstitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija...?, *Društvena istraživanja* 21(117), 693-713.
90. Šterc, S., Komušanac, M., 2013: Suvremeni teorijsko-konceptijski razvoj geografije u Hrvatskoj, *Hrvatski geografski glasnik* 75 (1), 71-88.
91. Šterc, S., Komušanac, M., 2014: Prostor kao temelj identiteta u nadgradnji, *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti* 18 (1-2), 9-25.

92. Tica, J., Đukec, D., 2008: Doprinos ljudskog kapitala ekonomskom rastu u Hrvatskoj, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu* 6 (1), 289-301.
93. Troskot Z., Prskalo, M. E., Šimić Banović, R.: 2019: Ključne odrednice iseljavanja visokokvalificiranog stanovništva: slučaj Hrvatske s komparativnim osvrtom na nove članice EU-a, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 56 (4), 877-904:
94. Urry, J., 2000: *Sociology beyond Society: Mobilities for the 21st Century*. Routledge, London.
95. Wanner, P., Duchêne, J., 2002: Demographic models, u: *Human Resource System Challenge: Population* (ur. Vishnevsky, A. G.), Eolss Publishers, Oxford, 128-162.
96. Wertheimer-Baletić, A., 1992: Demografske promjene i globalni demografski procesi u Hrvatskoj u poslijeratnom razdoblju, *Encyclopedia moderna* 38 (2), 238-251.
97. Wertheimer-Baletić, A., 1996: Specifičnosti demografskog razvitka u Hrvatskoj i njegove socio-ekonomske implikacije, *Revija za socijalnu politiku* 3 (3-4), 251-258.
98. Weitheimer-Baletić, A., 1999: *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb
99. Wertheimer-Baletić, A., 2003: Determinante reprodukcije stanovništva Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća, *Rad HAZU* 487, 377-401.
100. Weitheimer-Baletić, A., 2004: Depopulacija i starenje stanovništva – temeljni demografski procesi u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 13 (4-5), 631-651.
101. Woods, R., 1982: *Theoretical Population Geography*, Longman, London.
102. Zelinski, W., 1971: The Hypothesis of the Mobility Transition, *Geographical Review* 61 (1), 219-249.
103. Žugaj, M., Šterc, S., 2016: Hrvatske izborne jedinice - postojeći nesklad i buduće promjene, *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije* 11 (2), 9-33.
104. Župarić-Iljić, D., Bara, M., 2014: Unutrašnje i vanjske migracije u Hrvatskoj: povijesni i suvremeni kontekst, u: *Migracije i razvoj Hrvatske: Podloga za hrvatsku migracijsku strategiju* (ur: Puljiz, V. i dr.), Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 197-213.
105. Župarić-Iljić, D., 2016: *Iseljavanje iz Republike Hrvatske nakon ulaska u Europsku uniju*, Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb.

POPIS IZVORA PODATAKA

1. Aktivno stanovništvo u RH 2019., prosjek godine; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/09-02-07_01_2020.htm, 8.10.2020.
2. Allocation of PPSNs 2007 - 2019, Department of Employment Affairs and Social Protection (DEASP), <https://www.gov.ie/en/collection/a78027-statistics-on-personal-public-service-pps-numbers-issued/>, 8.9.2020.
3. Annual Report on Migration and Asylum Policy in Hungary, European Commission, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/13a_hungary_apr_part2_en.pdf, 8.8.2020.
4. Ausländische Bevölkerung 2008, Statistisches Bundesamt (Destatis), https://www.destatis.de/GPStatistik/servlets/MCRFileNodeServlet/DEHeft_derivate_00003969/2010200077004.pdf, 4.3.2020.
5. Ausländische Bevölkerung 2009, Statistisches Bundesamt (Destatis), https://www.destatis.de/GPStatistik/servlets/MCRFileNodeServlet/DEHeft_derivate_00003970/2010200087004.pdf, 4.3.2020.
6. Ausländische Bevölkerung 2010, Statistisches Bundesamt (Destatis);, https://www.destatis.de/GPStatistik/servlets/MCRFileNodeServlet/DEHeft_derivate_00003971/2010200097004.pdf, 4.3.2020.
7. Ausländische Bevölkerung 2011, Statistisches Bundesamt (Destatis);, https://www.destatis.de/GPStatistik/servlets/MCRFileNodeServlet/DEHeft_derivate_00003972/2010200107004.pdf, 4.3.2020.
8. Ausländische Bevölkerung 2012, Statistisches Bundesamt (Destatis), https://www.destatis.de/GPStatistik/servlets/MCRFileNodeServlet/DEHeft_derivate_00003973/2010200117004.pdf, 4.3.2020.
9. Ausländische Bevölkerung 2013, Statistisches Bundesamt (Destatis), https://www.destatis.de/GPStatistik/servlets/MCRFileNodeServlet/DEHeft_derivate_00012562/2010200127004.pdf, 4.3.2020.
10. Ausländische Bevölkerung 2014, Statistisches Bundesamt (Destatis) https://www.destatis.de/GPStatistik/servlets/MCRFileNodeServlet/DEHeft_derivate_00012473/2010200137004_24042014.pdf, 4.3.2020.

11. Ausländische Bevölkerung 2015, Statistisches Bundesamt (Destatis); https://www.destatis.de/GPStatistik/servlets/MCRFileNodeServlet/DEHeft_derivate_00016317/2010200147004_Korrektur250315.pdf, 4.3.2020.
12. Ausländische Bevölkerung 2016, Statistisches Bundesamt (Destatis); https://www.destatis.de/GPStatistik/servlets/MCRFileNodeServlet/DEHeft_derivate_00023450/2010200157004_korr03082016.pdf, 4.3.2020.
13. Ausländische Bevölkerung 2017, Statistisches Bundesamt (Destatis);, https://www.destatis.de/GPStatistik/servlets/MCRFileNodeServlet/DEHeft_derivate_00035020/2010200167004_korr12042018.pdf, 4.3.2020.
14. Ausländische Bevölkerung 2018, Statistisches Bundesamt (Destatis);, https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/Publicationen/Downloads-Migration/auslaend-bevoelkerung-2010200177004.pdf?__blob=publicationFile&v=4, 4.3.2020.
15. Ausländische Bevölkerung 2019, Statistisches Bundesamt (Destatis);, https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/_inhalt.html#sprg228898, 4.3.2020.
16. Ausländische Bevölkerung 2020, Statistisches Bundesamt (Destatis);, https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/_inhalt.html#sprg228898, 9.10.2020.
17. Asylum in the EU Member States, Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7203832/3-04032016-AP-EN.pdf/790eba01-381c-4163-bcd2-a54959b99ed6>, 4.5.2020.
18. Bevölkerung am 31.12.2019 nach Staatsangehörigkeit und Geschlecht, Das offizielle Stadtportal für München, [file:///C:/Users/User/Downloads/jt200115%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/jt200115%20(1).pdf), 2.8.2020.
19. Bevölkerung, Wanderungen mit dem Ausland, Statistik Austria, http://statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bevoelkerung/wanderung/en/index.html, 30.7.2020.
20. Broj osiguranika i korisnika mirovina u razdoblju od 1980. do 2001., Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje, <https://www.mirovinsko.hr/UserDocsImages/T01.pdf>, 4.7.2020.
21. Country responsible for asylum application (Dublin Regulation), European Commission, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/examination-of-applicants_en, 4.9.2020.

22. Demografski razvoj DNŽ, Šterc, S. i Šterc, F., <http://www.zzpudnz.hr/LinkClick.aspx?fileticket=D2ZVcidXqJI%3D&tabid=610>, 30.7.2020.
23. Doseljeno i odseljeno stanovništvo u/iz Republike Hrvatske prema zemlji podrijetla/odredišta 2001. - 2018., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, privatna korespondencija
24. EU citizens living in another Member State, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_citizens_living_in_another_Member_State_-_statistical_overview, 23.9.2020.
25. EU employment rate for recent tertiary graduates, Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190704-1>, 3.6.2020.
26. Free movement of persons, European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/147/slobodno-kretanje-osoba>, 1.6.2020.
27. Free movement of workers, European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/41/slobodno-kretanje-radnika>, 1.6.2020.
28. Frontex Risk Analysis Network Quarterly Report 2015, FRONEX, https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Fran_Q4_2015.pdf, 9.6.2020.
29. Frontex Risk Analysis Network Quarterly Report 2016, FRONEX, https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Fran_Q1_2016_final.pdf, 9.6.2020.
30. Frontex Risk Analysis Network Quarterly Report 2017, FRONEX, https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Fran_Q1_2017.pdf, 9.6.2020.
31. Frontex Risk Analysis Network Quarterly Report 2018, FRONEX, https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Fran/2018/Fran_Q2_2018.pdf, 9.6.2020.
32. Global Irish: Ireland Diaspora Policy, <https://www.dfa.ie/media/globalirish/global-irish-irelands-diaspora-policy.pdf>, 4.3.2020.

33. Godišnje izvješće o radu za 2015. godinu, Ministarstvo unutarnjih poslova RH, <https://mup.gov.hr/UserDocsImages/minstarstvo/2016/Godisnje%20izvjece%20o%20radu-2015..pdf>, 4.2.2020.
34. Inozemna izravna ulaganja, Hrvatska narodna banka, <https://www.hnb.hr/statistika/statisticki-podaci/sektor-inozemstva/inozemna-izravna-ulaganja>, 4.10.2020.
35. Immigration 2018, Statistisches Bundesamt (Destatis),, https://www.destatis.de/EN/Press/2019/07/PE19_271_12411.html;jsessionid=4E4B1CC13FF3E7B7DE70A0071DE72E87.internet8712, 3.4.2019.
36. Immigrations and emigrations by country of citizenship and sex, Statistics Sweden, http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/en/ssd/START_BE_BE0101_BE0101J/I_mmiEmiMedb/table/tableViewLayout1/?rxid=96f6f20e-04ce-47d3-8adf-92b6c531beec, 4.5.2020.
37. Instituto Nacional de Estadística, https://www.ine.es/buscar/searchResults.do?searchString=migration&Menu_botonBuscador=&searchType=DEF_SEARCH&startat=0&L=1, 23.6.2020.
38. Iskorištenost godišnje kvote za 2020. na dan 12.06. 2020., MUP RH, <https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2020/Kvote/ISKORI%C5%A0TENOST%20GODI%C5%A0NJE%20KVOTE%20ZA%202020.%20NA%20DAN%2012.06.2020..pdf>, 2.9.2020.
39. Israel's Central Bureau of Statistics, <https://www.cbs.gov.il/en/Pages/default.aspx>, 4.10.2020.
40. Israel Tax Authority, https://www.gov.il/he/departments/israel_tax_authority, 20.2.2020.
41. Izvješće o financijskom poslovanju Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje za 2019. godinu, Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje, https://www.mirovinsko.hr/UserDocsImages/Upravnovijece/sjednice/42_29062020/3-Izvjescje-o-financijskom-poslovanju-za-2019.pdf, 4.8.2020.
42. Izvješće o poslovanju HZZO-a za 2014. godinu, Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje, http://www.hzzo.hr/wp-content/uploads/2015/06/financijsko_izvjesce_2014.pdf, 4.7.2020.
43. Izvješće o poslovanju HZZO-a za 2016. godinu, Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje, http://www.hzzo.hr/wp-content/uploads/2017/04/Izvjescje_o_poslovanju_hzzo_01122016_MF_novcani_tijek.pdf, 4.4.2020.

44. Izvješće o poslovanju HZZO-a za 2019. godinu, Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje, <https://www.hzzo.hr/wp-content/uploads/2020/07/IZVJE%C5%A0%C4%86E-O-POSLOVANJU-HZZO-a-za-2019.pdf>, 5.9.2020.
45. Kontingenti stanovništva po gradovima/općinama, popis 2011; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/h01_01_03/h01_01_03.html, 25.1.2020.
https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_03/H01_01_03.html
46. Law of Return, Israel Ministry of Foreign Affairs, <https://mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1950-1959/pages/law%20of%20return%205710-1950.aspx>, 25.2.2020.
47. Main countries of citizenship and birth of the foreign/foreign-born population, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/f/f6/Main_countries_of_citizenship_and_birth_of_the_foreign_foreign-born_population%2C_1_January_2018_%28in_absolute_numbers_and_as_a_percentage_of_the_total_foreign_foreign-born_population%29.png, 25.9.2020.
48. Median age over 43 years in the EU, Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20191105-1>, 23.9.2020.
49. Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2005., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/hrv/publication/2006/7-1-2_1h2006.htm, 30.3.2019.
50. Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2007., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/hrv/publication/2008/7-1-2_1h2008.htm, 30.3.2019.
51. Migracija stanovništva RH u 2008., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv/Publication/2009/7-1-2_1h2009.htm, 30. 3. 2019.
52. Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2009., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/hrv_eng/publication/2010/07-01-02_01_2010.htm, 30.3.2019.
53. Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2010., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/07-01-02_01_2011.htm, 30.3.2019.
54. Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2011., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/07-01-02_01_2012.htm, 30.3.2019.

55. Migracija stanovništva RH u 2012., Državni zavod za statistiku statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/hrv_eng/publication/2013/07-01-02_01_2013.htm, 30. 3. 2019.
56. Migracija stanovništva RH u 2013., Državni zavod za statistiku statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2014/07-01-02_01_2014.htm, 30. 3. 2019.
57. Migracija stanovništva RH u 2014., Državni zavod za statistiku statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/07-01-02_01_2015.htm, 30. 3. 2019.
58. Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2015., Državni zavod za statistiku statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/07-01-02_01_2016.htm, 30.3.2019.
59. Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2016., Državni zavod za statistiku statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-02_01_2017.htm, 30.3.2019.
60. Migracija stanovništva RH u 2017., Državni zavod za statistiku statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/07-01-02_01_2018.htm, 30. 3. 2019.
61. Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2018., Državni zavod za statistiku statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-02_01_2019.htm, 30. 3. 2019.
62. Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2019., Državni zavod za statistiku statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-02_01_2020.htm, 30. 7. 2020.
63. Migracijska politika Republike Hrvatske za 2007./2008. godinu, Narodne novine 83/2007, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_08_83_2613.html, 23.5.2020.
64. Migracijska politika Republike Hrvatske za razdoblje 2013. do 2015. godine, Narodne novine 27/2013, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_03_27_456.html, 24.5.2020.
65. Migration and migrant population statistics, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics#Migration_flows:_Immigration_to_the_EU-27_from_non-member_countries_was_2.4_million_in_2018, 4.9.2020.

66. Migration in 2019, Statistisches Bundesamt, (Destatis), https://www.destatis.de/EN/Press/2020/06/PE20_237_12411.html;jsessionid=2A737B3124592A49E3F78A5CE690EA36.internet8712, 24.9.2020.
67. Migration Policy Institute, Czech Republic, <https://www.migrationpolicy.org/country-resource/czech-republic>, 28.5.2019.
68. Nacionalna obiteljska politika Republike Hrvatske (sažeta verzija), Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, http://mladi-eu.hr/wp-content/uploads/2012/11/nacionalna_obiteljska_politika.pdf, 20.8.2020.
69. Nacionalna populacijska politika, Narodne novine 132/2006, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_12_132_2957.html, 23.8.2020.
70. Odluka o utvrđivanju godišnje kvote dozvola za zapošljavanje stranaca za kalendarsku godinu 2018., Narodne novine 122/2017, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_12_122_2783.html, 3.4.2020.
71. Odluka o utvrđivanju godišnje kvote dozvola za zapošljavanje stranaca za kalendarsku godinu 2019., Narodne novine 116/2018, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_12_116_2310.html, 3.4.2020.
72. Odluka o utvrđivanju godišnje kvote dozvola za zapošljavanje stranaca za kalendarsku godinu 2020., Narodne novine 113/2019, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_11_113_2271.html?fbclid=IwAR1DymHzRP7DLDne4ZH41KGSwOGby_Mm251BNUeQVlIvLftJOWx24ZEaQ, 3.4.2020.
73. Održivost mirovinskog sustava 2015. – 2060., Ministarstvo rada i mirovinskog sustava, <https://mrms.gov.hr/arhiva/novosti/odrzivost-mirovinskog-sustava-2015-2060/468>, 3.7.2020.
74. Osnovne škole kraj šk. g. 2012./2013. i početak šk. g. 2013./2014., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2014/08-01-02_01_2014.htm, 3.5.2020.
75. Osnovne škole kraj šk. g. 2018./2019. i početak šk. g. 2019./2020., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/08-01-02_01_2020.htm, 3.9.2020.
76. Plan de Retorno a España, <https://unpaisparavolver.es/pdfs/plan-retorno-espana.pdf>, 20.6.2020.
77. Polskie Powroty, <https://nawa.gov.pl/naukowcy/polskie-powroty>, 20.6.2020.

78. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine, CD-ROM, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske
79. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, <https://www.dzs.hr/>, 28.11.2019.
80. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_01/H01_01_01.html, 28.11.2019.
81. Popis 2013 u BiH, <http://www.statistika.ba/>, 28.4.2020.
82. Population and Migration Estimates 2019, Central Statistics, Office, <https://www.cso.ie/en/csolatestnews/presspages/2019/populationandmigrationestimates2019/>, 28.8.2020.
83. Population and Vital Statistics, Czech Statistical Office, <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/en/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=DEM05&z=T&f=TABULKA&skupId=546&katalog=30845&pvo=DEM05&str=v94>, 28.7.2020.
84. Population by educational attainment level, sex and age (%), 2019, Eurostat, <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, 8.8.2020.
85. Press release No. 384 of october 2020, Statistisches Bundesamt, (Destatis); https://www.destatis.de/EN/Press/2020/10/PE20_384_12411.html;jsessionid=01F67A3E129CDBF21C803C7C8F796E38.internet8741, 18.10.2020.
86. Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2001. godini, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, <https://www.dzs.hr/Hrv/publication/2004/7-1-1h2004.htm>, 8.11.2019.
87. Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2011. godini, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/07-01-01_01_2012.htm, 8.11.2019.
88. Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2017., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/07-01-01_01_2018.htm, 30. 3. 2019.
89. Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2018., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-01_01_2019.htm, 30.3.2019.

90. Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2019., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-01_01_2020.htm, 26.8.2020.
91. Procjene stanovništva Republike Hrvatske 2007. godine, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv/publication/2008/7-1-4_1h2008.htm, 30.1.2020.
92. Procjene stanovništva Republike Hrvatske 2019. godine, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-03_01_2020.htm, 30.1.2020.
93. Program Vlade Republike Hrvatske 2020. – 2024., <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Dokumenti%20Vlada/Program%20Vlade%20Republike%20Hrvatske%20za%20mandat%202020.%20-%202024..pdf>, 28.8.2020.
94. Registrirana nezaposlenost u Republici Hrvatskoj, Hrvatski zavod za zapošljavanje, <https://statistika.hzz.hr/Statistika.aspx?tipIzvjestaja=1>, 30.7.2020.
95. Rethinking National Identity in the Age of Migration, Migration Policy Institute, <https://www.migrationpolicy.org/research/TCMbook-rethinking-national-identity>, 14.8.2020.
96. Rezultati istraživanja među iseljenicima o razlozima odlaska, Hrvatska udruga poslodavaca (HUP), <https://www.hup.hr/hup-predstavio-rezultate-istrazivanja-medju-iseljenicima-o-razlozima-odlaska.aspx>, 30.7.2020.
97. Risk Analysis for 2019, FRONTEX, https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_for_2019.pdf, 9.6.2020.
98. Risk Analysis for 2020, FRONTEX, https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2020.pdf, 6.10.2020.
99. Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatsko-iseljenistvo/hrvatsko-iseljenistvo-u-njemackoj/766>, 1.8.2020.
100. Srednje škole kraj šk. g. 2012./2013. i početak šk. g. 2013./2014., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2014/08-01-03_01_2014.htm, 9.8.2020.

101. Srednje škole kraj šk. g. 2018./2019. i početak šk. g. 2019./2020., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/08-01-03_01_2020.htm, 9.10.2020.
102. Stanovništvo prema prisutnosti/odsutnosti u naselju popisa, po naseljima, popis 2001., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/Popis/H01_01_03/H01_01_03.html, 11.8.2020.
103. Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, popis 2011., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_01/H01_01_01.html, 9.6.2020.
104. STATcube, Statistik Austria, <http://statcube.at/statistik.at/ext/statcube/jsf/tableView/tableView.xhtml>, 30.8.2020.
105. Statistics Poland, <https://stat.gov.pl/en/>, 26.7.2020.
106. Summary data of Hungarian citizens' international migration, Hungarian Central Statistical Office, <http://www.ksh.hu/population-and-vital-events>, 9.7.2020.
107. Statističke informacije 5/2020, Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje, https://www.mirovinsko.hr/UserDocImages/publikacije/statisticke_informacije/2020/5/Statisticke_informacijeHZMOa_5_2020_lipanj2020.pdf, 7.8.2020.
108. Statistika u nizu, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, <https://www.dzs.hr/Hrv/publication/StatisticsInLine.htm>, 24.9.2020.
109. Statistički godišnjak NR Hrvatske 1955., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, privatna korespondencija
110. Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2016., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2016/sljh2016.pdf, 9.8.2020.
111. Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2018., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2018/sljh2018.pdf, 9.10.2020.
112. Statistički godišnjak SR Hrvatske 1987., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, privatna korespondencija
113. Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, Narodne novine 32/2002, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_03_32_692.html, 27.8.2020.
114. Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, Narodne novine 73/2017, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_07_73_1772.html, 27.8.2020.

115. Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru akademske godine 2013./2014., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2014/08-01-07_01_2014.htm, 9.5.2020.
116. Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru akademske godine 2019./2020., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/08-01-07_01_2020.htm, 29.9.2020.
117. The Law of Return, Israel's Basic Laws, Jewish Virtual Library, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/israel-s-law-of-return>, 9.2.2020.
118. The World Bank, GNI (gross national income) per capita 2019, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP>, 8.10.2020.
119. The World Bank, Sharpest Decline of Remittances in Recent History, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/04/22/world-bank-predicts-sharpest-decline-of-remittances-in-recent-history>, 12.08.2020.
120. The World Bank, Migration and Remittances, <https://www.worldbank.org/en/topic/labormarkets/brief/migration-and-remittances>, 9.9.2020.
121. UN DESA (Department of Economic and Social Affairs), International Migration 2019, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/InternationalMigration2019_Report.pdf, 9.8.2020.
122. UN DESA (Department of Economic and Social Affairs), International migrant stock 2019, <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp>, 10.8.2020.
123. UN DESA (Department of Economic and Social Affairs), World population prospects 2019, https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf, 8.6.2020.
124. UNHCR Global Report 2015, http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/GR_2015_Eng.pdf, 10.4.2020.
125. UN, Population, <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/population/>, 8.8.2020.
126. UNWTO Reports, <https://www.unwto.org/news/covid-19-international-tourist-numbers-could-fall-60-80-in-2020>, 6.8.2020.
127. World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2019, http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf, 30.9.2020.

128. Zakon o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske, Narodne novine 124/11, 16/12, <https://www.zakon.hr/z/507/Zakon-o-odnosima-Republike-Hrvatske-s-Hrvatima-izvan-Republike-Hrvatske>, 23.07.2020.
129. Zakon o prebivalištu, Narodne novine; 144/12, 158/13, [https://www.zakon.hr/z/557/Zakon-o-prebivalištu](https://www.zakon.hr/z/557/Zakon-o-prebivalistu), 28.3.2020.
130. Zaposleni prema djelatnostima u prosincu 2019., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/09-02-01_12_2019.htm, 8.8.2020.

POPIS SLIKA

- Sl. 1. Geografski prostor kao interdisciplinarna znanstvena kategorija
- Sl. 2. Shematizirani prikaz geografskog metodološkog sustava
- Sl. 3. Broj odseljenih iz Republike Hrvatske prema zemlji odredišta, 2019. godina
- Sl. 4. Doseljeno i odseljeno stanovništvo RH u razdoblju od 2001. do 2019. godine
- Sl. 5. Odseljeni iz RH u inozemstvo 2019. godine, prema zemlji primitka
- Sl. 6. Odseljeni iz RH u inozemstvo 2018. godine, prema zemlji primitka
- Sl. 7. Odseljeni iz RH u inozemstvo 2017. godine, prema zemlji primitka
- Sl. 8. Odseljeni iz RH prema petogodišnjim dobnim skupinama, 2019. godina
- Sl. 9. Dobna struktura odseljenika iz Hrvatske 2005., 2012. i 2019. godine
- Sl. 10. Broj odseljenih iz Republike Hrvatske u inozemstvo prema županijama podrijetla, 2019. godina
- Sl. 11. Udio odseljenih u inozemstvo u ukupnom broju stanovnika županije (u ‰), 2019. godina
- Sl. 12. Apsolutni prostorni razmještaj stanovništva Republike Hrvatske po naseljima 2011. godine
- Sl. 13. Relativni prostorni razmještaj stanovništva Republike Hrvatske po naseljima 2011. godine
- Sl. 14. Grafički prikaz dobno-spolnog sastava stanovništva Republike Hrvatske po petogodišnjim skupinama, procjena za 2019. godinu
- Sl. 15. Broj međunarodnih migranata prema odredišnoj regiji u razdoblju od 1990. do 2019. godine
- Sl. 16. Deset bilateralnih migracijskih koridora s najvećim prosječnim godišnjim povećanjem broja međunarodnih migranata u razdoblju od 1990. do 2019. godine
- Sl. 17. Stopa imigracije u zemlje članice Europske unije (broj useljenih na 1 000 stanovnika) 2018. godine
- Sl. 18. Udio useljenika u zemlje članice EU prema državljanstvu 2018. godine
- Sl. 19. Udio stranih državljana u rezidentnom stanovništvu zemalja EU 1. siječnja 2019.
- Sl. 20. Izvješće FRONTEX-a - glavne migracijske rute ilegalnog prelaska granica EU, 2015. godina
- Sl. 21. Izvješće FRONTEX-a - glavne migracijske rute ilegalnog prelaska granica EU, 2019. godina
- Sl. 22. Zahtjevi za azilom u zemljama Europske unije 2015. godine (Σ 1 255 640) prema zemlji podrijetla migranata

- Sl. 23. Registrirani broj nezaposlenih u Republici Hrvatskoj od 2008. do 2019. godine
- Sl. 24. Broj odseljenih iz Republike Hrvatske u razdoblju od 2013. do 2019. godine, prema zemlji odredišta
- Sl. 25. Apsolutni broj odseljenih u inozemstvo u razdoblju od 2013. do 2019. godine, prema županijama podrijetla
- Sl. 26. Broj iseljenih iz Hrvatske i useljenih u Njemačku u razdoblju od 2007. do 2019. godine prema podacima DZS-a i Saveznog statističkog ureda Njemačke
- Sl. 27. Hrvati doseljeni u Njemačku 2012. i 2019. godine prema velikim dobnim skupinama
- Sl. 28. Broj iseljenih iz Hrvatske i useljenih u Austriju u razdoblju 2007. – 2019. godine prema podacima DZS-a i Središnjeg ureda za statistiku Austrije
- Sl. 29. Dobna struktura useljenika u Austriju rođenih u Hrvatskoj, 2019. godina
- Sl. 30. Broj iseljenih iz Hrvatske i useljenih u Irsku u razdoblju 2007. – 2019. godine prema podacima DZS-a i Ureda za socijalnu zaštitu Irske
- Sl. 31. Broj iseljenih iz Hrvatske i useljenih u Švedsku u razdoblju 2007. – 2019. godine prema podacima DZS-a i Središnjeg statističkog ureda Švedske
- Sl. 32. Udio iseljeničkih doznaka u BDP-u izdvojenih europskih zemalja 2018. godine
- Sl. 33. Broj osiguranika i korisnika mirovina u Republici Hrvatskoj, 2002. – 2019. godine
- Sl. 34. Broj osiguranika Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje, 2013. - 2019. godine
- Sl. 35. Rashodi Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje, 2013. - 2019. godine
- Sl. 36. Stopa zaposlenosti studenata završenog tercijarnog obrazovanja u protekle tri godine (%), 2018. godina
- Sl. 37. Tipizacija općeg kretanja stanovništva Republike Hrvatske po gradovima i općinama za razdoblje od 2001. do 2011. godine
- Sl. 38. Dobno-spolni sastav stanovništva Izraela po petogodišnjim dobnim skupinama, 2019. godina
- Sl. 39. Prijedlog izbornih jedinica
- Sl. 40. Udio anketnih ispitanika prema spolu (u %)
- Sl. 41. Broj anketnih ispitanika prema dobnim skupinama
- Sl. 42. Udio ispitanika prema razini završenog obrazovanja prije odlaska iz Republike Hrvatske (u %)
- Sl. 43. Udio iseljenih ispitanika prema statusu prije odlaska iz Republike Hrvatske (u %)
- Sl. 44. Broj ispitanih iseljenika iz Republike Hrvatske prema županiji porijekla
- Sl. 45. Udio ispitanih iseljenika prema vremenskom razdoblju boravka u inozemstvu (u %)
- Sl. 46. Udio ispitanih iseljenika prema zemlji odredišta (u %)

- Sl. 47. Zadovoljstvo životom ispitanih iseljenika u RH (prije odlaska u inozemstvo)
- Sl. 48. Zadovoljstvo životom ispitanika u inozemstvu (obzirom na očekivanja koja su imali prije odlaska iz RH)
- Sl. 49. Udio ispitanih iseljenika prema zaposlenosti u inozemstvu (u %)
- Sl. 50. Najčešći razlozi napuštanja Republike Hrvatske i odlaska u inozemstvo (rezultati ankete)
- Sl. 51. Udio ispitanih iseljenika prema planiranoj duljini boravka u inozemstvu (u %)
- Sl. 52. Udio ispitanih iseljenika prema namjeri povratka u Republiku Hrvatsku (u %)

POPIS TABLICA

- Tab. 1. Vanjska migracija stanovništva Hrvatske u razdoblju od 1869. do 1948. godine
- Tab. 2. Broj stanovnika i vanjska migracija Hrvatske u razdoblju od 1900. do 1948. godine
- Tab. 3. Broj stanovnika i vanjska migracija Hrvatske u razdoblju od 1900. do 2001. godine
- Tab. 4. Migracijski saldo RH s inozemstvom u razdoblju od 2001. do 2019. godine
- Tab. 5. Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske prema zemlji odredišta i državljanstvu, 2019. godina
- Tab. 6. Odseljeni iz Republike Hrvatske prema županijama porijekla, 2019. godina
- Tab. 7. Udio odseljenog u ukupnom broju stanovnika županija RH, 2019. godina
- Tab. 8. Broj i udio odseljenih prema županijama porijekla 2007. godine
- Tab. 9. Vanjska migracijska bilanca županija s inozemstvom od 2016. do 2019. godine
- Tab. 10. Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske prema zemlji podrijetla i državljanstvu, 2019. godina
- Tab. 11. Broj stanovnika Hrvatske prema popisima (1857. – 2011.)
- Tab. 12: Kretanje broja stanovnika u Hrvatskoj prema popisima od 1961. do 2011. godine bez popisanih u inozemstvu 1971., 1981., 1991. i 2001. godine
- Tab. 13. Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske u razdoblju od 1950. do 2019. godine
- Tab. 14. Stanovništvo Hrvatske prema velikim dobnim skupinama (popis 2001. i 2011., procjena stanovništva 2019. godine)
- Tab. 15. Tipovi dobnog sastava stanovništva Hrvatske od 1991. do 2019. godine
- Tab. 16. Prosječna starost, indeks starenja i fertilni kontingent stanovništva Republike Hrvatske (popisi 1971., 1981., 1991., 2001. i 2011., procjena stanovništva 2018. i 2019. godine)
- Tab. 17. Broj međunarodnih migranata prema odredišnoj regiji i regiji podrijetla u razdoblju od 1990. do 2019. godine
- Tab. 18. Deset zemalja s najvećom pozitivnom i negativnom vanjskom migracijskom bilancom u razdoblju 2000. - 2010. i 2010. – 2020. godine (u tisućama migranata godišnje)
- Tab. 19. Imigracija u zemlje Europske unije prema državljanstvu 2018. godine
- Tab. 20. Imigracija u zemlje Europske unije prema državi rođenja 2018. godine
- Tab. 21. Broj izbjeglica prema rutama u razdoblju od 2015. do 2019. godine
- Tab. 22. Godišnje kvote dozvola za zapošljavanje stranaca za 2018., 2019. i 2020. godinu
- Tab. 23. Broj iseljenih u Njemačku, Austriju, Irsku i Švedsku od 2013. do 2019. godine
- Tab. 24. Broj Hrvata u Njemačkoj u razdoblju od 2007. do 2019. godine

Tab. 25. Broj useljenih Hrvata/rođenih u Hrvatskoj u Njemačku, Austriju, Irsku i Švedsku od 2013. do 2019. godine

Tab. 26. Kretanje ukupnoga broja stanovnika po velikim dobnim skupinama prema popisima stanovništva od 1961. do 2011. godine i projekcije stanovništva do 2051. godine

Tab. 27. Broj izdanih PPSN-a Hrvatima useljenima u Irsku u prvih šest mjeseci 2019. i 2020. godine

Tab. 28. Procjena stanovništva RH prema spolu i godinama starosti sredinom 2019.

Tab. 29. Aktivno i zaposleno stanovništvo u Republici Hrvatskoj po dobnim skupinama, 2016. – 2019.

Tab. 30. Iseljeni učenički kontingent (7-14 godina) u razdoblju od 2011. do 2019. godine

Tab. 31. Obrazovni kontingent Republike Hrvatske početkom školske/akademske godine 2013./2014., 2018/2019. i 2019./2020.

Tab. 32. Međupopisna promjena ukupnoga stanovništva, prirodnoga kretanja i tzv. grube migracijske bilance te tipovi općega kretanja stanovništva Hrvatske od 1948. do 2011. g.

PRILOZI

Prilog 1.

Anketni upitnik: „Razlozi odlaska iz RH i namjere povratka u domovinu hrvatskih državljana u inozemstvu“

Spol?

- Muški
- Ženski

Koje ste godine rođeni? _____

Županija Vašeg prebivališta prije odlaska u inozemstvo:

- Grad Zagreb
- Zagrebačka
- Krapinsko-zagorska
- Sisačko-moslavačka
- Karlovačka
- Varaždinska
- Koprivničko-križevačka
- Bjelovarsko-bilogorska
- Primorsko-goranska
- Ličko-senjska
- Virovitičko-podravska
- Požeško-slavonska
- Brodsko-posavska
- Zadarska
- Osječko-baranjska
- Šibensko-kninska
- Vukovarsko-srijemska
- Splitsko-dalmatinska
- Istarska
- Dubrovačko-neretvanska
- Međimurska

Razina završenog obrazovanja prije odlaska u inozemstvo:

- Osnovna škola
- Srednja škola

- Preddiplomski studij
- Diplomski studij
- Poslijediplomski studij
- Ostalo

Vaš status prije odlaska u inozemstvo?

- Učenik/učenica
- Student/studentica
- Zaposlen/a (javni sektor)
- Zaposlen/a (privatni sektor)
- Nezaposlen/a
- Ostalo

Strani jezici koje govorite:

- Engleski
- Njemački
- Talijanski
- Francuski
- Španjolski
- Ostalo

Država u kojoj trenutno živite/radite:

- Njemačka
- Austrija
- Irska
- Kanada
- SAD
- Australija
- Švedska
- Ostalo:

Koliko dugo živite u inozemstvu? _____

Ocijenite zadovoljstvo vlastitim životom u Hrvatskoj (prije odlaska u inozemstvo).

- 1 (vrlo sam nezadovoljan/nezadovoljna)
- 2 (donekle sam nezadovoljan/nezadovoljna)
- 3 (podjednako sam nezadovoljan/nezadovoljna i zadovoljna/zadovoljan)
- 4 (pretežno sam zadovoljan/zadovoljna)
- 5 (vrlo sam zadovoljan/zadovoljna)

Ocijenite zadovoljstvo vlastitim životom u inozemstvu (obzirom na očekivanja koja ste imali prije odlaska).

- 1 (vrlo sam nezadovoljan/nezadovoljna)
- 2 (donekle sam nezadovoljan/nezadovoljna)
- 3 (podjednako sam nezadovoljan/nezadovoljna i zadovoljna/zadovoljan)
- 4 (pretežno sam zadovoljan/zadovoljna)
- 5 (vrlo sam zadovoljan/zadovoljna)

Navedite razloge Vašeg odlaska u inozemstvo.

- Korupcija u RH
- Loše gospodarske prilike u RH
- Neizvjesna budućnost u RH
- Nepotizam u RH
- Neučinkovito pravosuđe u RH
- Nezadovoljstvo političkim prilikama u RH
- Pozitivna iskustva rodbine i prijatelja koji žive u inozemstvu
- Strah od nemogućnosti zapošljavanja
- Ostalo:

Jeste li u inozemstvu zaposleni u vlastitoj struci?

Da Ne

Ukoliko ste u inozemstvu samozaposleni, pod kojim biste uvjetima vlastiti posao premjestili u RH?

Jeste li požalili zbog odlaska u inozemstvo?

Da Ne

Koliko se dugo planirate zadržati u inozemstvu?

- Do godine dana
- Od 1 do 10 godina
- Više od 10 godina
- Do mirovine
- Zauvijek
- Ne znam/Nisam siguran/sigurna

Ukoliko razmišljate o povratku u Hrvatsku navedite razloge Vašeg povratka.

U kojoj ste mjeri sigurni u svoj povratak u domovinu?

- Sigurno se neću se vratiti
- Nisam siguran/sigurna u svoj povratak
- Gotovo sam siguran/sigurna u svoj povratak
- Sigurno ću se vratiti, ali još nemam konkretan plan
- Već sam se odlučio/odlučila vratiti i poduzimam potrebne korake za povratak u domovinu

Ukoliko razmišljate o povratku u Hrvatsku navedite razloge Vašeg potencijalnog povratka.

Obzirom na iskustvo života i rada u inozemstvu predložite promjene i mjere koje bi trebale biti donesene na razini države, a koje bi Vas mogle potaknuti na povratak u Hrvatsku.

Podijelite vlastita razmišljanja o temi anketnog upitnika.

SAŽETAK

Povoljne klimatske, reljefne, prometne, hidrografske i druge karakteristike Hrvatske od davnih su dana pridonosile privlačnosti hrvatskog prostora za naseljavanje i samim time uvjetovale vrlo dinamičan razvoj zemlje. Iseljavanje iz Hrvatske mogli bismo pratiti još od razdoblja 15. – 18. stoljeća i onodobnog Hrvatskog Kraljevstva suočenog s dugotrajnom osmanlijskom agresijom čiji su ciljevi „ležali“ nešto zapadnije od hrvatskih granica. Od tog je razdoblja do danas Hrvatsku napustilo nekoliko milijuna stanovnika, dok je tek upola manje njih uselilo u istu. Posljednji je val iseljavanja započeo ulaskom Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine, a prema posljednjim dostupnim podacima Državnog zavoda za statistiku Republiku Hrvatsku i danas obilježava negativan migracijski saldo. Republika je Hrvatska od tog razdoblja do danas (2013. – 2019.) negativnom vanjskom migracijskom bilancom, prema podacima Državnog zavoda za statistiku, izgubila oko 117 000 stanovnika. Pored toga, u istom je razdoblju prirodnim putem (razlika između broja rođenih i umrlih) izgubila 100 000 stanovnika, stoga nam najmanji sumarni podatak prirodnog pada i negativne vanjske migracijske bilance potvrđuje izrazito velik demografski gubitak Hrvatske u samo nekoliko posljednjih godina. Posebice ukoliko tome dodamo činjenicu o nepostojanju registra stanovništva u Republici Hrvatskoj i evidentiranju tek dijela iseljenih iz Hrvatske godišnjim izvješćima o migracijama stanovništva. Neprecizni i neunificirani metodološki kriteriji prikupljanja podataka o godišnjim migracijama hrvatskog stanovništva, kao i publikacije zemalja primateljica hrvatskog iseljavanja posljednjih nekoliko godina, potvrdili su kako je od ulaska Hrvatske u Europsku uniju do danas domovinu napustilo nekoliko stotina tisuća stanovnika (gotovo trostruko više nego što pokazuju podatci DZS-a). Obujam i intenzitet iseljavanja, kao i obilježja iseljeničkog kontingenta, posebno dobna i obrazovna struktura, potvrđuju kako iseljavanje iz Hrvatske ostavlja izrazite posljedice u svim osnovnim sustavima zemlje; mirovinskom, zdravstvenom, radnom, obrazovnom i financijskom. Osim u velikoj mjeri trajnog iseljavanja mladog, obrazovanog i stanovništva u najproduktivnijoj i reproduktivnoj dobi, Republiku Hrvatsku već godinama unazad obilježava prirodni pad, proces starenja stanovništva, ukupna depopulacija, depopulacija ruralnih prostora, poremećaj dobnih struktura, generacijska depopulacija ukupnog stanovništva, totalna stopa fertiliteta snižena ispod razine potrebne za jednostavnu reprodukciju stanovništva, nedostatak radnika u pojedinim sektorima i sl., a projekcijske pretpostavke potvrđuju kako će izostankom intervencije u obliku mjera i strategija demografska slika u budućem razdoblju biti još nepovoljnija. Negativni demografski pokazatelji i egzodus iz Republike Hrvatske pritom se

odvijaju u uvjetima migracijske krize i kretanja brojnog stanovništva iz Sjeverne Afrike i Bliskog istoka prema Europi, a isto predstavlja najveću opasnost za identitetski opstanak i sigurnost teritorija Hrvatske. Hrvatskoj je stoga, obzirom na procijenjeni višemilijunski demografski potencijal izvan zemlje potrebna strategija i ključni dokument, migracijska politika, čiji bi ciljevi bili smanjivanje broja onih koji odlaze iz zemlje te privlačenje i selektiranje useljenika. Jedino je preostalo rješenje shvaćanje na svim razinama važnosti demografske revitalizacije hrvatskom imigracijskom populacijom te podizanje migracijske, kao uostalom i šire demografske na nacionalnu stratešku i sigurnosnu razinu. Hrvatska bi pritom mogla slijediti primjere zemalja s uspješno provedenim migracijskim politikama, poput Irske i Izraela, a koje baš kao i Hrvatska, izvan zemlje broj više stanovnika nego unutar vlastitog teritorija. Analitički su postupci u radu potvrdili kako već desetljećima unazad postoje dvije Hrvatske, unutar vlastitih državnih i etničkih granica, odnosno domicilna/domovinska i izvan svojih granica, iseljena Hrvatska. Hrvatska je iseljenička populacija danas brojnija nego domicilna, a povoljnije su i njene demografske strukture, posebno dobna, koja predstavlja hrvatski revitalizacijski i svaki drugi potencijal. Neosporno je stoga kako je hrvatsko iseljeničstvo nužno shvatiti kao bogatstvo u apsolutno svakom kontekstu kojeg ne smijemo isključivati iz demografskog, gospodarskog i ukupnog razvoja Republike Hrvatske. Nužna je cjelovita, koordinirana i dosljedno provedena politika uz izuzetak parcijalnih mjera koje su već mnogo puta dosad potvrdile kako ne mogu rezultirati većim pozitivnim promjenama. Potrebu potonjeg dodatno potvrđuju rezultati provedenog anketnog upitnika (na uzorku od 1182 iseljenih hrvatskih državljana) kojim je utvrđeno kako najviše ispitanih iseljenika (29,8 %) ima namjeru zauvijek ostati u zemlji odredišta, njih 25 % u Hrvatsku se planira vratiti tek u mirovini, a 22,3 % iseljenika još uvijek ne zna, odnosno nije sigurno kada će se i hoće li se uopće vratiti. Stanovništvu u zemlji i iseljeničtvu potrebno je vratiti nadu i vjeru u vrijednosni sustav i na tome temeljiti ukupan razvoj, uvažavajući pritom ljudski potencijal kao primarni, ali i bogatstvo, potencijal i posebnosti hrvatskog nacionalnog prostora; uz zadržavanje razvoja hrvatskog nacionalnog identiteta.

SUMMARY

At the very beginning of the research, based on the previous knowledge of the topic, tasks and goals of the research as well as the review of previous research, several hypotheses that guided the entire analytical process were set and confirmed/corrected in the paper as follows.

H1 Considering the demographic trends, Republic of Croatia is characterized by natural population decline, negative external migration balance, total depopulation, disruption of age structures, aging process, generational depopulation, total fertility rate below the level required for simple population reproduction, etc., and the same confirms that the modern demographic development of the Republic of Croatia is marked by a demographic collapse.

H2 Publications of the Central Bureau of Statistics indicated that international migration can be monitored through annual migration releases based on data collected by Ministry of the Interior and the legal obligation to register the change in country of usual residence with the Ministry. The law entered into force at the end of 2012 and obliges that a person emigrating from the Republic of Croatia for the purpose of permanent residence in another country must register his change when he emigrates or leaves for more than a year. Regardless of the prescribed fines for non-compliance, it is impossible to determine with absolute certainty the extent to which citizens comply with this regulation. Therefore, despite new legal measures and methodology that contributes to greater accuracy, the basic problem of non-existence of the population register as the most accurate source of migration data, confirms that Central Bureau of Statistics publications are not the best source for the recent Croatian emigration quantification.

H3 The last mentioned methodological obstacles to the research of external migration of the Republic of Croatia, the analytical procedure necessarily focused to the European Union destination countries national statistical offices and numbers of registered immigrant coming from Croatia. The analysis once again confirmed that the publications of the Central Bureau of Statistics of the Republic of Croatia are not the best source of the number of Croatian emigrants, and the volume of emigration is significantly higher than shown in domestic statistics. However, analysis of destination countries national statistics of Croatian emigrants shown differences in the immigration data recording. Among the publications of immigration countries observed in the paper, we can find records by nationality, citizenship and place of birth. The mentioned records are incomparable because some include Croats from other countries, such as those from Bosnia and Herzegovina. Although the destination countries national statistics offices of the Croatian immigrants gave us a clearer picture of the exodus from Croatia, they still do not provide data of the exact number of emigrants. All the above, the quantification of

external migration of the Republic of Croatia until the establishment of the population register remains only at the level of estimates.

H4 The analysis of the demographic consequences of external migration to the country of origin confirmed that the negative external migration balance, by affecting on total population number, components of natural movement and changes in many demographic and socio-economic structures, causes negativity and destabilization in all systems of the Republic of Croatia, such as economy, education, health, social welfare, labor and pension system, etc.

H5 The quantification of Croatian emigrants has shown that the classical Croatian emigration can be estimated around 3.4 and 3.5 million worldwide, while the total Croatian emigrant population today is more numerous than the domicile. In addition, demographic structures of Croatian emigrants are more favorable (especially age structure and education level) so they are (with their demographic, economic, financial, political and every other potential) an indisputable factor in the overall revitalization of the Republic of Croatia.

All analytical procedures in the paper confirmed that Croatia, as a traditionally emigrant country, has lost about 3 million people since the beginning of the 20th century. At the same time, Croatia also recorded immigration, however, of half the volume and intensity. Therefore, the number of immigrants only partially compensated for the number of emigrants from Croatia. The last wave of emigration from the Republic of Croatia was prompted by Croatia's accession to the European Union on 1 July 2013 and the opening of the member states labor markets for Croatian citizens. According to the Central Bureau of Statistics, the Republic of Croatia due to a negative external migration balance has lost about 117 000 inhabitants, since accession to the European Union until today (2013-2019). In the same period by difference between the number of births and deaths Croatia has lost 100 000 inhabitants, so the smallest summary of natural decline and negative external migration balance confirms the extremely large demographic loss of Croatia in recent years. Especially if we add the facts like the non-existence of a population register in the Republic of Croatia and the recording of only a part of the emigrants from Croatia in the Central Bureau of Statistics annual migration reports. Centuries of emigration has, as expected, left consequences visible in the current demographic picture of Croatia, but the negative impact of emigration will be also visible in the future. Emigrated population is not only a current demographic loss, but also a long-term cause of demographic, economic and overall development. Analytical procedures also confirmed that Croatia is characterized by natural decline, population aging, total depopulation, depopulation of rural areas, disruption of age structures, generational depopulation, total fertility rate below the level required for simple reproduction, lack of workers in certain sectors etc., and projective assumptions confirmed that

without of the state intervention the demographic picture in the future will be even more unfavorable. Croatia therefore needs a strategic level of decision-making on demographic issues and a scientific level of management and implementation of revitalization. The primary interest of supreme state institutions with the aim of recognizing, setting and implementing constructive political programs and strategies should be socio-economic dependence and interaction. Given that migration is interdependent with the overall development and policies in the field of economy, education, health, social welfare, labor and pension system, etc., it is necessary to apply a comprehensive and coordinated approach when developing national migration strategies. Also, in the case of Croatia, it is unavoidable to respect regional development policies. Equally, it is important to take a step away from partial measures because the same, such as those related to the simplification of the acquisition of Croatian citizenship, did not contribute to a significant return of emigrants. Therefore, Croatia needs a strategy to exploit the emigrant potential, stimulate return and decelerate the emigration, because every continuation of the current emigration rates will leave Croatia without the most valuable source of demographic revitalization, which could stop the negative demographic trends in the Republic of Croatia and contribute to the preservation of homeland security and Croatian identity. The success of demographic revitalization measures will be most clearly visible in the long-term form (long-term trends and the period of 20 to 30 years) but some positive effects can be seen even earlier. The complexity of causes, current trends and consequences (with immediate and delayed effect) unquestionably requires a complex, comprehensive, long-term and scientific approach. Demographic trends of the Republic of Croatia that are still considered as a marginal problem needs a coherent, planned, clearly defined and holistic approach; because all analytical procedures in the paper confirmed that the demographic development of the Republic of Croatia, especially migration trends, are becoming more and more a subject of national interest, the issue of development opportunities and security issue.

ŽIVOTOPIS

Monika Balija rođena je 5. studenog 1993. godine u Koprivnici. Nakon završetka osnovne i srednje škole 2012. godine upisuje integrirani preddiplomski i diplomski studij povijesti i geografije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Integrirani preddiplomski i diplomski nastavnički studij povijesti i geografije uspješno završava 2017. godine, diplomira na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu s temom *Historijsko-demografski razvoj Koprivnice* i stječe akademsko zvanje magistre edukacije povijesti i geografije (mag. educ. hist. et geogr.). Doktorski studij geografije: prostor, regija, okoliš i pejzaž na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu upisuje iste godine, 2017., gdje sukladno primarnom području znanstvenog interesa, demogeografiji, upisuje modul Studiji stanovništva. Tijekom studija (integriranog preddiplomskog i diplomskog te doktorskog) objavljuje nekoliko znanstvenih radova te sudjeluje na međunarodnoj znanstveno-stručnoj konferenciji.

ZNANSTVENI RADOVI (A1)

Balija, M., 2019: Iseljavanje iz Hrvatske: razvojno i/ili sigurnosno pitanje?, *Podravina* 18 (35), 105-121.

Balija, M., 2020: Razmjeri recentnog egzodusa iz Hrvatske – analiza podataka službenih statistika RH i zemalja useljavanja hrvatskog stanovništva, *Podravina* 19 (37), 5-25.

ZNANSTVENI RADOVI (A2)

Balija, M., 2017: Naselje Koprivnica – suvremeni demografski izazovi, *Podravina* 16 (32), 117-135.

SUDJELOVANJA NA MEĐUNARODNIM ZNANSTVENIM I STRUČNIM KONFERENCIJAMA

Balija, M., 2020: *Silina suvremenog iseljavanja iz Republike Hrvatske - pregled domaće i inozemne statistike*, međunarodna znanstveno-stručna konferencija "Gastarbajterska iseljenička poema - od stvarnosti do romantizma", 19.-20. listopada 2020., Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko katoličko sveučilište i Konrad-Adenauer-Stiftung, Zagreb.